

Työväki kumouksessa

Toimittaneet Sami Suodenjoki ja Risto Turunen

VÄKI VOIMAKAS NO 30

TYÖVÄEN HISTORIAN JA PERINTEEN TUTKIMUKSEN SEURA

Työväki kumouksessa
/ Väki Voimakas 30

Työväki kumouksessa

Toimittaneet
Sami Suodenjoki ja Risto Turunen

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2017
Väki Voimakas 30

© THPTS, toimittajat ja kirjoittajat.

Sarjan formaatti: Katriina Rosavaara

Taitto: Raimo Parikka

Kannen kuva:

Venäläistä sotaväkeä ja suomalaisia työläisiä jäähyväisjuhlissa
Mikkelin rautatieaseman edustalla 2. huhtikuuta 1917.

Kuva: Työväen Arkisto.

ISSN 0782-2332

ISBN:

978-952-5976-59-5 (Nid)

978-952-5976-60-1 (PDF)

Hansaprint Turenki 2017

Sisällys

Sami Suodenjoki ja Risto Turunen

Johdanto: Työväki, valta ja vapaus vuonna 1917 ...7

Taina Uusitalo

Rakennettu kansalaisuuskäsitys – miten jääkäriliikkeestä tuli työväenliikkeen vastavoima? ...37

Juha Matikainen

Sosiaalidemokraattisen puolueen lehdistö keväällä ja kesällä 1917: kumouksellisuutta, eripuraa ja linjanvetoa ...69

Matias Kaihovirta

Kielen ja luokan ristiriita Billnäsin ruukintyöläisten poliittisessa toiminnassa vuonna 1917 ...111

Ulla Aatsinki

Rajat ja radikalismi – pohjoisen työväenliike tiellä vallankumoukseen ...141

Anna Rajavuori

Kirkkomellakat Helsingissä 1917 ...175

Kimmo Kestinen

Mistä saamme lisää? Tampereen työväki ja elintarvikekriisin alkuvaiheet 1914–1917 ...203

Eino Ketola

Sosiaalidemokraattien ohjelma Suomen itsenäisyyden toteuttamiseksi keväällä ja kesällä 1917 ...235

Risto Alapuro

Millainen oli Suomen vallankumous 1918? ...253

Kirjoittajat ...271

Johdanto: Työväki, valta ja vapaus vuonna 1917

”Suomi vuonna 1917” on käsite, joka hämärtää enemmän kuin valaisee. Vuodessa 1917 oli toki 365 päivää, mutta jatkuvat murrokset niin politiikassa, olosuhteissa kuin kokemuksissa erottavat kumousvuoden edeltäjistään. Tammikuussa 1917 Suomen suuriruhtinaskunta oli alistettu tiukan sotasensuurin alle ja esimerkiksi lakot olivat kiellettyjä. Maaliskuussa 1917 suomalaiset juhlivat Venäjän vallankumousta ja uskoivat, että maailman pystyi muuttamaan poliittisella toiminnalla. Joulukuussa 1917 Venäjästä irronnut, nälkäinen ja vihainen Suomi oli matkalla kohti sisällissotaa. Ensimmäisestä itsenäisestä vuodesta tuli yksi maan historian surkeimmista. Vuoden 1917 aikana elettiin useita vuosia ja Suomessa oli monta Suomea – tapahtumat näyttivät erilaisilta, mikäli tarkastelupaikkana on teollisuuskaupunki Tampere, kaksikielisen Billnäsän ruukkiyhteisö tai perifeerinen Lappi.

Tämän teoksen kirjoittajat lähestyvät Suomea kumousvuonna 1917 ensisijaisesti työväen näkökulmasta. Aihe on tutkijoille siinä mielessä kiitollinen tutkimuskohde, että on paljon mihin tarttua. Vuoden 1917 tapahtumat Suomessa on tutkimuksessa jo vuosikymmeniä sitten liitetty ansiokkaasti Venäjän vallankumouksen viitekehykseen. Tärkeä virstanpylväs tässä oli Tuomo Polvisen *Venäjän vallankumous ja Suomi*, jossa arvioitiin yleisesti myös suomalaisten sosiaalidemokraattien suhdetta itsenäisyyteen ja poliittiseen kehitykseen Venäjällä.¹ Astetta syvemmin sosiaalidemokraattien sisäiseen keskusteluun ja vaihtoehtoihin tavoitteisiin tarttui Eino Ketola väitöskirjassaan *Kansalliseen kansanvaltaan: Suomen itsenäisyys, sosialidemokraatit ja Venäjän vallankumous 1917*.² Ketola palaa tutkimuksensa teemoihin tässä kokoelmassa

ja kiinnittää huomion erityisesti sosiaalidemokraattien aktivistiyhteyksiin sekä jälkiperspektiivistä liiankin innokkaksiin itsenäistymispyrkimyksiin vuonna 1917.

Vuosien 1917 ja 1918 työväenhistorian avainteoksia ovat *Punaisen Suomen historian* (1981–1986) kuusi osaa. Niiden päähuomio kohdistui sisällissotaan – tai kansalaissotaan –, mutta esimerkiksi Juhani Piilosen *Vallankumous kunnallishallinnossa* ja Marja-Leena Salkolan *Työväenkaartien synty ja kehitys punakaartiksi* käsittelevät laajasti myös vuoden 1917 tapahtumia. Piilonen kuvasi keisarivallan kaatumisen jälkeen Suomessa puhjennneiden kunnallisten valtakamppailujen paikallisia variaatioita. Salkola puolestaan hahmotti molemminpuolisen aseellisen järjestäytymisen etenemistä eri puolilla maata vuoden 1917 mitaan.³ Molemmat näistä teoksista ovat sittemmin olleet tärkeitä kumousaikaa käsitteleville paikallishistorian tutkijoille.

Itsenäistymisperiodin poliittisen kehityksen kokonaistulkintoista keskeisimpiä on brittiläisen Anthony Uptonin *Vallankumous Suomessa* (1980 ja 1981). Upton luotasi kumouksellisen tilanteen muodostumista tapahtumahistoriallisesti ja poliittisen eliitin näkökulmasta, toki huomioiden myös katujen liikehdintään.⁴ Teos sai kuitenkin kritiikkiä siinä jaetuista ”historian tuomioista” kumousajan poliittisille toimijoille.⁵ Moniäänisemmin ajanjakson liikehdintää lähestyi kolmiosainen *Itsenäistymisen vuodet 1917–1920*, jonka ensimmäinen nide keskittyi vuoteen 1917. Sen fokus on itsenäistymisprosessissa, järjestysvallan järkkymisessä, levottomuuksissa ja kaartinmuodostuksessa. Teosarjan kirjoittajista Pertti Haapala esitti kumousajan murroksesta myöhemmin oman yhteiskuntahistoriallisen synteesisinsä *Kun yhteiskunta hajosi* (1995), joka valaisee erityisesti kumousajan murroksen taloudellista perustaa ja ilmenemistä ihmisten arjessa.⁶ Jo ennen Haapalaa oli kumoukseen johtaneesta kehityksestä esittänyt rakennetulkintansa Risto Alapuro, jonka *State and Revolution in Finland* (1988) ilmestyy vuonna 2017 vihdoinkin suomeksi.⁷ Alapuro palaa tutkimuksensa teemoihin tässä kokoomuksessa ja pohtii, onko kahden viime vuosikymmenen aikana

ilmestynyt tutkimus antanut hänelle aihetta uudistaa tulkintojaan.

Sekä Haapala että Alapuro ovat lähestyneet kumousajanjaksoa myös paikallisesta näkökulmasta ja laajentaneet samalla merkittävästi ymmärrystä työväestön ja työväenliikkeen mobilisaatiosta ruohonjuuritasolla.⁸ Kuva kumouksen paikallisista variaatioista on täydentynyt viime vuosina entisestään muun muassa Helsingin ja Turkuun käsittelevien tutkimusten myötä.⁹ Paikallisesti rajautunut tutkimus sai huomiota myös Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran neljännessä vuosikirjassa *Suomi vuonna 1917–1918*.¹⁰ Tämä kokoelma jatkaa monien tuon vuosikirjan teemojen pohdintaa, mutta uusina näkökulmina tulevat nyt mukaan esimerkiksi kielen merkitys ja periferian tapahtumat.

Risto Alapuro toteaa tässä teoksessa, että vallankumouksen syiden ja samalla syyllisten etsintä on viime aikoina jäänyt tutkimuksessa muiden näkökulmien varjoon. Itsenäistymisen ensi vuosikymmeninä syyllisten jäljittäminen oli sitä vastoin keskeinen osa vuosien 1917 ja 1918 tapahtumien analysointia. Etenkin työväenliikkeen omassa historiankirjoituksessa syyttävä sormi konfliktin kärjistymisestä on vakiintuneesti osoittanut työväenliikkeen ulkopuolisiin ja suhdannejäseniin, joita tulvi työväenjärjestöihin maaliskuun kumouksen innoittamina. He eivät mukautuneet järjestökuriin eivätkä parlamentaarisen ja yhdistystoiminnan tarjoamiin vakiintuneisiin vaikutuskanaviin vaan olivat vanhaa jäsenistöä taipuvaisempia väkivaltaan ja hulinointiin. Tämän teesin kiteytti Arvid Luhtakanta eli Emil Saarinen 1930-luvulla toteamalla, että vuonna 1917 työväenliikkeeseen tuli uusien aineksien mukana ”vallankumouksellinen painolasti”, jonka tyytymättömyys vallitseviin oloihin ei perustunut sosialismin teorioiden tuntemukseen vaan hetken tunnelmiin. Selvää päämäärää vailla nämä työväenliikkeen liepeille pesiytyneet ryhmät edustivat ”mitä milloinkin, kunhan kaikki vain oli alasrepivää”.¹¹

Historiantutkimuksen näkökulmasta on ongelmallista, että nämä työväenliikkeen vakiintuneiden järjestötoimijoiden ulkopuoliset ryhmät, jotka väitetysti olivat kaikkein äänekkäimpiä vuonna 1917, ovat lähes äänettämiä kumousvuoden lähdemate-

riaaleissa. Jälkikäteen puolestaan työväenliikkeen aktiivit olivat kärkeästä irtisanoutumassa radikalismista esimerkiksi valtiorikosoikeuden kuulusteluissa, kuten Matias Kaihovirta tuo esiin tässä teoksessa. Lisäksi Kaihovirta havainnollistaa artikkelissaan, miten suomenruotsalaisella alueella ilmenneet rettelöt laitettiin ruotsinkielisessä työväenliikkeessä nimenomaan alueelle muutaneiden suomenkielisten työläisten tiliin.

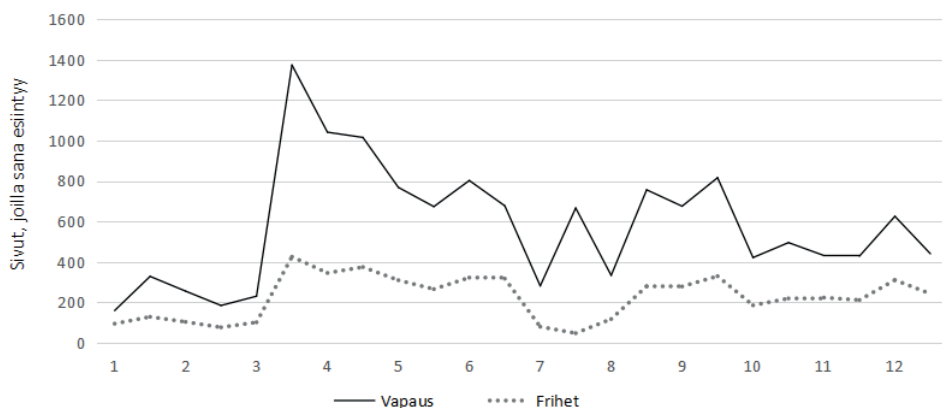
Vuoden 1917 tapahtumissa riittää yhä paljon pohdittavaa. Kansainvälisillä foorumeilla on äskettäin väitelty siitä, missä määrin Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen johto alkoi aktiivisesti valmistautua aseelliseen vallankumoukseen itsenäistymisvuoden kuluessa.¹² Aiheeseen on tarttunut myös Pasi Ihalainen tutkimuksessaan vuosien 1917–1919 parlamenttikeskusteluista Suomessa, Ruotsissa, Saksassa ja Britanniassa. Ihalaisen mukaan sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän ja lehdistön kielenkäyttö vuoden 1917 aikana normalisoi väkivallan ja sai näkyvästi vaikutteita bolševismista, toisin kuin vasemmiston retoriikka verrokkimaissa. Suomessa sosiaalidemokraatit myös monopolisoivat kansan, kansanvallan ja parlamentarismien käsitteet tavalla, joka esti yhteistyön muiden puolueiden kanssa. Ihalainen katsookin, että itsenäistymisvuoden aikana sosiaalidemokraattien agitaatio ja eduskuntatoiminta radikalisoituivat, horjuttivat parlamentarismia ja syvensivät ”vastakkainasetteluja, jotka johtivat sisällissotaan”.¹³ Ihalaisen tulkinta ei tuo esiin sosiaalidemokraattien sisäisiä linjaroja. Nämä linjaroivat olivat vuonna 1917 näkyviä ja merkityksellisiä, mikä tulee esiin useissa tämän teoksen artikkeleissa, esimerkiksi Juha Matikaisen analyysissä sosiaalidemokraattisen lehdistön moniäänisyydestä.

Itsenäisyydestä anarkiaan: vapauden monet ulottuvuudet

Suomalaiset eivät jakautuneet kumousvuonna eri leireihin vain yhteiskuntaluokan, etnisyyden ja sukupuolen perusteella vaan myös käsitteellisesti. Yhteiset merkitykset katosivat. Esimerkiksi

vapaus oli kumousvuoden kiistattomia avainsanoja, jota sekä sosialistit että porvarit viljelivät ahkerasti. Suomalaiset kuten muutkin Venäjän valtakunnan asukkaat juhlivat maaliskuun vallankumouksen mukanaan tuomaa sanan-, kokoontumis- ja painovapautta, vanhan virkavallan kaatamista sekä poliittisten vankien armahdusta. Koko maaliskuun vallankumouksen sisältö kietoutui vapauden retoriikkaan, riemuun sorron lakkaamisesta ja jännitykseen edessä avautuvista mahdollisuuksista. Vapauden käsitteeseen kiteytyi paljon siitä, mitä ihmiset ajattelivat vanhan vallan kaatumisen voivan tarkoittaa.

Kuvio 1. "Vapaus" ja "frihet" sanomalehdistössä kuukausittain vuonna 1917.

Lähde: Haku digitaalisessa sanomalehtiarkistossa digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/search.

Kuvio 1¹⁴ näyttää vapauden läpimurron sekä suomen- että ruotsinkielisessä sanomalehdistössä maaliskuun vallankumouksen jälkeen. Vapautta ei juhlittu ainoastaan painetussa sanassa. Finlaysonin tehtaan ammattiosaston käsinkirjoitetussa lehdessä eräs työmies runoili vapauden huumassa:

Mut' räjähdys tuntui ja salamat löi.
Lakos maahan hornan muurit
Myrsky nousi, tuulikin elämöi.

Waltaistuinkin kaatui suurin.
Ja voiton suuren sai vapauden voimat.
Riemuntuntehet rinnoissa karkeloivat
On vapaa nyt kansa, ja joukko tää,
Mi lippuinsa luokse nyt kiirehtää.

Jo nukuitkin pitkään ja sikeään,
Ylösousemus suuri on sulla.
On aamu jo kirkas, ei pimeää.
Ajan kello lyö, kutsu on tulla,
Taistohon siis kaikki mukaan,
On tahto jumalainen vankka.
Ei pois saa jäädä kukaan,
Joukko tarvitahan sankka.¹⁵

Runon metaforat ”myrskystä” ja ”aamusta” muistuttavat vuoden 1905 suurlakon yhteydessä käytettyä sanastoa.¹⁶ Muita toistuvia kielikuvia käsinkirjoitetuissa ja painetuissa lehdissä sekä lauluissa olivat esimerkiksi ”(hyöky)aalto”, ”kevät”, ”vyöry” ja ”sarastus”. Vapauden kielikuvat otettiin siis luonnosta. Vanhan työväenliikkeen suosituimpia symboleja oli nouseva aurinko¹⁷ – ja aurinko nousi taas idästä, kuten vuoden 1905 suurlakon aikaan. Vapauden edistymistä ihmiskunnassa pidettiin yhtä luonnollisena ja väistämättömänä kuin auringonnousua yön jälkeen.

Keisarivallan kaaduttua vallan ottivat Venäjällä väliaikainen hallitus sekä Pietarin työläisten ja sotilaiden edustajien neuvosto. Ne torjuivat ajatuksen Venäjän välittömästä irrottamisesta maailmansodasta ja julistivat puolustavansa ”vapaata Venäjää” saksalaista militarismia vastaan. Uudet vallanpitäjät perustelivat sotatoimien jatkamista korostamalla vihollisen uhkaavan kansan juuri saavuttamaa vapautta. Tämä vallanpitäjien alleviivaama ”kansan vapaus” merkitsi kuitenkin samalla mielipiteen- ja ilmaisunvapautta eli myös oikeutta vastustaa sotaa. Sodanvastaiset mielenilmaukset yleistyivätkin nopeasti Venäjällä – kuten Suomessa – keväällä 1917, ja sodan jatkaminen murensi väliaikaisen hallituksen kannatusta. Tästä hyötyi bolševikkioppositio,

joka julisti imperialistisesta sodasta irtautumisen olevan kansan vapauden edellytys.¹⁸

Vuoden 1917 edetessä puheeseen vapaudesta liittyi yhä enemmän pettymyksen sävyjä. Yhä useammat kansalaiset katsoivat, että maaliskuun vallankumouksen lupaus vapaudesta ei ollut toteutunut ja että Venäjän väliaikainen hallitus rajoitti vapauksia ja sortii kansaa edeltäjänsä tapaan.¹⁹ Pahimmaksi syntipukiksi leimautui kesällä 1917 pääministeriksi noussut Aleksandr Kerenski. Hänen mainettaan maaliskuun vallankumouksen sankarina murensivat paitsi hänen kovat otteensa bolševikkien toiminnan tukahduttamisessa myös hänen kesällä Galitsiassa aloittamansa suurhyökkäys, joka oli Venäjän armeijalle tuhoisa.²⁰ Suomalaisen työväestön silmissä Kerenskin sädekehän puolestaan himmensi hänen päätöksensä hajottaa sosialistienemmistöinen Suomen eduskunta heinäkuun lopussa. Työväestön pettymystä tulkitsi osuvasti Jali Joutsen runossaan Kerenskin kirot, joka julkaistiin arkkipainatteena alkusyksyllä 1917:

Niin vankila odottaa ja urkkijat taas
ovat vanhana mustassa työssä,
ja valo, mi hetkeksi pilkahti vain
jo hukkui se synkässä yössä.

Nyt Kerenski kiroo ja ruoskalla lyö
ken rampana maassa jo makaa,
ken pyytää leipää ja oikeutta
sitä tähtää ampuu ja lataa.²¹

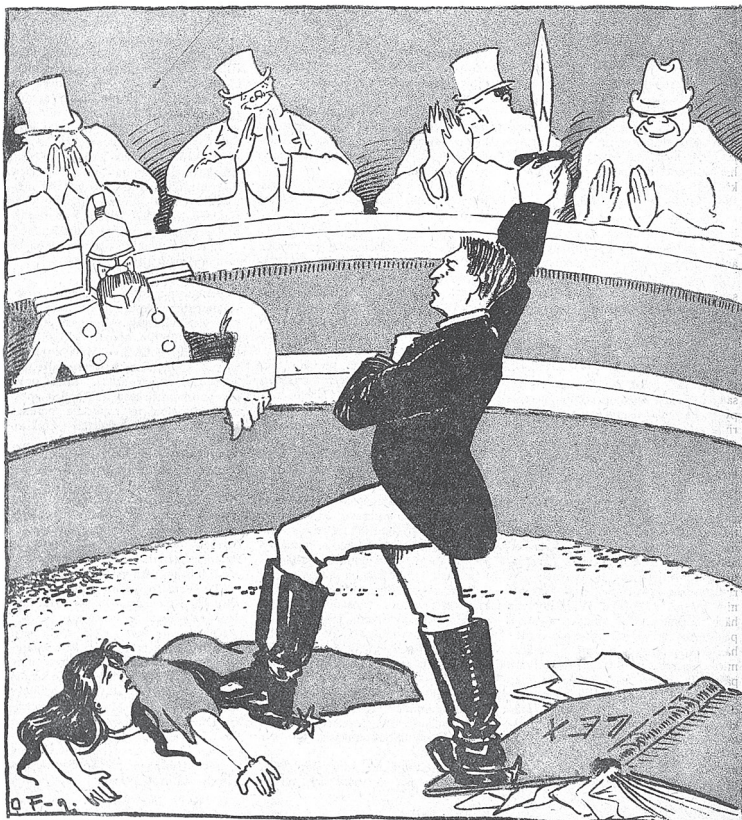
Suomalaisessa työväenliikkeessä eduskunnan hajotus tulkittiin iskuksi vapautta vastaan, sillä hajottamisen myötä sosiaalidemokraattien ajama ja eduskunnan jo hyväksymä valtalaki kaatui. Valtalaki olisi siirtänyt korkeimman päätösvallan Suomen eduskunnan käsiin ja käytännössä irrottanut Suomen Venäjästä sotilasasioita ja ulkopolitiikkaa lukuun ottamatta. Sosialistit olivat ajaneet valtalakia, koska he katsoivat riippuvuuden porvarillisesta Venäjästä rajoittavan luokkataistelua Suomessa. Kamppailu kansallisen itsemääräämisoikeuden puolesta oli muutenkin ollut sosiaalidemokraateille sydämenasia jo vuosien ajan, mikä yhdisti

heitä porvarillisiin aktivisteihin, kuten Taina Uusitalo ja Eino Ketola tuovat esiin tässä teoksessa. Siksi valtalain kaatuminen kirpaisi vasemmistoa syvältä ja antoi pontta puheille sosiaalidemokraateista itsemääräämisoikeuden puolustajina petollisia porvareita vastaan. Sosialistit nimittäin tulkitsivat eduskunnan hajoituksen johtuneen kotimaan porvarillisten puolueiden vehkeilystä väliaikaisen hallituksen kanssa.

Syksyllä 1917 vapauspuhe sai uusia sävyjä bolševikkien kaapatua vallan Venäjällä. Lokakuun vallankumous vauhditti porvarillisen leirin pyrkimyksiä irrottaa Suomi Venäjästä. Tuloksena oli itsenäistymisjulistus, jonka Venäjän bolševikkihallinto vahvisti vuosien 1917 ja 1918 vaihteessa. Työväenliikkeen näkökulmasta itsenäistymisjulistusta kuitenkin varjosti sosiaalidemokraattien tappio lokakuun eduskuntavaaleissa. Vaalitappio oli kärjistänyt yhteiskunnallista levottomuutta ja johtanut marraskuun alussa suurlakkoon, jonka aikana työväenliike oli jo harkinnut vallanottoa bolševikkien esimerkin mukaisesti. Järjestäytyntä työväestöä kiihdyttivät myös porvarillisen puolen kaartinmuodostus ja vaatimukset hallituksen asevoimien luomisesta, jotka vasemmisto koki kansanvaltaiseen vapauteen kohdistuvana uhkana.²² Porvarillisen puolen näkökulmasta vapauden esteenä taas seisoiivat työväenkaartit ja Suomessa yhä oleskelevat venäläiset sotajoukot.

Suomalaisten vapauspuhe ei saanut muotojaan tyhjiössä vaan siihen vaikuttivat olennaisesti venäläinen ja eurooppalainen puheavaruus. Venäjällä vapaus sai eri ryhmien käytössä ja kumousvuoden eri vaiheissa niin ikään erilaisia merkityssisältöjä. Vapaus liitettiin yhtäältä konkreettisiin päivänpoliittisiin kysymyksiin, toisaalta se käsitettiin abstraktiksi periaatteeksi, abso-luuttiseksi hyväksi. Jälkimmäistä käsitystä ilmensi kiihko, jolla kansalaiset puolustivat ja vaativat sanan-, kokoontumisen- ja lehdistönvapautta sekä oikeutta fyysiseen koskemattomuuteen, järjestäytymiseen ja lakkoiluun. Äärimmillään vapaus ymmärrettiin anarkismina, valtahierarkioista vapaan yhteiskunnan ja rajoittamattoman yksilönvapauden korostamisena.²³

Circus Imperialisticus.

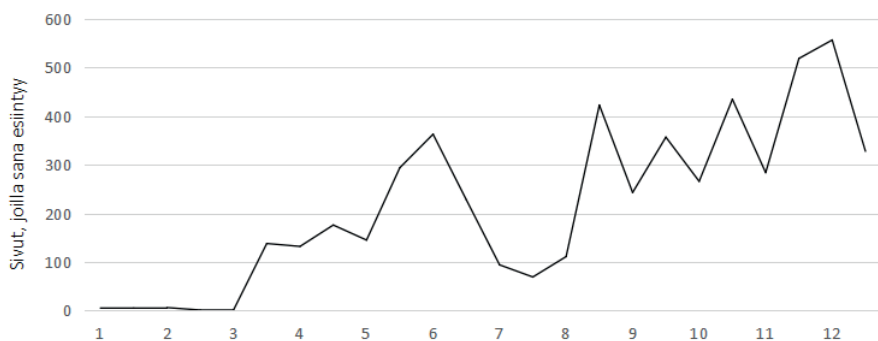
Kapitalistien gladiaattori Kerenski
(Eduskunnan hajotettuaan):

Mä voittaja, Suomi-filakuski maassa makaa!
Kuin käskys kuuluu, oo Imperialismi,
mä kuoliniskun voinko jakaa?

Vasemmistolaisen Kurikka-pilalehden tulkinta pääministeri Aleksandr Kerenskin Suomen-politiikasta. Kuva: Kurikka 15.9.1917, 1.

Vapauden moraalista ulottuvuutta heijasteli myös kritiikki vapauden vastuutonta ja itsekästä käyttöä kohtaan. Venäjän porvarillinen lehdistö arvosteli kärkeästi työväestöä vapaudesta huumautumisesta ja sen käyttämisestä vain omien taloudellisten intressien edistämiseen. Samankaltaisia äänenpainoja esittivät tahollaan sosialistit, jotka agitaatiossaan edellyttivät tiedostavilta työläisiltä järjestystä, vastuuntuntoa ja moraalista itsekuria pidäkkeettömän vapauden hyväksikäytön sijaan.²⁴ Suomalaisen työväenliikkeen agitaatiossa vaatimukset työväestön kurinalaisuudesta ja moraalisesta ryhdistä olivat muodostaneet keskeisen juonteen jo vuoden 1905 suurlakon jälkeen. Kurittomuuksien kitkemisen tarkeys korostui entisestään alkuvuonna 1917, kun työväenjärjestöihin vyöryi uusia jäseniä ja huoli ”anarkiasta” yleistyi julkisuudessa.²⁵

Kuvio 2. ”Anarkia” sanomalehdistössä kuukausittain vuonna 1917.

Lähde: Haku digitaalisessa sanomalehtiarkistossa
digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/search.

Kuvio 2:n²⁶ mukaan suomalainen anarkismipuhe vilkastui etenkin touko-kesäkuussa, työväenjärjestöjen kiivaimman jäsen tulvan aikaan. Keskustelua anarkiasta kiihdytti keväällä muun muassa työväestön suora toiminta valtuustopaikkojen valtaamiseksi eräissä kaupungeissa, mitä Juha Matikainen käsittelee tässä

teoksessa sosiaalidemokraattisen lehdistön kautta. Toinen anarkisminpuhetta lietsanut ilmiö olivat touko-kesäkuussa Helsingissä nähdyt kirkonvaltaukset eli ”kirkkomellakat”, joiden luonnetta poliittisina esityksinä Anna Rajavuori analysoi artikkelissaan.²⁷ Anarkiapuheen jyrkän vähenemisen heinäkuussa 1917 selittää kirjaltajalakko, joka esti porvarillisten lehtien ilmestymisen kuu-kauden ajan.²⁸ Suurlakko marraskuun puolivälissä kiihdytti keskustelun anarkiasta huippuunsa.

Vapaudesta puhuttiin myös sukupuolikysymyksen yhteydessä, jolloin se viittasi naisten kansalaisoikeuksien ja toimintakentän laajentumiseen. Venäjällä maaliskuun vallankumous toi mukanaan naisten äänioikeuden ja vaalikelpoisuuden sekä tasa-arvoiset oikeudet toimia valtion viroissa. Samalla lakkasi kirkon kontrolli sukupuolikäyttäytymisestä. Näitä uudistuksia vauhdittivat kumouspäivinä nähdyt naisten laajat mielenosoitukset, joiden vaatimuksiin väliaikainen hallitus taipui kansansuosiotaan pönkittääkseen.²⁹ Venäjän kumousliikkeitään näkyvästi osallistunut Aleksandra Kollontai oli hyvin verkostoitunut suomalaisten työläisnaisaktivistien kanssa, ja hän vieraili useasti puhumassa Helsingissä vuoden 1917 mittaan. Suomen kumoustapahtumissa kysymys naisten vapautumisesta ei kuitenkaan ollut yhtä keskeinen teema kuin Venäjällä, koska naisten valtiollinen äänioikeus oli toteutunut jo kymmenen vuotta aiemmin. Toki kumous vaikutti naisten asemaan myös Suomessa, esimerkiksi kunnallis- ja työaikalakien säätämisen muodossa. Lisäksi eduskunta hyväksyi siviiliavioliiton mahdollistavan asetuksen, joka oli yksi edellisvuosina virinneen seksuaalireformiliikkeen tavoitteista.³⁰ Laki, joka olisi vapauttanut vaimot miestensä edusmiehisyydestä, jäi eduskunnalta itsenäistymisvuonna kuitenkin säätämättä, vaikka etenkin työläisnaisliike vaati sitä ponnekkaasti.³¹

Lainsäädännön ohella kumousilmapiiri vaikutti epäilemättä yleisemminkin seksuaalisuuteen ja sukupuolirooleihin liittyviin asenteisiin. Venäjällä sukupuolivallankumous ulottui jopa armeijaan, kun väliaikainen hallitus perusti naisten jalkaväki- ja laivasto-osastot keväällä ja kesällä 1917.³² Suomen osalta vuoden 1917 sukupuoli-ulottuvuudet ovat kuitenkin vielä paljolti tut-

kimatta, toisin kuin esimerkiksi naisten aktiivisuus sisällissotavuonna.

Sukupuolikysymysten ohella ideat vapaudesta kietoutuivat näkyvästi keskusteluun uskonnosta. Uskonnonvapaus sekä kirkon ja valtion erottaminen kuuluivat vanhan työväenliikkeen keskeisiin vaatimuksiin, ja Tokoin senaatti yhdessä sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän kanssa antoi näille vaatimuksille vauhtia maaliskuun vallankumouksen jälkeen. Siviiliavioliiton mahdollistavaa asetusta lukuun ottamatta katsomuslainsäädännön muutokset jäivät vuonna 1917 kuitenkin toteutumatta valtiopäivillä.³³ Vasemmiston tavoitteet etenivät vasta vallanoton jälkeen kevättälvella 1918, jolloin Kansanvaltuuskunta ryhtyi toimiin kirkon ja valtion erottamiseksi Ranskan vallankumouksen ja bolševikkikumouksen esikuvien mukaisesti.³⁴

Alkoholin käyttöön liittyvässä keskustelussa vapaus oli niin ikään tärkeä argumentti. Siinä missä nykyään vapausretoriikalla perustellaan ennen muuta alkoholin saatavuuden helpottamista, korosti 1900-luvun alun työväen raittiusliike alkoholinmyyntiä herrasväen rahasampona ja työväestön orjuuttajana. Kuten vuonna 1917 painettu arkkiveisu Myrkky-juomat asian ilmaisi, seisoivat lakien suojaamat trokarit myrkkyyneen työkansan herättämisen esteenä:

Kehoitusta saarnataan ett' nousis kansa halpa

Mutt kehoitus on vangittu,

Sill auk on myrkyn salpa.

On juopon rahakukkarona trokarien kassa,

Ja kehoittajan valvojana kahleet vankilassa.³⁵

Vuodesta 1907 alkaen kieltolain säätämisestä tuli keskeinen kysymys yksikamarisessa eduskunnassa, ja sen ottivat ohjelmaansa useat poliittiset ryhmät. Valtiopäivien hyväksymä kieltolaki jäi kuitenkin vaille hallitsijan vahvistusta. Kun maaliskuun vallankumous sitten puhkesi, eduskunta ajoi kieltolain nopeasti läpi ja sai sille väliaikaisen hallituksen vahvistuksen toukokuussa 1917. Koska keisari oli seisonut kieltolain jarruna, liittyi kieltolain

säättämiseen vahva vapauden ja kansan itsenäisen tahdon ilmaisemisen ulottuvuus.³⁶

Työväenliikkeen ohjelmassa torpparivapautus ja tilattoman väestön alistetun aseman parantaminen olivat avaintemoja läpi 1900-luvun alun. Ajatuksella siitä, että oman maan saaminen laajensi ihmisten elämisen vapautta, oli pitkä historia koko Venäjän valtakunnassa, ja tämä ajatus tarjosi sytykkeitä liikedinnälle myös vuonna 1917.³⁷ Iskulause ”rauha, leipää ja maata”, jossa kiteytyi vaatimus maan uudelleen jakamisesta talonpojille, kasvatti bolševikkien suosiota Venäjällä.³⁸ Suomessa eduskunta ja senaatti ryhtyivät ratkomaan torpparikysymystä heti maaliskuun vallankumouksen jälkeen, mutta torpparivapautuslakia ei saatu aikaan ennen eduskunnan hajotusta. Lopulta lain säätäminen lykkäytyi sisällissodan yli. Tilattomien ja torpparien ongelmat pysyivät siksi esillä julkisuudessa läpi vuoden ja kiristivät yhteiskuntaryhmien välisiä jännitteitä. Torpparikysymystä tutkineen Viljo Rasilan mukaan syksyn 1917 eduskuntavaaleissa torpparit näyttävät kuitenkin olleen passiivisempia tai kääntyneen äänestyskäyttäytymisessään oikealle verrattuna edellisvuoden vaaleihin. Tämä saattoi johtua pettymyksestä poliittisiin päättäjiin – myös sosiaalidemokraatteihin.³⁹

Työn kahleista vapautuminen – ja kääntäen vapaa-ajan lisääminen – oli niin ikään vapauspuheen keskeinen ulottuvuus vuonna 1917. Kansainvälisen työväenliikkeen vanha vaatimus kahdeksan tunnin työpäivästä sai näkyvän roolin Venäjän työväestön liikedinnässä maaliskuun vallankumouksen päivinä. Myös Suomeen ajatus 8-tuntisiin päiviin siirtymisestä levisi nopeasti. Monet tehtaajat lyhensivät keväällä työläistensä työpäiviä joko omasta aloitteestaan tai ammattiyhdistysliikkeen painostuksen tuloksena. Joukkojen paineessa myös laki 8 tunnin työpäivästä hyväksyttiin eduskunnassa, vaikka eräät oikeiston edustajat ilmaisivat huoltaan siitä, että työväki käyttäisi vapaa-aikaansa ”huliganimaisesti” ja ”siveelliseksi turmioksi itselleen ja ympäristölleen”.⁴⁰ Kiistanalaisinta oli 8-tuntisen työajan ulottaminen maatalouteen, jossa työtä oli totutusti tehty vuosipalkalla ilman säännöllistä työaikaa, päivänvalon mukaan.⁴¹ Kun työnantajat monin paikoin kieltäy-

tyivät maataloustyöläistensä päivien lyhentämisestä, käynnistivät maatyöläiset kymmeniä lakkoja sekä kylvö- että korjuukaudella. Nämä lakot väkivaltaisine yhteenottoineen nousivat yhdeksi yhteiskunnallista jakautumista eniten kiihdyttäneistä ilmiöistä kumousvuoden aikana.⁴²

Venäjällä työväestön kannanotoissa esiintyi vuonna 1917 varsin yleisesti ajatus siitä, että vapauden tuli hyödyttää nimenomaan kansaa eikä herroja. Tällaisten kantojen ilmaisijat saattoivat torjua lehdistönvapauden absoluuttisuuden ja vaatia, että työväestön oikeutettuja vaatimuksia vastustavat äänenpainot tuli vaientaa. Koska porvariston lehdet valehtelivat ja halvensivat työväestön pyrkimyksiä, niitä oli sensuroitava tai ne oli lakkautettava kokonaan.⁴³ Vastaavia äänenpainoja esiintyi varmasti myös suomalaisen työväestön piirissä, mutta hallitsevaa asemaa ne eivät saaneet. Vaikka porvarilehtien kirjoittelu ärsytti vasemmistoa ja päinvastoin, oli näkemys vapaasta ja moniäänisestä lehdistöstä kansalaisyhteiskunnan kulmakivenä vakiintunut. Lehdistönvapauden arvoa korostivat muistikuvat edellisvuosien tukahduttavasta sotasensuurista, joka näkyi lehtien palstoilla tyhjinä aukkoina.⁴⁴ Tsaristisen sensuurikoneiston tilalle ei haluttu luokkapohjaista sensuuria.

Tilanne kuitenkin muuttui sisällissodan puhjettua vuonna 1918: porvarillisella lehdistöllä ei ollut sijaa sotaa käyvässä punaisessa Suomessa eikä vasemmistolehdistöllä valkoisessa Suomessa. Käsitetoriallisesti on mielenkiintoista, että sodan molemmat osapuolet väittivät lähtevänsä sotimaan vapauden puolesta. Erot sosialistisen ja porvarillisen vapauden välillä olivat varmasti olemassa jo ennen kumousvuotta, mutta ne kärjistyivät ja konkretisoituivat vuoden 1917 aikana.

Monella tasolla kamppailtu valta

Vapauden ohella kumousvuonna puhuttiin paljon vallasta – mutta millaisesta vallasta? Kuten Matti Hyvärinen huomauttaa, valta on poliittisena käsitteenä poikkeuksellisen avoin kiistele-

ville tulkinnoille, ja pelkkä asioiden nimeäminen vallan näkökulmasta on omiaan kutsumaan esiin haastamisen, kritisoimisen ja legitimoiminnin asenteita.⁴⁵

Yksi vallan ongelmista piilee siinä, että se kuuluu aina jollekulle. Venäjällä keisarivallan korvasi maaliskuussa 1917 kaksoisvalta, jonka osapuolina olivat väliaikainen hallitus sekä työläisten ja sotilaiden neuvostot. Näiden välinen jännite sävytti kumousvuotta aina bolševikkien marraskuiseen valtaannousuun saakka. Bolševikkien iskulauseeksi muotoutui jo keväällä ”Kaikki valta neuvostoille!”, ja he pyrkivät vahvistamaan asemaansa eri puolilla maata perustetuissa neuvostoissa ja edistämään niiden kautta vallanottoa.⁴⁶ Neuvostojen perustamiseen ryhtyivät jo keväällä myös suomalaiset työväenjärjestöt useilla paikkakunnilla, kuten Ulla Aatsinki osoittaa Lapin tapahtumia käsittelevässä artikkelissaan. Viimein marraskuussa perustettiin Työväen vallankumouksellinen keskusneuvosto, joka koostui sosiaalidemokraattisen puoluetoimikunnan ja eduskuntaryhmän sekä Ammattijärjestön edustajista. Bolševikkien esimerkin mukainen elin asettui nimensä mukaisesti jo avoimesti haastamaan hallitusvaltaa.

Suomeen maaliskuun vallankumouksen myötä syntynyttä tilannetta on tutkimuksessa nimitetty valtatyhjiöksi. Sen täyttämisestä kamppailtiin sekä kabineteissa, lehtien palstoilla että kaduilla. Porvarillisen puolen kabinettipeli edesauttoi valtalain kaatumista ja sosialistienemmistöisen eduskunnan hajottamista, kun taas sosialistien suurin voitto oli kahdeksan tunnin työpäivä katujen voimalla. Sosialistien suhde parlamentarismiin oli vaikea. Työväenliikkeen vaatimuksista yleinen ja yhtäläinen äänioikeus ja yksikamarinen eduskunta olivat toteutuneet jo kymmenen vuotta aiemmin. Siksi luokka-asemaan perustuvaa epätasa-arvoa valtiollisissa vaaleissa ei muodollisesti enää ollut. Käytännössä demokraattisen parlamentarismin kulttuuri oli vielä varsin ohutta Suomessa, sillä keisari oli estänyt eduskunnan tehokkaan toiminnan hajottamalla sen toistuvasti. Kun nämä pitkän aikavälin pettymykset yhdistyivät eduskunnan hajotukseen ja syksyn 1917 vaalitappioon, monien sosialistien usko eduskuntaan oli koetuksella.

Mielenosoituskulkue etenemässä Toista linjaa kohti Hakaniemeä 14. heinäkuuta 1917. Mielenosoitus kokosi tuhansia helsinkiläisiä työläisiä ja sotilaita ilmaisemaan mieltään kunnallislakien ja kahdeksan tunnin työaikalain puolesta. Kuva: Kansan Arkisto.

Valtiovallan kanssa vähintään yhtä tärkeäksi kysymykseksi nousi kunnallinen valta, kuten Juha Matikainen tuo esiin tässä teoksessa analysoimalla lehdistökeskustelua. Kunnallisten valtakamppailujen keskeisyys Suomen vuoden 1917 liikehännässä johtui paljolti siitä, että toisin kuin Venäjällä, kunnilla oli Suomessa kansainvälisesti tarkasteltuna hyvin laaja itsehallinto eli vapaus päättää omista asioistaan.⁴⁷ Samaan aikaan työväestö oli yhä pitkälti syrjässä kunnallisesta vallankäytöstä, koska uusia kunnallislakeja ja niiden myötä yleistä ja yhtäläistä kunnallista äänioikeutta ei eduskunnan pyrkimyksistä huolimatta saatu voimaan ennen marraskuuta 1917. Paikoin työväestö ilmaisi turhautumistaan lainsäädännön hitauteen pyrkimällä lisäämään kunnallista vaikutusvaltaansa ulkoparlamentaarisin keinoin. Näin kysymykset vallasta ja vapaudesta kietoutuivat yhteen pai-

kallistasolla, etenkin kun paheneva elintarvikepula ja työttömyys samanaikaisesti edellyttivät toimenpiteitä nimenomaan kunnallishallinnolta. Tämä tulee havainnollisesti esiin Kimmo Kestisen Tampereen elintarvikekriisiä ja sen hoitamista käsittelevässä artikkelissa.

Keskeinen, ja kunnalliseen valtaan liittyvä, vallan ulottuvuus oli järjestysvalta. Sortovallan ilmentymänä pidetty venäläinen santarmisto pantiin Suomessa viralta heti maaliskuun vallankumouksen alettua. Väkijoukkojen raivon kohteeksi joutuivat myös monet nimismiehet ja poliisit, jotka olivat sortokausina ryvettyneet venäläisen virkakunnan yhteistyökumppaneina ja kansalaisvapauksien ahdistajina.⁴⁸ Vanhan järjestysvallan synkkää mainetta kuvaa arkkiveisu Entinen poliisi, jota levitettiin ja esitettiin kaduilla ja markkinoilla vuonna 1917:

Ennen olin minä poliisi
mull oli sekä voima että valta,
sain ruunulta pampun ja brovninkin
riippui sapeli mun mekkoni alta.

Kädet selkäni takana mä astuskelin
oli rintani pullillansa,
kun vihaisesti vilkuilin sivulle näin
mua kammosi kaupungin kansa. (...)

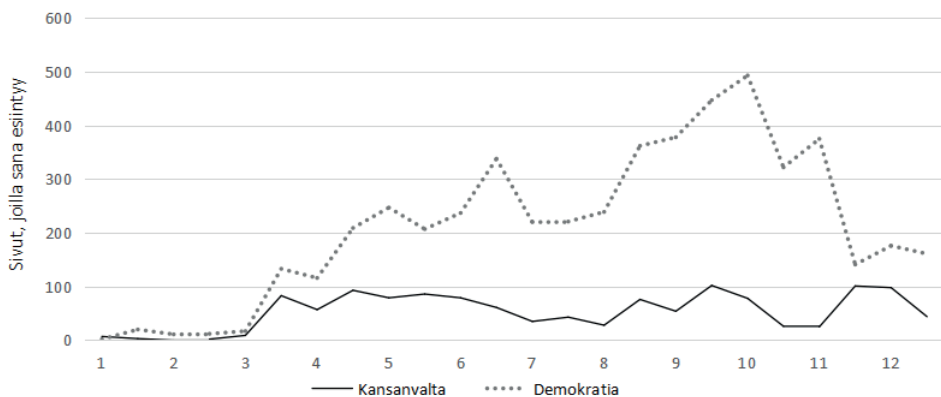
Nyt minun lauluni loppua saa,
saan muistella hirmujen öitä,
saman verran kun vangituista yksikään,
minä tehnyt oon rikollisen töitä.⁴⁹

Uusien järjestysviranomaisten nimittämisestä tuli kevään 1917 kumousilmapiirissä vahvasti politisoitunut kysymys. Monissa kaupungeissa järjestäytynyt työväestö sai vahvan otteen poliisilaitoksen hallinnosta ja poliisit korvautuivat miliiseillä. Maa-seudulla järjestysvalta puolestaan pysyi yleisemmin entisissä käsissä.⁵⁰ Samalla viranomaisten rinnalle alkoi muodostua kansalaisten oma-aloitteisia järjestyskaarteja ja suojeluskuntia valvomaan järjestystä. Kun näiden välille puhkesi yhteenottoja ja

aseistautuminen yleistyi, puuttui yläpuolelta auktoriteetti, joka olisi kyennyt rauhoittamaan tilanteen.

”Demokratia” oli eittämättä keskeisiä vallankumouksen sisältöä ilmaisevia sanoja vuonna 1917. Siitä, mitä demokratia tarkoitti ja kuka oli demokraattinen, käytiin koko entisessä keisarikunnassa kuitenkin kovaa kamppailua. Venäjällä yhteiskunnallisissa keskusteluissa yleistyivät ilmaukset kuten ”demokraattiset luokat” tai ”demokraattiset elementit”, jotka korostivat demokratian yhteyttä työväenluokan valtaan. Tällaisessa käytössä, jota suosivat lähes kaikki sosialistiset ryhmät, demokratia ei ollut diktatuurin tai itsevaltaisuuden vaan yläluokan ja porvariston vastakohta. Sosialistien ja kaupunkityöväestön puheessa ”demokratiasta” ja ”porvaristosta” tuli vastinpari, jota käytettiin erottamaan meitä ja heitä, kansaa ja yläluokkaa.⁵¹

Kuvio 3. ”Demokratia” ja ”kansanvalta” työväenlehdissä vuonna 1917.

Lähde: Haku digitaalisessa sanomalehtiarkistossa digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/search.

Venäjän tapahtumia seurattiin tarkasti suomalaisessa lehdistössä, jossa ”demokratian” kanssa kilpaili kotimainen termi ”kansanvalta”. Molempien termien käyttö oli yleistynyt vuoden 1905 suurlakon murroksessa mutta hiipunut maailmansodan sotasen-

suurin oloissa. ”Kansanvalta” oli kuitenkin ”demokratiaa” selvästi suosittumpi ennen vuotta 1917.⁵² *Kuvio 3:n*⁵³ mukaan keskustelu näistä käsitteistä kiihtyi työväenlehdistössä Venäjän maaliskuun vallankumouksen jälkeen, ja vuoden edetessä ”demokratia” syrjäytti ”kansanvallan”. Kesän ja syksyn demokratiahuippuja selittävät lukuisat uutiset ”Venäjän vallankumouksellisesta demokratiasta”. Samoin kuin ”vapaus”, myös ”demokratia” kokee jyrkän laskun loppuvuonna 1917. ”Kansanvallan” pudotus ei ole yhtä draamaattinen. Yksi mahdollinen tulkinta käsitteiden katoamisesta voisi olla se, että julkinen väittely niiden merkityksestä käytiin maaliskuun vallankumouksen ja marraskuun yleislakon välisenä aikana, jonka jälkeen dialogin aika oli jo ohi.

Kun sosialistit sitten lähtivät vallankumoukseen, Juhani Aho kirjoitti sosialistien hyökänneen ”kaikkein kansanvaltaisimman kansanvallan” kimppuun.⁵⁴ Sosialistisessa puheessa kansanvallalla viitattiin usein työväenluokan valtaan, joka merkitsi todellista demokratiaa erotuksena porvarillisesta demokratiasta.⁵⁵ Tämä ei välttämättä tarkoita sitä, että sosialistit olisivat pettäneet ”demokratian” vuonna 1918, kuten historiantutkimuksessa on joskus esitetty. Pikemminkin kyse oli siitä, että porvaristolle ”demokratia” merkitsi ensisijaisesti parlamentarismia, kun taas vallankumousta yrittäneelle työväenliikkeelle vallan jakamismekanismeja tärkeämpää oli se, että ”demokratia” palvelisi mahdollisimman suurta osaa kansasta. On myös hyvä muistaa, että demokratia parlamentarismina oli sekä Suomessa että muualla Euroopassa ennen kaikkea taistelevan työväenliikkeen suurin saavutus.⁵⁶ Demokratiaa ei annettu, vaan se otettiin Suomessa vuonna 1905 suurlakolla.

Sanat kuten ”vapaus”, ”demokratia” ja ”kansanvalta” jakoivat kumousvuoden suomalaisia sosialisteihin ja porvareihin. Sanojen monimerkityksisyys kuuluu tietysti ihmiselämään. Tuskin kukaan haluaisi elää dystopiassa, jossa jokaisella sanalla olisi vain yksi merkitys.⁵⁷ Tieteellisessä historiantutkimuksessa tahallinen ohipuhuminen ja haluttomuus ymmärtää toisen ajattelua ovat kuitenkin todellisia ongelmia. Tämä vika vaivaa etenkin vanhinta vuotta 1917 tulkitsevaa historiantutkimusta.

Kirjan rakenne

Artikkelit esittävät uusia ja kommentoivat vanhoja tulkintoja vuoden 1917 tapahtumista, ilmiöistä ja kehityskuluista. Edustettuna ovat niin paikallisesti ja alueellisesti rajautunut työväenliikkeen tutkimus, lehdistön ja propagandan rooli poliittisessa kuohunnassa kuin vuoden 1917 tapahtumien rooli sisällissodan selittäjänä.

Teoksen aluksi Taina Uusitalo kääntää katseen jääkäriliikkeen ja työväenliikkeen suhteeseen, joka vuoden 1917 kuluessa muuttui vastakkainasetteluksi. Uuteen jääkäritutkimukseen tukeutuen Uusitalo osoittaa, että tämä kehitys ei ollut historian valossa lainkaan itsestään selvää. Itse asiassa jääkärivärväys sopi varsin hyvin yhteen suomalaisen työväenliikkeen vahvan kansallisen linjan kanssa, ja jääkäreistä merkittävä osa oli taustaltaan työläisiä tai torppareita. Vasta kumousvuonna kiteytynyt venäläisviha ajoi Saksassa koulutautuneita jääkäreitä vastakkain venäläisestä sota-vaestä tukea saaneen työväenliikkeen kanssa.

Juha Matikainen syventyy artikkelissaan sosiaalidemokraattisen lehdistön kirjoitteluun eräistä kevään ja kesän 1917 kipupisteistä eli hallitukseen menemisestä ja kunnallisen vallan haltuunotosta. Matikainen tuo esiin yksittäisten lehtien välisten linjaerojen lisäksi laajemman ideologisen ristiriidan reformismin, jyrkän kautskylaisuuden ja suoran toiminnan välillä. Puolueella ei ollut mahdollisuutta päättää työväenlehtien aatteellisista valinnoista, vaan päätoimittajilla oli valta ratkaista, mitä virtausta he halusivat lehdellään vahvistaa.

Kolmannessa artikkelissa Matias Kaihovirta tuo tärkeän lisän vuoden 1917 tapahtumia käsittelevään paikallistutkimukseen hahmottamalla kielen ja luokan suhdetta ruotsinkielisen rannikkoseudun teollisuusyhdyskunnassa Billnäsissä. Verrattuna Etelä-Suomen kaupunkeihin, suomenkielisiin tehdasyhteisöihin ja kartanopitäjiin – tai Etelä-Pohjanmaan talonpoikaisseutuihin – ruotsinkielisten alueiden kumouskokemus on jäänyt vuoden 1917 suomalaisessa historiakuvassa kiistatta marginaaliin. Varsinaista ”marginaalin marginaalia” edustavat artikkelissa Billnäsiin

muuttaneet suomenkieliset työläiset, joita sekä ruotsinkielinen oikeisto että vasemmisto pitivät uhkana ruukkiyhteisön järjestykselle.

Marginaalisiin seutuihin kohdistaa katseensa myös Ulla Aatsinki, joka tarkastelee vuoden 1917 kehitystä Lapin työväenliikkeen näkökulmasta. Aatsinki huomioi, että Pohjois-Suomi oli marginaalia ja periferiaa myös suomalaisen työväenliikkeen johdolle, mikä vahvisti entisestään Lapin työväestön kokemusta vaikutusmahdollisuuksien puuttumisesta. Pohjoisen kumouskokemusta ja edeltävien vuosien järjestäytymistä värittivät vahvasti myös ylirajaiset yhteydet Ruotsiin, Norjaan ja Muurmannin alueelle. Yhteydet ilmenivät niin työtä etsivien ihmisten konkreettisena liikkuvuutena kuin globaalitalouteen kiinnittyneiden metsäyhtiöiden merkittävänä vaikutuksena lappilaisten elämään; tärkeää oli myös Pohjois-Ruotsin työläisten poliittisen mobilisaation pohjoissuomalaisille tarjoama esimerkki.

Anna Rajavuoren ja Kimmo Kestisen artikkeleissa katse kääntyy periferiasta kumoustopahtumien keskuksiin Helsinkiin ja Tampereelle. Rajavuori tarkastelee Helsingissä keväällä ja kesällä 1917 puhjennutta kirkkomellakoita, joiden keskushahmoja olivat Arvid Järnefelt ja Jean Boldt. Hän käsittelee kirkkomellakoita performansseina, joita edelsivät valmistelu- ja tunnustelutoimet ja joita seurasi mittava julkinen polemiikki. Samalla artikkelissa nousevat esiin sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen marginaalissa vaikuttaneet aatteelliset virtaukset, joiden rooli 1900-luvun alun yhteiskunnallisessa murroksessa on saanut tutkimuksessa kasvavaa huomiota viime vuosina.⁵⁸ Kimmo Kestinen puolestaan keskittyy elintarvikekriisin hallintaan Tampereella maailmansodan vuosina. Kestinen tarkastelee työväen osuuskauppojen roolia elintarvikkeiden jakelussa, työväestön vaikutuspyrkimyksiä kunnallisessa elintarviketoimikunnassa ja katujen liikehdintää, joka omalta osaltaan vaikutti elintarvikekysymyksen hoitamiseen. Artikkelit on yksityiskohtainen todiste kaupunkien ja maaseudun välisen jännitteen kiristymisestä, etenkin vuoden 1917 kuluessa.

Teoksen artikkelit lisäävät ymmärrystä siitä, että Suomen itsestäytyminen ei ollut sattumien summa, niin kuin historiantul-

kinnoissa joskus esitetään. Puhetta itsenäistymisestä sattumana on ruokkinut se, että itsenäistyminen todella riippui olennaisesti Suomen ulkoisista tapahtumakuluista eli keisarivallan kaatumisesta ja bolševikkien valtaannoususta. Vallankumoukset eivät kuitenkaan tapahtuneet sattumalta, eivätkä ne myöskään kokonaan sanelleet Suomen kohtaloa. Olennaista nimittäin oli myös suomalaisten poliittisten johtajien, ei vähiten sosiaalidemokraattien, aktiivinen toimijuus kumousvuoden aikana. Itsenäisyysajatus virisi nopeasti maaliskuun vallankumouksen jälkeen, ja etenkin sosialistit edistivät sitä innokkaasti, mikä johti eduskunnan hajottamiseen. Tätä tapahtumakehitystä erittelee teoksen toiseksi viimeisessä artikkelissa Eino Ketola, joka esittää poleemisesti, että mikäli sosiaalidemokraatit olisivat alkuvuonna 1917 keskittyneet itsenäistymispyrkimysten sijaan enemmän sosiaalisiin reformeihin, olisi eduskunnan hajottaminen mahdollisesti jäänyt toteutumatta. Tämä puolestaan olisi hillinnyt poliittisen kuohunnan kärjistymistä ja ehkä jopa estänyt sisällissodan syttymisen.

Vuoden 1917 tapahtumien jälkiymmärrystä on Suomessa rajannut vahvasti vuoden 1918 sisällissodan tirkistysaukko, toisin sanottuna kumousvuoden tapahtumia on hahmotettu sisällissodan esihistoriana. Tällaisessa tarkastelussa kevään 1917 kamppailut kunnallisesta vallasta, elintarvike- ja työttömyyskriisi, eduskunnan hajotus ja lopulta marraskuun suurlakko näyttäytyvät herkästi johdonmukaisena prosessina, jonka päässä oli vallankumous ja verinen sota. Tämän teoksen päättävässä artikkelissa aihetta lähestyy analyttisemmin Risto Alapuro, joka tarkastelee vuoden 1918 sisällissotaa vallankumouksena ja palaa samalla teokseensa *State and Revolution* (1988) ja sen aikalaisarvioihin. Alapuro painottaa, että sisällissodan syitä ei voi palauttaa pelkästään sosiaalisen ahdingon ja tyytymättömyyden syvenemiseen vuonna 1917. Olennaisempaa oli, että valtiovallan rapautuessa ihmiset tukeutuivat niihin kansalaisyhteiskunnan toimijoihin, jotka pysyivät toimintakykyisinä mutta jotka ajautuivat vuoden 1917 edetessä vastakkain pyrkiessään täyttämään valtatyhjiötä. Kyse ei ollut vallankumouksellisen puolueen määrätietoisesta vallanotosta, vaan kumoukseen ajaututtiin vailla tarkkoja suunn-

nitelmia vakiintuneen järjestötoiminnan kehyksessä. Alapuron mukaan vertailevasta näkökulmasta Suomen vallankumoukselle oli ominaista myös sen huomattava proletaarisuus: eliittien rooli kumouksessa oli hyvin vähäinen, ja työväenliike asettui lopulta kumouksen tueksi varsin yksimielisesti.

Lähdeviitteet

- 1 Polvinen 1967.
- 2 Ketola 1987.
- 3 Piilonen 1982; Salkola 1985.
- 4 Upton 1980; Upton 1981.
- 5 Ketola 1987, 13.
- 6 Haapala 1995.
- 7 Alapuro 1988.
- 8 Haapala 1986; Alapuro 1994.
- 9 Nyström 2013; Lahtinen 2017.
- 10 Hannikainen & Hyrkkänen & Vehviläinen (toim.) 1990.
- 11 Luhtakanta 1938, 35. Luhtakannan näkemyksen omaksuu suoraan osaksi omaa tulkintaansa Paavolainen 1966, 31. Myös Jari Ehrnrooth on selittänyt vuosien 1917–1918 väkivaltaa työväenliikkeen johdosta erillisen kentän aggressiivisella ”kollektiivisella tajunnalla”, joka pääsi purkautumaan sisällissodassa. Ehrnrooth 1992, 375.
- 12 Esim. Eric Blanc, Assessing revolutionary social democracy: A response to Duncan Hart, *John Riddell: Marxist essays and commentary*, <https://johnriddell.wordpress.com/2017/07/13/assessing-revolutionary-social-democracy-a-response-to-duncan-hart/>; Duncan Hart, Lessons from Finland: Reply to Eric Blanc, *John Riddell: Marxist essays and commentary*, <https://johnriddell.wordpress.com/2017/07/11/lessons-from-finland-reply-to-eric-blanc/>; Eric Blanc, Finland’s Revolution, *Jacobin*, <https://www.jacobinmag>.

- com/2017/05/finland-revolution-russian-empire-tsarism-independence-general-strike.
- 13 Ihalainen 2017, 3–9.
- 14 Käytetyt hakusanat vuoden 1917 suomenkielisissä sanomalehdissä ”text.raw:vapaus OR text.raw:wapaus OR text.raw:mapaus OR text.raw:vapauden OR text.raw:wapauden OR text.raw:mapauden OR text.raw:vapaudesta OR text.raw:wapaudesta OR text.raw:mapaudesta OR text.raw:vapauteen OR text.raw:wapauteen OR text.raw:mapauteen OR text.raw:vapautemme OR text.raw:wapautemme OR text.raw:mapautemme OR text.raw:vapaudellemme OR text.raw:wapaudellemme OR text.raw:mapaudellemme OR text.raw:vapaudessa OR text.raw:wapaudessa OR text.raw:mapaudessa OR text.raw:vapaudelle OR text.raw:wapaudelle OR text.raw:mapaudelle OR text.raw:vapautensa OR text.raw:wapautensa OR text.raw:mapautensa OR text.raw:vapaudella OR text.raw:wapaudella OR text.raw:mapaudella OR text.raw:vapaudeksi OR text.raw:wapaudeksi OR text.raw:mapaudeksi”. Digitaalisen sanomalehtiarkiston hakutoiminto laskee yhteen sivut, joilla hakusanat esiintyvät. Haku tuotti 13 449 osumaa. Käytetyt hakusanat ruotsinkielisissä sanomalehdissä ”text.raw:frih?t OR text.raw:frih?t?? OR text.raw:frih?t???”. Haku tuotti 5 378 osumaa.
- 15 ”J.M.” (Jussi Mantere), *Tehtaalainen* toukokuu/1917 Aamunlaulu. Suomen Kutomateollisuustyöväen liiton Tampereen osasto nro 1:n arkisto, KansA.
- 16 Vrt. Ojajarvi 2008, 199–221.
- 17 Kaihovaara 1991, 52.
- 18 Stockdale 2014, 19–26.
- 19 Steinberg 2001, 8–10.
- 20 Kolonitskii 2014, 38–48.
- 21 Joutsen 1917, 11.
- 22 Ks. esim. *Työmies* 10.12.1917, 2.
- 23 Steinberg 2001, 9–11.
- 24 Steinberg 2001, 9–11.
- 25 Ks. Suodenjoki 2010, 282–289; Suodenjoki & Peltola 2007, 166, 212–214; Teräs 2001, 215–218, 224–225, 306–310.
- 26 Käytetty hakusana vuoden 1917 suomenkielisissä sanomalehdissä ”text.raw:anarkia*”. Haku tuotti 5 308 osumaa.
- 27 Kirkkomellakoista ks. myös Nyström 2013, 136–137.
- 28 Soikkanen 1967, 87.
- 29 Ruthchild 2010, 211–213, 218–238.
- 30 Katainen 2013, 62, 92–93, 102, 106–108. 1900-luvun alun seksuaalikeskustelusta Suomessa ks. myös Anttila & Pollari 2009, 111–137.
- 31 Esim. *Työmies* 26.4.1917, 4, Mitä naiset odottavat eduskunnalta.

- 32 Ks. esim. Olga Khoroshilova, Sea change – How a company of female sailors sparked a gender revolution in 1917, *The Calvert Journal*, <https://www.calvert-journal.com/features/show/8302/revisiting-revolution-sea-change-female-sailors-gender-1917>.
- 33 Ks. Pikkusaari 1998, 126–144.
- 34 Katsomuslainsäädännön muutoksista kumousajan Venäjällä ks. Rogoznyi 2014, 358–364.
- 35 K. A. Gustafsson, Myrkkyy-juomat, *Ajan aallot* (1917), nro 172, Jyväskylän yliopiston kirjaston arkhiveisukokoelma.
- 36 Ahonen 2003, 189–190, 195; Sulkunen 1986, 230.
- 37 Steinberg 2001, 13.
- 38 Gatrell 2005, 198, 223.
- 39 Rasila 1970, 298.
- 40 Ala-Kapee & Valkonen 1982, 393–400.
- 41 Haapala 1994, 13–15.
- 42 Rasila 1970, 262–280; Suodenjoki & Peltola 2007, 199–211.
- 43 Steinberg 2001, 13–14.
- 44 Maailmansodan ajan lehdistösensuurista ks. Kuusanmäki 1980, 85–105.
- 45 Hyvärinen 2003, 63.
- 46 Rogger 1983, 272–287.
- 47 Haapala 1995, 32.
- 48 Piilonen 1982, 65.
- 49 Entinen poliisi, *Neljä laulua* (1917), nro 807, Jyväskylän yliopiston kirjaston arkhiveisukokoelma.
- 50 Piilonen 1982, 65–73.
- 51 Kolonitskii 2004, 75–90.
- 52 ”Kansanvalta” esiintyi koko suomenkielisessä sanomalehdistössä 9 769 sivulla ja ”demokratia” 2 720 sivulla vuosina 1905–1916. Hakusanat samat kuin viitteessä 53.
- 53 Käytetyt hakusanat ”text.raw:d?mokratia OR text.raw:d?mokratia? OR text.raw:d?mokratia?? OR text.raw:d?mokratia??? OR text.raw:d?mokratia????” sekä ”text.raw:kansan?alta OR text.raw:kansan?al?a? OR text.raw:kansan?al?a?? OR text.raw:kansan?al?a??? OR text.raw:kansan?al?a?????”. Edellinen haku tuotti 1 210 ja jälkimmäinen 509 osumaa. Aineistoksi on rajattu työväenlehdet *Eteenpäin*, *Hämeen Voima*, *Kansan Lehti*, *Kansan Tahto*, *Kansan Ääni*, *Sosialidemokraatti*, *Sosialisti*, *Sorretun Voima*, *Työ*, *Työmies*, *Vapaa Sana* ja *Vapaus*.
- 54 Aho 1918, 27. Ks. myös Hyvärinen 2003, 80.

- 55 Ks. esim. *Työmies* 23.11.1917, 2, sekä *Kansan Lehti* 24.11.1917, 4, Onko wälankumousliike suunnattu parlamentaarista toimintaa vastaan?. Ks. myös Hyvärinen 2003, 81–83.
- 56 Eley 2002.
- 57 George Orwellin *Vuonna 1984* kertoo yhteiskunnasta, jossa totalitaristinen hallitus pyrkii jähmettämään käsitteet: ”Sanasto oli rakennettu sellaiseksi että sillä voi täsmällisesti ja hiuksenhienosti ilmaista kaiken, mitä puoluejäsens voi kohtuuden nimissä haluta ilmaista, ja sulkea pois kaikki muut merkitykset ja myös mahdollisuuden päätyä niihin epäsuoraa tietä. Osittain tämä tapahtui keksimällä uusia sanoja, mutta pääasiassa eliminoimalla epäsuotavia sanoja ja kuorimalla jäljelle jääneistä sanoista pois harhaoppiset merkitykset ja mahdollisimman pitkälle kaikki sivuvivahteet.” Orwell 2008 (1949), 316.
- 58 Ks. esim. Pollari 2009; Kempainen 2017.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Jyväskylän yliopiston kirjasto, arkiveisukokoelma

Nro 172. K. A. Gustafsson, *Ajan aallot*. Työväen kirjapaino, Helsinki 1917.

Nro 807. *Neljä laulua*. Työväen kirjapaino, Helsinki 1917.

Kansan Arkisto (KansA), Helsinki

Suomen Kutomateollisuustyöväen liiton Tampereen osasto nro 1:n arkisto
Tehtaalainen 1917

Digitaaliset lähteet

Kansalliskirjaston digitoidut sanomalehdet 1905–1917, <http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/search>.

Lehdistö

Kansan Lehti

Kurikka

Työmies

Kirjallisuus

- Aho, Juhani (1918): *Hajamietteitä kapinaviikoilta I*. WSOY, Porvoo.
- Ahonen, Jukka (2003): *Raittiuden voima. Raittiuden Ystävät 1853–2003*. Otava, Helsinki.
- Ala-Kapee, Pirjo & Valkonen, Marjaana (1982): *Yhdessä elämä turvalliseksi. SAK:laisen ammattiyhdistysliikkeen kehitys vuoteen 1930*. SAK, Helsinki.
- Alapuro, Risto (1988): *State and Revolution in Finland*. University of California Press, Berkeley.
- Alapuro, Risto (1994): *Suomen synty paikallisena ilmiönä*. Hanki ja jää, Helsinki.
- Anttila, Anu-Hanna & Pollari, Mikko (2009): Suitsittu seksuaalisuus. Teoksessa Anu-Hanna Anttila et al. (toim.), *Kuriton kansa. Poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa*. Vastapaino, Tampere, 111–137.
- Blanc, Eric: Assessing revolutionary social democracy: A response to Duncan Hart. *John Riddell: Marxist essays and commentary*, <https://johnriddell.wordpress.com/2017/07/13/assessing-revolutionary-social-democracy-a-response-to-duncan-hart/>, 15.7.2017.
- Blanc, Eric: Finland's Revolution. *Jacobin*, <https://www.jacobinmag.com/2017/05/finland-revolution-russian-empire-tsarism-independence-general-strike>, 15.7.2017.
- Ehrnrooth, Jari (1992): *Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Eley, Geoff (2002): *Forging Democracy. The History of the Left in Europe, 1850–2000*. Oxford University Press, Oxford.
- Frame, Murray & Kolonitskii, Boris & Marks, Steven G. & Stockdale, Melissa K. (toim.) (2014): *Russian Culture in War and Revolution, 1914–22. Book 2: Political Culture, Identities, Mentalities, and Memory*. Slavica, Bloomington.
- Gatrell, Peter (2005): *Russia's First World War. A Social and Economic History*. Pearson, Harlow.
- Haapala, Pertti (1986): *Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920*. Vastapaino, Tampere.
- Haapala, Pertti (1994): Työajan lyhyt historia. Teoksessa Raimo Parikka (toim.), *Työ ja työttömyys. Väki Voimakas 7. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura*, Tampere, 6–29.
- Haapala, Pertti (1995): *Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914–1920*. Painatuskeskus, Helsinki.
- Hannikainen, Juha & Hyrkkänen, Markku & Vehviläinen, Olli (toim.) (1990): *Suomi 1917–1918. Väki Voimakas 4. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura*, Tampere.

- Hart, Duncan: Lessons from Finland: Reply to Eric Blanc. *John Riddell: Marxist essays and commentary*, <https://johnriddell.wordpress.com/2017/07/11/lessons-from-finland-reply-to-eric-blanc/>, 15.7.2017.
- Hyvärinen, Matti (2003): Valta. Teoksessa Matti Hyvärinen et al. (toim.), *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Vastapaino, Tampere, 63–116.
- Ihalainen, Pasi (2017): Suomalaisen kansanvallan ja parlamentarismin legitimitteettikriisi 1917–19 kansainvälisessä kontekstissa. *Tieteessä tapahtuu* 35 (1), 3–9.
- Joutsen, Jali (1917): Kerenskin kirot. Teoksessa Toivo Raita & Jali Joutsen, *Alas sota! Rajuja riimejä*. Työläiskynäilijäin kustannusliike, Helsinki, 9–11.
- Kaihovaara, Pirjo (1991): Työväenliikkeen lippukulttuurin symboleista. Teoksessa Ulla-Maija Peltonen & Kirsti Stenvall (toim.), *Myytit ja symbolit. Kirjoituksia suomalaisista kulttuuritulkintoista*. Väki Voimakas 5. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere, 47–61.
- Katainen, Elina (2013): *Vapaus, tasa-arvo, toverillinen rakkaus. Perheen, kotitalouden ja avioliiton politisointi suomalaisessa kommunistisessa liikkeessä ennen vuotta 1930*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.
- Kemppainen, Mikko (2017): ”Korkein olkoon kanssamme!” Kirjailija Hilda Tihlā ja teosofia suomalaisessa työväenlehistössä vuosina 1910–1918. *Historiallinen Aikauskirja* 115 (2), 184–197.
- Ketola, Eino (1987): *Kansalliseen kansanvaltaan. Suomen itsenäisyys, sosiaalidemokraatit ja Venäjän vallankumous 1917*. Tammi, Helsinki.
- Khoroshilova, Olga: Sea change – How a company of female sailors sparked a gender revolution in 1917. *The Calvert Journal*, <https://www.calvertjournal.com/features/show/8302/revisiting-revolution-sea-change-female-sailors-gender-1917>, 19.6.2017.
- Kolonitskii, Boris (2004): “Democracy” in the Political Consciousness of the February Revolution. Teoksessa Rex A. Wade (toim.), *Revolutionary Russia: New Approaches to the Russian Revolution of 1917*. Routledge, New York, 75–90.
- Kolonitskii, Boris (2014): Russian Leaders of the Great War and Revolutionary Era in Representations and Rumors. Teoksessa Murray Frame, Boris Kolonitskii, Steven G. Marks & Melissa K. Stockdale (toim.), *Russian Culture in War and Revolution, 1914–1922. Book 2*, 27–54.
- Kuusanmäki, Jussi (1980): Ensimmäisen maailmansodan lehdistönsensuuri. Teoksessa Pirkko Leino-Kaukiainen (toim.), *Sensuuri ja sananvapaus Suomessa*. Suomen Sanomalehdistön Historia -projektin julkaisuja 17. Helsinki, 85–105.
- Lahtinen, Rauno (2017): *Punainen Turku 1917–1918*. Sammakko, Turku.

- Luhtakanta, Arvid (1938): *Suomen punakaarti*. E. A. Täckman, Kulju.
- Nyström, Samu (2013): *Poikkeusajan kaupunkielämäkerta. Helsinki ja helsinki-läiset ensimmäisessä maailmansodassa 1914–1918*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Ojajarvi, Jussi (2008): Keväinen myrsky kirjallisuudessa. Teoksessa Pertti Haapala, Olli Löytty, Kukku Melkas & Marko Tikka (toim.), *Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905*. Teos, Helsinki, 199–221.
- Orwell, George (2008 [1949]): *Vuonna 1984*. Suomentanut Raija Mattila. WSOY, Helsinki.
- Paavolainen, Jaakko (1966): *Poliittiset väkivaltaisuudet Suomessa 1918. I. "Punainen terrori"*. Tammi, Helsinki.
- Piilonen, Juhani (1982): *Vallankumous kunnallishallinnossa*. Opetusministeriö & Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Pikkusaari, Jussi (1998): *Vaikea vapaus. Sosialidemokratian häviö kirkolle 1850-luvulta 1920-luvulle käydyssä Suomen kulttuuritaistelussa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Pollari, Mikko (2009): Vihan ja sovun sosialistit. Teoksessa Anu-Hanna Anttila et al. (toim.), *Kuriton kansa. Poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa*. Vastapaino, Tampere, 81–109.
- Polvinen, Tuomo (1967): *Venäjän vallankumous ja Suomi 1917–1920. 1. Helmi-kuu 1917 – toukokuu 1918*. WSOY, Helsinki.
- Rasila, Viljo (1970): *Torpparikysymyksen ratkaisuvaihe. Suomen torpparikysymys vuosina 1909–1918*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Rogger, Hans (1983): *Russia in the Age of Modernisation and Revolution 1881–1917*. Longman, London.
- Rogoznyi, Pavel G. (2014): The Russian Orthodox Church during the First World War and Revolutionary Turmoil, 1914–21. Teoksessa Murray Frame, Boris Kolonitskii, Steven G. Marks & Melissa K. Stockdale (toim.), *Russian Culture in War and Revolution, 1914–22. Book 2*, 349–375.
- Ruthchild, Rochelle Goldberg (2010): *Equality & Revolution. Women's Rights in the Russian Empire, 1905–1917*. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh.
- Salkola, Marja-Leena (1985): *Työväenkaartien synty ja kehitys punakaartiksi 1917–1918 ennen kansalaissotaa. 1–2*. Opetusministeriö & Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Soikkanen, Hannu (1967): *Kansalaissota dokumentteina. Valkoista ja punaista sanankäyttöä v. 1917–1918. Osa 1. Mieliapteen muovautuminen kohti kansalaissotaa*. Tammi, Helsinki.
- Steinberg, Mark D. (2001): *Voices of Revolution, 1917*. Yale University Press, New Haven.

- Stockdale, Melissa K. (2014): Mobilizing the Nation: Patriotic Culture in Russia's Great War and Revolution, 1914–20. Teoksessa Murray Frame, Boris Kolonitskii, Steven G. Marks & Melissa K. Stockdale (toim.), *Russian Culture in War and Revolution, 1914–22. Book 2*, 3–26.
- Sulkunen, Irma (1986): *Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Suodenjoki, Sami (2010): *Kuriton suutari ja kiistämisen rajat. Työväenliikkeen läpimurto hämäläisessä maalaisyhteisössä 1899–1909*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Suodenjoki, Sami & Peltola, Jarmo (2007): *Köyhä Suomen kansa katkoo kahleita. Luokka, liike ja yhteiskunta 1880–1918*. Vasemmistolainen työväenliike Pirkanmaalla I. Tampere University Press, Tampere.
- Teräs, Kari (2001): *Arjessa ja liikkeessä. Verkostonäkökulma modernisoituviiin työelämän suhteisiin 1880–1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Upton, Anthony F. (1980): *Vallankumous Suomessa 1917–1918. 1. osa*. Suomentanut Antero Manninen. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Upton, Anthony F. (1981): *Vallankumous Suomessa 1917–1918. 2. osa*. Suomentanut Antero Manninen. Kirjayhtymä, Helsinki.

Rakennettu kansalaisuuskäsitys – miten jääkäriликkeestä tuli työväenliikkeen vastavoima?

Vuoden 1918 sisällissodan jälkeen julkaistu jääkärikirjallisuus esitti tulkinnan, jonka mukaan urhoollisesti valkoisten puolella taistelleet jääkärit voittivat venäläisten kanssa liittoutuneet, maanpetokseen syyllistyneet työväenliikkeen miehet ja naiset. Tämä oli vallitseva historiallinen totuus Suomessa aina 1960-luvulle asti. Historiantutkijoista esimerkiksi Matti Lackman on kritisoinut jääkäriliikkeen tuottamaa historiakuva epätäydelliseksi. Jääkäreiden sankarikulttia on rakennettu vapaussodan näkökulmasta, vaikka heitä tulisi tarkastella vapaaehtoisina Saksan itärintamalla taistelleina suomalaissotilaina, joiden tavoitteena ei ollut Suomen ”puhdistaminen” kommunisteista. Saksassa sotilaskoulutusta saaneet suomalaismiehet muodostivat sosioekonomisesti ja puoluenäkemyksiltään heterogeenisen joukon. Jääkäreiden enemmistö kuului Suomen ruumiillista työtä tekevään väestöön, ja heistä huomattava osa oli työväenliikkeen miehiä. Jääkäriliikkeen johtokin oli puoluetalustaan ja yhteiskunnallisilta näkemyksiltään hyvin hajanainen. Vajaat puolet jääkäriliikkeen johtohenkilöistä tai heitä lähellä olleista henkilöistä oli niin kutsuttuja vanhoja eli 1900-luvun alun aktivisteja, ja heistä monet olivat julkisesti kannattaneet yhteiskunnallisia uudistuksia luokkavastakohtaisuuksien häivyttämiseksi.¹ Jääkäriliikkeen johtohenkilöistä esimerkiksi Herman Gummerus mielsi työväenliikkeen tärkeäksi yhteistyötahoksi ja keskusteli säännöllisesti muun muassa Yrjö Mäkelinin ja K. H. Wiikin kanssa.² Ensimmäisen maailmansodan

alussa syntynyt jääkäri liikenne ei ollut niin porvarillinen kuin vapaussotamyytti antaa ymmärtää.

Sisällissotaa edeltäneen jääkäri liikkeen läheinen suhde työväenliikkeeseen ei ole nykypäivän tutkijoille uusi tieto. Jääkäri liikkeen ja työväenliikkeen erkaantumista vasta sisällissodan kynnyksellä on ainakin sivuttu useissa tutkimuksissa.³ Jääkäri liikkeen ja työväenliikkeen erkaantumista toisilleen vihamieliseksi tahoiksi ei kuitenkaan ole tiettävästi tutkittu poliittisen identifikaation kautta, vaikka vastakkainasettelu oli pitkälti retorista, rakennettua. Tässä artikkelissa tarkastelen työväenliikkeen ja porvariaktivistien kansaan kohdistunutta mielipiteenmuokkausta ja sen vaikutusta kansanienhminen poliittiseen identifikaatioon 1900-luvun alusta vuoden 1918 sisällissotaan asti. Perehtymällä aikakauden poliittiseen ja nationalistiseen identifikaatioon pyrin selvittämään, mitkä kansalaisuuskäsitystä rakentaneet elementit johtivat asteittain siihen, että jääkäri liikkeestä muodostui järjestäytyneen työväenliikkeen vastavoima vallankumousvuonna 1917. Näinkin pitkä tarkastelujakso on välttämätön, sillä työväenliikkeen ja jääkäri liikkeen kansalaisuuskäsitykset rakentuivat asteittain vuosien varrella ja olivat vahvasti sidottuja aikakauden historiallisiin tapahtumiin. Käsitän porvariaktivisteiksi ylä- ja keskiluokkaan kuuluneet henkilöt, jotka kannattivat Suomen irtaantumista Venäjän yhteydestä tarvittaessa jopa väkivalloin. Kansalla tarkoitan tässä yhteydessä Suomen suuriruhtinaskunnassa elänyttä ruumiillista työtä tehnyttä väestöä, joka ei kuulunut taloudelliseen, poliittiseen ja sivistykselliseen eliittiin.⁴ Kyseisenä ajanjaksona poliittiset intressitahot rakensivat kansan keskuuteen voimakkaita viholliskuvia ja loivat vastakkainasettelua, joka monien historiallisten sattumusten kautta lopulta johti siihen, että työväenliike ja jääkäri liike esiintyivät toisilleen vastakkaisina liikkeinä. Työväenliikkeen kautskylaisesta tulkinnasta noussut herravivahaksi kutsumani ilmiö ja alun perin venäläistämistoinien vastaisuudesta alkanut ja moneen otteeseen sisältöään muuttanut venäläisvastaisuus, niin kutsuttu ryssäviha, ovat olennaisia diskursiivisia vastakkainasettelua rakentaneita tekijöitä.

Käytän lähteenä tutkimuskirjallisuuden lisäksi niin porvarillisten nationalistien kuin sosialistien kirjoittamia keskeisiä teoksia ja sanomalehtiä, joiden voi tulkita edustaneen johtohenkilöiden tulkintoja vallinneista yhteiskunnallisista ongelmista ja toivottavista muutoksista. Kiinnitän erityistä huomiota siihen, miten näissä julkaisuissa rakennettiin käsityksiä suomalaisuuden sisällöstä, Suomessa eläneiden kansanihmisten oikeuksista ja velvollisuuksista ja oikeaksi määritellystä suhteesta venäläiseen väestöön. Artikkelin lopussa pohdin lyhyesti, miten työväenliikkeen tai jääkäriiliikkeen arvomaailman omaksuneet tulkitsivat suomalaisuuden, luokkataistelun ja Suomen suhteen Venäjään ja venäläisiin.

Poliittinen identifikaatio tutkimuskohteena

Identifikaatio on historiallisen ja yhteiskunnallisen tutkimuksen tärkeimpiä käsitteitä. Tässä artikkelissa hyödynnän erityisesti Stuart Hallin tulkintaa identifikaatiosta, koska Hall sitoo identifikaation yhteiskunnallisten ilmiöiden tarkasteluun ja näkee identifikaation alati muuttuvana prosessina. Hallin mukaan kansalliset ja poliittiset identiteetit ovat aina diskursiivisesti rakennettuja. Hall korostaa, että identiteettejä tuotetaan pitkälti retoriikan avulla. Retorisessa identiteettikeskustelussa olennaista on erojen tekeminen muihin ryhmiin.⁵

Monet tunnetut politiikan tutkijat korostavat vastakkainasettelujen merkitystä identiteettien rakentumisessa. Heihin lukeutuvat Ernesto Laclau ja Chantal Mouffe, joiden mukaan poliittisessa identifikaatiossa on pitkälti kyse me-yhteisön rakentumisesta suhteessa muihin. Laclau ja Mouffe ovat perehtyneet erityisesti toisen maailmansodan jälkeiseen poliittiseen historiaan, mutta heidän tulkintojaan voi hyödyntää myös varhaisempien poliittisten diskurssien tarkastelussa. Laclau ja Mouffen näkemyksiä mukaillen voi todeta, ettei ole olemassa valmiiksi määriteltäviä identiteettejä kuten esimerkiksi työväenluokkaisuus tai suomalaisuus, vaan monesti totuudeksi mielletyt asiat ja ilmiöt ovat pitkälti

retorisesti rakennettuja. Toisin kuin klassiset marxistit, Laclau ja Mouffe eivät yhdistä sosiaaliluokkaa automaattisesti tiettyyn poliittiseen identiteettiin, vaan tulkitsevat poliittisen identiteetin syntyvän ennemminkin siitä, miten yksilö kokee sosiaalisen asemansa. Suomessa niin kutsuttu köyhälistö tai alemmat sosiaaliset luokat koostuivat 1900-luvun alussa hyvin heterogeenisistä ryhmistä. Läheskään kaikki työväenliikkeen näkökulmasta työtätekevään väestöön tai köyhälistöön kuuluneet eivät edes kokeneet itseään työläisiksi, saattikaan tunteneet SDP:tä omaksi edustajakseen. Laclau ja Mouffe korostavat, etteivät subjektit kuitenkaan koskaan vapaasti valitse poliittista identiteettiään tai intressiryhmäänsä, vaan yhteiskunnan rakenteelliset tekijät rajaavat tehokkaasti yksilön poliittista identifikaatiota. Heidän mukaansa poliittiset ja kansalliset identiteetit perustuvat moninaisiin traditioihin, joita tulkitaan uudelleen alati muuttuvissa tilanteissa. Laclau ja Mouffe ovat korostaneet retoriikan merkitystä ja kehoittavat tutkijoita kiinnittämään huomiota rajantekoihin ja myytteihin. Toisiinsa sitoutuneet poliittiset ja sosiaaliset valtasuhteet vaikuttavat pitkälti siihen, mitkä traditiot ja niiden artikulaatiomuodot jäävät hallitseviksi ja mitkä eivät. Koska jokaiseen subjektiin vaikuttaa lukuisia poliittisia traditiota ja artikulaation muotoja, on mahdotonta ennustaa, millaiseksi subjektien poliittinen identiteetti muodostuu. Vastaavasti ei voida ennustaa, mitkä poliittiset todellisuudet tulevat yhteiskunnassa hallitseviksi ja mitkä eivät.⁶ Jääkäriliikkeen ja työväenliikkeen kehittyminen toisilleen vihamielisiksi tahoiksi ei 1900-luvun alun Suomessa todellakaan ollut itsestäänselvyys, vaan oikeastaan hyvin yllättävä lopputulos.

Suomi – valtio Venäjän yhteydessä

Taistelu suomalaisesta kansallisesta identiteetistä oli Suomen suuriruhtinaskunnassa 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa moniääninen ja -tasoinen. Porvarillisiin nationalistisiin toimijoihin kuului niin fennomaaneja kuin svekomaanejakin sekä liikkeitä, jotka eivät määritelleet yksilön identiteettiä äidinkielen

kautta. Suomalainen nationalismi muuttui kulttuurisesta nationalismista poliittiseksi Venäjän sisäpolitiikassa tapahtuneen muutoksen johdosta. Venäläiset nationalistit vaativat 1800-luvun jälkipuoliskolla, että kaikkien Venäjän alueella eläneiden alamaisten piti mieltää itsensä venäläisiksi ja osoittaa lojaalisuutta Venäjän kansakunnalle.⁷ Vähälukuinen oppinut ja etuoikeutettu Suomen suuriruhtinaskunnan virkamieseliitti oli huolestuneena seurannut muiden Venäjän vähemmistökansallisuuksien kohtailoita ja tutustunut Venäjällä ilmestyneisiin Suomen autonomisen aseman ja erityisoikeudet kyseenalaistaneisiin teoksiin. Arvioidessaan venäläistämistoimien yltävän pian Suomeenkin muutamat heistä päättivät todistaa Suomen erityisaseman juridisesti päteväksi ja sen horjuttamisen laittomaksi toiminnaksi. Erityisesti J. R. Danielson (vuodesta 1906 lähtien Danielson-Kalmari), Robert Castrén sekä Leo Mechelin kirjoittivat 1800-luvun lopulla Suomen autonomista asemaa, sen historiaa ja vallinnutta tilaa käsitteleviä teoksia, jotka vakiinnuttivat suomen- ja ruotsinkielisen sivistyneistön keskuuteen käsityksen, jonka mukaan Suomi oli kansakunta, irrallinen osa Venäjää.⁸ He korostivat etäisyyttä Venäjään ja venäläisiin rakentamalla tulkinnan, jonka mukaan Suomesta olisi tullut valtio jo vuonna 1809. Tämän tulkinnan omaksuivat Suomessa käytännössä kaikki poliittiset toimijat ja yhteiskunnalliset liikkeet.⁹ Erityisen keskeiseksi tämä tulkinta muodostui aktivistien keskuudessa ja myöhemmässä jääkäriliikkeessä.

Nationalismin ja kansanihmisten poliittisen identifikaation tutkimuksen kannalta olennaista on näissä julkaisuissa esiintynyt yhteiskunnallisten luokkaerojen ja kielierojen häivyttäminen. Kirjojen julkaisuajankohtana Suomessa elettiin vielä kiihkeää kielitaistelun aikaa, mutta Mechelin, Castrén ja Danielson-Kalmari rakensivat suuriruhtinaskunnassa 1800-luvun lopulla eläneiden keskuuteen yhteisöllisyyttä erottelematta suomea ja ruotsia äidinkielenään puhuvia tai eri sosiaaliluokkiin kuuluvia. Kielipoliittinen kannanotto oli tavallaan myös se, että useimmat teokset julkaistiin sekä suomeksi että ruotsiksi. Kirjoittajien suhde tavalliseen kansaan oli hyvin ihanteellinen. Suomi oli hei-

dän mukaansa suomalaisille ”isänmaa”, jota suomalaisen ”jalon kansan” tuli puolustaa.¹⁰ Vain harvoissa 1800-luvun puolella julkaistuissa Suomen valtiollista asemaa koskevissa kirjoissa puhuttiin kuitenkin suoraan kansanihmisiä. Danielson-Kalmari antoi kuitenkin Suomen *Sisällinen itsenäisyys jatkuvien hyökkäysten torjumiseksi* -teoksensa muutamissa kappaleissa ohjeita myös kansanihmisille. Tuleva myöntyväisyyspoliitikko kehoitti suomalaisia vuonna 1891 luottamaan Kaitsemukseen ja hallitsijoiden valtioviisauteen. Danielson kirjoittaa olevansa vakuuttunut siitä, ”ettei järjetön viha eikä sokea sorron halu enää meidän aikanamme pysyvästi vaikuta suuren valtakunnan hallitukseen”.¹¹ Johtavien valtionpäämiesten kirjoittamissa julkaisussa vastakkainasettelua rakennettiin 1890-luvulla suhteessa venäläisiin nationalisteihin, ei vielä keisaria kohtaan. Eliitin tapa nostaa heille itselleen käytännössä melko tuntematon kansa ja kansankulttuuri jalustalle oli tyypillinen eurooppalainen kulttuurinationalistinen ilmiö.

Helmikuun manifestin myötä eliitin usko hallitsijan valtioviisauteen hiipui.¹² Passiivista vastarintaa kannattaneiden ja myöntyväisyyslinjaa puolustaneiden kesken syntyi julkinen polemiikki, jota käytiin erityisesti lehtien palstoilla. Sanomalehtien ja erilaisten lyhyiden lehtisten kautta tieto venäläistämistoimista ja ”herroista”, jotka riitelivät sopivista menettelytavoista, tavoitti laajasti myös eliittiin kuulumattomat Suomen asukkaat. Samalla kansanmiehille ja -naisille kävi pakostakin ilmi, että eliitin edustajat esittivät tavalliselle kansalle toisistaan poikkeavia vaatimuksia. Erilainen suhtautuminen kansanihmisiin ilmeni erityisesti kutsuntalakkojen yhteydessä. Myöntyväisyysuuntaa tukeneet eivät olleet valmiita kannustamaan kansanihmisiä vastustamaan esivaltaa. Lisäksi he epäilivät Suomelle ja kutsunnoista kieltäytyneille koituvan suuria ongelmia, mikäli miehet eivät ilmoittaudu sotapalvelukseen. Sen sijaan passiivista vastarintaa puoltaneet vaativat nuoria miehiä isänmaan nimissä boikotoimaan kutsuntoja. Kiistaan venäläistämistoimien vastustamisesta liitettiin myös kieliriita. Myöntyväisyysuunnan kannattajat olivat yleensä taustaltaan Suomalaisen puolueen tukijoita, kun taas passiivista vastarintaa kannattivat kielikysymykseen maltillisemmin suhtau-

tuneet nuorsuomalaiset ja erityisesti Ruotsalaisen puolueen tukijat.¹³ Myöntyväisyysuunnan kannattajat väittivätkin, että passiivinen vastarinta on ruotsinkielisten ”herrain konstia”.¹⁴

Venäläistämistoimien vastainen passiivinen vastarinta oli Suomessa ilmiö, joka todella muutti niin sanottujen herrojen ja rahvaan suhdetta. Jo aiemmin niin fennomaanit kuin svekomaanit olivat tehneet kansansivistystyötä, mutta vasta nyt alempien kansanluokkien suomalaisten yhteiskunnallisilla ja poliittisilla mielipiteillä oli aidosti merkitystä. Erityisesti perustuslailliset ”kosiskelivat” kansaa puolelleen. Perustuslailliset esittivät olevansa isänmaallisen ja jalon kansan asialla vastustaessaan niin venäläisnationalisteja kuin myöntyväisyyspolitiikkoja.¹⁵ Joissakin perustuslaillisissa kirjoituksissa otettiin kielteinen kanta myös venäläisiin, erityisesti venäläisiin kulkukauppiaisiin, joita syytettiin maanjakohuhujen levittämisestä torpparien keskuuteen. Torpparit kieltäytyivät suuren adressin allekirjoittamisesta useammin kuin muut sosiaaliryhmät. Maanvuokraajataustaiset nuoret miehet osallistuivat myös kutsuntoihin yleisemmin kuin esimerkiksi tilallisten jälkeläiset. Syyksi perustuslaillinen eliitti epäili venäläisten kauppiaiden torppariväestön keskuuteen levittämiä väitteitä, joiden mukaan keisari palkitsisi uskolliset torpparialamaisensa maanjakouudistuksella.¹⁶ Jo vuosisadan alussa sanomalehdissä esiintyi siis artikkeleita, joissa tavallinen venäläinen väestö kuvattiin kielteisessä sävyssä. Esimerkiksi Theodor Homén kehotti isänmaallisia suomalaisia kieltäytymään kaupan-teosta venäläisten kanssa, jotka ovat suomalaisille vain vahingoksi:

Meidän on pakko niin paljon kuin suinkin vaikeuttaa tällaisten henkilöiden [venäläisten kauppiaiden] liikkumista maassa tai asettumista tänne. Jo heidän uskontonsa ja heidän kielensä, jotka vaativat kreikkalaisia kirkkoja ja venäläisiä kouluja, ovat meille vaarallisia, he itse vieläkin vaarallisempia.¹⁷

Homénin kirjoituksen taustalla oli venäläisten viranomais-ten päätös helpottaa venäläisten toimintaa Suomessa. Kansan keskuuteen venäläisvastaisuus ei kuitenkaan ainakaan ennen

sisällissotaa vakiintunut. Timo Vihavainen on tuonut esille, että Suomi oli niitä harvoja Euroopan alueita, joissa russofobia ei päässyt voittamaan alaa. Suomalaiset kokivat venäläiset ja heidän tapansa ja uskontonsa erilaisiksi, mutta eivät uhkaaviksi. Hallitsijausko oli iskostunut niin vahvasti suomalaiseen kansankulttuuriin, että sivistyneistöllä oli vielä 1900-luvun alussa vaikeuksia kääntää huomattava osa kansaa edes keisarin vastaisiksi.¹⁸ Vielä ensimmäisen maailmansodan aikana enemmistö suomalaisista oli lojaaleja Venäjälle eikä kokenut edes maassa olevia venäläisiä sotamiehiä uhaksi.¹⁹

Ruotsinkieliseen koulutettuun eliittiin kuuluneet miehet perustivat Suomen Aktiivisen Vastustuspuolueen syksyllä 1904. Puolue perustettiin, koska vähemmistö perustuslaillisen vastarinnan toimijoista koki, ettei passiivinen vastarinta enää riittänyt Suomen aseman turvaamiseksi. Aktivistit erosivat passiivisen vastarinnan kannattajista hyväksymällä myös kumoukseen valmistavat tai väkivaltaiset toimenpiteet kuten kansan aseistamisen, terrorin ja salamurhat. Toinen erottava tekijä oli suhtautuminen Venäjän vallankumouksellisiin, jotka olivat avoimen sosialistisia. Leo Mechelinin johtama perustuslaillinen rintama ei suostunut yhteistyöhön Venäjän vallankumouksellisten puolueiden kanssa. Sen sijaan aktivistit kokivat, että yhteistyö niin venäläisten vallankumouksellisten kuin Venäjän vihollisen Japanin kanssa oli suorastaan välttämätöntä. Keisariin luottamuksensa menettäneet aktivistit olivat vakuuttuneita siitä, että Suomen asema voisi kehittyä ainoastaan, mikäli itsevaltius tuhoutuisi Venäjälle.²⁰

Aktivistien vihollinen 1900-luvun alkuvuosina oli siis Venäjän keisari ja venäläistämistä harjoittava valtiokoneisto – eivät venäläiset kapinallisryhmät tai venäläinen kansa. Huomionarvoista on, että Suomessa eliittiin lukeutuneet aktivistit eivät vastustaneet radikaaleja vasemmistoryhmiä, vaan näkivät heidät vielä tässä vaiheessa liittolaisinaan. Aktivistit olivat kriittisiä passiivista vastarintaa kohtaan ja osa heistä hyväksyi myös venäläisiä ”hännysteleviä” suomalaisiin virkamiehiin kohdistuneet terroriteot.²¹ Sensuurisäännösten vuoksi aktivistit eivät voineet perustaa julkisesti äänenkannattajiaan, joten he tyytyivät lyhyisiin lehtisiin,

jotka painettiin yleensä ulkomailla. Tunnetuimpia niistä olivat *Frihet-* ja *Vapaus-*lehdet, joita levitettiin 3 000–5 000 kappaleen painoksina.²² Aktivistit vaativat isänmaalliseksi ja kunnialliseksi kokemaltaan suomalaiselta kansanmieheltä valmiutta uhrautua Suomen hyväksi. Järjestö pyrki salaa levittämänsä lentolehtisten kautta puhuttelemaan erityisesti nuoria miehiä. Harva aikakauden eliittiin kuulunut innosti nuorisoa kapinaan kuten *Frihet-*lehden toimittaja toukokuussa 1905:

Men mest älskar jag dig, du landet varmblodiga och lifskraftiga ungdom, hvars sunda instinkt afhåller dig från att beträda diplomatin och underhallningarnas farliga irrgångar, du, för hjarve djärf och ädel handling har berusande lockelse. Jag törstam liksom du efter att i själsstorhet, karaktärsstyrka och själfuppoffring liknar Eugen Schauman, Leonart Hohenthal och Matti Reinikka.²³

Kansan aktivoimiseksi Suomen Aktiivinen Vastustuspuolue perusti vuonna 1905 Voimaliiton, joka nimellisesti oli urheiluseura. Käytännössä se oli puolisoitilaallinen järjestö, joka aseisti ja koulutti aseenkäyttöön suomalaisia nuoria kansanmiehiä. Mahdolliset kumoustoimet suunniteltiin tehtäväksi Venäjän vallankumouksen aikana Suomen maaperällä ja tavoitteeksi asetettiin yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen perustuvan kansankokouksen koolle kutsuminen. Voimaliitolla oli vähintään tuhansia aktiivisia jäseniä ennen suurlakkoa. Todellisten ja potentiaalisten jäsenten määrää kuvaa myös se, että puolue päätti hankkia Voimaliittoon kuuluneille useita tuhansia kiväärejä. Voimaliitto lakkautettiin loppuvuodesta 1906 kenraalikuvernöörin käskyllä.²⁴ Voimaliittoa ei voi luonnehtia marginaaliseksi ilmiöksi. Suomessa toimi jo kymmenen vuotta ennen jääkäriiliikettä kansalaisjärjestö, jonka toimintaideaan kuului isänmaan puolustaminen ase kädessä.

Herraviha – proletariaatin viholliskuvat

Suomalaiset sosialistit omaksuivat ideologiansa ulkomailta, erityisesti Saksasta. Johtavaksi diskurssiksi Suomessa vakiintui Karl

Kautskyn tulkinta sosialismista. Kautsky oli klassinen marxisti, joka uskoi yksilön aseman tuotantojärjestelmässä määrittävän tämän poliittiset näkemykset. Kautsky oli vakuuttunut, että kapitalismin kehitys johtaa vääjäämättä luokkataisteluun ja tuotantovälineiden yhteisomistukseen. Kautsky ei määritellyt luokkataistelua aseelliseksi taisteluksi, mutta ei myöskään irtisanoutunut aseellisista keinoista.²⁵

Yksilöillä oli vähäinen merkitys klassisten marxistien teoksissa, historia oli heidän mukaansa luokkien taistelua. Jo 1800-luvulla klassisten marxistien piti kuitenkin tunnustaa, etteivät kaikki yksilöt käyttäytyneet omien taloudellisten luokkaintressiensä mukaisesti. Esimerkiksi pieni osa porvaristosta hyväksyi luokkayhteiskunnan realiteetteihin kohdistuneen kritiikin. Kautsky nimitti tällaisia ylempiin sosiaaliryhmiin kuuluvia reformisteja porvarillisiksi idealisteiksi ja katsoi, että heistä saattoi tulla sosialisteja, mikäli he sanoutuivat julkisesti irti omista luokkaedustaan. Kautskyn mukaan tämä oli kuitenkin harvinaista, eikä varakkailta luokilta ollut syytä paljon odottaa. Kautsky kirjoitti Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen niin kutsutun Erfurtin ohjelman, joka hyväksyttiin lähes sellaisenaan Forssassa 1903 sosialistiset tunnukset ottaneen suomalaisen työväenpuolueen ohjelmaksi. Ohjelmassa sanoudutaan irti porvarillisista idealisteista, koska useimpia niistä idealisteistakin, jotka ovat hankineet itsellensä laajemmat tiedot yhteiskunnallisista oloista ja niistä johtuvista ratkaisua vaativista kysymyksistä, yllyttivät nämä hankitut tiedot vain siihen hyödyttömään puuhaan, että he koettivat etsiä niin sanottua ”rauhallista” ratkaisua ”sosiaaliselle kysymykselle”, ratkaisua, joka voisi yhdistää heidän enemmän tai vähemmän sosialistisen tietonsa ja vakaumuksensa porvarikunnan luokkaetuihin, mikä on yhtä mahdotonta kuin märkä tuli tai palava vesi.²⁶

Melko nopeasti Forssan puoluekokouksen jälkeen SDP:n virallinen kanta tiukkeni suhteessa yhteistyöhön porvareiden kanssa. Suomessa kautskylainen tulkinta vakiintui hallitsevaksi Helsingissä ja erityisesti Edvard Valppaan pitkään toimittaman *Työmiehen* piirissä. Siltasaarelaiseksi kutsuttu linjaus ei nähnyt

mitään hyvää luokkarajat ylittävässä toiminnassa, vaan korosti ”herrojen” pyrkimystä alistaa työväkeä ja muuta köyhälistöä. Siltasaarelaisuuden kannattajat suhtautuivat myönteisesti venäläistämistoimia vastustaviin kansalaisliikkeisiin, mutta halusivat pitää työväenliikkeen järjestöt niiden ulkopuolella sekä ideologisista syistä että sensuurin pelosta. Varsinkin ensimmäisen maailmansodan aikana työväenliikkeen keskuudessa pelättiin venäläisviranomaisten harjoittaman sensuurin pahimmillaan johtavan jopa avoimen kansalaistoiminnan loppumiseen. Esimerkiksi Valpas hyväksyi työväenliikkeen jäsenten osallistumisen perustuslailliseen vastarintaan ainoastaan yksityishenkilöinä.²⁷

Sen sijaan Tampereella vallitsi Hannu Soikkasen kansalliseksi kutsuma poliittinen linjaus, jonka kannattajiin kuului erityisesti Yrjö Mäkelin. Mäkelinin mukaan myös työväenliikkeen organisaatioiden tuli avoimesti osallistua kansalliseen vastarintaan venäläistämistoimia vastaan. Mäkelin kuului niihin suomalaisiin työväenliikkeen toimijoihin, joiden näkökulmasta nationalismi ei ollut ristiriidassa sosialismin perusteiden kanssa. Mäkelin ei ollut tässä suhteessa harvinaisuus. Niin Suomessa kuin monissa Venäjään kuuluvissa kuvernementeissa kansallisvaltion rakentamista kannattivat 1900-luvun alussa monet sosialistit. Venäjän vallankumouspuolueet suhtautuivat perustuslailliseen toimintaan Suomessa myönteisesti. Nationalistinen liikehdintähän oli omiaan heikentämään tsaarin valtaa Venäjän imperiumissa.²⁸ Kansallisen, venäläisvastaisen linjauksen kannatusta Tampereella kuvastaa hyvin se, että Mäkelinin näkemykset turhan maltillisiksi kokeneet ”nuorsosialistit” syrjäyttivät hänet *Kansan Lehden* päätoimittajuudesta. Uuden päätoimittajan Timo Korpimaan johdolla moni tamperelainen työväenliikkeen aktiivi hyväksyi nimenomaan venäläistä ”sortokoneistoa” vastaan kohdistuneet attentaatit ja väkivallanteot. Näihin Mäkelin suhtautui kielteisesti. Korpimaan jätettyä *Kansan Lehden* päätoimittajuuden jo vuonna 1907 tamperelaisetkin sosialistit keskittyivät eduskuntatyöhön. Näkemyserot porvareiden ideologisesta oikeaoppisuudesta kuitenkin hiersivät ”siltasaarelaiden” ja ”kansallisen” linjauksen kannattajien suhteita aina autonomisen kauden loppuun asti.²⁹

Oman erillisen lukunsa työväenliikkeen kansallisessa historiassa muodostaa 1900-luvun alkuvuosien ruotsalainen työväenliike, jonka toiminta ainakin pääkaupunkiseudulla keskittyi venäläistämistoimien vastustamiseen. Hieman kärjistäen voi todeta, että yläluokkaan kuuluneet ruotsinkieliset aktivistit, jotka työväenkysymyksen suhteen olivat reformisteja, valtasivat liiton rakentaakseen ruotsinkielisen työväestön keskuuteen omaa tulkintaansa kansallisesta identiteetistä ja isänmaanrakkaudesta. Ruotsalaisessa Työväenliitossa ja erityisesti sen julkaisutoiminnassa vaikutti aktiivisesti ruotsinkielisiä yliopisto-opiskelijoita, jotka pyrkivät saattamaan järjestäytyneen työväestön mukaan venäläistämistoimien vastaiseen rintamaan. Näkemys isänmaallisen työläisen velvollisuudesta vastustaa venäläistämistoimia ilmeni erityisesti lukuisissa *Arbetaren*-lehden artikkeleissa. Ruotsinkielisiin reformisteihin lukeutui muun muassa Sosialidemokraattisen Nuorisoklubin puheenjohtajana vuosina 1901 ja 1902 toiminut Herman Gummerus. Gummerus toimitti vain muutama vuosi myöhemmin Suomen Aktivistisen Vastustuspuolueen äänenkannattajia. Hän ja lukuisat muut ruotsinkieliset koulutetut toimijat jättivät SDP:n alaisen Ruotsalaisen Työväenliiton, kun puolue hyväksyi Erfurtin ohjelman ja omaksui kautskylaisen linjan.³⁰ ”Luokkakiihotus” oli ruotsinkielisille aktivisteille kuin punainen vaate, koska sen katsottiin vierottavan työväestöä yhteiseksi koetusta kansallisesta tehtävästä. Aktivistien julkaisemissa kirjoituksissa esitettiinkin ankaraa kritiikkiä nimenomaan Edvard Valpasta kohtaan.³¹ Esimerkiksi nimimerkki T.I:n kirjoitus aktivistien *Vastaisuus*-lehdessä tuo esille usein toistetun syytöksen, jonka mukaan luokkatietoinen ”kiihoitus” on vaaraksi isänmaalle:

Joka taholla on siis semmoinen politiikka joka on kokoamaan ja yhdistämään kaikki kansankerrokset yhdeksi ainoaksi, ulospäin tähdättyssä pääkysymyksessä yksimielisyyden yhteydeksi, yhtä tärkeä kummallekin kansallisuudelle, jokaiselle puolueelle olkoonpa ne sosialidemokraatteja tai kapitalisteja. Kaiken tämän ymmärtävät herrat Valpas et consortis epäilemättä aivan yhtä hyvin kuin muut työväen ryhmät ja järjestöt ovat sen ymmärtäneet. Mutta

edelliset eivät tunnusta sitä vaan koettavat päinvastoin kaikilla keinoin, jota kieli asettaa karkeuden ja raakuuden käytettäväksi kiihoittaa ajattelemattomampia joukkoja ryhtymään tekoihin, jotka vähintäänkin ovat yhtä haitallisia sosialististen puolueiden eduille kuin muulle yhteiskunnalle.³²

Sisällissodan jälkeen voittajien tulkinnoissa esiintyi toistuvasti lähes sanatarkasti tulkinta ymmärtämättömiä kansanjoukkoja harhaanjohtavista sosialistijohtajista. Porvarillisten aktivistien suhde työväenliikkeeseen oli kuitenkin suurlakon jälkeisinä vuosina huomattavasti myönteisempi kuin sisällissodan jälkeen. Porvarillisten aktivistien mukaan työväestön ei pitänyt tyytyä vallitsevaan sosiaaliseen ja taloudelliseen epätasa-arvoisuuteen. *Vastaisuus* puolusti työväenliikkeen ja työväestön kokoontumisvapautta ja ymmärsi jopa lakko-oikeutta.³³ Aktivistit osallistuivat vuoden 1907 eduskuntavaaleihin perustamalla Radikaalin edistyspuolueen, joka vaati asteittain toteutettavaa kunnallista äänioikeutta, kirkon erottamista valtiosta, ilmaista peruskoulutusta, progressiivista verotusta ja miehen edusmiehisyyden poistamista vaimoonsa nähden. Useimmat vaatimukset vastasivat siis SDP:n vaaliohjelmaa. Ideologisesti moni porvarillinen aktivisti, joista osa myöhemmin päätyi johtavaan asemaan jääkäriliikkeessä, oli vuoden 1905 suurlakon jälkeen lähellä ”kansallisia” sosialisteja, eikä epäillyt tuoda näkemyksiään julki. Aktivistit kannattivat yhteistyötä ”syvien rivien proletariaatin kanssa”, jotta kansa yksimielisenä ja solidaarisena pystyi puolustautumaan venäläistämistoimia vastaan.³⁴ Yhteiskunnallisten uudistusten ensisijaisena tarkoituksena ei siis ollut vallinneiden epäkohtien poistaminen, vaan luokkaerot ylittäneen kansallishengen luominen, jotta kansa olisi yhtenäinen venäläistämistoimien vastaisessa taistelussa. Moni aktivisti tuki uudistuksia tosin myös humaanista syistä.³⁵ He edustivat kautskylaisen tulkinnan mukaisesti porvarillisia idealisteja, joiden pyyteettömyyteen sosialistit eivät voineet luottaa.

Poliittisten viestien vastaanotto

Työväen muistitietotoimikunnan kerääjät tapasivat 1960- ja 1970-luvuilla iäkkäitä suomalaisia, jotka olivat eläneet lapsuutensa ja nuoruutensa aikana, jolloin työväenlehdet aloittivat julkaisutoimintansa, kiertävät puhujat kulkivat kylästä toiseen ja ensimmäiset työväenyhdistykset ja ammattiosastot perustettiin. Työväenliike ei 1960-luvulla ollut enää vastakulttuurista, mikä osaltaan vaikutti siihen, että muistelijat uskaltautuivat kertomaan kerääjille työväenliikkeen vaiheista myönteiseen sävyyn ja tuomaan esille monia raskaita henkilökohtaisia kokemuksia. Laajan keruumateriaalin perusteella vaikuttaa ilmeiseltä, että tuhannet iäkkäät muistelijat käsittelivät omia tai vanhempiensa kokemia vaikeita muistoja työväenliikkeen käyttämän sosiaaliluokkien vastakkainasetteluun perustuneen tematiikan kautta. Muistelukerronnasta käy ilmi, että muistelijat kokivat eräänlaisen herätyksen, joka muutti heidän maailmankuvaansa. Toteutetun agitaation seurauksena moni liittyi paikalliseen työväenyhdistykseen ja äänesti SDP:n listoja eduskuntavaaleissa.³⁶ Muistelmat paljastavat, että työväenliikkeen vuosisadan alussa toteuttama poliittinen agitaatio muutti pysyvästi lukuisten suomalaisten poliittista identiteettiä. Vielä iäkkäinä muistelijat käsittelivät kokemuksiaan tavalla, josta voi tunnistaa 1900-luvun alun työväenliikkeen puhujien ja toimittajien käyttämää sanastoa. Parikkalasta kotoisin ollut muistelija ilmaisi nuoruuden kokemuksiaan 1960-luvulla:

Koko lapsuuteni ajan puutetta ja köyhyyteni tähden sortoa kärsineenä tiesin kuuluvani samaan ryhmään, jossa kehoitettiin: ”Kaikkien maitten köyhälistö, liittykää yhteen”. Silloin ei tunnettu kommunismia eikä diskriminoitavaa sos.-dem. työväenliikettä. Silloin käsiteltiin rikkaan ja köyhän valtataistelua laulusanojen mukaan: ”Kellä velvoitusta, sillä valtaa ja oikeutta olkohon.” Sosialismi oli se innostava voima, joka sai vähävaraiset joukkotoimintaan aatteenmukaisten päämäärien saavuttamiseksi kansanvaltaista tietä... Minäkin liityin heti joukkoon jäseneksi, kykyäni mukaan toimin aktiivisena siitä alkaen.³⁷

Työväenlehtien ja puhujien harjoittamasta kautskylaisuudesta voimakkaasti vaikutteita saaneesta poliittisesta agitaatiosta omakuttiin nimenomaan sosiaaliluokkien intressien vastakkainasettelu ja usein myös poliittisen tai ammatillisen järjestäytymisen vaatimus. Sosialismista ja työväenaatteesta kuitenkin syntyi paikallistasolla omia tulkintoja. Esimerkiksi marxilainen taloustiede jäi vieraaksi väestölle, jonka koulutustaso oli alhainen. Marxilaisessa taloustieteessä esiintynyt näkemys kapitalistisen tuotantotavan väijäämättömästä tuhosta ja proletariaatin voitosta käsitettiin paikallistasolla työväenyhdistysten käsinkirjoitettuja lehtiä tutkineen Jari Ehrnroothin mukaan kristinuskon terminologian kautta, jonka mukaan väärintekijöitä kohtaa rangaistus ja oikeus voittoa.³⁸ Tutkimuksen perusteella varsinkin maaseudulla esiintyi myös radikaalia vallankumouksellista tulkintaa sosialismista ja Ehrnroothin arkaaiseksi vihaksi kuvaamaa retoriikkaa, johon liittyi voimakas koston elementti.³⁹

Työväenliikkeen luokkavastakohtaisuuksien ehdottomuutta korostaneen poliittisen retoriikan hyväksyminen ei kuitenkaan poissulkenut perustuslaillisen tai aktiivisen vastarinnan edustajien harjoittaman isänmaallisen, venäläisviranomaisien toiminnan vastaisen diskurssin omaksumista. Venäläiset viranomaiset edustivat niin muistitietoaineistossa kuin työväenyhdistysten käsinkirjoitetuissa lehdissä sortovaltaa, jonka vastustaminen oli luokkatietoisien työläisen oikeus ja velvollisuus. Venäläisvastainen kritiikki ei kuitenkaan kohdistunut venäläiseen kansaan, joka niin aktivistien kuin työväenliikkeen toimijoiden näkökulmasta edusti liittolaista Venäjän hallinnon vastaisessa toiminnassa. Sen sijaan kasakkoja pelättiin työväestönkin keskuudessa, ja osa työläisistä suhtautui varauksellisesti maassa olevaan venäläiseen sotaväkeen.⁴⁰

Ensimmäisen maailmansodan aikaan perustettu jääkäriliike oli yhden asian liike: sen tavoitteena oli Saksan ja keskusvaltojen tuen avulla irrottaa Suomi Venäjän yhteydestä. Varsinaista sisäpolitiikkaa jääkäriliikkeessä ei ollut, minkä johdosta liikettä Helsingissä, Tukholmassa ja Berliinissä johtaneet miehet kuuluivat eri puolueisiin ja suhtautuivat työväenliikkeen vaatimuksiin

hyvinkin eri tavalla. Heitä yhdisti kuitenkin kuuluminen yläluokkaan ja monia myös ruotsinkielisyys. Jääkäriliikkeen johtoon ei valittu kansanmiehiä saati naisia. Kokonaisuudessaan jääkäriliikkeen johto oli porvarillisempi ja konservatiivisempi kuin porvarilliset aktivistit olivat olleet 1900-luvun ensimmäisinä vuosina; useimmat jääkäriliikkeen vaikuttajat suhtautuivat kielteisesti sosialismiin ja yhteiskunnallisiin uudistuksiin. Jääkäriliikkeen johtajat eivät solmineet suhteita venäläisiin vallankumousryhmiin toisin kuin porvarilliset aktivistit yli vuosikymmen aiemmin. Ensimmäisen niin kutsutun sortokauden aktivismista periytyi kuitenkin ajatus koko kansan velvollisuudesta taistella venäläiseksi sortovallaksi miellettyä valtaa vastaan. Vapaaehtoisuuteen perustuneen kansanarmeijan rakentaminen perustui tosin myös käytännön paktoon. Ylioppilaita oli Suomessa vielä 1910-luvulla melko vähän. Lisäksi suomalaisten sotilaiden koulutukseen sitoutunut Saksa vaati, että sotilaskoulutukseen tuli lähettää myös kansanmiehiä.⁴¹

Suurin osa jääkäreistä, noin 55 prosenttia, lukeutui alempiin sosiaaliryhmiin. Työläisiä oli jääkäreistä noin 30 prosenttia. Luokkayhteiskunnan realiteetit vaikuttivat kuitenkin jääkäreiden keskuudessa, sillä ryhmänjohtajat (niin sanotut pfadfinderit) olivat lähes kaikki ruotsinkielisiä koulutettuja miehiä, jotka olivat lähtöisin varakkaista perheistä.⁴² Työläistausta tai vähävaraisuus ei tosin itsessään tarkoita sosialistista identiteettiä. Varsinkin Pohjanmaan niin kutsutuista jääkäripitäjistä lähti Saksaan moni pienviljelijän poika, joka koki sosialismin itselleen vieraaksi. Osa Etelä-Suomen työläisistäkään ei koskaan kokenut olevansa sosialisteja. Saksalaisella, konservatiivisella sotilaskurilla ja ryhmänjohtajien näkemyksillä oli ilmeisesti osuutensa siihen, että moni työläisperheen poika tarkasti maailmankatsomustaan porvarillisempaan suuntaan.⁴³ Jääkäripataljoonassa palveli kuitenkin vähintään kymmeniä, todennäköisesti jopa satoja vakaumuksellisia sosiaalidemokraatteja, jotka eivät voineet hyväksyä jääkäreiden käyttöä suojeluskunnissa oman maan kansalaisia vastaan. Esimerkiksi alun perin noin 2 000 jääkäristä arviolta jopa 440 ei saapunut Suomeen pääjoukkojen mukana helmikuun alussa

1918. Osa heistä oli kaatunut, lomalla, komennuksella, sairastunut tai muuten kyvytön sotatoimiin, mutta ilmeistä on, että nämä tekijät eivät riittä selittämään näin huomattavaa vajausta. Enemmistö jääkäreistä, jotka eivät saapuneet Suomeen helmikuussa, jäivät Saksaan poliittisista syistä. Sosiaalidemokraattiselle puolueelle uskolliset jääkärit kieltäytyivät allekirjoittamasta sopimusta, joka olisi velvoittanut heitä taistelemaan porvarillisen senaatin joukoissa. Myös päällystö rajoitti poliittisesti epäluotettavien jääkäreiden saapumista maahan. Heidän pelättiin sodassa liittyvän punakaarteihin. Jääkäriiliikettä laajasti tutkineen Matti Lackmanin mukaan edes kaikki pääjoukkojen mukana Suomeen saapuneet jääkärit eivät olleet aatemaailmaltaan porvareita. Moni kotiinpaluuta jo pitkään odottanut jääkäri oli nimittäin valmis allekirjoittamaan sopimuksen ”hammasta purren” päästäkseen kotiin läheistensä luokse.⁴⁴

Sosiaalidemokratian omaksuneiden tai sitä aatteellisesti lähellä olleiden työläisjääkäreiden maailmankuvasta on säilynyt melko vähän tietoa, vaikka myös monet työläistaustaiset jääkärit lähettivät kirjeitä kotiin läheisilleen. Kaikkien Saksassa koulutettujen sotilaiden viestit alistettiin sensuurille, jonka olemassaolosta suomalaiset sotilaat tiesivät.⁴⁵ Täten on vaikea saada selvyyttä työväenliikkeen aatemaailmaan sitoutuneiden jääkäreiden näkemyksistä ja heidän viholliskuvastaan Saksassa. Aikaisempi tutkimus on osoittanut, että Saksaan Locktedtin koulutusleireille saapui värväreiden harhauttamia työläistaustaisia nuoria miehiä, jotka olivat tietämättömiä jääkäriiliikkeen tavoitteista.⁴⁶ Tästä huolimatta suurin osa työläistaustaisistakin vapaaehtoisista varmasti ymmärsi, että koulutuksen tarkoituksena oli antaa valmiudet taistella aseellisesti venäläisiä vastaan.

Sen sijaan epäselväksi on jäänyt työväenliikkeen arvomaailmaan sitoutuneiden jääkäreiden suhde venäläisiin vallankumouksen toteuttajina. Toivoivatko he, että venäläinen sotaväki tai ainakin osa siitä liittyisi kapinaan keisarivaltaa vastaan ja olisi mieluummin jääkäreiden tukena kuin esteenä Suomen pyrkinessä eroon Venäjän valtionyhteydestä? Varhainen porvarillinen aktivismi ja Suomen työväenliikkeessä vallalla ollut kautskylai-

nen tulkinta sosialismista korostivat Venäjän vallankumouksen merkitystä Suomen pelastajana. Työväenliikkeen johto ei ensimmäisen maailmansodan vuosina irtisanoutunut uskosta idän vallankumoukseen vapauttavana voimana.⁴⁷ Olisivatko tällaiset näkemykset olleet mahdollisia sosiaalidemokraattisen maailmankuvan omaksuneissa jääkäreiden keskuudessa? Jääkäripataljoonassahan vallitsi voimakas, kaikkiin venäläisiin kohdistunut ”ryssävihainen” ilmapiiri jo ennen sisällissodan puhkeamista. Jääkäreiden keskuudessa oli paljon pohjanmaalaisia, joiden keskuudessa venäläisvastaisuutta esiintyi enemmän kuin muiden suomalaisten. Lisäksi oikeistomieliset jääkäri liikkeen johtajat ja saksalaiset upseerit rakensivat tietoisesti joukkojen keskuuteen venäläisvastaista ilmapiiriä esittämällä venäläiset barbaareina. Aktivistien suosimissa lehdissä ylikorostettiin venäläisten sotilaiden Suomessa tekemiä väkivallantekoja, ryöstöjä ja raiskauksia. Vastaavasti jääkäreille tuotiin esille se ilmeinen historiallinen tosiasia, että venäläissotilaat olivat suosittuja suomalaisten nuorten naisten keskuudessa. Venäläisvihaa tutkinut Outi Karemaa on todennut, että kesällä ja syksyllä 1917 jääkärit saivat luetta- vakseen paljon lehtiä, joissa esitettiin toistuvasti kuvauksia vii- naanmenevistä, sadistisista, uskontoa pilkkaavista ja naisia ahdis- televista venäläisistä. Jääkäreihin kohdistui Saksassa siis tietoista poliittista mielipiteenmuokkausta, venäläiset esitettiin kielteisinä *toisina*, jotka uhkasivat *meitä* suomalaisia.⁴⁸

Toisin kuin 1920-luvulla laadittu jääkäri kirjallisuus esitti, jää- kärit eivät olleet yksimielistä joukkoa ja vaikeissa rintamaolosuh- teissa ristiriidat korostuivat entisestään. Jääkäri liikettä tutkinut Tuomas Hoppu korostaa jääkäreiden keskinäisten ristiriitojen johtuneen ideologisten syiden sijaan mieluummin leirin sisäi- sistä ongelmista kuten ruotsinkielisten ja saksalaisten ryhmän- johtajien ja upseerien ylimielisestä ja usein ankarasta asenteesta sotilaskuriin tottumattomia suomenkielisiä jääkäreitä kohtaan. Hopun mukaan myös pula ruuasta ja epävarmuus niin omasta kuin jääkäri liikkeen tulevaisuudesta aiheuttivat kapinamentali- teettia rivijääkäreiden keskuuteen.⁴⁹ Sosiaalisilla epäkohdilla ja kaltoinkohtelulla on kuitenkin usein selvä side yksilöiden poliitti-

sen identiteetin rakentumiseen. Suomessa sosiaaliset epäkohdat, erityisesti vaikea elintarvikepula ja epäluottamus taloudellista ja poliittista valtaa käyttäneeseen eliittiin, olivat niitä tekijöitä, jotka johtivat punakaartien perustamiseen ja poliittiseen radikalisoitumiseen ja kiihdyttivät puheita vallan ottamisesta ”herroilta” työväelle. Monet SDP:lle uskolliset työläisjääkärit alkoivat pelätä joutuvansa taistelemaan suomalaisia työläisiä vastaan. Huomattava osa työväenliikkeen arvomaailmaan sitoutuneista jääkäreistä pelkäsi jo kesällä 1917, että jääkäriliikkeen alkupe-
räinen tarkoitus eli Suomen irrottaminen Venäjän yhteydestä oli kuin varkain muuttumassa pyrkimykseksi tuhota järjestäytyneet työläiset ja heidän järjestönsä. Huoli luokkasodasta kotimaassa ja pelko jääkäreiden pakottamisesta lahtarijoukoiksi kutsuttuihin suojeluskuntiin lisäsi entisestään epäluottamusta jääkäri-
liikettä johtaneita kohtaan. Poliittikka tunkeutui jääkäriliikkeen johtajien harmiksi pataljoonaan viimeistään keväällä 1917, kun pataljoonaneuvoston perustaneet rivijääkärit vaativat oikeutta osallistua jääkäriliikettä koskeviin kokouksiin. Pataljoonaneu-
voston jäsenistä valtaosa ei ilmeisesti ollut sosiaalidemokraatteja, vaan lähinnä johtajiinsa epäluuloisesti suhtautuneita jääkäreitä. Hierarkkisessa sotilasorganisaatiossa jääkäreiden oman järjes-
tön perustaminen oli ennenkuulumaton ilmiö. Seuraava kahtia-
jakautuminen tapahtui loppuvuodesta 1917, kun niin kutsutut työläisjääkärit erosivat turhan porvarilliseksi kokemastaan patal-
joonaneuvostosta ja alkoivat pitää omia kokouksiaan. Suomessa tapahtuneet mullistukset ja pettymys jääkäriliikkeen johtajiin ja puutteellisiin elinolosuhteisiin leirillä selkeästi politisoivat osaa jääkäreistä.⁵⁰

Ryssäviha – kahtiajakautunut kansalaisuus

Jääkäriliike ja SDP päätyivät sodan vastakkaisiksi osapuoliksi hyvin lyhyen ajanjakson kuluessa. Keväällä 1917 jääkäri-
liikkeen johtohahmoista esimerkiksi Kai Donner ja Herman Gum-
merus mielsivät puolueista SDP:n potentiaalisimmaksi yhteis-

työtahoksi. Tunnetuista sosiaalidemokraateista erityisesti Yrjö Mäkelin mutta myös K. H. Wiik ja Oskari Tokoi olivat hyvinkin myötämielisiä jääkäriliikkeelle. Niin kutsutut siltasaarelaisetkaan eivät varsinaisesti vastustaneet jääkäreitä, mutta halusivat pitää puolueen yhteistoiminnan ulkopuolella. SDP:n enemmistön kanta jääkäriliikkeeseen kuitenkin tiukkeni yhteiskunnallisten jännitteiden kasvaessa Suomessa, sillä huoli jääkäreiden käytöstä työväenliikettä vastaan kasvoi puolueen johtoelimissä. SDP:n puoluetoimikunta ei kesäkuussa 1917 suostunut jääkäriliikkeen johdon esittämiin suunnitelmiin, joissa jääkärit olisi kotiutettu Suomeen yhteistyössä sosiaalidemokraattien kanssa. Tästä huolimatta vielä niinkin myöhään kuin syksyllä 1917 osa jääkäriliikkeen johtohenkilöistä mielsi työväenliikkeen sopivaksi yhteistyötahoksi Suomen irrottamiseksi Venäjän yhteydestä ja venäläisten sotilaiden poistamiseksi Suomen alueelta.⁵¹ Varsinkaan Tukholmassa ja Berliinissä vaikuttaneet liikkeen johtohenkilöt eivät todennäköisesti ymmärtäneet Suomen sisäistä jakaantumista ja SDP:n johtajien kyvyttömyyttä hallita elintarvikepulan ja luokkaristiriitojen raivostuttamien kansanjoukkojen liikehdintää.⁵²

Vielä vuoden 1917 kesällä aktivistien johtomiehet suunnittelivat niin kutsuttujen palokuntien perustamista. Palokunnat olisivat suunnitelman mukaan koostuneet eri sosiaaliluokkien miehistä, ja niiden tarkoituksena olisi jääkäriliikkeen alkuperäisen ideologian mukaisesti Suomen irrottaminen Venäjän yhteydestä. Syksyn 1917 kuluessa ja varsinkin marraskuun suurlakon jälkeen palokuntasuunnitelmat jäivät, kun suojeluskuntajärjestön toiminnassa korostui yhä enemmän yhteiskuntarauhan turvaaminen. Suojeluskuntajärjestöstä muodostui taho, joka näki vihollisenaan radikalisoituvan työväenliikkeen. Tämän suuntauksen vahvistumista suojeluskuntajärjestössä edesauttoi aiemmin Venäjälle uskollisten varakkaiden liikemiesten taloudellinen tuki suojeluskunnille. Leninin joukkojen valtaannousu ja Venäjän ajautuminen sisällissotaan oli katkaissut uskollisuuden kahleet Venäjään, ja huoli vallankumouksesta Suomessa eli liikemiesten keskuudessa voimakkaana. Idea eri yhteiskuntaluokkien yhteisen vapausarmeijan rakentamisesta oli epärealistinen myös siksi, että

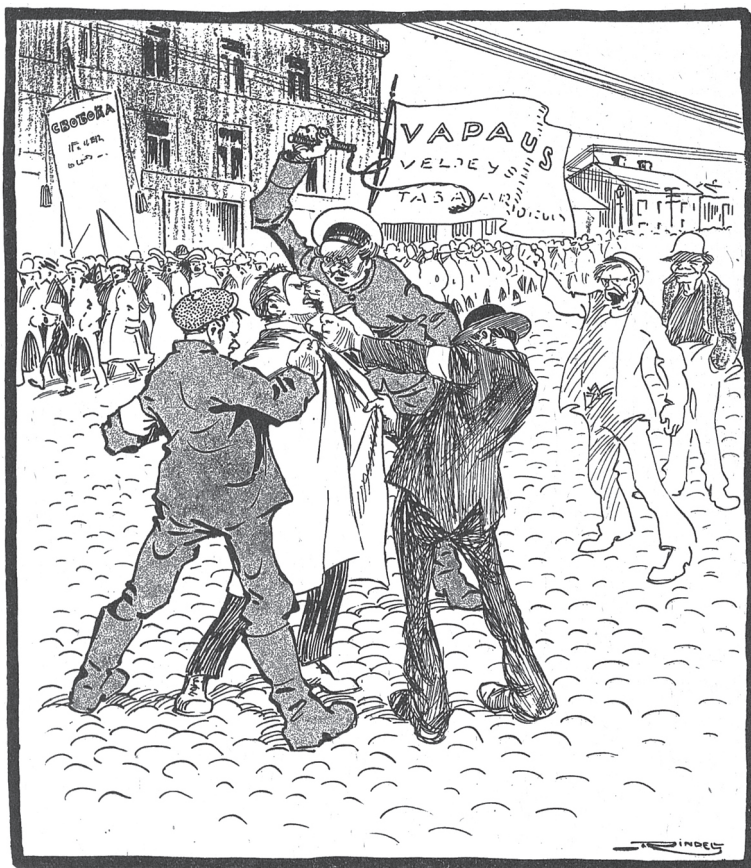
SDP:n luokkavastakohtaisuuksia korostunut, kielteisesti kaikkien yhteistyöhön porvareiden kanssa suhtautunut diskurssi oli vahvistunut puoluejohdossa ja erityisesti kansan keskuudessa. Ankara elintarvikepula ja suoranainen nälänhätä lisäsivät eri yhteiskuntaluokkiin kuuluneiden epäluuloa toisiaan kohtaan.⁵³

Luokkavastakohtaisuuksien lisäksi Suomessa nousi vuoden 1917 aikana siis toinen, erittäin voimakkaasti laajoihin kansanjoukkoihin vaikuttanut ilmiö eli niin sanottu ryssäviha. Se tuotti vastakkainasettelua suomalaisten keskuuteen ja teki koko kansan yhteisestä itsenäisyystaistelusta käytännössä mahdotonta. Aiemmin venäläisvastaisuus oli kohdistunut enimmäkseen venäläisiin hallintovirkamiehiin, santarmeihin ja heidän kotimaisiin ”kätyreihinsä”, joskin osa passiivisen vastarinnan tukijoista oli kannattanut myös laajempaa venäläisiin kohdistunutta boikottia. Sen sijaan venäläisvihamielisyyttä ei ollut esiintynyt esimerkiksi suojeluskuntien rahoittajiin kuuluneiden teollisuusyritysten johtajien tai kauppiaiden keskuudessa, jotka olivat taloudellisesti hyötynneet Venäjän kaupasta. Heidän suhtautumisensa venäläisiin mullistui Suomen sisäisten levottomuuksien ja bolševikkivallankumouksen myötä. Vuoden 1917 kuluessa ja erityisesti marraskuun suurlakon aikana maan taloudellinen eliitti alkoi nähdä paheellisena ”ryssänä” venäläiset sotilaat, joista osa vallankumoushuumassa tuki työväenjärjestöjä esimerkiksi lakokotaistelussa tai luovutti kaarteille aseita. Omaisuutensa ja turvallisuutensa puolesta huolestunut taloudellinen eliitti mielsi ”svabodan” eli venäläisten sotilaiden anarkian rotuun ja kansalaisuuteen pohjautuvaksi. Venäläisten lisäksi ”ryssä”-käsite laajeni samalla koskemaan myös kotimaisia punaisia, joiden väitettiin tarttuneen ”Venäjän korttiin”. Viimeistään marraskuun suurlakokiviikon jälkeen loputkin jääkäriiliikkeen johtohahmot halusivat käsittää niin kutsuttuina ryssinä aiemmin yhteistyökumppaneina pitämänsä sosiaalidemokraatit. Jääkäriiliikkeen johtajat kuuluivat sivistyneistöön, joka oli rakentanut ihanteellisen kuvan kansasta, jonka asiaa he kokivat ajavansa. Kuten 1800-luvun lopun venäläistämistoimia vastustanut sivistyneistö, he tulkitsivat suomalaisen kansan isänmaalliseksi ja hyveelliseksi. Kun osa kansasta vähät

välitti isänmaalliseksi tunnustautuneiden porvareiden ihanteista ja teki yhteistyötä venäläisten kanssa, ei sivistyneistöllä ollut enää keinoja käsitellä tätä ristiriitaa. Sisällissota ei sopinut runebergiläiseen kansankuvaan, joten jääkäriliikkeen johtohenkilöt joko tietoisesti tai tiedostamattaan ylikorostivat venäläisten sotilaiden merkitystä suomalaisten työmiesten innostamisessa ”svabodaan”. Näin he saattoivat edelleen vaalia itse rakentamaansa tulkintaa suomalaisesta kansasta. Hieman kärjistäen voi todeta, että tämän tulkinnan vaalijat kokivat monen yksinkertaisen ”Saarijärven Paavon” saaneen ”ryssästä” tartunnan ja ryhtyneen aseelliseen kapinaan sulaa tietämättömyyttään ja harkitsemattomuuttaan.⁵⁴ Syyllisiksi sopivat omaa kansaa paremmin vihatut venäläiset ja luokkayhteiskunnan olosuhteisiin sopeutumattomat punaiset, jotka ryhtyivät ”ryssien” kätyreiksi. Samalla sosialistinen diskurssi ja porvarillinen aktivismi erosivat lopullisesti. Yhteistyötä ei voinut esiintyä, kun vastapuolena oli joko ”lahtareita” tai ”ryssiä” ja heidän kotimaisia apulaisiaan.

Poliittisen valtataistelun retorisuus

Tässä artikkelissa olen tarkastellut, miten työväenliike ja jääkäriliike kehittyivät asteittain toisilleen vastakkaisiksi voimiksi, joiden kannattajien poliittiset identiteetit poikkesivat voimakkaasti toisistaan. Hyvin pitkään, käytännössä jopa kesään 1917 asti, jääkäriliike ja työväenliike eivät olleet toisilleen vihamielisiä yhteiskunnallisia liikkeitä. Käytännössä nationalismi oli työväenliikkeenkin keskuudessa niin vahvaa, että lukuisat työväenliikkeen miehet ja naiset hyväksyivät venäläistämistoimien kritiikin ja kannattivat viimeistään ensimmäisen maailmansodan aikana vähintään mahdollisimman laajaa itsemääräämisoikeutta. Vaikka työväenliikkeen hallitseva diskurssi oli nationalismia väheksyvä kautskylaisuus, Suomessa asuneet sosialisteiksi itsensä kokeneet työläiset ajattelivat olevansa nimenomaan suomalaisia sosialisteja. Heille venäläistämistoimet olivat yhtä suuri kansallinen loukkaus kuin porvarillisille nationalisteille.

Työväenliikkeen radikalisoituminen ja yhteistyö venäläisen sotaväen kanssa herättivät kasvavaa huolta porvarillisessa lehdistössä vuonna 1917. Käsityksiä työväen vapaushuuman muuttumisesta anarkiaksi lietsoi muun muassa Turussa loppukeväällä puhjennut yleislakko järjestys-häiriöineen. Kuva: Velikulta 23.6.1917, 9.

Suomalaiset, työväenliikkeen arvomaailmaan sitoutuneet toimijat eivät siis kokeneet omakseen Kautskyn ja muiden lähinnä saksalaisten sosialistiteoreetikkojen vaalimaa kielteisesti kansallisuusaatteeseen suhtautunutta internationalismia. Sen sijaan kautskylainen tulkinta luokkataistelusta sai taloudellisesti ja sosiaalisesti heikossa asemassa olevien suomalaisten keskuudessa suurta kannatusta. SDP:n puhujat ja toimittajat onnistuivat luomaan heterogeenisen vähävaraisen väestön keskuuteen yhteisen, luokkavastakohtaisuuteen perustuneen poliittisen identiteetin. Herravihaksi kutsumalleni poliittiselle identifikaatiolle oli olemassa selkeä sosiaalinen tilaus, sillä suomalainen yhteiskunta oli voimakkaasti luokkayhteiskunta, joka kohteli eri sosiaaliluokkaan kuuluneita yksilöitä epätasa-arvoisesti. Hallitsevaksi noussut niin kutsuttu siltasaarelainen eli kautskylaisuudesta vaikutteita ottanut tulkinta häivytti ainakin lehtien palstoilla ja todennäköisesti myös julkisissa puheissa porvareiden sisäiset mielipide-erot esimerkiksi kansanvallasta ja työläisten asemasta. Vakaumukselliset herravihaa julistaneet sosialistit eivät tunnustaneet, että suomalaisen ylä- ja keskiluokan keskuudessa oli Kautskyn porvarilliseksi idealisteiksi kutsumia toimijoita, jotka kannattivat radikaaleja yhteiskunnallisia reformeja. Näihin porvarillisiin idealisteihin kuului myös osa aktivisteista ja jääkäriliikkeen johtohenkilöistä. Ylä- ja keskiluokan demonisointi esti osaltaan yhteiskunnallista vuoropuhelua ja vaikutti siihen, että jääkäriliikkeestä ja työväenliikkeestä kehittyi toisilleen vastakkaiset voimatekijät. Toisaalta on hyvä muistaa, että jääkäriliikkeen johtajista SDP:n esittämiin yhteiskunnallisiin uudistuksiin oli valmis vain selvä vähemmistö. Heidänkin päätavoitteensa oli Suomen valtiopoliittisen aseman muuttaminen, kun taas sosiaalisen epätasa-arvoisuuden purkaminen jäi toisarvoiseksi.

Vuonna 1917 sosiaaliset jännitteet olivat Suomessa poikkeuksellisen tuntuvat. Suomessa tapahtui kesästä 1917 lähtien yksittäisiä punakaartien ja venäläisten sotilaiden toteuttamia yläluokkaan kuuluvien henkilöiden murhia. Pelko attentaateista ja murhista loi huolta varakkaiden konservatiivien keskuuteen. Tämä osaltaan vaikutti siihen, että porvarilehdissä myös sosialis-

tit esitettiin Suomen vihollisina. Aktivistien suosimista lehdistä myös Saksassa olleet jääkärit saivat lukea, kuinka venäläinen ”svaboda” on levittäytynyt Suomeen. Entiset yhteistyökumppanit esitettiin nyt ”punaryssinä”, jotka olivat saaneet tartunnan venäläisiltä. Epävakaassa tilanteessa niin poliittisilta mielipiteiltään heterogeeniset porvarilliset nationalistit kuin muut vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen puolestapuhujat päätyivät sivuuttamaan Suomen sisäiset poliittiset näkemyserot. Joidenkin työväenliikkeen jäsenten yhteistyö venäläisten sotilaiden kanssa ja Venäjällä tapahtunut bolševikkivallankumous tarjosivat nyt mahdollisuuden esittää työväenliike epäisänmaallisena ja epäsuomalaisena. Venäläisvastainen retoriikka tarjosi siis keinon rakentaa vihamielisyyttä ja vastakkainasettelua suomalaisten keskuuteen. Myöhemmin esimerkiksi suojeluskunta-aate ja Akateeminen Karjala-Seura vahvistivat samaa ulkoiseen viholliskuvaan perustunutta historia- ja kansalaisuuskäsitystä. Valkoisen Suomen ideologian omaksuneet tulkitsivat maanpetturuuteen syyllistyneet punaiset *toisiksi* erotukseksi *meistä* eli urhoollisista valkoisista, joita isänmaalliset jääkärit vuonna 1918 johtivat.

Kaikki jääkärit eivät kuitenkaan vielä sisällissodan taistelutentilläkään hyväksyneet työväenliikkeen ja jääkäriliikkeen vastakkainasettelua ja jääkäriliikkeen muuntumista työväenliikkeen poliittiseksi viholliseksi. Perimätieto kertoo useista työläistaisista työväenliikkeen miehistä, jotka löysivät itsensä kuin vahingossa taistelemassa venäläisten ja satunnaisten kotimaisten ”huligaanien” sijaan pelkästään suomalaisia työläisiä vastaan. Muutamat heistä kieltäytyivät taistelemasta, jotkut ampuivat ilmeisesti tahallaan ohi. Perimätiedon mukaan muutama jääkäri päätti epätoivoissaan itse elämänsä taistelutilanteessa. Suurin osa jääkäreistä taisteli ilmeisesti antaumuksella ”punaryssiä” vastaan.⁵⁵ Niin Saksaan jääneiden kuin Suomeen saapuneiden joukossa oli silti myös jääkäreitä, jotka eivät hyväksyneet voittamassa olevaa poliittista doktriinia, jonka mukaan isänmaallisen miehen piti kokea viholliseksi niin venäläinen kuin punainenkin. Ilmeisesti kaikki jääkäriliikkeen toisinajattelijat ehtivät menehtyä

ennen kuin sotien jälkeen syntyneet historiantutkijat haastoivat tutkimuksissaan jääkärikirjallisuuden myytit.

Lähdeviitteet

- 1 Lackman 1994, 11–16; Saarikoski 1997, 48.
- 2 Herman Gummeruksen päiväkirjat 19.5.1917, 4.6.1917, Herman Gummeruksen kokoelma, Kansallisarkisto (KA); Gummerus 1935, 270, 284–285. Ks. myös Eino Ketolan artikkeli tässä teoksessa.
- 3 Esim. Ahti 1999; Korpisaari 2009.
- 4 Niin nationalistiset porvariaktivistit kuin työväenliikkeen toimijatkin pyrkivät määrätietoisesti kasvattamaan kansaa. Tämän kasvatustyön taustalla oli erilainen tulkinta kansan syvimmästä olemuksesta. Porvariaktivistit tulkit-sivat perustuslaillista vastarintaa kannattaneiden tavoin kansan isänmaalli-seksi ja ahkeraksi. Kansa tarvitsi kuitenkin sivistyneistön ohjausta tiedos-taakseen velvollisuutensa vastustaa Venäjän sortopolitiikkaa ja löytääkseen paikkansa kansakuntien joukossa. Nouseva työväenliike pyrki rakentamaan kansan keskuuteen käsitystä, jonka mukaan kansa on ylempien sosiaaliluok-kien sortamaa proletariaattia, jonka pitää kollektiivisin toimin syrjäyttää ylä-luokka vallasta. Ks. esim. Ruuska 2009, 67–69; Pollari 2009, 93.
- 5 Hallin identifikaatiotulkinta on saanut vaikutteita Michel Foucault’n sub-jektivikaatiotulkinnasta. Subjektivikaatio on prosessi, jonka kautta yksi-löstä rakentuu erilaisten yhteiskunnallisesti tuotettujen jaotteluiden kautta subjekti. Foucault korostaa, että yksilö myös itse ottaa osaa subjektivikaa-tioonsa. Foucault ja Hall lukeutuvat molemmat postmodernisteihin, joille paikallisuus, diskursiivisuus ja toimijoiden oman roolin huomioiminen ovat olennaisia tekijöitä yksilöiden itseymmärryksen selvittämisessä. Hall 1996, 1–17; Rabinow 1984, 10–11.
- 6 Mouffe 2005, 18, 34; Mouffe 2013, 45–46, 120–121; Palonen 2008, 209–218; Smith 1998, 58–59, 62, 77, 121.
- 7 Venäläiset nationalistit saivat paljon vaikutusvaltaa jo keisari Aleksanteri III:n aikana. Baltiassa, Puolassa ja Ukrainassa koulut venäläistettiin, kun Venäjästä tuli ainut hyväksytty opetuskieli oppilaitoksissa alkeisopetusta

- lukuun ottamatta. Autonominen Suomi oli 1880-luvulta lähtien ainut Venäjään kuulunut alue, jolla oli huomattavia erityisoikeuksia ja jossa venäläisten virkamiesten oli jo kielienkin vuoksi hankala toimia. Mylly 2002, 209–212.
- 8 Esim. Castrén 1880; Castrén 1892; Danielson 1890; Danielson 1891; Danielson 1896; Mechelin 1886; Mechelin 1891.
 - 9 Jussila 2007, 89–140.
 - 10 Esim. Castrén 1892, 19–21; Danielson 1891, 65–66.
 - 11 Danielson 1891, 129.
 - 12 Mickelsson 2007, 67–68; Vihavainen 2013, 193.
 - 13 Homén 1907, 89–103; Mickelsson 2007, 68–69.
 - 14 Homén 1907, 104.
 - 15 Homén 1907, 16.
 - 16 Peltonen 1992, 257–265.
 - 17 Homén 1907, 12. Itse teksti on julkaistu jo vuonna 1900.
 - 18 Hoppu 2005, 32; Vihavainen 2013, 181–196, 201.
 - 19 Klinge 1988, 268, 273.
 - 20 Gummerus 1935, 140–167; Olin 1993, 38–72; Zilliacus 1904.
 - 21 *Frihet* 1905; Gummerus 1935, 140–167.
 - 22 Gummerus 1935, 164.
 - 23 *Frihet* 15.5.1905, 1.
 - 24 Gummerus 1935, 160–164; Olin 1993, 213–234; *Vastaisuus* 20.10.1906, 185–186; 17.11.1906, 216–218.
 - 25 Kautsky 1899, 117–124, 201–217.
 - 26 Kautsky 1899, 200. Kautskyn kanta yhteiskunnallisia uudistuksia kannattaneisiin porvareihin ilmeisesti kuitenkin lieveni myöhemmin. Esimerkiksi *Köyhälistön diktatuuri* -teoksessaan hän totesi, että muussakin kuin proletaariaattiin kuuluvassa väestössä on kerroksia, jotka ovat valmiita myönnötyksiin. Kautsky 1919, 7.
 - 27 Soikkanen 1975, 51–65.
 - 28 Gummerus 1931, 110–113; Heikkilä 1993, 31–34; Kujala 1989, 40–42; Soikkanen 1975, 56–58, 62.
 - 29 Suodenjoki & Peltola 2007, 115, 151.
 - 30 *Framtid* 1.12.1905, 4–5; *Vastaisuus* 12.5.1906, 1–2; 19.5.1906, 22–23; *Uusitalo* 2015, 68–77.
 - 31 *Framtid* 31.8.1906, 5; 26.10.1906, 4–5.
 - 32 *Vastaisuus* 2.6.1906, 5.
 - 33 *Vastaisuus* 19.5.1906, 22–23.

- 34 *Vastaisuus* 30.6.1906, 57–58.
- 35 *Vastaisuus* 19.5.1906, 9–13; 2.6.1906, 2, 9; 23.6.1906, 49–51.
- 36 *Aatteet ja Vaatteet* 1964, 74–95, 168–169.
- 37 *Aatteet ja Vaatteet* 1964, 92–93.
- 38 Ehrnrooth 1992, 445–446.
- 39 Ehrnrooth 1992, 468–469.
- 40 *Aatteet ja Vaatteet* 1964, 180–181, 222–223.
- 41 Hoppu 2016, 86.
- 42 Saarikoski 1997, 36–37, 48.
- 43 Lauerma 1966, 845.
- 44 Lackman 1994, 25–45; Lackman 2000, 561.
- 45 Hoppu 2016, 215; Lackman 1994, 15–16.
- 46 Hoppu 2016, 62–66.
- 47 Soikkanen 1975, 192–193.
- 48 Karemaa 1998, 51–53, 57–58, 60.
- 49 Hoppu 2016, 187–215.
- 50 Lackman 1994, 34–35; Saarikoski 1997, 41–47.
- 51 Ahti 1999, 72–73; Lackman 2000, 433–438; Saarikoski 1997, 48–49; Upton 1980, 137–143.
- 52 Ahti 1999, 72–73; Saarikoski 1997, 48–49.
- 53 Korpisaari 2009, 156–169, 222–224.
- 54 Klinge 1988, 274–288; Vihavainen 2013, 203.
- 55 Lauerma 1966, 845–849.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Herman Gummeruksen kokoelma

Herman Gummeruksen päiväkirjat 1917

Lehdistö

Framtid 1905–1906

Frihet 1905

Vastaisuus 1906

Velikulta 1917

Kirjallisuus

Aatteen ja vaatteet (1964). Toim. Matti Hako, Heimo Huhtanen & Matti Nieminen. Työväen muistitietotoimikunnan julkaisuja 1. Tammi, Helsinki.

Ahti, Martti (1999): *Ryssän vihassa Elmo Kaila 1888–1935. Aktivistin, asevoimien harmaan eminenssin ja Akateemisen Karjala-Seuran puheenjohtajan elämäkerta*. WSOY, Helsinki.

Castrén, Robert (1880): *Asevelvollisuudesta Suomessa*. Kansanvalistusseura, Helsinki.

Castrén, Robert (1892): *Porvoon valtiopäivät vuonna 1809*. G. V. Edlund, Helsinki.

Danielson, J. R. (1890): *Suomen yhdistäminen Venäjän valtakuntaan. K. Ordinin ”Suomen valloitus” nimisen teoksen johdosta*. Söderström, Porvoo.

Danielson, J. R. (1891): *Suomen sisällinen itsenäisyys jatkuvien hyökkäysten torjumiseksi*. W. Söderström, Porvoo.

Danielson, J. R. (1896): *Suomen sota ja Suomen sotilaat vuosilta 1808 ja 1809*. Weilin & Göös, Helsinki.

Ehnrooth, Jari: *Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Gummerus, Herman (1931): *Ukrainan murrosajoilta. Kuusi kuukautta lähetystön päällikkönä Kievinissä*. Gummerus, Jyväskylä.

Gummerus, Herman (1935): *Aktiivisilta taisteluvuosilta*. Sanatar, Helsinki.

Hall, Stuart (1996): Introduction: Who needs ‘Identity’? Teoksessa Stuart Hall & Paul du Gay (toim.), *Questions of Cultural Identities*. Sage, London, 1–17.

Heikkilä, Jouko (1993): *Kansallista luokkapoliittikkaa. Sosialidemokraatit ja Suomen autonomian puolustus 1905–1917*. Historiallisia tutkimuksia 168. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Homén, Th. (1907): *Passiivinen vastarintamme. Poliittisia kirjoituksia 1899–1904*. Helsinki.

Hoppu, Tuomas (2005): *Historian unohtamat. Suomalaiset vapaaehtoiset Venäjän armeijassa I. maailmansodassa 1914–1918*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- Hoppu, Tuomas (2016): *Jääkärit Saksan tiellä. Jääkäreiden tarina kirjeiden ja päiväkirjojen valossa*. Postimuseo, Tampere.
- Jussila, Osmo (2007): *Suomen historian suuret myytit*. WSOY, Helsinki.
- Karemaa, Outi (1998): *Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä. Venäläisviha Suomessa 1917–1923*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Kautsky, Karl (1899): *Erfurtin ohjelma. Periaatteellinen puoli*. Tampere.
- Kautsky, Karl (1919): *Köyhälistön diktatuuri*. Kansanvalta, Helsinki.
- Klinge, Matti (1988): *Från lojalism till rysshät*. Söderström, Helsinki.
- Korpisaari, Harri (2009): *Itsenäisen Suomen puolesta. Sotilaskomitea 1915–1918*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kujala, Antti (1989): *Vallankumous ja kansallinen itsemääräämisoikeus. Venäjän sosialistiset puolueet ja suomalainen radikalismi vuosisadan alussa*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Lackman, Matti (1994): Mitalin toinen puoli. Heikki Revon, Leo Mäkelinin ja Juho Kemppaisen jääkärimuistelmat. Teoksessa Matti Lackman (toim.), *Jääkärimuistelmia*. Otava, Helsinki, 9–91.
- Lackman, Matti (2000): *Jääkäreiden tuntematon historia. Suomen vai Saksan puolesta?* Otava, Helsinki.
- Lauerma, Matti (1966): *Kuninkaallisen Preussin jääkäripataljoona 27 vaiheet ja vaikutus*. WSOY, Helsinki.
- Mechelin, Leo (1886): *Precis du droit public du grand-duché de Finlande*. Edlund, Helsinki.
- Mechelin, Leo (1891): *Suomen suuriruhtinaskunnan perustuslait ynnä säätyjen erioikeudet ja hallitusta koskevat voimassa olevat asetukset*. Edlund, Helsinki.
- Mickelsson, Raul (2007): *Suomen puolueet. Historia, muutos ja nykypäivä*. Vastapaino, Tampere.
- Mouffe, Chantal (2005): *On the Political*. Routledge, Abingdon.
- Mouffe, Chantal (2013): *Hegemony, Radical Democracy, and the Political*. Toim. James Martin. Routledge Innovators in Political Theory 4. Routledge, Abingdon.
- Mylly, Juhani (2002): *Kansallinen projekti. Historiankirjoitus ja politiikka autonomisessa Suomessa*. Kirja-Aurora, Turku.
- Olin, K-G (1993): *Grafton-affären*. Olimek, Jakobstad.
- Palonen, Emilia (2008): Ernesto Laclau & Chantal Mouffe: diskurssiteoriaa ja radikaalia demokratiaa. Teoksessa Pia Lindroos & Suvi Soininen (toim.), *Politiikan nykysteoreettikoja*. Gaudeamus, Helsinki, 209–232.
- Peltonen, Matti (1992): *Talolliset ja torpparit. Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

- Pollari, Mikko (2009): Vihan ja sovun sosialistit. Teoksessa Anu-Hanna Anttila, Ralf Kauranen, Olli Löytty, Mikko Pollari, Pekka Rantanen & Petri Ruuska (toim.), *Kuriton kansa. Poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa*. Vastapaino, Tampere, 81–109.
- Rabinow, Paul (1984): *The Foucault Reader*. Pantheon, New York.
- Ruuska, Petri (2009): Lukeneiston yksilöllinen kansa. Teoksessa Anu-Hanna Anttila, Ralf Kauranen, Olli Löytty, Mikko Pollari, Pekka Rantanen & Petri Ruuska (toim.), *Kuriton kansa. Poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa*. Vastapaino, Tampere, 57–80.
- Saarikoski, Vesa (1997): *Keskustajääkäri Aarne Sihvo. Näkökulmia aseellisen voiman ja yhteiskunnan vuorovaikutukseen itsenäistymisen murroksesta paasikiviläiseen toiseen tasavaltaan*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Smith, Anna Marie (1998): *Laclau and Mouffe. The Radical Democratic Imaginary*. Routledge, London.
- Soikkanen, Hannu (1975): *Kohti kansanvaltaa: Suomen sosiaalidemokraattinen puolue 75 vuotta 1, 1899–1937*. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue, Helsinki.
- Suodenjoki, Sami & Peltola, Jarmo (2007): *Köyhä Suomen kansa katkoo kahleita. Luokka, liike ja yhteiskunta 1880–1918*. Vasemmistolainen työväenliike Pirkanmaalla I. Tampere University Press, Tampere.
- Upton, Anthony F. (1980): *Vallankumous Suomessa 1917–1918. I osa*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Uusitalo, Taina (2015): *Kieli vai työväenaate. Taistelu ruotsinkielisen työväestön maailmankatsomuksesta 1900–1917*. Turun yliopisto, Turku.
- Vihavainen, Timo (2013): *Ryssäviha. Venäjän-pelon historia*. Minerva, Helsinki.
- Zilliacus, Konni (1904): *Det aktiva finska motståndspartiet. De oppositionella och revolutionära partiernas och organisationernas inom ryska riket förbund*. Stockholm.

Sosiaalidemokraattisen puolueen lehdistö keväällä ja kesällä 1917: kumouksellisuutta, eripuraa ja linjanvetoa

Venäjän maaliskuun vallankumouksen vuonna 1917 synnyttämä uusi ja poikkeuksellinen tilanne asetti Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen (SDP) välittömästi hankalaan tilanteeseen: sen oli ratkaistava, mennäkö mukaan kotimaiseen hallitukseen yhdessä porvarillisten ryhmien kanssa. Pian tämän jälkeen puolue joutui reagoimaan paikallisesti ja spontaanisti syntyneeseen toimintaan kunnallisen demokratian laajentamiseksi. Kumpaaakin kipupistettä tarkastellaan tässä artikkelissa sosiaalidemokraattisen puoluelehdistön silmin.¹ SDP:n kannalta tilanteen keväällä 1917 teki ongelmalliseksi se, että puolueen kautskylainen ideologia, joka oli toiminut erinomaisesti porvarillisen hegemonian ja tsaristisen repression vuosina, mureni Venäjän maaliskuun vallankumouksen jälkeen. Yhteiskunnan sosialismiin kypsymisen odoteluohjelma ei nimittäin antanut ohjeita päivänpolitiikkaan eikä tarjonnut valmiita vastauksia luokkataistelun käymiseen nopeasti muuttuvassa poliittisessa ja yhteiskunnallisessa tilanteessa.²

Lehdistö oli vuonna 1917 keskeisin julkinen media, ja sillä oli tärkeä rooli politiikassa, taloudessa ja yhteiskunnallisissa liikkeissä, kuten nousevassa työväenliikkeessä.³ Vuoteen 1917 tultaessa SDP:n lehdistö oli hyvin nuori ilmiö. Suurin osa lehdistä oli vasta reilun kymmenen vuoden ikäisiä ja vanhinkin oli perustettu vasta vuonna 1895. Työväenlehdet olivat sekä perinteiltään että toimituksellisilta ja taloudellisilta resursseiltaan selvästi heikom-

massa asemassa kuin ajan porvarillinen lehdistö. Siitä huolimatta ne olivat vuoteen 1917 mennessä levikillä verrattuna saavuttaneet lähes kaikilla ilmestymispaikkakunnillaan ja usein maakunnissa-kin johtavan aseman. Niiden menestystä täytyi selittää se, että niillä oli tarjottavanaan sellainen myyntiartikkeli, jota oli kaivattu ja odotettu: sosialismi.⁴

Kun puhutaan puoluelehdistöstä ja varsinkin sosialistisesta, voi helposti tulla mieleen kuva monoliittisesta, puolueen tarkasti johtamasta ja ideologisesti valvomasta lehdistöstä. Suomen vanhan työväenliikkeen puoluelehdistön kohdalla tällainen mieli-kuva on kuitenkin väärä: SDP ei vuoteen 1918 mennessä omistanut yhtäkään 16 puoluelehdestä, eikä se yrityksistään huolimatta saanut niitä valvontaansa. Niinpä puolueella oli oikeus vain leh-
tien ”siveelliseen ohjaukseen”, kuten puoluekokouksissa oli päätetty. Työväenlehdistön varhaishistoriaa tutkinut Pentti Salmelin onkin kuvannut lehdistön asemaa vuoden 1913 jälkeen *puolue-sidonnaiseksi*. Hänen mukaansa puolueen pää-äänenkannattajan *Työmiehen* ja puoluejohdon väliset ”suuntaerimielisyydet olivat ratkaisevasti vaikuttamassa siihen, että puolueen johdolla ei ollut ennen vuotta 1918 yhtään sellaista sanomalehteä, jonka olisi voinut sanoa virallisesti edustaneen johdon mielipiteitä”.⁵

Sosiaalidemokraattiset puoluelehdet eivät kuitenkaan kirjoittaneet mitä tahansa puoluejohdon päätöksistä välittämättä, sillä niitä sitoi tekijä, jota voi kutsua ideologiseksi solidaarisuudeksi. Kaikki toimittajat olivat puolueen jäseniä, ja varsinkin päätoimittajat olivat näkyviä poliitikkoja. Esimerkiksi 16 päätoimittajasta seitsemän toimi kansanedustajana. Lisäksi he olivat edustettuina puolueen johtavissa elimissä tai vähintään heillä oli merkittävä rooli kotipaikkakuntansa politiikassa. On tunnettua, että punaisen Suomen hallituksen eli kansanvaltuuskunnan 15 jäsenestä peräti 10 oli sanomalehtimiehiä.⁶ Suurin osa puolueen keskeisistä toimijoista olikin noussut asemaansa toimittajan ammatin kautta, mutta tutkimuskirjallisuudessa tälle seikalle ei ole annettu juuri mitään merkitystä.

Ilman valvontaa puoluelehdet eivät tietenkään toimineet, vaan omistajat eli käytännössä levikkialueen työväenjärjestöt huolehti-

vat siitä. Ne myös valitsivat enemmän tai vähemmän omapäiset päätoimittajansa. Päätoimittajilla puolestaan oli oma poliittikooroolinsa, jonka kautta on mahdollista seurata heidän kannanottojaan puolueen päättävissä elimissä ja näin selvittää heidän asemoitumistaan puolueen ideologiseen kenttään ja eri fraktioihin. Keskeisenä kysymyksenä onkin, missä määrin he käyttivät johtamiaan lehtiä politikoinnin välineinä oman linjansa edistämiseksi.

Tämän politikoinnin selvittämiseksi artikkelin päälähteenä ovat puoluelehtien pääkirjoitukset, joissa lehdillä on instituutiona legitiimi oikeus esittää omat näkökantansa. Pääkirjoittajan identifiointi ei ole välttämätöntä, koska hän edustaa lehden kantaa, josta päätoimittaja on vastuussa.⁷ Pääkirjoitusten lisäksi lähteenä on käytetty niin sanottuja alakerta-artikkeleita, kolumneja, silloin kun ne ovat pääkirjoittajan kynästä. Lehtien julkaisemia uutisia on hyödynnetty tapahtumien kulun selvittämiseksi. Yksi työväenlehtien tutkimuksen ongelma on, että sekä toimistusten että toimittajien henkilökohtaiset arkistot tuhottiin melko perinpohjaisesti keväällä 1918 ennen valkoisten tuloa tai ne ovat kadonneet muista syistä. Siksi lehtien toimittamisesta ja toimistusten sisäisestä dynamiikasta ei tutkimusajankohdalta ole säilynyt juurikaan tietoa.⁸

Työväenlehdistön usein aggressiiviseksi katsottu retoriikka selittyy ensinnäkin sillä, että se oli perustamisestaan lähtien ollut oppositioasemassa ja tottunut siksi esittämään kärkeviä protesteja. Toinen selitys on toimittajien koulutus: paitsi että ylivoimainen enemmistö oli itseoppineita, niin suurin osa heistä oli saanut agitaattori- eli puoluepuhujakoulutuksen. Näin he tiesivät, miten kirjoitettu ”puhe” tuli laatia, jotta lukijat ymmärsivät sen. Poliittisella puheella on kuitenkin aina retorinen luonne eikä puoluelehdistön sanoma ollut niin radikaalia, kuin porvarillinen aikalaiskritiikki ja myöhempi historiankirjoitus ovat esittäneet.⁹

Työväenliikkeen historian vuosia 1917 ja 1918 koskeva painavin tutkimus on tehty 1970-luvulta 1990-luvun alkuun.¹⁰ Sen jälkeen varsinkin akateeminen työväenliikkeen tutkimus on niin Suomessa kuin muuallakin hiipunut.¹¹ Sosiaalidemokraattisten puoluelehtien perustamista, kehitysvaiheita, toimittamista ja toi-

mittajia on käsitelty tarkimmin Toivo Nygårdin tutkimuksessa *Poliittisten vastakohtaisuuksien jyrkentyminen sanomalehdistössä* ja työväenlehtiyhtiöiden 1900-luvun alkupuolella julkaisemissa historiikeissa. Niissä korostuu kuitenkin lehdistön organisaatiohistoria, jolloin tekstien sisällönanalyysi jää vähäiseksi.¹²

Kuudestatoista sosiaalidemokraattisesta puoluelehdestä¹³ ei ole tehty systemaattista tutkimusta. Niitä on käytetty lähteenä selvitettyä vanhan työväenliikkeen vaiheita vuoteen 1918 saakka, mutta niiden käyttö on ollut sattumanvaraista ja pirstaleista, eivätkä tutkijat ole aina erotelleet lehden sisällön eri osia toisistaan. Joskus lehtien käyttö lähteenä on ollut tarkoitushakuista, kun on haluttu tuoda esiin niiden käyttämää voimakkainta retoriikkaa. Useimmiten on lainattu vain levikiltään suurimpia lehtiä, jolloin niin sanotut maaseutulehdet on jätetty huomiotta. Tässä artikkelissa työväenlehdet ovat ensisijaisesti tutkimuskohteena, mutta myös tärkeimpänä lähteenä. Näin kyseessä on poliittisen ja mediahistorian aineistopohjainen perustutkimus. Metodisena lähtökohtana on tutkittavan lehdistön taustatekijöiden ja sidonnaisuuksien selvittäminen, ja koska tutkimuksen kohteena on sosiaalidemokraattinen puoluelehdistö, on analyysissa keskeisenä Suomen Sosialidemokraattinen Puolue, sen ideologia ja menettelytavat.¹

Puolittain oppositiossa: puoluelehdistön hajoavat kannat hallituskysymyksessä

Venäjän maaliskuun vallankumous vuonna 1917 tuli SDP:n pääorgaanin *Työmiehen* mukaan yllättäen mutta sosialismin aatteen mukaan odotettuna kumouksena, jonka täytyi tulla.¹⁵ Ensimmäinen esimerkki SDP:n ja sen lehdistön reaktioista uudessa tilanteessa saatiin, kun puoluetta vaadittiin ottamaan vastuu uuden, suomalaisen senaatin eli hallituksen muodostamisesta. Heti vallanvaihdon varmistuttua Venäjällä aloitettiin neuvottelut Suomen laillisten olojen palauttamisesta. Venäläisten lupaaman asiaa koskevan manifestin sisällöstä syntyi kuitenkin erimieli-

syys eduskunnan porvarillisten ryhmien ja sosiaalidemokraattien välillä. Täysien perustuslaillisten oikeuksien palauttamisen lisäksi SDP vaati eduskunnan aseman vahvistamista ja laajoja sosiaalisia reformeja. Viimeksi mainittuja Venäjän väliaikaisen hallituksen 20.3.1917 hyväksymä manifesti ei kuitenkaan sisältänyt, sillä venäläisten ja suomalaisten porvaripuolueiden mielestä ne kuuluivat Suomen sisäisiin asioihin. Tämä lopputulos herätti tyytymättömyyttä SDP:n puolueuuvostossa puolueen neuvottelijoihin, mutta samalla tuli näkyviin kaksi keskeistä piirrettä sosiaalidemokraattien toiminnassa vuonna 1917: toisaalta voimakas epätietoisuus ja epävarmuus tilanteen vaatimuksista sekä toisaalta puolue-elinten luottamusta nauttivan johdon puute.¹⁶

Miltei yhtä aikaa manifestia koskevien neuvottelujen kanssa nousi esiin kysymys kotimaisen senaatin muodostamisesta. Eduskunnan enemmistöpuolueena sosiaalidemokraattien olisi porvarillisten ryhmien mielestä pitänyt ottaa aloite hallituksen muodostamisessa. Niinpä 19.3.1917 SDP:n puolueuuvosto ryhtyi useiden päivien ajaksi pohtimaan asiaa. Näiden neuvottelujen kulusta sosiaalidemokraattien kannalta saatiin tietoa vasta senaatin muodostamisen jälkeen, kun puoluetuomikunta julkaisi niistä selonteon *Työmiehe*ssä 29.3. Siitä näkyy, kuinka merkittävä osuus puoluelehtien toimittajilla oli hallituskysymyksen käsittelyssä, vaikka heitä oli neuvoston paikalla olleista 24 jäsenestä vain yhdeksän.¹⁷

Ongelmalliseksi sosiaalidemokraattien menon hallitukseen teki yleisesti hyväksytty kautskylainen luokkataistelukanta, joka ei nähnyt yhteistyötä porvariston kanssa mahdolliseksi. Sosialistisen II Internationaalin Pariisin kongressissa vuonna 1900 oli hyväksytty Karl Kautskyn muotoilema loppuponsi, jossa tuomititiin ”ministerisocialismi”, ja jyrkkä tuomio porvarilliseen hallitukseen osallistumiselle vahvistettiin vielä Amsterdamin kongressissa vuonna 1904. Sama periaate oli hyväksytty myös Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen Dresdenin puoluekokouksessa vuonna 1903, johon *Työmies*-lehden päätoimittaja Edvard Valpas osallistui SDP:n edustajana, sekä SDP:n Oulun kokouksessa

vuonna 1906. Sen päätöksessä todettiin, että puolueen jäsen ei voimennä hallitukseen ilman puoluekokouksen suostumusta.¹⁸

Puolueneuvostossa vanha linjanvetäjä Valpas yritti sitkeimmin pysytellä puolueen periaatteellisella kannalla. Valpas esitti kuitenkin aluksi eräänlaisena kompromissina hallitusta, johon valittavat sosiaalidemokraatit eroaisivat puolueestaan. Sen tarkoituksena olisi toteuttaa vain tietyt kiireellisimmät ohjelma kohdat ja se toimisi vain eduskunnan kokoontumiseen saakka. Kun Valpasta aikaisemmin tukenut ja yhä vahvemmin puolueen johtavaksi ideologiksi noussut Otto Ville Kuusinenkin epäili avoimesti hankkeen onnistumista, asettui Valpas tämän jälkeen vastustamaan jyrkästi hallitukseen menoa. Valppaan ja Kuusisen väliset poliittiset erimielisyydet olivat alkaneet todennäköisesti jo aikaisemmin, koska Kuusinen oli eronnut edellisen vuoden elokuussa poliittisen toimittajan vakanssiltaan *Työmiehestä*, jossa hän oli työskennellyt vuodesta 1908 lähtien.¹⁹

Valppaan ehdotuksen lisäksi puolueneuvostossa esitettiin useita eri vaihtoehtoja hallitukseen osallistumiselle. Revisionistiseksi luonnehdittava vaihtoehto oli kokonaan sosiaalidemokraattisen senaatin muodostaminen. Sen kannalla oli perinteisen katsomuksensa mukaisesti oululaisen *Kansan Tahdon* Yrjö Mäkelin mutta myös turkulaisen *Arbetet*-lehden K. H. Wiik. Molemmat toimivat päätoimittajina ja kansanedustajina. Heidän mukaansa kokoomushallitukset olivat osoittautuneet kaikkialla maailmassa maailman kurjimmiksi laitoksiksi. Lisäksi Wiik varoitti, että hallituksen jättäminen porvareille veisi työväestöltä puolustusmahdollisuudet.²⁰

Senaatin muodostamisen jälkeen Wiik perusteli lehdessään kantaansa, joka oli kylläkin enemmän idealistinen kuin revisionistinen. Hän siteerasi aluksi kansainvälisen sosiaalidemokratian ja oman puolueensa kielteistä kantaa hallitukseen menoon mutta totesi, että säännöt eivät kiellä kokonaan sosialistisen senaatin muodostamista. Vaikka se olisi porvarillisessa yhteiskunnassa epänormaalia, niin parlamentarismin sääntöjen mukaan sosiaalidemokraattien olisi senaatti kuitenkin muodostettava. Sen suurin etu olisi, että sen ei tarvitsisi ottaa huomioon porvarillisten ryh-

mien mielipiteitä ajaessaan työväestön etuja.²¹ Punainen senaatti todettiin kuitenkin liian heikoksi niukan eduskuntaenemmistön, puuttuvan hallituskokemuksen ja virkamieskunnan vastarinnan vuoksi. Kuusisen mielestä sosiaalidemokraatit voisivat kyllä olla mukana hallituksen muodostamisessa, mutta eivät vastuussa hallituksesta. Myös jyväskyläläisen *Sorretun Voiman* päätoimittaja Onni Tuomi suhtautui epäillen hallitukseen menoon ja vaati, että asiassa olisi puoluedemokratian mukaisesti kuunneltava ensin työväenjärjestöjen mielipiteitä.²²

Hallitusvastuuta ei haluttu kuitenkaan jättää yksin porvaristolle, ja siksi puolueeneuvoston kokouksen neljäntenä päivänä 22.3. puolueen vahvat nimet Kuusinen ja *Työmiehen* toimittaja Kullervo Manner esittivät vielä uuden ehdotuksen. Sen mukaan hallitukseen kelpuutettaisiin sosiaalidemokraattien lisäksi vain maalaisliittolaiset, koska nämä eivät heidän mukaansa olleet oikeita porvareita. Kuusinen varoitti, että jos SDP menee hallitukseen todellisten porvareitten kanssa, niin *Työmies* eli Valpas kääntyy kokonaan heitä vastaan ja puolue hajoaa. Kun Suomen Ammattijärjestön puheenjohtaja Oskari Tokoi valittiin yrittämään kokoomussenaatin muodostamista, hän halusi hankkeen takuumieheksi Kuusisen ja Mannerin. He kuitenkin kieltäytyivät, ainakin osaksi Valppaan pelosta. Lopulta puolueeneuvosto päätti 23.3. Kuusisen ehdotuksesta lopettaa neuvottelut. Samalla se antoi puoluetoimikunnalle täydet valtuudet toimia oman harkintansa mukaan. Puoluejohdon horjuvien toimien selitykseksi voitiin sanoa, että sillä ei ollut minkäänlaista aikaisempaa kokemusta tällaisesta tehtävästä.²³

Porvarilliselta puolelta tehtiin kuitenkin seuraavana päivänä välitysehdotus, jonka mukaan hallitukseen valittavat porvarisenaattorit tulisivat mukaan yksityishenkilöinä, joten näin ei rikotaisi sosiaalidemokraattien hallitukseen menon kieltäviä päätöksiä. Puoluetoimikunta tulkitsi puolueeneuvoston päätöstä siten, että Tokoilla oli edelleen tehtävänä hallituksen muodostaminen, ja niin se päätti yksimielisesti hyväksyä tämän kasvot pelastavan ehdotuksen ja osallistua kokoomussenaattiin. Sen jäsenlista, kuusi sosiaalidemokraattia ja kuusi porvarillisten puolueiden

edustajaa Tokoin johdolla, 12 ”uhrilammasta”, hyväksyttiin jo samana päivänä.²⁴ Ohjelmassaan uusi senaatti joutui lähes mahdollottoman eteen: sen piti siirtää Suomen valtiollinen järjestelmä modernille parlamentaariselle kannalle ja toteuttaa sosiaalidemokraattien vaatimat yhteiskunnalliset reformit, kuten kahdeksan tunnin työaikalaki, kunnallislaki ja torpparivapautus yhdessä porvariston kanssa.

Kuusisen pelkäämää Valppaan kritiikkiä ei tarvinnut kauan odottaa. Valpas ei kuitenkaan julkaissut sitä pääkirjoituksessa vaan alakerta-artikkelina ’Senaatin uusi kokoonpano’ pakinoitsijanimimerkillään ”Äksä”. Ensinnäkään hän ei voinut ymmärtää, että taantumuksellinen ja Venäjän vanhaa sortojärjestelmää myötäillyt Suomalainen puolue otettiin mukaan senaattiin porvarien ja sosiaalidemokraattien avustuksella: ”Niin suvaitsevaa vallankumouspolitiikkaa tavattanee harvoin.” Toiseksi hän arvioi porvarilliset senaattorit ja päätyi huomioon, että ainakaan kunnallista äänioikeutta he eivät tule kannattamaan. Kolmantena kohteena olivat oman puolueen senaattorit, jotka saivat kaikkein musertavimman kritiikin: ”Herraslehdet tekevät kaiketi vääryyttä, kun syyttävät nyt herra Voionmaata sosialistiksi. Voi niitä pahoja!” Valpas laski Väinö Voionmaan hallituksen seitsemänneksi porvariksi ja piti kaikkia muita viittä senaattoria Tokoita myöten oikeistososiaalidemokraatteina. Siksi hän leimasikin senaatin porvarihallitukseksi, jota pian kokoontuvan eduskunnan sosiaalidemokraattinen ryhmä ei ollut sidottu kannattamaan, vaan sillä oli täysi vapaus menetellä esiin tulevien asioiden mukaan. Lopuksi Valpas penäsi Kuusiselta ja Mannerilta selvitystä heidän toimistaan hallitusta muodostettaessa.²⁵

Kolme päivää myöhemmin *Työmies* julkaisi Kuusisen ja Mannerin lähettämän kirjeen vastauksena Valppaan kysymykseen. Aluksi he selvittivät muodostamisyrityksen eri vaiheita pitkälti samalla tavalla kuin puoluetoimikunta omassa kertomuksessaan. Omaa ehdotustaan he kuvasivat ”hätäkeinoksi” mutta myönsivät, että sekin olisi syrjäyttänyt kiellon osallistua porvarilliseen hallitukseen. Työväelle tärkeiden etujen saavuttamiseksi olisi näin kuitenkin voitu väliaikaisesti toimia. Kun puoluetoimikunta,

johon Kuusinen ja Manner eivät kuuluneet, päätti porvarillisten ehdotuksen jälkeen yksimielisesti jatkaa hallitusneuvotteluja, ilmoittivat he vastustaneensa niitä jyrkästi ja pitäneensä niitä puolueelle vaarallisina. Siitä, mitä tämän jälkeen asiassa tapahtui, kaksikolla ei selvityksensä mukaan ollut tietoa. Heidän mielestään puolueen oli tulevassa puoluekokouksessaan määriteltävä kantansa hallituskysymyksen ratkaisuun, josta he pesivät käteensä: ”Mutta nyt todella syntyneen hallituksen hommaajiksi tai kannattajiksi älköön meitä väitettäväkö.”²⁶

Kuusisen ja Mannerin selvitys kertoi myös sen, miksi hallituksesta tuli Valppaan kuvaama ”porvarihallitus”. Tunnetuimpia sosiaalidemokraatteja siinä ei ollut nimenomaan Kuusisen kieltäytymisen johdosta, ja hallituksen vähättelyllä ja kieltämällä siltä puolueen täysi tuki saatiin kautskylaisen ideologian vastainen osallistuminen näyttämään vähemmän pahalta. Näin SDP oli yhtä aikaa sekä hallituksessa että oppositiossa, mutta yhtä vähän hallitukseen sitoutuivat porvarilliset puolueet. Ongelmana olivat myös poliittiset voimasuhteet: vaikka SDP:llä oli eduskuntanemmistö, niin poliittinen ja varsinkin taloudellinen vaikutusvalta säilyi porvaristolla.²⁷

Valppaan linjaan ei oltu varauksettoman tyytyväisiä *Työmiehen* hallinnossa. Tutkimuskirjallisuudessa olemattoman vähälle huomiolle on jäänyt, että lehteä kustantaneen Työväen Sanomalehti Oy:n vuosikokous 29.4.1917 yritti erottaa päätoimittajansa. Etenkin vanhan työväenliikkeen ikoni ja lehtimies Eetu Salin kritisoi Valpasta epäillen hänen muun muassa aiheuttaneen lehtimiesten eroamisia toimituskunnasta.²⁸ Vaikka lehden entiset toimittajat Kuusinen ja Yrjö Sirola²⁹ kielsivät tämän, ehdotti Salin Valppaan erottamista ja hänen tilalleen palkattavaksi ”kykenevän sekä tarpeellisella sivistysmäärällä ja sosiaalidemokratiaan sekä menettelytapoihin syventyneen päätoimittajan Työmies-lehdelle”. Valpas välttyi melko tiukassa äänestyksessä erottamiselta, mutta kokous päätti asettaa kolmimiehisen kontrollivaliokunnan valvomaan ja tarvittaessa ohjailemaan toimitusta. Valppaaseen kohdistunutta kritiikkiä ei kuitenkaan yritetty salailla, vaan *Työmies* julkaisi tarkan selostuksen kokouksesta.³⁰

Yllättävän ankaraa kritiikkiä uudelle senaatille antoi kahdessa pääkirjoituksessaan yleensä maltillisena, usein jopa revisionistisena pidetty tamperelainen *Kansan Lehti*. Sen päätoimittajana oli toiminut jo vuodesta 1911 Anton Huotari, pitkän linjan sanomalehtimies ja kansanedustaja. ”Sosialistisen Internationaalin yhden punaisimman puolueen” lähtö mukaan hallitukseen herätti lehden mukaan pahennusta ainakin joissain poliittisesti valvutuneissa työläisissä. SDP oli saattanut itsensä samaan paheksuttavaan tilanteeseen kuin Tanskan, Belgian ja Ranskan veljespuolueet ottaessaan osaa hallitukseen kapitalistisessa valtiossa. Vaikkei arvostelisikaan sitä, oli pääkirjoittajan mukaan pahoiteltava puolueen tunnettujen nimien puuttumista hallituksesta, ne olisivat antaneet hallituskokoomukselle lujemman tuen. Sen sijaan hallitukseen valittujen nimet aiheuttivat sekavia tunteita: porvarillisten lehtien mukaan hallituksessa oli sosiaalidemokraattinen enemmistö, *Työmies* löysi siitä viisi ja *Kansan Lehden* kirjoittaja vain neljä sosiaalidemokraattia. Yhteenvetona *Kansan Lehti* totesi, että koska puolueeneuvoston enemmistö oli nyt kuitenkin kriittisessä tilanteessa katsonut hallitukseen menon välttämättömäksi, ei voitu muuta kuin odotella, mitä tuleman pitää, niin omituiselta kuin hallitukseen meno näyttikin.³¹ Näin selväsanainen uuden hallituksen arvovallan rapauttaminen voi selittyä ainakin osittain *Työmiehen* linjan seuraamisena. Toinen, parempi selitys lienee se, että päätoimittaja Huotarin sijaisena *Kansan Lehdessä* toiminut puolueen radikaalisiipeen kuulunut Lauri Letonmäki laati mainitut pääkirjoitukset.³²

Toisen näkemyksen valitsi viipurilainen *Työ*, jonka mukaan tässä tilanteessa olisi ollut suorastaan rikos, jos sosiaalidemokraatit eivät olisi nähneet tilanteen velvoittavan hallitukseen menoa. Asia olisi ollut toinen, jos SDP olisi jäänyt vähemmistöön edellisissä vaaleissa. *Työn* päätoimittaja ja kansanedustaja Evert Huttunen, joka oli työskennellyt lehdessään jo vuodesta 1907, tunnettiin puolueen oikeistosiiven vahvana hahmona. Hänen lehtensä kanta ei ollut kuitenkaan vastaus *Työmiehen* Valppaan näkemykseen, koska kirjoitukset ilmestyivät samana päivänä, vaan itsenäinen tuen ilmaus hallitukselle. Laajassa pääkirjoituksessaan lehti

vetosi vallitseviin erikoisiin olosuhteisiin, joiden vuoksi vuoden 1906 Oulun puoluekokouspäätökset eivät pätenneet. Siksi vetoamiset niihin ja keskinäisten kiistojen herättäminen ”ministeri-sosialismista” olivat turhia. Sen sijaan oli oltava joustava ja katsottava työväestön kokonaisuutena, sillä jos porvarilliset ryhmät muodostaisivat hallituksen yksin, ne ajaisivat vain omistavan luokan etuja. Lisäksi lehti katsoi senaattiin nimitettyjen porvarillisten jäsenten edustavan puolueittensa vasenta laitaa, joten heidän kanssaan olisi mahdollista saada aikaan työväestölle suotuisia lakeja. Kuitenkaan pääkirjoittaja ei kannattanut kokonaan sosiaalidemokraattista senaattia, jota hän myönsi monen toivon, vaan pelkäsi sellaisella olevan porvariston vastustuksen ja jarrutuksen takia liian suuria vaikeuksia saada aikaan tuloksia. Hieman yllättäen hän kuitenkin totesi muodostetun hallituksen olevan kokoonpanonsa suhteen enemmän porvarillinen kuin sosialistinen, joten porvariston ei tarvinnut pelätä luokkaetujensa puolesta! Silti hän uskoi, että eduskuntaenemmistön avulla kokoomussenaatilla oli paremmat mahdollisuudet ajaa työväestön vaatimuksia kuin puhtaasti porvarillisella senaatilla. Lopuksi lehti vetosi, että järjestäytyneen työväestön oli tuettava hallitusta, oltiin sen kokoonpanosta kuinka erimielisiä tahansa.³³

Näin sama ristiriita, joka syntyi hallitusta muodostettaessa puolueuuvostossa, siirtyi puoluelehtien sivuille. Merkille pantavaa kuitenkin on, että suurten kaupunkien lehdistä turkulainen *Sosialisti* ei kommentoinut millään tavalla hallituksen muodostamista. Syinä näyttäisivät olleen ainakin tiukka paneutuminen paikallisiin tapahtumiin ja mahdollisesti näkemyserot asiasta toimituksen sisällä tai lehden hallinnon kanssa. Toinen poikkeus oli oululainen *Kansan Tahto*, jonka päätoimittaja Mäkelin oli puolueuuvostossa esittänyt täysin sosiaalidemokraattisen senaatin muodostamista. Silti hän ei kirjoittanut omasta ehdotuksestaan vaan lähestyi asiaa epäsuorasti kritisoiden pakinoitsijanimimerkillään ”Riitahuhan Esa” Kullervo Manneria, joka oli juuri valittu eduskunnan puhemieheksi. Mäkelin arvioi hänen tekevän saman virheen kuin monet muut työväestön palvelukseen siirtyneet ylioppilasnuoret: oli paavillisempi kuin paavi itse, jyrkempi

kuin työläisjoukot ja pyrki korvaamaan luonnollisen luokkatietoisuuden puutetta ”sanaräikeydellä”. Mäkelin ei tuntunut juurikaan arvostavan Manneria lehtimiehenä ja toivoi vielä, että ”jyrkkää suuntaa sokean tuijottavasti etsiä tahtova marxilaistauti nyt kerta kaikkiaan jäisi sinne puhemiehen tuolille” luvaten kuitenkin työväen tuen hänelle.³⁴ Näin ankariin moitteisiin ei vanhojen poliittisten erimielisyyksien lisäksi voinut olla vaikuttamatta Mannerin ja Kuusisen toiminta hallitusneuvotteluissa.

Suurimpien kaupunkien puoluelehdet pääsivät kommentoimaan Tokoin senaattia tuoreeltaan, koska ne olivat yleensä paremmin informoituja ja varsinkin koska ne ilmestyivät tiheämmin kuin maaseutulehdet. Näistä vaasalainen *Vapaa Sana* siteerasi otteita sekä *Työmiehen* että *Työn* edellä mainituista pääkirjoituksista ja asettui sitten selvästi *Työn* kannalle selittäen, että Oulun puoluekokouksen päätökset eivät olleet ajankohtaisia ”tällä suurella historiallisella hetkellä”, jolloin työväenluokan oli valvottava etujaan myös hallituksessa. Luottamusta hallituksen toimiin oli lehden mukaan luvassa kuitenkin vain niin kauan kuin sen teot olivat maalle ja työväestölle hyödyllisiä, olkoonkin, että mukana oli myös yksi eteläpohjalainen senaattori, Matti Paasivuori.³⁵

Työn ja *Vapaan Sanan* linjoilla olivat myös mikkeliäinen *Vapaus*, hämeenlinnalainen *Hämeen Voima* ja porilainen *Sosiaalidemokraatti*, joka lisäksi kysyi, miksi senaattorilistalta ei löytynyt Kuusisen, Mannerin tai Valppaan nimeä. Lehti kritisoi Valpasta halusta vaatia aina itselleen etuoikeutta määrätä, miten työväenliikkeen tulisi toimia, vaikka joukkoliikkeessä sellainen menettelytapa oli mahdoton.³⁶ Hieman kahden vaiheilla asiassa keikkui kuopiolainen *Savon Työmies* todetessaan, että puolueen sisällä tulisi esiintymään mielipiteenvaihtoa menettelytapakysymyksessä. Kun kaikesta päätellen uuden senaatin synnytystuskat olivat olleet ankarat, oli lehden mielestä lohdullista nähdä, että hallituksessa oli edes muutama tunnettu ja työväen luottamusta nauttiva nimi. Silti lehden tuki ei ollut kovin vahva: ”Mutta miten on käsitettävää, että tänä kohtalokkaana aikana tuli hallitukseen myöskin miehiä, joitten taakse ei tahtoisi mikään tunnetuista puolueista käydä?”³⁷

Sorretun Voiman päätoimittaja ja kansanedustaja Onni Tuomi oli ollut hallitusta muodostettaessa Valppaan kannalla, mutta siitä huolimatta hän tyytyi pakinassaan ympäröyvästi toteamaan, että lähitulevaisuus antoi pätevän vastauksen senaatin asemaan.³⁸ Vaasalainen *Österbottens Folkblad* kirjoitti lyhyesti, että sosiaalidemokraattien oli pakko ottaa hallitusvastuu, kun porvarilliset puolueet eivät siihen suostuneet sosiaalidemokraattien eduskuntaenemmistön takia.³⁹ Muiden pienten kaupunkien lehdistä kotkalainen *Eteenpäin* ja lappeenrantalainen *Kansan Ääni* eivät kommentoineet koko hallituskysymystä. Niiden ongelmana oli, että ne ilmestyivät *Työn* katveessa ja joutuivat koko ajan kamppailemaan levikkialueestaan sitä vastaan eivätkä näin pystyneet tai halunneet profiloitua yhtä voimakkaina mielipiteenmuodostajina.

Senaatin ohjelmasta tai sen toteuttamisesta puoluelehdet kirjoittivat yllättävän vähän. SDP:n kesäkuun puoluekokouksen jälkeen *Kansan Lehti* totesikin, että puoluelehdet olivat suhtautuneet ”sekasenaattiin” verrattain vaiteliaasti koko sen olemassaolon ajan.⁴⁰ Ohjelmaa kommentoivissa lehdissä hahmottui erilaisia painotuksia: yhden mukaan senaatin tärkeimpänä tehtävänä oli laajentaa ja kehittää Suomen valtiollista itsehallinto-oikeutta,⁴¹ ja toisen mukaan pääasiana oli pidettävä kauan myöhässä olleiden ja työväestölle tärkeiden yhteiskunnallisten ja sosiaalisten uudistusten täytäntöönpanoa.⁴² *Työmies*, pääkirjoittajana Manner, oli kriittinen sen suhteen, että senaatin ohjelma näytti sisältävän maksimaalisesti vain sen, mistä sosialistiset ja porvarilliset senaattorit olivat päässeet yksimielisyyteen. Näin se oli monin paikoin ylimalkainen ja luettelomainen, jolloin se jäi epäselväksi ja alttiiksi riitaisille tulkinnoille. Loppujen lopuksi kirjoittaja totesi myönteiseen sävyyn, että epämääräisyyksistään huolimatta senaatin ohjelma sisälsi kuitenkin melkoisen määrän kansanvaltaiseen kehitykseen ja kansan taloudelliseen ja henkiseen edistykseen tähtääviä uudistussuunnitelmia sekä lupauksia, jotka tosin toteutuisivat vain työväenluokan voimakkaalla tuella.⁴³

Suoraa kritiikkiä antoi *Kansan Tahto* todetessaan, että antamalla rukouspäiväjulistuksen senaatti nöyristeli kirkkoa, jonka uskonnollista pimitystä vastaan työväenliike oli taistellut koko olemassaolonsa ajan.⁴⁴ Kiukkuinen oli myös *Hämeen Voima* kysyessään, miten ”Suomen senaatti, josta on muka puolet sosiaalidemokraatteja”, ehdotti uusiksi kuvernööreiksi ja poliisimestareiksi vain upseereita, jotka eivät tienneet alueensa asioista mitään.⁴⁵

Sytä senaatin ohjelman ja työn arvioinnin vähäisyyteen voi nähdä olevan useita. Muut keskeiset tapahtumat, kuten eduskunnan kokoontuminen huhtikuun alussa ja puoluekokous kesäkuussa, veivät lehtien huomiota ja toimitusresursseja. Lisäksi laajempaa merkitystä kantaneet paikalliset kriisit, kuten kamppailu vallan jakamisesta kunnallishallinnossa ja maatalouslakot, suuntasivat lehtien katseen niihin. Toisaalta Tokoin senaatin työ oli enemmän hallinnollisista yksityiskohdista huolehtimista kuin poliittisten päätösten tekemistä. Se ei ollut todellinen hallitus vaan hallintoelin. Lisäksi sosiaalidemokraattisen puolueen omaksuma puolittainen oppositioasema suhteessa hallitukseen aiheutti sen, että Tokoin mukaan puolue-toimikunnalla ja hallituksen sosialistisen aattoreilla ei ollut mitään yhteisiä neuvotteluja poliittisista kysymyksistä.⁴⁶ ”Vallan painopiste oli kaikkialla muualla: eduskunnassa ja Pietarissa, vieläpä levottomien kansanjoukkojen käsissä”, kuvasi sanomalehtimiehenä uransa aloittanut senaattori Väinö Tanner hallituksen voimattomuutta.⁴⁷ Tämä heijastui myös puolueen lehdistöön vähäisinä odotuksina ja kannanottoina senaatin mahdollisuuksiin ratkoa nopeasti elintarvike- tai muita ongelmia.

Hallituksen muodostamiskysymykseen palattiin vielä puoluekokouksessa kesäkuussa 1917, kuten puolue-toimikunta oli luvannut ja Kuusinen, Manner sekä useat lehdet olivat vaatineet. Ennen kokouksen alkua *Työmies* ennakoi, että kysymys tulee jakamaan mielipiteitä puolesta ja vastaan, koska ensimmäisen kerran puolue-toimikunnan ja puolue-neuvoston luvalla sosiaalidemokraatteja meni mukaan porvarilliseen hallitukseen. Valtiollinen tilanne oli lehden mielestä epämääräinen, koska elettiin tavallaan vallankumouksen keskellä mutta tavallaan kuitenkin

”laillisissa oloissa”, ja siksi varovaisuutta ja harkintaa tarvittiin päätöksiä tehtäessä entistä enemmän.⁴⁸

Puoluekokouksessa hallitusasia lähetettiin menettelytapavaliokuntaan, jonka 11 jäsenestä peräti seitsemän oli lehtimiehiä. Yksimielisyyteen tilannearviossa ei päästy, vaan valiokunnan lausuntoon esitettiin eriävä mielipide. Kuusisen johtamaan kuuden hengen enemmistöön kuuluivat lehtimiehistä *Työn* Ali Aaltonen⁴⁹ ja sortavalalaisen *Päivän Tiedot* -lehden päätoimittaja Julius Nurminen. Enemmistö esitti, että hallitukseen osallistuminen poikkeuksellisissa oloissa oli hyväksyttävää, mutta se oli katsottava tilapäiseksi jo siitäkin syystä, että kysymystä Suomen korkeimman vallan haltijasta ei ollut ratkaistu. Myöskään täyttää tukea senaatille ei luvattu, vaan sosiaalidemokraattisella eduskuntaryhmällä oli oikeus kannattaa tai olla kannattamatta sitä sen mukaan kuin työväestön edut vaativat. Puolueen lehtien oli ehdotuksen mukaan valvottava tarkasti ja arvosteltava senaatin toimintaa, ja tarvittaessa työväestön oli painostettava sitä itselleen edulliseen toimintaan. Lausuntoehdotuksessa tunnustettiin epäsuorasti, että työväestön suora toiminta esimerkiksi kahdeksantuntisen työpäivän saavuttamiseksi ei ollut täysin puolueen tai ammattijärjestön hallinnassa: ”sos. dem. puolue ei ole sen tähden, että joitakin sosialisteja kuuluu hallitukseen, edesvastuussa niistä epäkohdista, häiriöistä tai mahdollisista levottomuuksista”, joita kapitalistinen järjestelmä synnyttää.⁵⁰

Eriävän mielipiteen menettelytapavaliokunnan lausuntoon esittivät Valppaan johdolla viisi jäsentä, joista toimittajia olivat Onni Tuomi ja *Kansan Lehden* Väinö Vankkoja. Vähemmistöön kuului myös Salin, joka tosin yhtyi vain vastaesityksen ensimmäiseen argumenttiin, jonka mukaan Venäjän väliaikaisella hallituksella ei ollut oikeutta nimittää Suomen senaattia. Toisen argumentin mukaan puoluetoimikunnan toimesta ja luvalla tapahtunut senaattiin meno oli vastoin vuoden 1906 Oulun kokouksen päätöstä, jonka mukaan sosiaalidemokraatti ei voi mennä hallitukseen ilman puoluekokouksen lupaa. Omassa puheenvuorossaan Valpas katsoi, että hallituskysymyksessä ja sen jälkeisessä politiikassa oli näytellyt suurta osaa ”yksityinen klikkipolitiikka”.

Lopulta valiokunnan lausunto hyväksyttiin kokouksessa selvällä enemmistöllä äänin 70–37.⁵¹

Puoluekokouksen valitsemasta toimeenpanoelimestä, puolue-toimikunnasta, tuli hyvin toimittajavaltainen: Manner, Kuusinen, Edvard Gylling ja Yrjö Sirola, joiden juuret olivat vahvasti *Työmiehessä*, sekä Wiik *Arbetetista*. Vain kaksi jäsentä ei ollut toimittajataustaisia.⁵² Kokonaisuudessaan kokous muodostui tappioksi Valppaalle, joka jäi syrjään puoluejohdosta. Erimielisyys myös rikkoi lopullisesti hänen ja Kuusisen välit.⁵³ Tämän jälkeen Valpas kirjoitti entistä harvemmin lehteensä, mutta Kuusisen kirjoituksia ja eduskuntapuheita julkaistiin kaikesta huolimatta edelleen pääkirjoituksina, todennäköisesti siksi, että Manner toimi nyt tosiasiallisena päätoimittajana *Työmiehessä*.

Hallitukseen menon kriitikoista *Kansan Lehden* kanta oli puoluekokoukseen mennessä lientynyt: ”Hallitukseen osanotto lieenee katsottava vallankumouksen aiheuttaneista oloista johduneeksi välttämättömyydeksi.” Lehden mukaan ”seksasenaatin” työn arviointi jäi puoluekokouksessa vähälle, kun keskityttiin vain sen muodostamiseen. Siksi senaatin hyöty työväestölle jouduttaisiin arvioimaan myöhemmin, jos siinä on ”niin paljon sosialidemokraatteja kuin väitetään”. Puoluekokouksen parhaaksi päätökseksi hallituksen suhteen lehti arvioi, että jos hallituksen toiminta ei tyydyttäisi tai porvaristo äänestäisi eduskunnassa työaika- ja kunnallislait nurin tai lepäämään, oli yhteistyö senaatissa lopetettava.⁵⁴

Puoluelehtien debatti hallituksen muodostamisesta jäi kuitenkin melko lyhytaikaiseksi, eikä aihe herättänyt myöskään suurta polemiikkia porvarillisissa lehdissä. Paljon hallituskysymystä kärkevämpi väittely puoluelehdistössä käytiin huhti-kesäkuussa 1917. Silloin kiisteltiin laillisuuskysymyksestä eli siitä, oliko työväenliikkeellä oikeus käyttää joukkovoimaa poliittisten tavoitteiden kuten kunnallisen vaikutusvallan saavuttamiseen, vai oliko tyydyttävä odottamaan uusien lakien säätämistä.

Laillisuus vai oikeudenmukaisuus: kunnallishallinnon demokratisoiminen

Venäjän maaliskuun vallankumouksen jälkeisten kuukausien keskeiset ratkaisemattomat sisäiset ongelmat olivat kunnallishallinnon demokratisoiminen sekä järjestysvalta- ja elintarvikekysymys. Ne nivoutuivat toisiinsa, sillä ilman mahdollisuutta osallistua kunnalliseen päätöksentekoon työväestö ei kyennyt juurikaan vaikuttamaan demokraattisin keinoin järjestyksenpidon tai elintarvikeongelman paikalliseen ratkaisemiseen. Kunnallisen hallinnon epädemokraattisuus eli äänien määrä suhteessa kunnalle maksettuun tuloveroon johti paikallisessa politiikassa tilanteeseen, jossa valtuustojen jäsenistä työväestöä oli vain kolme prosenttia, puolet vähemmän kuin aatelisia. Kun työväestö oli kuitenkin kaupungeissa usein enemmistönä ja porvaristo ei halunnut luopua ääniasteikosta, sai paikallisvalta poliittisesti väritetyn luokkaluonteen, ja siitä tuli julkisuudessa näkyvin luokkayhteiskunnan symboli.⁵⁵

Kunnallishallinnon demokratisointia oli sysätty liikkeelle jo vuonna 1908 eduskunnassa hyväksytyllä lailla. Se oli kompromissi porvarillisten puolueiden ja sosiaalidemokraattien kesken, eikä tyydyttänyt viime mainittuja. Lopulta se jäi vahvistamatta Pietarissa. Keväällä 1917 se ei enää kelvannut SDP:lle, vaan *Kansan Lehden* päätoimittajan Anton Huotarin johdolla laadittiin eduskuntaesitys, joka pohjautui vuoden 1914 valtiopäivillä tehtyyn SDP:n esitykseen. Sen keskeinen ajatus oli kunnallishallinnon kansanvaltaistaminen, ja kun sosiaalidemokraateilla oli enemmistö eduskunnan kunnallisvaliokunnassa, saatiin lakien sisältö heidän tavoitteittensa mukaiseksi. Keskeisiä kohtia olivat yleinen ja yhtäläinen äänioikeus 20 vuotta täyttäneille, mahdollisuus turvautua kansanäänestykseen, määräänemmistösäädösten poistaminen ja lähes olematon valtion valvonta.⁵⁶

Kunnallishallinnon demokratisoimista työväenliikkeessä kiirehti sekä tunne vaikutusvallan puutteesta että kokemus, joka oli saatu vuoden 1905 jälkeen: pelättiin, että tilaisuus uudistuksiin voisi jäädä lyhytaikaiseksi, ja siksi oli käytettävä aika hyväksi,

ennen kuin hallituksen asema Venäjällä taas vahvistuisi.⁵⁷ Vaikka puolueen virallisen politiikan mukaan oli odotettava kunnallislakien voimaantuloa, ei useissa kaupungeissa oltu enää kärsivällisiä, varsinkin kun mahdolliset kunnallisvaalit olisi saatu järjestettyä vasta loppuvuodesta. Helsingissä, Viipurissa ja lähes kaikissa pienemmissä kaupungeissa taivuttiin puolueen linjaan, mutta suurista kaupungeista Tampereella, Turussa sekä pienemmissä Porissa ja Raumalla ei jääty odottelemaan.

Tampereella ammattiosastot muodostivat Tampereen Työväenjärjestöjen Johtavan Komitean, joka vaati huhtikuun alussa valtuuston paikkojen enemmistön luovuttamista järjestäytyneelle työväelle. Vaatimusta perusteltiin vetoamalla demokratian periaatteisiin, olivathan sosiaalidemokraatit saaneet Tampereella 59 prosenttia äänistä vuoden 1916 eduskuntavaaleissa. *Kansan Lehti* perusteli asiaa myös siten, että vaikka Tampereen valtuusto oli laillinen, niin se ei ollut oikeudenmukainen eikä työväestöllä ollut mitään laillista keinoa syrjäyttää sitä. Näin työväestön oli turvauduttava laittomuuteen saadakseen kunnallishallinnon lailliselle pohjalle.⁵⁸

Kun sovitteluun hälytetty sosiaalidemokraattinen kuvernööri K. A. Saarinen vaati, että valtuuston demokratisoimisen oli tapahduttava laillisia muotoja noudattaen, päädyttiin nostamaan valtuutettujen määrä 60:een, josta sosiaalidemokraatit saisivat 32 paikkaa. Tämä edellytti vielä 14 porvarillisiin puolueisiin kuuluvan valtuutetun eroa. Porvaripuolueissa sekä osassa kaupungin porvarillisia lehtiä epäiltiin toimenpiteen laillisuutta ja syytettiin *Kansan Lehteä* anarkiasta, pakkovallasta ja laittomuudesta. Tähän lehti vastasi, että työväestön oli taisteltava porvarillista laillisuutta vastaan ja että vasta kun kaikille kansalaisille oli saatu samat oikeudet ja velvollisuudet, voitiin puhua oikeasta laillisuudesta.⁵⁹

Dilemma laillisuuden ja oikeudenmukaisuuden välillä synnytti vilkkaan debatin SDP:n lehdistössä. *Savon Työmies* viittasi Tampereen esimerkkiin eikä halunnut odottaa uusia lakeja, koska esimerkiksi elintarvikekysymyksen hoitoa ei voitu jättää vain porvariston käsiin jo yhteiskuntarauhankin takia. Lehti korosti

kuitenkin, että vallanjako Tampereella oli tapahtumassa laillisesti.⁶⁰

Vankimmin *Kansan Lehden* tulkintaa oikeasta menettelytavasta nousivat vastustamaan *Vapaa Sana* ja *Arbetet*. Ensimmäinen käytti kautskylaisittain teoreettisena perustelunaan sitä, että Suomen kehitystaso ei vastannut vielä yhteiskunnallista vallankumousta ja tämän vuoksi ei voitu vielä aikoihin puhua proletariaatin diktatuurista. Siksi oli käytettävä vain parlamentaarisia keinoja. Näin lehti tuomitsi kunnallisen vallan suhteen kaikki ”välittömät” toimet, jotka ”joku, ennen revisionistinisiksi luokiteltu lehti” oli hyväksynyt. *Arbetet* vaati, että jokaisen ajattelevan työläisen oli päättäväisesti vastustettava *Kansan Lehden* saarnaamaa ”laittomuuden evankeliumia”. Se painotti, että Suomella oli maailman demokraattisin kansanedustuslaitos ja sen tahtoa noudattava hallitus, joten syksyyn mennessä maassa olisi laillisesti säädetyt uudet kunnallislait. Siksi lehden mielestä kaikki vallankumouksellinen toiminta oli vastuutonta ja hyödytti vain porvaristoa. Samoilla linjoilla mutta enemmänkin taktisista syistä oli *Työ*. Se arveli, ettei työväestön olisi viisasta tunkea itseään kuntien johtoon näin vaikeana aikana ja että porvaristo sitä paitsi tekisi mahdollisuuksiensa mukaan haittaa näin muodostetuille valtuustoille.⁶¹

Kun kysymys vallanjaosta Tampereella ei edennyt valtuuston viivyttelyn takia, antoi avoin työväenkokous uhkavaatimuksen: jos neljässä päivässä ei tehdä aikaisemmin sovittua ratkaisua, työväestö ottaa kunnallisen vallan kokonaan käsiinsä. Nyt tilanne oli niin vakava, että senaattori Tokoi saapui Tampereelle. Siellä hänelle selvisi, että työväenjärjestöjen johto oli valmis kompromissiin, mutta joukot eivät.⁶²

Samana päivänä, kun uhkavaatimuksen määräaika täyttyi, antoi *Kansan Lehti* laajan alakerta-artikkelin verran tilaa *Työmiehen* toimitussihteerin Yrjö Sirolan kirjoitukselle ’Laillisuus ja me’. Vaikka kaikki voimassa olevat lait olivatkin luokkalakeja, ei niitä Sirolan mukaan voitu vallankumouksen tullen noin vain mitätöidä, vaan oli noudatettava työväenluokan menettelytapaa. Sillä hetkellä se tarkoitti sitä, että työväenjärjestöjen joukkovoi-

man tukemana eduskunta ajaa kunnallislait nopeasti läpi ja saa ne vahvistetuksi. ”Laillisuus ei ole aivan joutava kappale yleensäkään, eikä Suomessa erittäin”, kirjoittaja totesi ja varoitti peitellysti, että jos työväestö ei nyt noudattaisi vanhaa kunnallislakia, se ei voisi vaatia porvaristoa noudattamaan uutta.⁶³

’Kunnallinen vallankumous Tampereella’ otsikoi *Kansan Lehti*, kun kireä tilanne lopulta laukesi vaadittuun 14 kaupunginvaltuutetun eroon. Vaikka epätavalliset toimet suoritettiin laillisia muotoja noudattaen, valittivat muutamat Ruotsalaisen puolueen valtuutetut kuvernöörille ja edelleen senaattiin estäen sopimuksen toteuttamisen toistaiseksi. Vaikka työväenjärjestöt uhkasivat tämän takia jopa koko hallinnon haltuunotolla työväen käsiin, ei mihinkään toimenpiteisiin ryhdytty. *Kansan Lehden* toimittaja Lauri Letonmäki totesikin puheessaan työväenkokouksessa 20.5.1917, että työväellä oli tärkeämpääkin tekemistä kuin jatkaa jo voitettua taistelua. Siksi valtuustoa oli painostettava asia asialta työväenjärjestöjen kannan mukaisiin päätöksiin ja hallittava näin porvariston kautta.⁶⁴

Puolueen pääorgaani *Työmies* ei ollut ottanut kantaa Tampereen tapahtumiin, mutta kriisin ratkettua se kirjoitti: ”Sosialidemokraattiselta kannalta katsoen ei siis voi olla mitään laittomuutta siinä, että työväestö, toimimalla järjestetysti ja yhteisissä kokouksissaan tehtyjen päätösten perusteella, ottaa käsiinsä sen vallan, joka sille lukumääränsä nojalla yhdyskunnassa kuuluu. Näin menetellessään sillä on puolellaan siveellinen laki ja oikeus.” Lehti kiirehti kuitenkin uusia kunnallislakeja, koska kunnallishallinnon epädemokraattisuus esti elintarvikeasioiden tehokkaan hoitamisen. Siksi kirjoittaja paheksui sekä porvaristoa, joka kiivaili hänen mukaansa vain nykyisen hallinnon laillisuuden puolesta, että senaattia ja varsinkin Tokoita siitä, että senaatilla ei ollut kunnallishjelmaa ja näin asia jätettiin eduskunnan sosiaalidemokraattisen ryhmän hoidettavaksi.⁶⁵

Tampereen sovintoratkaisu ei kuitenkaan lopettanut suoraan toimintaa kamppailussa kunnallisesta vallasta vaan toimi paremminkin esimerkkinä. Raumalla sosiaalidemokraattinen kunnallisjärjestö vaati toukokuun alussa lyhyen määräajan kulu-

essa puolta valtuustopaikoista ja puheenjohtajan paikkaa, vaikka sillä ei eduskuntavaalien tuloksen perusteella olisi ollut oikeutta enemmistöön. Kaupungin porvarillisissa piireissä vaatimusta ymmärrettiin, mutta laillisista muodoista haluttiin pitää ehdottomasti kiinni ja näin esitettiin Tampereen mallin mukaista valtuuston laajentamista. Valtuustokäsittelyä vauhdittamaan oli paikalle saapunut 600 henkeä, jotka piirittivät valtuustosalin. Koska valtuuston ehdotus ei olisi heti tuonut sosiaalidemokraateille vaadittua enemmistöasemaa, he ryhtyivät kunnalliseen yleislakkoon 7.5. alkaen.⁶⁶ Porissa sen sijaan vallan uusjako tapahtui sovussa. Välttääkseen Rauman tapahtumat porvarilliset puolueet suostuivat työväenjärjestöjen vaatimuksiin. Myöntyväisyyteen vaikutti myös se, että vaikka sosiaalidemokraatit olivat saaneet Porissa 55 prosenttia äänistä vuoden 1916 eduskuntavaaleissa, he vaativat vain puolta valtuustopaikoista.⁶⁷

Rauman tapahtumat aloittivat sosiaalidemokraattisessa lehdistössä uudelleen kiihkeän keskustelun selvästi poliittisen lakon käyttämisen oikeutuksesta työväen etujen ajamiseen. Porilainen *Sosiaalidemokraatti* ymmärrettävästi suhtautui myönteisesti raumalaisten ja porilaisten vaatimuksiin ja syytti porvaristoa ”paperilaillisuudesta” sen viivyttäessä uudistuksia. Siksi työväestön oli pyrittävä itse ottamaan joukkotoiminnalla se, mitä oli saatavissa, ja vahvistaa näin saavuttamansa asemat myöhemmin lailla. Lehti arvosteli myös epäsuorasti sosiaalidemokraattista eduskuntaryhmää kunnallislakien hitaasta etenemisestä eduskunnassa, koska se lisäsi työläisjoukkojen hermostuneisuutta ja tyytymättömyyttä.⁶⁸ Näin pääkirjoittaja samalla ilmaisi huolensa hallitsemattoman liikehdinnän lisääntymisestä naapurikaupungissa.

Saman huolen jakoi *Kansan Tahto* todeten, että Tampereen ja Rauman tapahtumat eivät olleet mitään satunnaisia ilmiöitä vaan saattoivat lisääntyä, jos kunnallislakeja ei saada pian voimaan. Rauman yleislakkoon lehti suhtautui kielteisesti pitäen sitä varoittavana esimerkkinä kuohunnasta, joka voi olla turmiksi koko maalle ja jopa työväenluokalle. Täyslaidallisen ampui *Hämeen Voima*: ”Se on mielestämme täysin anarkistinen korpilakko, jonka päämääränä on selvä laittomuus.” Kantaansa lehti

argumentoi sillä, että vallankumous oli ohi ja nyt vallitsi laki. Siksi työväestö ei saanut ryhtyä lakkoihin, joiden päämäärät sotiivat olemassa olevia lakeja vastaan, vaan uudistuksiin tuli pyrkiä laillista tietä ja vanhaa kunnallislakia kunnioittaen.⁶⁹

Tämä *Hämeen Voiman* jyrkkä laillisuuskanta ei kelvannut *Kansan Lehdelle*. Se lausui, että lakimiesten ja korkeiden virkamiesten mukaan raumalaisten vaatimukset voitaisiin toteuttaa lakia noudattaen, mutta huomautti myös, ettei työväestön silti pitäisi aina noudattaa ”luokkalakeja”. Jos kalliiksi käyvä lakko venyisi edelleen ilman ”oikeutettua ja laillista” tulosta, raumalaisten olisi ryhdyttävä ”kaiken kunnallisen vallan valtaamiseen työväen käsiin ja sen pitämiseen työväen käsissä uusien kansanvaltaisten kunnallislakien voimaansaattamiseen asti”.⁷⁰ Lehden kanta ei siis ollut muuttunut Tampereen tapahtumien jälkeen, olivathan tamperealaiset uhanneet kuukautta aikaisemmin samalla toimella.

Sosiaalidemokraattisen puolueen johto oli ollut hiljaa suoran toiminnan oikeutuksesta kunnallisen vallan valtaamisessa aina Rauman tapahtumien pitkittymiseen saakka. Lopulta puoluesihteerin Matti Turkin otti asiaan varovasti kantaa *Työmiehessä* julkaistussa artikkelissaan ’Nykyinen taistelu kunnallisesta vallasta’. Siinä hän toisaalta ymmärsi, että kuntien huono elintarvikeasioiden hoito oli katkeroinnut ihmisiä niin, että ei haluttaisi odottaa uusia kunnallislakeja, mutta toisaalta vetosi työväestön malttiin. Hänen mielestään ei nimittäin olisi viisasta ottaa vastuuta elintarvikeasioiden hoidosta eikä muista kuntien ongelmista, jotka porvaristo oli itse toiminnallaan aiheuttanut. Siksi olisi odotettava syyskesällä pidettäviä kunnallisvaaleja. Artikkelinsa lopuksi Turkki teki yhteenvedon: siellä missä työväestö oli ottanut osan kunnallisesta vallasta, se oli pidettävä, ja siellä missä taistelu vallasta oli vasta aloitettu, se oli käytävä voitokkaaseen loppuun, mutta uusia ei pitänyt enää aloittaa.⁷¹ Kirjoitus heijasteli selkeästi puoluejohdon epämääräistä suhtautumista tapahtumiin: tuomita ei voitu eikä ehkä haluttukaan, mutta määrätietoisen ohjeistuksen sijasta kannattajakunnalle tarjottiin rauhoittavaa viestiä demokraattisten keinojen paremmuudesta tulevien vaalien kautta.

Laillinen vallankumous.

Ulkoparlamentaaristen keinojen käytön hyväksyttävyyttä kunnallisen vallan haltuunotossa puhutti sosiaalidemokraattista lehdistöä keväällä 1917. Pilalehti Kurikka irvaili lakipykäliin takertumisen tukahduttavan vallankumouksen. Kuva: Kurikka 15.5.1917, 4.

Turkian vetoamus maltista ei näytä vaikuttaneen puolueen veteraaniin Eetu Saliniin, jonka pääkirjoitus *Sosialidemokraatissa* herätti varmasti eniten huomiota niin sosiaalidemokraatissa kuin porvarillisessa yleisössä Rauman tapahtumiin liittyen. Kirjoituksensa aluksi hän kritisoi voimakkaasti *Hämeen Voiman* näkemystä. Hänen mielestään kunnallislakien läpiajo pienen eduskuntaenemmistön turvin tulisi olemaan vaikeaa, ja vaikka ne eduskunnassa hyväksyttäisiinkin, porvaristo voisi väliaikaisen hallituksen avulla saada ne estetyksi Pietarissa. Koska Salinin mukaan köyhälistön usko lainsäädäntötyöhön oli mennyt (!), täytyi sen tarttua viimeiseen keinoon. Tämä keino oli valankumous, joka ei ollut anarkiaa vaan ”ainoastaan väkivaltaista yhteiskunnallista uudistusta, laillisen kehityksen kiirehtimiseksi”. Hänen mukaansa työväki kyllä myönsi lakien kunnioittamisen tärkeyden, mutta silloin lakien täytyi olla sellaisia, että niitä voitiin kunnioittaa.⁷² Mitä Salin varsinaisesti tarkoitti väkivaltaisella uudistuksella jäi epäselväksi, mutta tällä sanavalinnallaan hän sai porvarilliset lehdet varmasti kimppuunsa, eikä se tietenkään ilahduttanut sosiaalidemokraattisen puolueen johtoakaan.⁷³ On myös arvioitu, että Salinin henkilökohtainen käynti Raumalla esittämässä mielipiteitään syvensi konfliktia osapuolten välillä. Siitä huolimatta Rauman kunnallislakko saatiin Tokoin välityksellä päättymään kaksi viikkoa kestätyään. Tuloksena oli Porin mallinen kompromissi, jossa työväestön oli lopulta tyydyttävä siihen, mitä alun perin oli tarjottu.⁷⁴

Näin tilanteen arveltiin jo rauhoittuneen, mutta Turussa puhkesi 29.5. palokunnan asemaan liittyneen riidan seurauksena kunnallinen yleislakko, jolle paikallinen venäläinen työ- ja sotamiesneuvosto lupasi tukensa. *Sosialisti* oli jo kuukautta aikaisemmin vaatinut Tampereen tapahtumien innostamana kunnallishallinnon pikaista uudistamista odottamatta asiaa koskevien lakien valmistumista. Perusteluksi välittömälle toiminnalle lehti esitti, että työväen lukumäärä Turussa edellytti sille puolta paikoista. Edellisten eduskuntavaalien tuloksen valossa tämä ei pitänyt alkuunkaan paikkaansa, sillä SDP oli saanut siellä vain 38 prosenttia äänistä.⁷⁵ Vaatimuksen taustalla olikin Turun valtuus-

tossa pitkään jatkunut ruotsinkielisen vähemmistön johtoasema, joka oli jarruttanut poliisilaitoksen uudistamista ja työväestön vaatimusta tasavertaisesta asemasta elintarvikelautekunnassa. Niinpä kaupungintalo piirrettiin ja sisällä istuville valtuutetuille luettiin sosiaalidemokraattisen kunnallisjärjestön kirjelmä, jossa ilmoitettiin, että elleivät sosiaalidemokraatit saisi enemmistöä valtuustopaikoista, he ottaisivat seuraavana päivänä käsiinsä koko kaupungin hallinnon.⁷⁶

Tässä tilanteessa *Kansan Lehti* ei malttanut olla irvailematta Turun toiselle työväenlehdelle *Arbetetille* sen aikaisemmasta suoran toiminnan kieltäneestä kannasta. Lauri Letonmäen alakertakirjoituksessa 'Yleislakko Arbetetin kotikaupungissa' kunniansa saivat kuulla myös *Vapaa Sana*, *Hämeen Voima* ja *Työ*, joiden mielipiteet vastasivat Letonmäen mukaan porvarillisten lehtien kantaa kunnallisasiasta. Kun *Arbetet* oli vedonnut sosiaalidemokraattisen eduskuntaenemmistön kykyyn saada aikaan uudet kunnallislait syksyyn mennessä, niin se kirjoittajan mukaan unohti, että porvarillisella vähemmistöllä oli mahdollisuus äänestää sosiaalidemokraattien ajamat lait lepäämään. Siksi ne voitiin saada aikaan vain pakottamalla porvaristo luopumaan vastustuksestaan parlamentin ulkopuolisilla keinoilla: "Pitääkö se selittää juuri *Arbetetille*, joka aikaisemmin on asustanut puolueen vasemmalla siivellä?" Kunnallista yleislakkoa varapäätoimittaja ei kuitenkaan pitänyt ilahduttavana asiana vaan välttämättömänä pahana.⁷⁷

Turun 36 tuntia piirittynä pidetty valtuusto pysyi kuitenkin taipumattomana painostuksen edessä. Siksi kuvernööri pyysi 31.5. apua senaatilta, ja kaupunkiin saapui kolme senaattoria Tokoin johdolla sekä lisäksi prokuraattori P. E. Svinhufvud. Yön yli kestäneiden neuvottelujen jälkeen lakko päätettiin lopettaa 1.6.1917. Sosiaalidemokraatit saivat läpi palokuntaa koskevat vaatimuksensa, mutta kunnallisesta edustuksesta ei päästy sopimukseen, ja sosiaalidemokraatit jäivätkin valtuuston ulkopuolelle sisällissodan puhkeamiseen saakka. Lakon lopettamisesta ei kuitenkaan oltu yksimielisiä, sillä uudet, nuorempaa polvea edustaneet kunnallisjärjestön jäsenet vihjailivat Tokoin sovittelun jäl-

keen jopa petoksesta.⁷⁸ Lakon päätyttyä *Sosialisti* riemuitsi koko sivun levyisellä otsikolla 'Työväki voittanut asettamansa vaatimukset yleislakolla.'⁷⁹ Uutisessaan 'Kuka voitti Turun lakossa' *Kansan Lehti* totesi, että porvarillisten lehtien mukaan porvaristo voitti ja *Sosialistin* mukaan taas työväestö, mutta *Kansan Lehden* oma tuomio oli tyyli: tosiasiaassa työväestö hävisi, koska valtaan Turussa jäi porvaristo.⁸⁰

Kunnallislakon jälkipuinnissa porvarilliset sanomalehdet olivat yksimielisiä. Kyseessä oli "täydellinen anarkistinen kapinaliike", joka neljän päivän aikana merkitsi laittomuutta, hillitöntä väkivaltaa ja kansalaisvapauksien julkeata sortoa. Tiedot Turusta "ovat olleet sitä laatua, että niistä kuullessaan luulisi kerrottavan rosvojuttuja jostain Afrikan neekeritasavallasta". Koska tapahtumia kaupungissa oli johtanut sosiaalidemokraattinen kunnallisjärjestö, sälytettiin vastuu SDP:lle ja sen eduskuntaryhmälle, jotka eivät olleet tuominneet laittomuuksia vaan kulkivat "puhtaan anarkian tietä". Lakon varsinaista syytä, kamppailua kunnallisesta vallasta, porvarilliset lehdet eivät pääkirjoituksissaan maininneet. Kiitokset lakon lopettamisesta *Turun Sanomat* kuitenkin osoitti erityisesti Tokoille.⁸¹

Osoituksena siitä, että "anarkia" jäi melko vähäiseksi, *Turun Sanomat* esiintyi jo seuraavana päivänä hyvin sovinnollisesti: "Yleiseltä kannalta on välttämätöntä että palataan niin nopeaan kuin suinkin mahdollisimman rauhallisiin oloihin, että miehet pääsevät tyyntymään." Sovinnon merkiksi lehti vielä kehotti maksamaan palokuntalaisille palkan lakon ajalta, mikä antaisi "aihetta käsittää, että porvarillisella taholla on tavallaan siveellisesti sitouduttu noudattamaan sovinnollisuutta lakon jälkiselvittelyissä".⁸² Näin nopea siirtyminen sovinnollisuuteen työväkeä kohtaan voidaan tulkita niinkin, että porvariston piirissä huomattiin selvityn säikähdyksellä: lakko oli saatu loppumaan olemattomilla myönnytyksillä.

Turun levottomuudet saivat nyt myös SDP:n puoluetoimikunnan reagoimaan. Se julkaisi *Työmiehessä* vetoimuksen 'Tarmokasta ja harkittua toimintaa', jossa se vaati kategorisesti, että yleislakko, oli se sitten valtiollinen tai kunnallinen, vaati aina tie-

dottamista puoluetoimikunnalle ja neuvottelua sen kanssa ennen toimiin ryhtymistä.⁸³ Uusia kunnallislakkoja ei enää puhjennutkaan, mihin vaikuttivat myös SDP:n lähestyvä puoluekokous ja kunnallislakien käsittelyn alkaminen eduskunnassa.

Valtaosa työväenlehdistä kommentoi kevään kunnallislakkoja vielä kesäkuun puolella. Monet niistä kertasivat kielteisen kantansa suoraan joukkotoimintaan kunnallisen vallan jakamiseksi. Perusteluina oli ensinnäkin huoli siitä, että lakkojen takia työväestö saisi vain päälleen porvariston syytökset laittomuudesta ja anarkiasta. Toiseksi ei uskottu, että vallan ottanut työväestö pystyisi ratkaisemaan elintarvikeongelmaa, jolloin annettaisiin propaganda-ase porvaristolle. Kuitenkin nämäkin lehdet hyväksyivät sen, että jos laillista tietä ei päästy tavoitteeseen, voitiin joskus joutua käyttämään laittomia keinoja.⁸⁴

Kansan Lehti säilytti taipumattoman kantansa. Se kysyi, oliko työväestöllä käytössään joitain sellaisia laillisia keinoja, jotka porvaristo voisi hyväksyä, ja vastasi kielteisesti, koska lakko on jo sellaisenaan porvariston mielestä rikos kapitalismia vastaan. Kuitenkaan kunnallislakot eivät lehden mukaan olleet laittomuutta vaan ”taistelulaillisuutta”. Vastauksena porvariston esittämiin syytteisiin lehti piti omituisena, että anarkismiksi sanottiin sitä kuria ja järjestystä, mikä lakkotaisteluissa ilmeni.⁸⁵ Myös *Vapaa Sana* kummeksui anarkiasyytöksiä. Lehden mukaan työläisten vallankumouksen mentyä niin pitkälle, että alettiin vaatia sananvaltaa kuntien sisäisiin asioihin ja sen saamiseksi osoitettiin mieltä ja lakkoiltiin, muuttui demokratian vaatimus porvariston mielestä anarkiaksi.⁸⁶

Täydellisen takinkäännöksen teki *Arbetet*, jota juuri *Kansan Lehti* oli aikaisemmin moittinut porvarillisesta asennoitumisesta kunnallisen vallan valtaamiseen. Nyt se esiintyi kumouksellisena ja ylisti Turun sosiaalisen kamppailun suuremmaksi kuin Tampereella tai Raumalla, suurimmaksi koko maamme historiassa. Se korosti työväestön oikeutta ulkoparlamentaariseen taisteluun vanhentuneisiin lakeihin perustuvaa kunnallista harvainvaltaa vastaan pitkälti samoin sanoin kuin *Kansan Lehti* 30.5.1917. Lisäksi *Arbetet* kiitti venäläisiä sotilaita pyytämättä annetusta

tuesta työväen kamppailulle ja korosti kaupungin hyvää järjestystä lakon aikana.⁸⁷

Useimmat puoluelehdet käänsivät katseensa jo tulevaan, sillä kesäkuun alussa uudet kunnallislakiesitykset olivat eduskunnassa valiokuntakäsittelyssä. Yhteinen huoli lehdillä oli se mahdollisuus, että porvarilliset puolueet äänestäisivät lait lepäämään, mihin niiden määrävähemmistö olisi helposti riittänyt. Huolta oli lisännyt erityisesti *Hufvudstadsbladetin* pääkirjoitus, jonka mukaan sosiaalidemokraattien ehdotuksiin sisältyi niin paljon ymmärtämättömyyttä ja jopa tyhmyyttä, että ne oli ilman merkittäviä muutoksia äänestettävä yli vaalien seurauksista välittämättä. Pahimpana ongelmana lehti piti veroa maksamattomien kuntalaisten mahdollisuutta päästä päättämään kunnan asioista. *Työn* mielestä porvariston ainoa todellinen syy jarruttaa kunnallislakien voimaantuloa oli vallan menettäminen, mutta koska sitä ei tahdottu tunnustaa, etsittiin vikoja laeista. Useat puoluelehdet muistuttivat porvaristoa siitä, mihin kunnallislakien lepäämään jättäminen voisi johtaa. Jos lakeja ei saataisi säädettyä, saattaisivat Tampereen, Rauman ja Turun kumoukselliset tapahtumat laajeta koko maahan.⁸⁸

SDP:n kesäkuun puoluekokouksessa 15.–19.6.1917 pidettiin erittäin tärkeänä kahdeksan tunnin työpäivän ja kunnallislakien hyväksymistä, koska se rauhoittaisi yhteiskunnallista tilannetta. Niiden yllä leijui kuitenkin puoluelehtienkin pelkäämä vaalien yli äänestämisen uhka, ja siksi kokouksessa ehdotettiin mielenosoituksilla ja yleislakolla painostamista. Päätoimittajista viime mainitun puolesta puhuivat Huotari, *Vapauden* Jukka Lankila ja varauksin Valpas, vastaan *Päivän Tiedot* -lehden Julius Nurminen. Tarkoituksena ei kuitenkaan ollut parlamentaarisesta toiminnasta luopuminen, ja siksi yleislakkoa ei päätetty järjestää, vaan mielenilmaukset jätettiin paikallisten elinten vastuulle. Arvatenkin kunnallislakoista viisastuneena puoluekokous vaati, että niihin oli saatava keskusjärjestöjen lupa, millä puolue pyrki pitämään liikehinnän kontrollissaan.⁸⁹

Porvariston näkökulmasta kunnallishallinnon demokratisoiminen oli helppo ratkaista laillisesti, koska sosiaalidemokraa-

teilla oli eduskuntaenemmistö. Porvariston mielestä SDP:n johtajat suhtautuivat kuitenkin ymmärtävästi kunnallislakkoihin ja valtuustojen piirityksiin, mikä vahvisti sen piirissä ajatusta, että sosiaalidemokraattien kasvava vaikutusvalta merkitsi epäjärjestyttä ja anarkiaa. Tämän näkökannan porvarilliset lehdet toivat yhä uudelleen ja uudelleen näyttävästi esiin.

Loppupäätelmät

Kun sosiaalidemokraattinen puolue joutui heti Venäjän maaliskuun vallankumouksen jälkeen valitsemaan puolueen ideologian ja sen eteen yllättäen auenneen tilanteen väliltä, kävi ilmi, että enemmistö halusi mennä mukaan hallitukseen. Näin puolue, joka oli siihen saakka pysynyt jyrkän kautskylaisella kannalla, otti pitkän askeleen kohti reformismia, vaikka samanaikaisesti työväestön lakkoliike kahdeksan tuntisen työpäivän saavuttamiseksi radikalisoi joukkoja. Kun puoluelehdistön selvä enemmistö ryhtymänsä kannattamaan, vaikkakin varauksin, tehtyä hallitusratkaisua tai ei halunnut ottaa siihen selvää kantaa, mentiin kohti Valppaan pelkäämää tilannetta. Hänen yrityksensä pitää puolue poissa hallitusyhteistyöstä porvariston kanssa ei kummunnut vain ortodoksisesta kautskylaisesta tulkinnasta vaan huolesta, että puolue ei pysyisi yhtenäisenä nopeasti syntyneessä uudessa tilanteessa.

Puoluelehtien kirjoittelusta ilmeni kuitenkin hyvin se, että lehdet eivät muodostaneet yhdenmukaista ryhmää, jonka kannanottoja puoluejohto olisi voinut valvoa saati ohjailla. Kysymyksessä hallituksen muodostamisesta kävi myös selvästi ilmi, että poliitikko-päätoimittajat politikoivat lehtiensä avulla vaikuttaakseen puolueen linjauksiin. Näin siitä huolimatta, että itse nopeaan hallitusratkaisuun voitiin lehdissä ottaa kantaa jälkikäteen. Senaattiin menoa vastustaneen *Työmiehen* linja jäi tappiolle, mikä sinetöitiin vielä puoluekokouksessa kesäkuussa. Siellä osa toimittajista, kuten Kuusinen, Manner ja Nurminen, jotka olivat

aluksi olleet osallistumista vastaan, kääntyivät sen kannalle, kun taas Valppaan kanssa samanmielisiin liittyi ”revisionisti” Salin.

Työväenlehtien reformistinen linja ei ollut ohjelmallista bernsteinilaista revisionismia, vaan puolueen oikeisto edusti eneminkin reformistisesti painottunutta kautskylaisuutta tai osuuskuntatoimintaa, jotka olivat syntyneet ensisijaisesti haettaessa käytännöllisiä ratkaisuja eri tilanteisiin. Vahvimmin tätä linjaa edustivat *Työ* Evert Huttusen ja *Kansan Tahto* Yrjö Mäkelinin johdolla. Varsinkin Huttunen oli valmis luopumaan ideologisesta lähestymistavasta silloin, kun toisenlaiset menettelytavat näyttivät tarjoavan paremman tuloksen. Tukemalla vahvasti puoluejohdon ratkaisua senaattiin menosta hän todennäköisesti rohkaisi myös muita puoluelehtiä ottamaan samanlaisen kannan ja hylkäämään *Työmiehen* edustaman linjan. Kuitenkaan nekään lehdet, jotka hyväksyivät hallitukseen menon, eivät yleensä ymmärtäneet sitä, että SDP:n nimekkäimmät johtajat eivät olleet mukana hallituksessa. Ne näkivät aivan oikein, että tällainen asiointi heikensi hallituksen mahdollisuuksia ajaa työväestön etuja ja vaikeutti vankan kannatuksen hankkimista sen piirissä.

Maantieteellinen sijainti tai lehden koko eivät näytä vaikuttaneen niiden kannanottoihin hallitusratkaisun puolesta tai sitä vastaan. Laajalevikkinen viipurilainen *Työ* ja pienehkö vaasalainen Vapaa Sana olivat samanmielisiä keskikokoisen oululaisen *Kansan Tahdon* kanssa, kun – merkille pantavaa kyllä – vahvin oppositio sijaitsi kahdessa suurimmassa teollisuuskaupungissa, Helsingissä ja Tampereella. Kohta maaliskuun vallankumouksen ja hallituksen muodostamisen jälkeen olikin havaittavissa, että vielä toisen sortokauden aikana vallinneet vanhat jakolinjat eivät enää välttämättä päteneet tai ainakaan ne eivät tulleet esiin lehtien kirjoittelussa: vasemmistoon kallellaan ollut *Arbetet* oli samassa veneessä revisionismiin suuntautuneiden kanssa, ja revisionismista syytetty *Kansan Lehti* taas noudatti valpaslaisen *Työmiehen* linjaa.

Kysymys kunnallisen vallan valtaamisesta oli vaikea sekä SDP:n ja SAJ:n johdolle että puoluelehdistölle. Tämä näkyi esimerkiksi Tokoin ja muiden sosiaalidemokraattisten senaatto-

reiden välitysyriyksissä, jotka olivat lähinnä sovittavia, eivät liikettä johtamaan pyrkiviä. Totta olikin, että paikalliset ja koko puolueen sosiaalidemokraattiset johtajat eivät hallinneet koko ajan tapahtumien kulkua lakkokaupungeissa ja olivat siitä vakavasti huolissaan. Kuitenkaan he eivät voineet julkisesti asettua vastustamaan toimintaa, jonka johtoon paikalliset järjestöt jou-
tuivat, vaikka päätökset toimenpiteistä tehtiinkin yleisissä työ-
väenkokouksissa. Samalla tuli näkyviin uusi voima, puolueeseen
tai ammattijärjestöön kuulumattomat tai niihin vastikään liitty-
neet, usein nuoret miehet. He olivat paljon valmiimpia suoraan
toimintaan kuin vanhat jäsenet, kuten Tampereella, Raumalla ja
Porissa näkyi. Tässä tuli esiin, kuten kevään ja kesän maatalo-
uslakoissakin, tyytymättömyys sosiaalidemokraattisen puolueen
totuttuihin menettelytapoihin, mikä radikalisoi joukkoja edellä
mainituilla paikkakunnilla. Näitä joukkoja paikallinen puolue-
johto ei aina kyennyt hallitsemaan, mutta toisaalta tarvitsi nii-
den antamaa voimaa painostamaan ja pelottelemaan porvaristoa.
Tämän tietäen *Työmies* ja useat muut puoluelehdet korostivat
järjestäytymisen ja hyvän kurin merkitystä myös kunnallisessa
kamppailussa.

Tarkasteltaessa sosiaalidemokraattisten puoluelehtien eroja
suhtautumisessa suoran toiminnan eri muotoihin kunnallisen
vallan hankkimisessa keskeiseksi nousee niiden sijainti. Siellä
missä kunnallisia taisteluja oli käyty, lehtien suhtautuminen oli
myönteistä, muualla maassa se taas vaihteli lievästä jyrkän kiel-
teiseen. Tampereella *Kansan Lehti* kaikkein johdonmukaisimmin
kannatti suoraa joukkovoiman käyttöä, jos muut keinot eivät
johtaisi toivottuun tulokseen. Lehden radikalismia voi kummek-
sua, olihan se vielä vuonna 1910 ollut tekemässä bernsteinilaista
revisionismia tunnetuksi Suomessa eikä sen toimituskunnassa
ollut tunnettuja radikaaleja Lauri Letonmäkeä lukuun ottamatta.
Päätoimittaja Huotari ja muutkin toimittajat olivat paremmin
tunnettuja maltillisina vaikuttajina. Selitys täytyykin olla Tampe-
reella kunnallishallinnon suhteen vallinneessa kumouksellisessa
mielialassa, jota lehden oli myötäiltävä, halusi se tai ei. Toisaalta
näyttäisi siltä, että tehtävä ei ollut sille vastenmielinen, niin kovin

sanoin se suomi vastakkaista mielipidettä edustaneita puoluelehtiä syyttäen niitä porvariston myötäilystä. *Kansan Lehteä* koskeva selitys pätee myös Turun lehtiin, *Sosialistiin* ja *Arbetet*-lehteen, joista viime mainittu tosin muutti kantansa myönteiseksi vasta kunnallislakon alettua. Rauma taas oli *Sosialidemokraatin* levikialueella, joten lehden oli oltava myötäsukainen naapurikaupungin työväen lakolle.

Kunnallislakien parlamentaarisen hyväksymisen odottamista kannattavat puoluelehdet vetosivat laillisuuden noudattamiseen, vaikka nekin toki pitivät ”kukkarovaltaa” epäoikeudenmukaisena ja aikansa eläneenä. Laillisuusaspektin korostamiseen vaikutti myös Suomen työväenliikkeessä vahvistunut huoli siitä, että laittoman, liian jyrkän toiminnan suurimpana vaarana saattaisi olla työväestön organisaatioiden ja omaisuuden, kuten sanomalehtien, menetys. Siihen viittasi esimerkiksi *Kansan Tahto* vastustaessaan Rauman lakkoa. Huomiota herättää puolueen pääänenkannattajan *Työmiehen* vähäinen puuttuminen koko kunnallislakkokysymykseen. Sen voi katsoa heijastaneen toisaalta puoluejohdon epätietoista suhtautumista ongelmaan, mutta toisaalta myös lehden varovaisuutta suhteessa hallitsemattomaan kumoukselliseen toimintaan.

Hallitusyhteistyön vankimmat kannattajat olivat paljolti samoja lehtiä, jotka vastustivat työväen suoraa toimintaa kunnallisen demokratian laajentamiseksi. Argumentoidessaan kantansa hallitusyhteistyön puolesta ne vetosivat poikkeuksellisiin oloihin, joihin kautskylainen ideologia ei enää soveltunut. Suoraa toimintaa vastustaessaan ne kuitenkin vetosivat paitsi laillisuuteen niin myös samaisen ideologian antamaan tukeen: Suomi oli taloudellisesti kypsytön yhteiskunnalliseen vallankumoukseen, ja sen vuoksi parlamentaarinen menettelytapa oli ainoa vaihtoehto. Senaatin johtaja Tokoi ja sosiaalidemokraattinen eduskuntaryhmä saivat kuitenkin kritiikkiä puoluelehdiltä uusien kunnallislakien viipymisen vuoksi. Vaikka senaatti ei saanut työväenlehdiltä ehdotonta tukea, pysyi puolue siinä mukana elo-syyskuuhun 1917 saakka.

Tampereella kunnallisen kamppailun jälkeen esitetty ajatus, että työväenjärjestöt voisivat voimallaan vaikuttaa porvarillisiin valtuustoihin työväelle myönteisten päätösten tekemiseksi, ei näytä toimineen kovin hyvin. Tämän voi päätellä puoluelehtien kesän ja syksyn 1917 kirjoittelusta, jossa tuotiin esiin pettymys ja kasvava ärtymys siitä, että työväestö ei päässyt riittävästi vaikuttamaan paikallisten elintarvikelautakuntien työskentelyyn. Sama päti myös järjestysvaltakysymykseen, josta tuli yhdessä pahenevan elintarvikepulan kanssa poliittisia kiistakysymyksiä. Puoluejohto ja monet työväenlehdet ajattelivat elintarvikeongelman hoitamisen kunnissa sujuvan sosiaalidemokraateilta paremmin sen jälkeen, kun he saisivat kunnallisvaaleissa enemmistöaseman. Miksi se ei olisi onnistunut, jos asema olisi hankittu joukkovoimalla, jäi vaille vastausta.

Sosiaalidemokraattiset puoluelehdet eivät vertailleet keskenään kahta suunnilleen samanaikaisesti käytyä kamppailua, maatalouslakkoja ja kunnallisen vallan valtaamista, koska ne koettiin niin erilaisina tapahtumina. Lehtien oli helppo nähdä ensin mainittu pelkkänä ammatillisena taisteluna, kun taas jälkimmäiseen liittyi vahva poliittinen, puolueen kannalta merkittävämpi aspekti. Ei ole selvää, missä määrin puoluelehdet halusivat vaikuttaa puolueen linjaan kamppailussa kunnallisesta vallasta, koska joukkojen suoran poliittisen toiminnan hyväksyminen ei merkinnyt välttämättä sen vaatimista puolueen yleiseksi linjaksi.

Vaikka sosiaalidemokraattiset puoluelehdet olivat osallistuneet puolueen linjaerimielisyyksistä käytyihin keskusteluihin jo perustamisestaan lähtien, toi kevät 1917 niihin oman merkittävän lisänsä. Päätoimittaja-poliitikoiden suora pyrkimys vaikuttaa puolueen politiikkaan oli nyt uudessa poliittisessa ja yhteiskunnallisessa tilanteessa selvästi nähtävissä, eivätkä he lehdissään erityisesti salaillleet kantojaan. Tämä näkyi voimakkaammin suhtautumisessa Tokoin senaatin muodostamiseen kuin kunnallisvaltakysymyksessä. Ensin mainitussa puoluelehdistön enemmistön kannalla oli suuri vaikutus siihen, että puolue osallistui senaattiin ja pysyi mukana niinkin pitkään kuin pysyi. Kaiken kaikkiaan voi kuitenkin edellä kuvattujen tapahtumien valossa

sanoa, että sosiaalidemokraattiset sanomalehdet olivat puolueelle uskollisia, mutta eivät kuuliaisia.

Lähdeviitteet

- 1 SDP:n puoluelehdillä tarkoitetaan tässä artikkelissa sanomalehtiä, jotka puolue oli hyväksynyt äänenkannattajikseen, synonyymina työväenlehdet.
- 2 Siltala 2009, 48–51.
- 3 Kortti 2016, 12, 187.
- 4 Wiksten 1968, 10–11.
- 5 Salmelin 1962, 101; Salmelin 1973, 52.
- 6 Rinta-Tassi 1986, 160.
- 7 Hémanus 1975, 35–36.
- 8 Salmelin 1967, 17; Bondestam 1968, 9–10; Salokangas 1976, 5, 8–9, 15–16; Elsinen 1981, 5.
- 9 Ehrnrooth 1992 liite 21, 526–533; Kettunen 1987, 247, 250.
- 10 Esimerkiksi Soikkanen 1975; Haataja & al. 1977; Upton 1980; neliosainen opetusministeriön julkaisema *Punaisen Suomen historia 1918 1981–1986*; Alapuro 1988; Haapala 1995.
- 11 Gerwarth & Horne 2013, 317, alaviite 27.
- 12 Nygård 1987. Yli kahtakymmentä työväenlehtihistoriikkia ei ole ollut mahdollista esitellä tässä.
- 13 Ks. lähdeluettelo.
- 14 Salokangas 1982, 21; Salokangas 2012, 25.
- 15 *Työmies* (Tm) 18.3.1917 Suurten tapahtumien pyörteissä.
- 16 Soikkanen 1975, 199–200; Upton 1980, 54–55; Luntinen 1992, 151. Ks. myös Eino Ketolan artikkeli tässä teoksessa.
- 17 *Tm* 29.3.1917.
- 18 Braunthal 1961, 279; Soikkanen 1967, 184; Soikkanen 1975, 99, 202; Hoffrogge 2011, 90.

- 19 Salminen 1970, 86–87; Soikkanen 1975, 201; Hodgson 1975, 35.
- 20 SDP, Puolueneuvoston ptk 19.–23.3.1917, 21, 24, 53–54; *Tm* 29.3.1917; Tuomioja 1979, 133.
- 21 *Arbetet* 31.3.1917 Den nya regeringen I.
- 22 SDP, Puolueneuvoston ptk 19.–23.3.1917, 22, 51–53; *Tm* 29.3.1917; Soikkanen 1975, 202.
- 23 SDP, Puolueneuvoston ptk 19.–23.3.1917, 100; *Tm* 29.3.1917; Soikkanen 1975, 202; Upton 1980, 56–58.
- 24 *Tm* 29.3.1917; Soikkanen 1975, 203, 205.
- 25 *Tm* 26.3.1917.
- 26 *Tm* 29.3.1917.
- 27 Haapala 1995, 234–235; Siltala 2009, 47.
- 28 Vain Salinin elämäkerturi on maininnut, että Salin olisi vaatinut Valppaan erottamista tehtävistään. Kalemaa 1975, 209–210.
- 29 Sirola oli maaliskuun lopussa jäänyt pois *Työmiehen* toimitussihteerin paikalta, kun hänet oli valittu Helsingin poliisilaitoksen uudelleenjärjestelyn yhteydessä lyhyeksi aikaa poliisimestariksi. Salomaa 1966, 190–192.
- 30 *Tm* 30.4.1917.
- 31 *Kansan Lehti* (KL) 26.3.1917 Suomen uusi hallitus; 27.3.1917 Senaattoriehdokaslista.
- 32 Wilén 1949, 46; Elsinen 1981, 66–67.
- 33 *Työ* 26.3.1917 Uusi senaatti.
- 34 *Kansan Tahto* (KT) 10.4.1917.
- 35 *Vapaa Sana* (VS) 28.3.1917 Uusi senaatti.
- 36 *Vapaus* 30.3.1917 Uusi senaatti; *Hämeen Voima* (HV) 17.4.1917 Hallitus ja me; *Sosiaalidemokraatti* (Sd) 8.4.1917 Se uusi senaatti.
- 37 *Savon Työmies* (STm) 29.3.1917 Vallankumous varmennee, 31.3.1917 Senaatin kokoonpano.
- 38 Soikkanen 1975, 201; *Sorretun Voima* (SV) 30.3.1917.
- 39 *Österbottens Folkblad* (ÖF) 13.4.1917 Socialdemokratin ställning och de senaste händelserna.
- 40 *KL* 22.6.1917 Puoluekokouksemme päätös hallitusasiassa.
- 41 *Työ* 26.3.1917 Uusi senaatti; *VS* 28.3.1917 Uusi senaatti.
- 42 *Vapaus* 30.3.1917 Uusi senaatti; *Sd* 8.4.1917 Se uusi senaatti.
- 43 *Tm* 1.4.1917 Uuden hallituksen ohjelma.
- 44 *KT* 10.4.1917.
- 45 *HV* 1.5.1917 Uudet miehet – Vanhat tavat. Kirjoittaja, lehden päätoimittaja Heikki Välisalmi oli karkotettu syksyllä 1914 Siperiaan ”vaarallisena hen-

- kilönä yhteiskunnalliselle järjestykselle maassa” ja päässyt palaamaan vasta maaliskuussa 1917. Toukokuussa hänet valittiin Hämeenlinnan poliisimes-tariksi, *HV* 26.4.1917 ja 12.5.1917; Raitio 1947, 44.
- 46 Tokoi 1948, 180–181.
- 47 Tanner 1948, 47.
- 48 *Tm* 15.6.1917 Puoluekokous.
- 49 Aaltonen valittiin joulukuussa 1917 punakaartin johtoon.
- 50 SDP:n 9. puoluekokouksen ptk, 104–107.
- 51 Emt., 107–111, 116.
- 52 Emt., 116.
- 53 Soikkanen 1975, 209.
- 54 *KL* 15.6.1917 Ylimääräinen puoluekokous Helsingissä; 22.6.1917 Puolueko-kouksemme päätös hallitusasiassa.
- 55 Haapala 1995, 140.
- 56 *Tm* 4.5.1917 Kunnallislakien uudistus; Soikkanen 1975, 226.
- 57 *KL* 29.3.1917 Kunnallinen pakkovalta saatava nopeasti murrettua; Piilonen 1982, 45.
- 58 SVT XXIX 1917, Taulu 2b, 55; Jutikkala 1979, 320; *KL* 4.4.1917; 10.4.1917 Vallankumous ja ”laillisuus”; 14.4.1917.
- 59 *Aamulehti* asettui varauksettomasti kannattamaan sovittelupolitiikkaa, mutta *Tampereen Sanomat* ja *Tammerfors Aftonblad* vastustivat jyrkästi, Jutikkala 1979, 320; *Aamulehti* 11.4.1917 Kunnallinen itsehallinto; *KL* 18.4.1917 Val-lankumouksen laillisuus ja taistelu laillisuutta vastaan.
- 60 *STm* 17.4.1917 Kunnallinen luokkavalta.
- 61 *VS* 16.4.1917; 18.4.1917 Vielä nykyhetken tapahtumista; *Arbetet* 24.4.1917 Revolution och ”laglighet”; *Työ* 17.4.1917 Kirje eduskunnasta.
- 62 *KL* 21.4.1917; Jutikkala 1979, 321.
- 63 *KL* 24.4.1917.
- 64 *KL* 25.4.1917; 16.5.1917; 18.5.1917; 21.5.1917; Jutikkala 1979, 322–324; Pii-lonen 1982, 48–49.
- 65 *Tm* 27.4.1917 Kunnallista luokkavaltaa kukistamaan.
- 66 *Sd* 8.5.1917; SVT XXIX 1917, Taulu 2b, 53; Piilonen 1982, 49, 50–51; Heino 2002, 262–263.
- 67 *Sd* 26.4.1917 Kunnallisen harvainvallan kukistuminen; SVT XXIX 1917, Taulu 2b, 53; Saarinen 1972, 686–687.
- 68 *Sd* 12.5.1917 Petturuutta peljätään; 17.5.1917 Kunnallislaki valmiiksi.
- 69 *KT* 11.5.1917 Kunnallislakien uusimisella kiire; *HV* 15.5.1917 Harkitsevam-paa menettelyä.

- 70 *KL* 16.5.1917 Rauman työväen taistelu.
- 71 *Tm* 16.5.1917.
- 72 *Sd* 19.5.1917 Vallankumous, laillisuus ja anarkia. Kirjoitusta lainasivat *KL* 21.5.1917 ja *Eteenpäin* 24.5.1917 otsikolla Anarkiaako?.
- 73 *Satakunnan Sanomat* 29.5.1917 Lakko ja pakko.
- 74 Piilonen 1982, 49.
- 75 *Sosialisti* 26.4.1917 Turun kunnallishallinto; *SVT XXIX* 1917, Taulu 2b, 50.
- 76 *Sosialisti* 29.5.1917; Upton 1980, 117–119; Piilonen 1982, 51; Mäkelä 1990, 49–50.
- 77 *KL* 30.5.1917.
- 78 Piilonen 1982, 51; Mäkelä 1990, 48–50; Teräs 1995, 245–246.
- 79 *Sosialisti* 2.6.1917.
- 80 *KL* 4.6.1917.
- 81 *Uusi Suometar* 1.6.1917 Turun tapahtumain johdosta; *Satakunnan Sanomat* 1.6.1917 Äly älä jätä; *Helsingin Sanomat* 2.6.1917 Väkivallan voittokulku; *Turun Sanomat* (TS) 2.6.1917 Anarkian päivät Turussa.
- 82 *TS* 3.6.1917 Jälkiselvitykset.
- 83 *Tm* 2.6.1917.
- 84 *ÖF* 1.6.1917 Situation; *KT* 5.6.1917 Tulevien aikojen varalta, lainattu *KÄ* 9.6.1917; *SV* 6.6.1917 Laki ja oikeus taistelevat; *Työ* 5.6.1917 Uudet kunnallislait valmistumassa.
- 85 *KL* 2.6.1917 Työväestön taistelujen laittomuus.
- 86 *VS* 8.6.1917 Vallankumous ja anarkia.
- 87 *Arbetet* 5.6.1917 Den revolutionera storstrejken i Åbo.
- 88 *Hufvudstadsbladet* 31.5.1917 Omgestaltung af kommunallagarna; *STm* 2.6.1917 Kunnallislait vaarassa, 30.6.1917 Kunnallislakien kohtalo; *HV* 5.6.1917 Kunnallislakien uudistus; *Työ* 5.6.1917 Uudet kunnallislait vahvistumassa; *Tm* 6.6.1917 Porvarien uhmaileva kanta kunnallislakiasiassa.
- 89 Suomen sosiaalidemokraattisen puolueen yhdeksännen puoluekokouksen pöytäkirja, 18–37 ja 91–95. Päätökseen vaikutti varmasti myös puolueen ideologia: Saksassa vuonna 1912 käydyssä ’Massenstreik’-keskustelussa Kautsky oli vastustanut poliittisen yleislakon käyttöä, ja SDP:n vuoden 1913 puoluekokous oli omaksunut saman kannan.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Työväen Arkisto (TA) Helsinki

Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen (SDP) arkisto

Puolueneuvoston pöytäkirjat 19.–24.3.1917

Painetut lähteet

Suomen sosialidemokraattisen puolueen yhdeksännen puoluekokouksen pöytäkirja. Kokous pidetty Helsingissä kesäkuun 15–18 p:nä 1917. Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen puoluetoimikunta, Turku 1918.

Suomen Virallinen Tilasto (SVT) XXIX. Vaalitilasto 7. Eduskuntavaalit vuonna 1916.

Lehdistö

Sosiaalidemokraattisen puolueen lehdet

Arbetet 1917 (Turku)

Eteenpäin 1917 (Kotka)

Hämeen Voima (HV) 1917 (Hämeenlinna)

Kansan Lehti (KL) 1917 (Tampere)

Kansan Tahto (KT) 1917 (Oulu)

Kansan Ääni (KÄ) 1917 (Lappeenranta)

Savon Työmies (STm) 1917 (Kuopio)

Sosialidemokraatti (Sd) 1917 (Pori)

Sosialisti 1917 (Turku)

Sorretun Voima (SV) 1917 (Jyväskylä)

Työ 1917 (Viipuri)

Työmies (Tm) 1917 (Helsinki)

Vapaa Sana (VS) 1917 (Vaasa)

Vapaus 1917 (Mikkeli)

Österbottens Folkblad (ÖF) 1917 (Vaasa)

Sortavalalaisesta *Päivän Tiedot* -lehestä ei ole säilynyt numeroita alkuvuodesta 1917

Muut lehdet

Aamulehti 1917 (Tampere)

Helsingin Sanomat 1917 (Helsinki)

Hufvudstadsbaldet 1917 (Helsinki)

Satakunnan Sanomat 1917 (Pori)

Satakunta 1917 (Pori)

Turun Sanomat 1917 (Turku)

Uusi Suometar 1917 (Helsinki)

Kirjallisuus

Alapuro, Risto (1988): *State and Revolution in Finland*. University of California Press, Berkeley.

Bondenstam, Anna (1968): *Arbetet. En tidning i Åbo på 1910-talet och människorna kring den*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsinki.

Braunthal, Julius (1961): *Geschichte der Internationale. 1. Teil*. J.H.W. Dietz, Hannover.

Ehrnrooth, Jari (1992): *Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914*. Historiallisia tutkimuksia 167. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Elsinen, Pertti (1981): *75 vuotta karjalaista työväenlehteä. Sanomalehti Pohjois-Karjala 75 vuotta*. Kansan Voima, Joensuu.

Gerwarth, Robert & Horne, John (2013): Poliittinen väkivalta Euroopassa ensimmäisen maailmansodan jälkeen: Johdanto. Teoksessa Robert Gerwarth & John Horne (toim.): *Sodasta rauhaan. Väkivallan vuodet Euroopassa 1918–1923*. Vastapaino, Tampere, 15–35.

Haapala, Pertti (1995): *Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914–1920*. Editat, Helsinki.

Haataja, Lauri & Hentilä, Seppo & Kalela, Jorma & Turtola, Jussi (toim.) (1977): *Suomen työväenliikkeen historia*. Työväen Sivistysliitto, Helsinki, ja Kansan Voima, Joensuu.

Heino, Ulla (2002): *Rauma. Idylliä ja tehokkuutta 1875–2000*. Rauman kaupunki, Rauma.

Hemánus, Pertti (1975): *Propaganda sanomalehdistössä*. Otava, Helsinki.

Hodgson, John H. (1975): *Otto Wille Kuusinen. Poliittinen elämäkerta*. Tammi, Helsinki.

Hoffrogge, Ralf (2011): *Sozialismus und Arbeiterbewegung in Deutschland. Von den Anfängen bis 1914*. Schmetterling, Stuttgart.

- Jutikkala, Eino (1979): *Tampereen historia. III: Vuodesta 1905 vuoteen 1945.* Tampereen kaupunki, Tampere.
- Kalemaa, Kalevi (1975): *Eetu Salin. Legenda jo eläessään.* WSOY, Helsinki.
- Kettunen, Pauli (1987): Missä mielessä vanha työväenliike oli poliittinen liike. Teoksessa Risto Alapuro & Ilkka Liikanen & Kerstin Smeds & Henrik Stenius (toim.), *Kansa liikkeessä.* Kirjayhtymä, Helsinki.
- Kortti, Jukka (2016): *Mediahistoria. Viestinnän merkityksiä ja muodonmuutoksia puheesta bitteihin.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Luntinen, Pentti (1992): Autonomian vahvistamisyritys. Teoksessa Ohto Manninen (päätoim.), *Itsenäistymisen vuodet 1917–20. Osa 1. Irti Venäjästä.* VAPK-kustannus ja Valtionarkisto, Helsinki.
- Mäkelä, Jaakko (1990): Turku 1917. Teoksessa Juha Hannikainen & Markku Hyrkkänen & Olli Vehviläinen (toim.), *Suomi 1917–18.* Väki Voimakas 4. Työväen historian ja perinteen seura, Tampere, 47–54.
- Nygård, Toivo (1987): Poliittisten vastakohtaisuuksien jyrkentyminen sanomalehdistössä. Teoksessa Päiviö Tommila (toim.): *Suomen lehdistön historia 2.* Kustannuskiila, Kuopio, 9–166.
- Piilonen, Juhani (1982): *Vallankumous kunnallishallinnossa.* Opetusministeriö, Helsinki.
- Raitio, Jussi (1947): *Työväen sanomalehdet ja sanomalehtimiehet. Suomen sosiaalidemokraattinen sanomalehtimiesliitto 1907–1947.* Tammi, Helsinki.
- Rinta-Tassi, Osmo (1986): *Kansanvaltuuskunta punaisen Suomen hallituksena.* Opetusministeriö, Helsinki.
- Saarinen, Juhani (1972): *Porin historia III. 1809–1939.* Porin kaupunki, Pori.
- Salmelin, Pentti (1962): *Suomen sosialidemokraattisen puolueen ja sen lehdistön suhteet.* Julkaisematon tutkielma valtio-opin arvosanaa varten. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Salmelin, Pentti (1973): Autonomian ajan lehtien puoluesidonnaisuus. Teoksessa Kristiina Ritari (toim.), *Lehdistöntutkijain seminaari 1973.* Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja N:o 1. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Salminen, Vesa (toim.) (1970): *Nuori Otto Ville Kuusinen 1881–1920.* Gummerus, Jyväskylä.
- Salokangas, Raimo (toim.) (1976): *Tietoja lehtiarkistoista.* Suomen Sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja N:o 5. SSLH-projekti, Turku.
- Salokangas, Raimo (1982): *Puolueen aseet. Maalaisliiton sanomalehdistön synty ja sen asema puolueessa ja sanomalehtimarkkinoilla 1906–16.* Historiallisia tutkimuksia 116. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Salokangas, Raimo (2005): Mediahistorian tutkimuskohdetta etsimässä. *Historiallinen Aikakauskirja* 103 (4), 483–492.

- Salokangas, Raimo (2012): Tekstit, kontekstit ja poikittaistatse mediahistorian kohtauspaikalla. Teoksessa Erkka Railo ja Paavo Oinonen (toim.), *Media historiassa*. Historia Mirabilis 9. Turun historiallinen yhdistys, Turku, 25–46.
- Salomaa, Erkki (1966): *Yrjö Sirola – sosialistinen humanisti*. Kansankulttuuri, Helsinki.
- Siltala Juha (2009): *Sisällissodan psykohistoria*. Otava, Helsinki.
- Soikkanen, Hannu (1967): Miksi revisionismi ei saanut kannatusta Suomen vanhassa työväenliikkeessä? Teoksessa Lauri Hyvämäki (toim.), *Oman ajan historia ja politiikan tutkimus*. Otava, Helsinki, 183–199.
- Soikkanen, Hannu (1975): *Kohti kansan valtaa. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta. 1, 1899–1937*. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue, Helsinki.
- Tanner, Väinö (1948): *Kuinka se oikein tapahtui. Vuosi 1918 esivaiheineen ja jälkiselvittelyineen*. Tammi, Helsinki.
- Teräs, Kari (1995): *Paikallisten työmarkkinasuhteiden kausi. Ammattiyhdistykset ja työsuhteiden sääntely Turussa 1880-luvulta 1950-luvulle. Turun työväenliikkeen historia. I osa*. Turun maakuntamuseo, Turku.
- Tokoi, Oskari (1948): *Maanpakolaisen muistelmia*. Isänsä muistiinpanojen pohjalta kirjoittanut Irene Tokoi. Tammi, Helsinki.
- Tommila, Päiviö (päätoim.) (1988): *Suomen lehdistön historia, osat 5–7. Sanomalehtihakemisto*. Kustannuskiila, Kuopio.
- Tuomioja, Erkki (1979): *K. H. Wiik, itsenäisyysmies ja internationalisti. 1. Elämäkerta vuoteen 1918*. Tammi, Helsinki.
- Upton, Anthony F. (1980): *Vallankumous Suomessa 1917–1918. Osa I*. Gummerus, Jyväskylä.
- Wiksten, Erkki (toim.) (1968): *Sosiaalidemokraattisen lehdistön taipaleelta. Suomen Sosialidemokraattisen Sanomalehtimiesliiton ja T-lehdistön juhlaulkaisu*. Suomen Sosialidemokraattinen Sanomalehtimiesliitto, Helsinki.
- Wilén, Yrjö (1949): *Kansan Lehti 1899–1949*. Tampereen Työväen Sanomalehti, Tampere.

Kielen ja luokan ristiriita Billnäsin ruukintyöläisten poliittisessa toiminnassa vuonna 1917

Sisällissodan ja sitä edeltävän vuoden 1917 tapahtumia Suomen ruotsinkielisillä alueilla on tutkittu jonkin verran. Etenkin vanhemmassa historiankirjoituksessa oli tavallista, että kaikki ruotsinkieliset liitettiin valkoisten puolelle. Yleinen käsitys Suomen ruotsinkielisen väestön valkoisuudesta on jälkeenpäin problematisoitu, ja myöhempi tutkimus osoittaa, että sisällissodan vastakainasettelu koski myös ruotsinkielisiä suomalaisia. Vaikka suurin osa ruotsinkielisistä suomalaisista kuului valkoisiin sisällissodan aikana, merkittävä osa ruotsinkielisestä työväestöstä liittyi punaisiin. Tilastollisesti enemmistö ruotsinkielisistä, jotka kuolivat sisällissodan yhteydessä, oli punaisia.¹

Keskustelu ruotsinkielisistä punaisista ja siten ruotsinkielisestä työväenliikkeestä avaa kielen ja luokan välistä ristiriitaista suhdetta. Suomenruotsalaisessa kontekstissa tutkimus ruotsinkielisen työväen poliittisesta toiminnasta kertoo luokan merkityksestä kielivähemmistön keskuudessa, kun taas vastaavasti kansallisella tasolla ruotsinkielisen vasemmiston analyysi tuo esille kielen tärkeyden suomalaisen työväenliikkeen historiassa.

Tässä artikkelissa tutkin kieli-identiteetin merkitystä työläisten poliittisessa toiminnassa kaksikielisellä paikkakunnalla vuonna 1917. Miten käsitykset ruotsalaisuudesta ja vastaavasti suomalaisuudesta ilmenivät työläisten poliittisessa toiminnassa? Kuinka kielen ja luokan väliset ristiriidat nousivat esiin paikallisella tasolla

Suomessa vuoden 1917 vallankumouksessa? Lähestyn ruotsin- ja suomenkielisten työläisten kieli-identiteettiä vuosina 1917–1918 tutkimalla kieliryhmien välistä suhdetta Billnäs (Pinjaisten) ruukissa Pohjan kunnassa Länsi-Uudellamaalla. Tutkimuskohde on oiva, koska Billnäs edusti tuohon aikaan tyypillistä kaksikielistä ruukkiyhteisöä, jossa eli sekä ruotsin- että suomenkielistä työväestöä. Vastaavia kaksikielisiä työläisyhteisöjä löytyy kaupungeista sekä tehdas-, ruukki- ja kartanoyhdyskunnista ympäri Suomea, lähinnä maan ruotsinkielisiltä rannikkoalueilta.²

Suomenruotsalaisen työväenhistorioitsijan Anna Bondestamin mukaan kielen merkitys ruotsinkielisille työläisille oli lähes olematon, sillä ruotsinkielisten punaisten toiminta ei paljoakaan poikennut suomenkielisistä vuosien 1917–1918 tapahtumissa. Bondestam ja Alf-Erik Helsing kuitenkin alleviivasivat valkoisen terrorin kielipoliittista merkitystä: ruotsinkielisiä punaisia rangaistiin ankarammin ”kaksinkertaisen petturuutensa” vuoksi – syytösten mukaan he olivat pettäneet sekä oman kieliryhmänsä että isänmaansa vuoden 1918 sisällissodassa. Historioitsija Magnus Westerlund on kuitenkin tuonut esille, että aihetta on edelleen syytä tutkia, koska paikallistason tutkimukset kielen ja kielipoliitiikan merkityksestä ruotsinkielisillä alueilla vuosina 1917–1918 puuttuvat nykytilanteesta.³ Kielikysymystä on aiemmassa tutkimuksessa käsitelty lähinnä kansallisella tasolla. Pekka Kalevi Hämäläisen teos kielestä ja luokasta Suomessa vuosina 1917–1918 lieenee perusteellisin tutkimus aiheesta.⁴

Kun aiemmassa tutkimuksessa on painotettu luokan ja luokkatietoisuuden merkitystä ruotsinkielisille suomalaisille, kieli-identiteetin merkitys on jäänyt syrjemmälle. Luokan merkitystä on korostettu, kun tarkastelukohteessa on ollut kieliryhmän sisäinen hierarkia ja siitä juontuva poliittinen kamppailu porvarillisten ja sosialististen ruotsinkielisten välillä. Kieliriidan suomen- ja ruotsinkielisten välillä on taas katsottu liittyneen sivistyneistön valtakamppailuun eikä niinkään koskettaneen tavallista kansaa. Kielirauhan käsite, joka syntyi 1930-luvun kieliriidan jälkeen, lieenee lähinnä viitannut sivistyneistön ja pienen valtaeliitin molemminpuoliseen toisen kieliryhmän hyväksymiseen.⁵ Mutta

miten 1900-luvun alun rahvas ymmärsi ja muovasi kieli-identiteettiään omista arkisista lähtökohdistaan käsin aikana, jolloin kielikysymys nousi päivänpolttavaksi aiheeksi suomalaisessa yhteiskunnassa?

Aiemmasta tutkimuksesta saa helposti käsityksen, että ruotsinkielinen rahvas ja etenkin ruotsinkieliset työläiset, jotka tukivat vasemmistolaista työväenliikettä, suhtautuivat kielikysymykseen väheksyvästi tai pitivät kielikysymystä merkityksettömänä. Ruotsinkielisiltä vasemmistolaisilta ja heitä tukevilta ruotsinkielisiltä työläisiltä ajateltiin puuttuvan kielikansallinen tietoisuus. Vuoden 1905 suurlakon ja myöhemmin vuosien 1917–1918 tapahtumien aikana ruotsinkieliset porvarit katsoivat, että suomenkieliset sosialistit olivat onnistuneet pakottamaan tai harhaanjohtamaan ruotsinkielisiä työläisiä sosialistiseen työväenliikkeeseen. Ruotsinkielisiä työläisiä on pidetty passiivisina toimijoina, eräänlaisina ajopuina, jotka ovat kulkeneet virran mukana.

Ruotsinkielisen yläluokan näkemyksen mukaan suomenkieliset työläiset onnistuivat vaikuttamaan ruotsinkielisten työläisten poliittisiin kantoihin tehokkaammin kuin ruotsinkieliset keski- ja yläluokan kansanvalistajat. Samalla ruotsinkielinen yläluokka paheksui kaksikielisten tehdasyhteisöjen ja kaupunkien työläiskortteleiden kehitystä, joka heidän mukaansa johti vähitellen ruotsinkielisten suomettumiseen. Yleisesti ottaen kielinationalistinen eliitti paheksui etenkin oman kieliryhmänsä työväenluokan kaksikielistymistä ja piti työläiskorttelien poikkikielistä slangia ”sekamelskakielenä”, joka heikensi ruotsinkielisen työväen jo ennestään vähäistä kansallista yhteenkuuluvuuden tunnetta muihin ruotsinkielisiin.⁶

Tutkin työläisten kieli-identiteettiä ja ruotsin- ja suomenkielisten välistä suhdetta etnisyyden teoreettisella käsitteellä. Etnisyydellä tarkoitan ihmisryhmän kuviteltuja yhteisiä ominaisuuksia ja erityispiirteitä, jotka liittyvät kulttuuriperintöön, historiaan tai kieleen ja jotka yhdistävät ryhmän jäseniä toisiinsa. Norjalaisen antropologin Thomas Hylland Eriksenin mukaan käsitykset etnisyydestä muotoutuvat eri ryhmien kohtaamisessa ja kanssakäy-

misessä. Ryhmien vuorovaikutus synnyttää käsityksiä ryhmien välisistä eroista ja vieraan ryhmän toiseudesta.⁷

Ruotsalaisessa työväenhistoriassa on tutkittu varsin laajasti muukalaisvihaa, etnisyyttä ja rasismia sekä työväenkulttuurissa että työmarkkinoilla eri aikakausina. Historioitsija Lars Olssonin tutkimus baltialaisten ja puolalaisten pakolaisten ja ruotsalaisen kantaväestön suhteista osoittaa hänen mukaansa, että syy muukalaisvihaan, jota esiintyi muun muassa ammatillisesti järjestäytyneiden ruotsalaisten työläisten parissa, johtui pakolaisten antisotalismista ja haluttomuudesta liittyä ammattijärjestöihin. Olssonin mukaan toisen maailmansodan jälkeisen työväenliikkeen muukalaisviha ja rasismi liittyivät työläisten asemaan kapitalistisessa tuotannossa.⁸

Björn Horgby on sen sijaan osoittanut, että työläisten muukalaisviha ja rasismi juontuvat ”perinteisestä” työväenkulttuurista. Hän esittää, miten järjestäytynyt ja kunnollinen työväki Norrköpingin teollisuuskaupungissa tunsu muukalaisvihaa baltialaisia pakolaisia kohtaan, jotka saapuivat Ruotsiin toisen maailmansodan jälkeen. Horgbyn mukaan perinteisessä ja ”omapäisessä” työväenkulttuurissa oli sisäänrakennettu perinne kohdata muukalaisia vieraina ”toisina”, joskus jopa vihamielisesti. Työläisten muukalaisvihaan liittyi myös uhkakuva, jossa muukalaiset kilpailivat työmahdollisuuksista ruotsalaisväestön kanssa. ”Me”-ryhmällä on usein tilapäisesti tällainen etuoikeutettu asema paikallisyhteisössä. ”Muu”-ryhmää pidetään ulkopuolisena, vieraana, joka pyrkii viemään ”me”-ryhmältä etuoikeutetun aseman yhteisössä.⁹

Pyrin tässä artikkelissa mikrohistoriallisella otteella lähestymään ruukintyöläisten arkista kanssakäymistä ja vastavuoroisuutta kaksikielisessä ruukkiyhteisössä. Esimerkiksi italialaishistorioitsija Giovanni Levin mukaan mikrohistorian tunnusmerkkeihin kuuluu mahdollisuus tutkia pienellä rajatulla alueella hyvin läheltä ihmisten välisiä suhteita ja arjen käytäntöjä sekä niihin liittyviä käsityksiä. Mikrohistoriallinen lähestymistapa ruukintyöläisten kielipolitiikkaan tarjoaa mahdollisuuden yhdistää erilaisia lähteitä suppealta alueelta ja ajanjaksolta.¹⁰ Vallankumous 1917 koetteli yhteisön sosiaalisia suhteita ja sisäisiä rajoja.

Etenkin historialliset murrosvaiheet ja kriisitilanteet, jotka pistävät paikallisyhteisön järjestyksen koetukselle – kuten vallankumousvuosi 1917 ja sisällissota 1918 – tuovat esille pienen yhteisön sisäisiä ristiriitoja ja ihmisten välistä vuorovaikutusta.

Politiikkaa paternalistisessa ruukkiyhteisössä

Paternalistisessa ruukkiyhdykskunnassa, kuten Billnäissä, työväki ei koostunut homogeenisestä joukosta vaan yksilöistä ja pienemmistä ryhmäkunnista omine tarpeineen ja intresseineen. Kuten aiemmassa tutkimuksessa on todettu, paternalistinen järjestys suosi erityistä työntekijäryhmää. Työnantajan näkökulmasta oli tarpeellista sitoa varsinkin ammattitaitoiset työntekijät tehtaalle, ja näin työnantaja kohdisti sosiaalisia etuja tälle työntekijäryhmälle.¹¹ Toisaalta työntekijöiden näkökulmasta tällainen hyvin valikoiva ja eriarvoinen järjestys synnytti keskinäistä kilpailua, joka todennäköisesti kiihtyi ja vahvistui yhteiskunnallisten kriisien aikana, kun ulkoinen paine yhteisön sisäisiä riippuvuussuhteita kohtaan voimistui. Kriisitilanteissa kamppaillaan yhteisön niukoista resursseista, jolloin käsitykset ”meistä” ja ”muista” voimistuvat.¹² Tällaisissa tilanteissa joudutaan pohtimaan, ketkä kuuluvat yhteisöön ja ketkä ovat oikeutettuja hyödyntämään yhteisön turvaverkkoa ja vastaanottamaan apua.

Ruukintyöläisillä oli erilaisia poliittisia toimintastrategioita. Järjestäytynyt yhdistystoiminta oli vain yksi monista mahdollisuuksista poliittiseen toimintaan. Aikakauden yleinen käsitys oli, että ruukintyöläiset olivat passiivisia ja kykenemättömiä vastustamaan paikallista valtaeliittiä ja itseensä kohdistunutta sortoa.¹³ Kuitenkin ruukintyöläiset, kuten muutkin alistetut kansanryhmät Suomessa, käyttivät erilaisia vastarinnan muotoja, joilla he pyrkivät kiistämään paikallisia valtasuhteita ja eliitin vallankäyttöä.¹⁴ Ruukintyöläisten ”kiistämisen kulttuurin” tavoitteena oli myös ylläpitää tasapaino paikallisissa valtasuhteissa. Työläiset yrittivät pitää itseensä kohdistuneen vallankäytön kohtuullisella tasolla. Näin ruukin arki pysyi hallinnassa. Kiistäminen liittyi

aikakauden paternalistiseen työnantajapolitiikkaan, jossa patruuna ja ruukinjohto pyrkivät hallitsemaan ruukkiyhteisöä ja työntekijöitä. Paternalistinen järjestelmä ei siis ollut yksipuolista vallankäyttöä ylhäältä vaan toimi vuorovaikutteisesti, eräänlaisena vaihdon järjestelmänä, jossa työnantaja vaati työläisiltä kunnollisuutta ja ahkeraa työntekoa, jonka tehtaanjohto palkitsi työntekijöille erilaisilla sosiaalisilla etuuksilla.¹⁵

Ruukintyöläisaristokraatit ja ruukkiyhdykskunnan muuttuminen

Turkulainen kauppias Carl Billsten perusti Billnäsin ruukin vuonna 1641. Pienimuotoinen, käsityömainen raudan ja työkalujen valmistus kävi kannattomaksi 1800-luvun lopulla, mutta uuden ruukinpatruunan Fridolf Leopold Hisingerin (1845–1928) ansiosta tuotantoa uudistettiin. Ruukkiin värvättiin tuotannon uusiutumisen myötä ammattitaitoisia seppiä ja metallityöntekijöitä, ja edeltäjiensä tavoin Hisinger värväsi työväkeä muualta.¹⁶

Länsi-Uudenmaan ”liikaväestö” hakeutui kasvaviin tehdaskaupunkeihin töihin, ja 1900-luvun alussa muuttoliike suuntautui myös Amerikkaan. Vanhat rautaruukit eivät kyenneet kilpailemaan työväestä yhtä hyvin kuin nopeasti kasvavat tehdaskaupungit. Parempi palkkataso ja toivo paremmasta elämästä vetivät Länsi-Uudenmaan maaseudun nuorisoa kaupunkeihin ja ulkomaille. Myös käsitykset vanhojen rautaruukkien ankarista työolosuhteista, kovasta kurista ja sisäisestä hierarkiasta sekä paikallisten seppien käsityöläismäinen tapa valvoa omaa ammattikuntaansa ja vaikuttaa uusien työläisten palkkaamiseen saattoivat olla syynä siihen, että monet ruukkien ulkopuolella asuvat nuoret hakivat mielellään töihin muualle.¹⁷

Suomenkielinen työväestö kasvoi merkittävästi Billnäsisissä vuosina 1892–1895, kun ruukin tuotantoa uudistettiin. Seurakunnan rippikirjojen mukaan suomenkieliset ruukintyöläi-

set perheineen tulivat Koskensaaren tehtaalta Keski-Suomesta, Padasjoelta ja Kuopiosta.¹⁸

Taulukko 1. Billnäsin suomenkielinen väestö vuosina 1895, 1905, 1920.

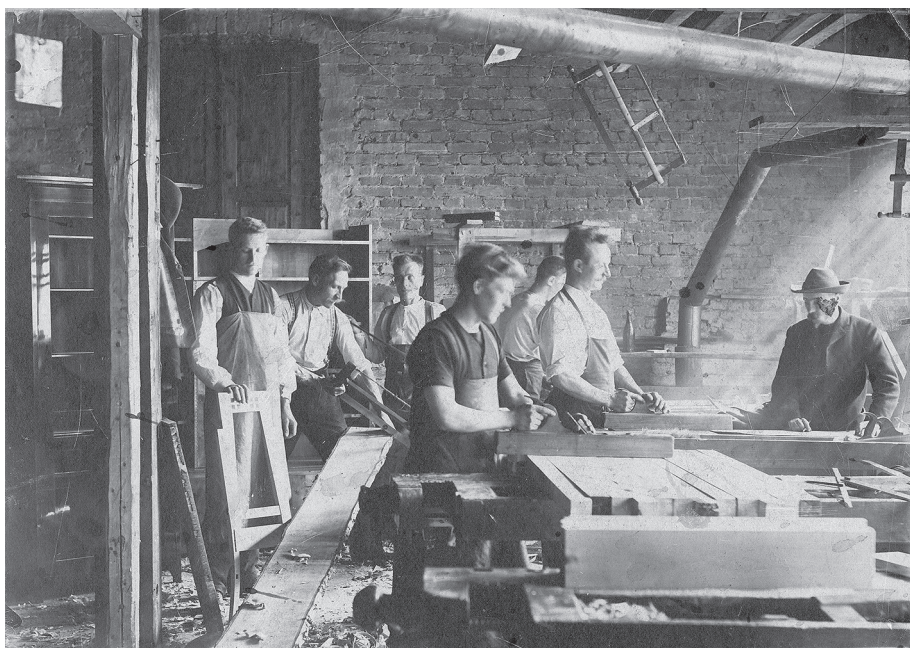
Vuosi	Koko asukasmäärä	Suomenkielisiä	%
1895	432	62	13 %
1905	953	213	22 %
1920	1052	295	28 %

Lähde: Klövekorn 1960, 66.

Suomenkielisten osuus Billnäsin koko väestöstä pysyi 1900-luvun alussa 15–25 prosentin tienoilla. Vuonna 1880 Pohjassa oli 613 suomenkielistä eli noin 17 prosenttia koko kunnan asukasluvusta, joka oli 3 561 henkilöä. Vuonna 1900 kunnan 5 121 asukkaasta noin 26 prosenttia oli suomenkielisiä, ja vuonna 1910 suomenkielisten määrä oli 28 prosenttia kaikista kuntalaisista. Pohja pysyi pääasiallisesti ruotsinkielisenä kuntana 1970-luvulle saakka, jolloin suomenkielisiä oli enemmän kuin ruotsinkielisiä.¹⁹ Pohjan suomalaistuminen oli osa muutosta, joka tapahtui Uudellamaalla teollistumisen ja muuttoliikkeiden myötä. Samalla kun Pohjan ruukkeihin muutti suomenkielistä työväkeä, myös muu maakunta muuttui: rantajunaradan rakentaminen, Tammisaaren teollistuminen ja Hangon kasvava satama toivat lisää suomenkielistä työväkeä ruotsinkieliselle Länsi-Uudellemaalle 1900-luvun taitteessa. Billnäsin ruukin läheisyyteen nousi uusi asemayhteisö rantaradan valmistuessa, kun Karjaasta tuli tärkeä junaradan solmukohta Länsi-Uudellamaalla. Puolet (50,3 prosenttia) maakunnan väestöstä oli vielä vuonna 1880 ruotsinkielisiä, mutta 40 vuotta myöhemmin ruotsinkielisiä oli Uudellamaalla vain noin kolmasosa eli 37,3 prosenttia.²⁰

Suomenkielisten työläisten värvääminen Billnäsiin tapahtui sanomalehti-ilmoituksilla ja Hisingerin kirjeenvaihdolla eri

ruukkien ja metallipajojen kanssa.²¹ Suomenkielisten työläisten saapuminen edellä mainituilta paikkakunnilta johtunee siitä, että patruuna pyysi suomenkielisiä työläisiä houkuttelemaan sukulaisia ja ystäviä Billnäsiin töihin. Eräs Billnäsiin muuttanut työläinen nimeltään Karl Strömberg, josta Hisinger teki tehtaan esimiehen, sai tehtäväkseen värvätä uusia työntekijöitä vanhalta kotiseudultaan. Nimestään huolimatta Strömberg oli suomenkielinen ja syntyi Keski-Suomesta.²² Uusien työntekijöiden saapuminen vahvisti paikallisten ja syntyperäisten työläisten identiteettiä ”paljasjalkaisina” billnäsiläisinä. Ruukissa oli 1900-luvun alussa seppiä, jotka olivat ruotsalais- ja osa myös vanhaa vallonisukua ja joiden esi-isät oli aikoinaan värvätty ruukkiin töihin Billnäsiä ympäröivältä ruotsinkieliseltä Länsi-Uudeltamaalta.²³

Billnäsin puusepäntehtaan työntekijöitä työssään maailmansodan aikana. Puusepäntehtaan työläiset olivat pääosin ruotsinkielisiä, ja heidän ammattiosastonsa toimi kokonaan ruotsin kielellä. Kuva: Työväen Arkisto.

Historioitsija Max Engman on eräässä esitelmässään käyttänyt Eric Hobsbawmin tunnettua ”työläisaristokratia”-teesiä kuvaamaan Fiskarsin ruukin työväenkulttuuria 1900-luvun alussa. Kuten Hobsbawmin brittiläiset työläisaristokraatit myös Fiskarsin ruukintyöläiset osasivat hyödyntää hierarkkista ja epäoikeudenmukaista järjestelmää ja tarvittaessa puolustaa saavutettuja etujaan. Ammattitaitoisista sepistä koostui oma paikallinen työläisaristokratia, joka pyrki tietoisesti valvomaan omia intressejään ja sopimaan paikallisesti arjen asioista ruukinjohdon kanssa. Ruukinpatruuna ja -johto olivat riippuvaisia näiden työntekijöiden ammattitaidosta – myös aikana, jolloin tuotanto koneellistui.²⁴

Kuten Fiskarsin myös Billnäsin työläisyhteisössä hallitsivat eräät paikalliset ruotsinkieliset työläisaristokraattisuvut. Sukujen miespuoliset jäsenet olivat ruukkien korkeasti arvostettuja seppiä, jotka onnistuivat keräämään sosiaalista ja kulttuurista pääomaa edesmenneiden sukulaistensa ja oman elämäntyönsä avulla. Sosiaalista pääomaa kartuttivat työn ja vapaa-ajan kautta syntyneet suhteet ja verkostot muihin arvovaltaisiin ammattitaitoisiin seppiin. Toinen tärkeä sosiaalisen pääoman lähde oli suhde patruunaan ja ruukinjohtoon – esimerkiksi ammattitaitoiset sepät osallistuivat monenlaiseen yhteiseen yhdistys- ja muuhun vapaa-ajan toimintaan ruukin virkailijoiden, isännöitsijän ja patruunan kanssa. Ruotsinkielinen kansakoululautakunta, ruukin vapaapalokunta, kristillinen raittiusyhdistys ja sairasapukassa olivat tällaista yhteistä toimintaa, joka nojautui paternalistiseen työnantajapolitiikkaan. Myös epävirallisella tasolla tapahtui rajanylityksiä ruukkiyhdyskunnassa, kun sepät perheineen kutsuttiin patruunan syntymäpäiväkesteihin tai jokavuotisiin juhannusjuhliin hänen kesäresidenssiinsä. Tämä kieli vastavuoroisesta keskinäisestä luottamuksesta, joka vallitsi ammattitaitoisen työläisaristokratian ja ruukinjohdon välillä ja jota molemmat osapuolet osasivat tietenkin hyödyntää.

Työläisaristokraattien kulttuurinen pääoma koostui puolestaan heidän ansaitsemastaan statuksesta ja arvostuksesta ruukkiyhdyksessä. Tähän kuului heidän ammattitaitonsa lisäksi käsitykset

seppien kunnollisuudesta, ahkeruudesta ja kunnioitettavuudesta. Myös perheen elättämiseen ja isyyteen liittyneet käsitykset kasvattivat kulttuurista pääoma. Paternalistinen työnantajapolitiikka nimittäin suosi perheenelättäjiä ja kannusti ammattitaitoisia seppiä perustamaan perheitä. Kulttuuriseen pääomaan voi laskea myös paikkakuntalaisuuden, joka yhdisti ”paljasjalkaisia” ruukintyöläisiä.²⁵

Ruukintyöläisten kielipolitiikkaa

Aikalaiset ruotsinkielisellä Länsi-Uudellamaalla liittivät teollistumisen ja muuttoliikkeen kielikysymykseen. Ruotsinkieliset kansanvalistajat ja helsinkiläiset ylioppilaat, joista osa oli liittynyt ruotsinkieliseen työväenliikkeeseen, arvostelivat ankarasti ruotsinkielisiä kartanon- ja ruukinomistajia siitä, että he palkkasivat ”halpoja suomenkielisiä” työläisiä muualta eivätkä antaneet ”omille ruotsinkielisille” paikkakuntalaisille työtä. Suomenkielisten muuttoliike Länsi-Uudellamaalle koettiin ruotsalaisessa kansanliikkeessä ja osittain myös ruotsinkielisessä työväenliikkeessä uhkana maan ruotsalaisuudelle. Käsite *svenska jorden* eli ”ruotsalainen maa”, jota ruotsinkielinen kansallismielinen sivistyneistö alkoi käyttää 1900-luvun alussa, liittyi ruotsalaisen kansanliikkeen kannattajien eli svekomaanien käsitykseen esi-isiltä peritystä maasta, joka velvoitti tulevia sukupolvia pitämään maan puhtaana kaikesta vieraasta.²⁶

Myös ruotsinkielinen paikallisväestö paheksui suomenkielisten saapumista. Levisi pelko ruotsinkielisen paikallisyhteisön suomalaistumisesta ja sosialismin leviämisestä suomenkielisen työväen mukana. Eräs maanviljelijä Karjaalla kertoi muistelmissaan, kuinka 1900-luvun alun levottomuudet, jotka levisivät Länsi-Uudellemaalle, liittyivät suomenkielisten saapumiseen:

Mitä enemmän ajattelen seutuani, miten minä muistan sen niiltä vuosilta, jolloin ajatus- ja havaintokykyni heräsi – nämä vuodet ennen ensimmäisen maailmansodan syttymistä, 1910–1914, – sitä yhtenäisemmältä se näyttää erikoislaadultaan. Asukkaiden

tasavertainen kasvatusta, kylästä kylään muuttumaton ympäristö, sen yhtenäiset ajattelutavat ja kieli, sen itsestään selvä solidaarisuus hallintoelintensä ja esivallan kanssa, joka antoi yhteiskunnalle turvan, tasapainon ja suuren vastustuskyvyn. Kaikki se, mikä tulkittiin poikkeavaksi, jäi vaille kasvuvaraa [...] Mutta sitten tuli kaikki uusi ja vieras. Ensin tuli venäläisyys [...] sitten tuli teollinen kasvu, tuli rautatie ja kaiken tämän vanavedessä suomalaisuus.²⁷

Myös ruotsinkielisessä työväenliikkeessä esiintyi käsityksiä suomenkielisten radikaalisuudesta, joka oli ruotsinkielisille ”valistuneille” työläisille vierasta. Nuori ruotsinkielinen sosiaalidemokraattinen ylioppilas ja poliitikko Karl H. Wiik paheksui suomenkielisten työläisten ”anarkistista käytöstä” vuoden 1905 suurlakon aikana. Hän ehdotti ruotsinkielisille sosiaalidemokraateille oman ruotsalaisen sosiaalidemokraattisen puolueen perustamista. Wiikin mukaan kieliryhmien kanssakäymistä tulisi välttää, etenkin jos tavoiteltiin sosialismin kehittymistä ruotsinkielisen työväen keskuudessa. Muutenkin Wiik oli sitä mieltä, että ruotsinkieliset työläiset olivat henkisesti kehittyneempiä kuin suomenkieliset ja tottuneita sellaisiin olosuhteisiin, joissa sosialismilla oli mahdollisuus kehittyä. Hän viittasi muun muassa teollisen yhteiskunnan elämäntapoihin, jotka olivat Wiikin mukaan kehittyneimpiä Suomen ruotsinkielisten keskuudessa.²⁸

Mutta miten muukalaisviha suomenkielisiä kohtaan vaikutti ruotsinkielisiin työläisiin? Billnäsissä molemmat työläisryhmät olivat yksikielisiä, ja heillä oli vaikeuksia ymmärtää toistensa kieltä. Ruotsinkielisten ruukintyöläisten muistitiedossa kerrotaan myös, miten savolais- ja karjalaissyntyisten työläisten poikkeavia tapoja ja kulttuuria pidettiin outoina ja eksoottisina.²⁹ Suomenkieliset ruukintyöläiset pitivät taas ruotsinkielisiä seppeä ”parempana väkenä”, joka mielisteli ruukinpatruunaa ja -johtoa. Paikkakunnan suomenkielisen työväenliikkeen historiakirjoituksessa on esitetty, että suomenkieliset joutuivat kaksoissyrrinnän kohteeksi kielensä ja luokkansa takia.³⁰

Lähteistä ei kuitenkaan käy ilmi, että ruukin arjessa olisi esiintynyt suoranaista kieleen liittyvää syrjintää työpaikalla tai esimerkiksi asumisessa. Suomenkielisestä sepästä Karl Strömbergistä on monta mainintaa ruukintyöläisten muistitiedossa, ja hänet muistetaan etenkin nousukkaana, joka rikkoi työväenkulttuurin kirjaamattomia sääntöjä. Häntä pidettiin pyrkyrinä, joka pääsi ruukinjohdon suosioon.³¹ Jotkut ruotsinkieliset ruukintyöläiset muistelivat Strömbergin palkanneen ruukkiin suomenkielisiä ulkopaikkakuntalaisia ruotsinkielisten paikkakuntalaisten kustannuksella.³²

Ulkopaikkakuntalaiset, jotka nousivat työpaikan hierarkiassa ja pääsivät ruukinjohdon suosioon, rikkoivat ruukin työväenkulttuurin moraalisia sääntöjä. Tietenkin tällaiset kielteissävyiset ja paheksuvat puheet ”nousukkaista” ja ”pyrkyreistä” olivat yleisiä muuallakin kielestä riippumatta,³³ mutta paikkakunnalla, jossa kielen merkitys politisoitiin, etenkin suomenkielinen ruukintyöläinen, joka poikkesi ruukkiyhteisön moraalisisista säännöistä, stigmatisoitui, ja siten sääntörikkomuksia selitettiin etnisyydellä.

Kieliryhmien välillä alkoi esiintyä ajan myötä vuorovaikutusta Billnäsin ruukin arjessa. Syntyi kaksikielisiä avioliittoja ja perheitä, joskin seurakunnan väestönkirjanpidossa perhekunnat jaettiin ruotsin- tai suomenkielisiin, sillä kaksikielisyyttä erillisinä kategoriana ei ollut – eikä edelleenkään ole – olemassa.³⁴ Muistitiedon mukaan 1900-luvun alun Billnäsissä ruotsin- ja suomenkieliset kilpailivat toisiaan vastaan urheilutapahtumissa. Vuoden 1912 Tukholman olympialaisten myötä järjestettiin kilpajuoksuja ja jalkapallo-otteluita ruotsin- ja suomenkielisten työläisten välillä.³⁵

Vuoden 1905 suurlakon jälkeen perustettiin suomenkielinen ja heti sen jälkeen ruotsinkielinen työväenyhdistys Billnäsiin. Alun perin kaksikielinen Pinjaisten työväenyhdistys, Billnäs arbetarförening, muuttui muutama viikko perustamisensa jälkeen suomenkieliseksi (PTY). Ruotsinsyntyiset ruukintyöläiset päättivät puolestaan perustaa oman yhdistyksen nimellä Billnäs svenska arbetarförening (BSAF), johon liittyi myös muu ruukin ruotsinkielinen työväki. Tämä yhdistys perustettiin

perustuslailliselle pohjalle, ja tavoitteena oli toimia yhteistyössä ruukinjohdon kanssa. Kuitenkin kaksi kuukautta yhdistyksen perustamisen jälkeen puheenjohtajalle, ruotsalaissyntyiselle sepälle Rudolf Malcholsonssonille, esitettiin epäluottamuslause, ja uudeksi puheenjohtajaksi äänestettiin paikkakuntalainen Axel Friman. Alkuajan nopea puheenjohtajavaihdos vaikutti myös ruotsinkielisen työväenyhdistyksen poliittisen linjaan: perustuslaillisuudesta luovuttiin, ja yhdistys haki jäsenyyttä ruotsalaisesta työväenliitosta Finlands Svenska Arbetarförbundet.³⁶

Kieliraja pysyi poliittisesti järjestäytyneiden ruukintyöläisten välillä yhteisestä sosialistisesta työväenaatteesta huolimatta. Vuonna 1906 PTY toi esille ehdotuksen rakentaa yhteinen työväentalo BSAF:n kanssa. Suomenkielisten sosiaalidemokraattien ehdotus torjuttiin, sillä BSAF:n mielestä yhteisestä työväentalosta syntyisi vain eripuraa suomen- ja ruotsinkielisten työläisten välille.³⁷ BSAF:n kielteinen suhtautuminen työväentalon rakentamiseen liittyi ehkä siihen, että patruuna Hisinger kutsui BSAF:n pitämään kokouksiaan ruukin uudella seurojentalolla, jonne PTY:llä ei ollut asiaa. Hisinger kielsi suomenkielisen työväenyhdistyksen kokoukset seurojentalolla viitaten siihen, että yhdistyksen päämäärät olivat ”arveluttavat” ja sen jäseniin kuului eräitä pahamaineisia paikallisia ”huligaaneja”.³⁸

PTY:n viileät suhteet ruukinjokseen johtuivat heidän selkeästä luokkataistelulinjastaan verrattuna ruotsinkieliseen työväenyhdistykseen, joka haki yhteistyöväyliä ruukinjokseen. BSAF:n johtomiehillä oli jo ennestään hyvät suhteet patruunaan ja ruukin korkeimpiin virkailijoihin, sillä monet heistä kuuluivat patruunan perustamiin yhdistyksiin, kuten torvisoittokuntaan, vapaapalokuntaan, työväen sairapukassaan, kristilliseen raittiusyhdistykseen, vapaakirkolliseen lähetyseurakuntaan ja ruotsinkieliseen kansakoulutoimikuntaan. Näissä yhdistyksissä BSAF:n keulahahmot tekivät tiivistä yhteistyötä ruukin virkailijoiden kanssa. Luokkarajat ylittävä yhdistysverkosto oli vahvasti ruotsinkielinen ja ylläpiti myös ruukin paternalistisia suhteita.³⁹

Ulkopuolinen uhka

Ensimmäinen maailmansota toi lisää tilauksia Billnäsiin ruukille, joka toimi osana Venäjän sotatarviketeollisuutta, ja lisää työväkeä palkattiin ruukkiin töihin. Paikkakunnalle virtasi työntekijöitä lähiseuduilta, mutta myös suurimmista kaupungeista Helsingistä ja Turusta. Jonkin verran työntekijöitä tuli myös muualta Venäjän imperiumista, lähinnä Pietarista ja Baltiasta. Sotatarvikkeiden tuotantoa valvoivat venäläiset upseerit, jotka majoittuivat ruukin virkamieshotelliin, ja vuoteen 1917 asti ruukin isännöitsijänä toimi eräs tanskalainen insinööri. Vuosina 1914–1917 Billnäs oli todellakin monikulttuurinen ruukkiyhteisö, vaikka pääosa ruukin työläisistä ja virkailijoista oli edelleen ruotsinkielisiä ja suomi säilyi toiseksi puhutuimpana kielenä.

Taulukko 2. Billnäsin työntekijät v. 1910, 1915, 1920.

Vuosi	Työkalutehdas	Huonekalutehdas	Maatalous	Työntekijät yhteensä
1910	198	119	..	317
1915	745	293	34	1072
1920	174	162	32	368

Lähde: Tegengren 1949, 330.

Uusien työntekijöiden saapuminen synnytti pulan asunnoista. Vakituiseen työsuhteeseen kuului asunto, polttopuita, valo ja jos mahdollista oma kasvi- ja perunamaa. Pysyville työläisille ruukkinjohto tarjosi pientä palkanlisää, jos he ottivat niin kutsuttuja korttelimiehiä asumaan asuntoihinsa. Muistitiedon mukaan ruukkinjohto ei olisi pyytänyt vaan pikemminkin määrännyt asukkaita ottamaan alivuokralaisia ahtaisiin asuntoihin. Karjaan asemayhdyskunta, joka syntyi Hanko–Hyvinkää- ja Helsinki–Turku-junaratojen risteykseen, helpotti osittain läheisen Billnäsin ruukin asutopulaa ensimmäisen maailmansodan aikana. Asemayh-

dyskuntaan perustettiin yksityisiä ja osuusliikkeen kauppvoja, jotka paransivat myös ruukintyöläisten mahdollisuuksia elintarvikkeiden ja päivittäistavaroiden hankkimiseen. Billnäsin ruukki perusti myös yleiskeittiön perheettömille työmiehille. Kun ruukin työläisperheiden elintarviketilanne vaikeutui alkuvuodesta 1917, yhtiö alkoi myös jakaa ruokaa kaikille ruukin asukkaille.⁴⁰

Ruukkiyhtiö otti käyttöön uudet palkkausmuodot ensimmäisen maailmansodan aikana. Kuukausipalkasta siirryttiin kappale- ja urakkapalkkajärjestelmään. Billnäsisissä ammattitaitoisten seppien nimellispalkat nousivat sodan alkuvaiheessa, mutta toisaalta metalliteollisuuden reaalipalkat laskivat maailmansodan aikana. Työtä oli kuitenkin hyvin tarjolla ruukissa vallankumousvuoteen saakka. Tuotantolaitoksia laajennettiin, ja uusia tehdaspajoja valmistui vuosina 1915–1917. Muistitiedon mukaan 14-vuotiaat kansakoulun päättäneet pojat pääsivät heti ruukkiin töihin. Myös naisia alettiin ottaa ruukkiin töihin.⁴¹

Ruukin työväen- ja ammattiyhdistystoiminta oli vuoden 1905–1906 suurlakon alkuhuuman jälkeen passivoitunut, mutta vuosina 1915–1916, jolloin ruukin työntekijöiden määrä kasvoi nopeasti, työväen- ja ammattiyhdistystoiminta heräsi uudelleen. Yhdistysten jäsenmäärät nousivat, ja yhdistyksiin tuli uusia aktiivijäseniä johtopaikoille, mutta myös vanhat perustajajäsenet ja aktiivit pysyivät mukana.

Taulukko 3. Billnäsisissä toimivien työväenjärjestöjen jäsenmäärät 1914–1917

Yhdistys	1914	1915	1916	1917
BSAF	37	109	246	340
PTY	..	21	79	..
Metalli AO	79	82	200	248
Puutyönt. AO	86	102	102	..

Lähde: Koivisto 2007, 53.

Ammattiyhdistysten ja etenkin metallityöväen ammattiosaston nopea jäsenmäärän kasvu herätti työväestössä luokkatunteen, joka sai viimein työväenyhdistykset Billnäsissä ja Karjaalla sopimaan yhteisen työväentalon rakentamisesta. ”Rientola” rakennettiin Karjaalle, koska ruukkiyhtiö Billnäsissä oli jo ennestään vastustanut työväentalon rakentamista ruukin omistamille maille. Sen sijaan löytyi sopiva tontti parin sadan metrin päästä ruukin ja asemayhdyskunnan raja-aidasta. Työväentalo rakennettiin Karjaan pääkadun varrelle, joka kulki juna-aseman ja ruukin välillä, nykyisellä Kauppiaankadulla. Työväentalo vihittiin käyttöön sopivasti maaliskuun lopulla 1917 vallankumousmuistojuhlien aikana, jolloin paikallinen työväenliike yhdessä muiden paikallisten kansalaisjärjestöjen kanssa järjesti mielenosoituskulkeen ruukilta uudelle työväentalolle. Juhlapuheen piti ruotsiksi, suomeksi ja venäjäksi metalliammattiosaston puheenjohtaja, kolmikielinen pietarilainen seppä Alexander Itkonen. Juhlapuheen jälkeen mielenosoittajat lauloivat kolmella kielellä ”Marseljeesin”, ”Sosialistien marssin” ja ”Kansainvälisen”.⁴²

Paikallisen työväenliikkeen jäsenmäärän nopea kasvu vahvisti ruukintyöläisten luokkatietoisuutta. Toisaalta uudet jäsenet huolestuttivat paikallisia työväenjohtajia. Jo vuonna 1916 ruotsinkielinen työväenyhdistys päätti yhdessä paikallisten ammattiyhdistysten kanssa, että ammattiosastot liittyisivät ruotsinkielisen työväenyhdistyksen alaisuuteen. Työväenjohtajat pitivät uusia jäseniä hyvin kirjavana joukkona, joka koostui pääasiallisesti nuorista naimattomista ulkopaikkakunnilta tulleista työläismiehistä. Nuorista työläismiehistä ja heihin liittyneistä järjestysongelmista syntyi uusi huolenaihe paikallisyhteisössä etenkin maaliskuun vallankumouksen jälkeen, jolloin järjestyksenpito heikkeni koko maassa. Ruotsinkieliset työväenyhdistykset Billnäsissä ja Fiskarsissa pysyivät keväällä 1917 ammattiosastoja puuttumaan nuorten miespuolisten jäsenten kortinpeluuseen, joka oli aiheuttanut tappeluita ja järjestyshäiriöitä.⁴³

Paikallistasolla ruukin perheellisiä, aikuisia ja vakiintuneita työläismiehiä pyrittiin mobilisoimaan järjestäytyneeseen työväenliikkeeseen. Lehtikirjoittelusta ja työväenyhdistysten toimin-

*Työväki järjestäytymässä mielenosoitukseen Billnäissä vappuna 1917.
Kuva: yksityinen perhearkisto.*

nasta käy ilmi, että he tekivät rajanvetoa oman työläisryhmän ja ulkopuolisten välille. Rajaa vedettiin nimenomaan ryhmään, johon kuuluivat nuoret naimattomat ja perheettömät työläismiehet ja naiset, jotka olivat tulleet paikkakunnalle muualta.⁴⁴

Pohjan sosialidemokraattinen kunnallisjärjestö (Pojo socialdemokratiska kommunalorganisation), johon Billnäsin ruotsinkielinen työväenyhdistys kuului, sai vuoden 1917 marraskuun suurlakon aikana ruotsinkielisiltä porvareilta myös kiitosta siitä, että paikkakunnan ruotsinkieliset järjestäytyneet työläiset olivat onnistuneet pitämään työväen aisoissaan eivätkä liukuneet ”anarkismiin” kuten muualla Suomessa.⁴⁵ Pohjassa ja Karjaalla ruotsinkieliset työväenliikkeen johtomiehet perustivat järjestyskaartin, jonka tavoite oli turvata asemayhdyskunnan ja ruuk-

kien elintarvikevarastot, ruukkien rahakuljetukset ja yleinen järjestys. Merkittävää oli, että Karjaan ruotsinkielinen nimismies Emil Huldén otti vastaan työväen järjestyskaartin johtotehtävät marraskuun lakon aikana. Hän perusteli toimintaansa kaartinjohtajana sillä, että ”hän ei liittynyt mihinkään punakaartiin” vaan tahtoi tällä tavoin ylläpitää paikallisyhteisön laillista järjestystä ja vastustaa ulkopaikkakuntalaisten tuomaa ”anarkismia”.⁴⁶ Järjestäytyneet ruukintyöläiset ja ruukinjohto pelkäsivät, että ulkopaikkakuntalaiset Salon ”punaiset anarkistit” tulisivat varastamaan ruukin elintarvikevarastot ja aiheuttamaan sekasortoa paikallisyhteisössä. Tämän vuoksi Fiskarsissa isännöitsijä Ingram Arnold von Julin antoi luottotyöntekijöilleen tehtäväksi muodostaa järjestyskaartin, joka valvoisi elintarvikevarastoja ja toimittaisi turvallisesti ruukin rahalähetykset Karjaalle pankkiholviin.⁴⁷

Pelko ulkopaikkakuntalaisia ja ruukkiyhteisön ulkopuolista ”anarkiaa” kohtaan liittyi paternalistiseen ajatusmaailmaan. Vastaavanlaisesti oli patruuna varoittanut ruukintyöläisiä vaarallisista yllyttelijöistä ja sosialismin leviämisestä, jotka uhkasivat yhteisön sisäistä harmoniaa. Pelon ja vaaran kielipoliittiset piirteet tulivat selkeämmin esille ruukintyöläisten puheessa sisällissodan jälkeen, valtiorikosoikeuden kuulusteluissa. Diskurssi ulkopuolisten harhaanjohtamista ruukintyöläisistä oli työläisille keino vapauttaa itsensä vastuusta ja osoittaa, ettei syy kapinaan johtunut ruukin paternalistisesta ja eriarvoisesta järjestyksestä.

Harhaanjohdetut ruotsinkieliset ja riitaisat suomenkieliset – stereotypiat ruukintyöläisistä 1917–1918

Kumousajassa on huomionarvoista, että harvassa tapauksessa ruotsalaiset työläiset syylistyivät murhatekoihin, ylipäättään oli hyvin rauhallista ruotsalaisseuduilla, lukuun ottamatta ulkopaikkakuntalaisten tekemiä tekoja. Olkoon tämä todiste ruotsalaisten hyvästä luonteesta.⁴⁸

Näin kirjoitti Karl H. Wiik sisällissodan jälkeen kirjailijaystäväelleen Arvid Mörnelle. Kirjoittaessaan yhdelle Suomen tunnetuimmista ruotsinkielisistä kirjailijoista Wiik oleskeli ”maan alla” paossa valkoisilta. Maan alla Wiik pohti epäonnistuneen vallankumousyrityksen tapahtumia ja syitä sekä suomalaisen työväenliikkeen uutta tuleamista. Wiikille syy punaisten kapinaan oli suomenkielisissä työläisissä – hänen näkemyksensä mukaan ruotsinkieliset oli johdatettu harhaan, vasten tahtoaan ja parempaa tietämystä.

Sisällissodan jälkeen tarvittiin syntipukki, jonka niskoille paikallisten työläisten liittyminen punakaartiin voitiin pistää. Pinjaisten työväenyhdistyksen pitkäaikainen johtomies, kuopio-laissyntyinen kupariseppä Iivari Torvinen sopi sellaiseksi syntipukiksi. Torvinen oli tullut veljiensä ja isänsä kanssa Savosta Billnäsiin töihin Japanin sodan aikana vuonna 1905. Torvinen liittyi suurlakon aikana suomenkieliseen työväenyhdistykseen ja metallityöväen osastoon. Hän oli myös työväen urheiluseuran johtomiehiä ja ajoi aktiivisesti suomenkielisten työläislasten oikeuksia suomenkieliseen kansakouluopetukseen Billnäsisissä. Vuoden 1917 marraskuun lakon aikana hän kuului järjestyskaartin johtajiin, ja oman näkemyksensä mukaan hänet tämän takia irtisanottiin ruukista. Torvinen kuitenkin jatkoi paikallisen kaartin johdossa, ja hänestä tuli sisällissodan syttyessä Karjaan–Pinjaisten punakaartin päällikkö. Hän toimi muun muassa joukkueenjohtajana punaisten taisteluissa 1918 valkoisia vastaan Kirkkonummella. Kun punaisten valta Länsi-Uudellamaalla oli kukistunut, paikalliset suojeluskuntalaiset vangitsivat Torvisen Lohjalla huhtikuussa 1918. Hänet vietiin takaisin Billnäsiin, jossa häntä pidettiin isännöitsijän kellarissa. Huhujen mukaan häntä kidutettiin, minkä jälkeen hänet vietiin Karjaalle yhdessä kolmen muun billnäsiläisen punakaartilaisen kanssa ammuttavaksi.⁴⁹

Punaisten kuulusteluissa monet ruukintyöläiset väittivät Torvisen uhkauksilla pakottaneen heidät mukaan punakaartiin. Kirkkonummen sotaretkellä billnäsiläiset punakaartilaiset olivat teloittaneet kaksi valkoista sotavankia Degerbyyssä. Teloitusryhmään kuuluneet ruukintyöläiset väittivät valtiorikosoikeuden

kuulusteluissa, että Torvinen oli uhannut ampua heidät elleivät he olisivat totelleet hänen teloitusmääräystänsä. Torvista syytettiin myös siitä, että hän oli määrännyt vangitsemaan ruukinjohdon punaisten perääntymisen aikana. Punaisten ottivat patruuna Hisingerin ja muun ruukinjohdon ”neuvottelupantiksi”, ja jälkeenpäin kuulusteluissa entiset punaiset billnäsiläiset kertoivat, että Torvinen olisi määrännyt teloittamaan ruukinjohdon. Näin ei kuitenkaan tapahtunut, sillä valtiorikosoikeuden kertomuksen mukaan eräs ruotsinkielinen paikallinen punainen oli onnistunut vapauttamaan ruukinjohdon.⁵⁰

Kun paikallisia punaisia ruotsinkielisiä kuulusteltiin, Torvisen kerrottiin olevan ”kiihkeäluonteinen”, ”paha” ja ”raaka” luonteeltaan. Hän oli tahallisesti harhaanjohtanut kunnollisia paikallisia ruukintyöläisiä Karjaan–Billnäsin ”huligaaniporukkaan”.⁵¹ Torvinen yhdistettiin heti sodan jälkeen ruotsinkielisessä sanomalehtikirjoituksessa suomenkielisiin poliittisesti aktiivisiin työläisiin, jotka olivat tuoneet sosialismin ja kapinan ruotsinkieliselle Länsi-Uudellemaalle.⁵²

Kappalainen Hjalmar Paunu kertoo muistelmissaan tutustuneensa työmies Iivari Torviseen pappisvuosinaan Pohjan seurakunnassa 1910-luvulla. Hän piti Torvista ”lahjakkaana ja miellyttävänä nuorehkona miehenä”, ja miehet ystävystyivät. Paunu muistaa Torvinen olleen kiinnostunut työläisten sivistyksestä ja henkisestä heräämisestä. Miehet olivat muun muassa järjestäneet sisälähetyksestä ja ”slummityöstä” tunnetun pastori Sigfrid Sireniuksen Billnäsiin pitämään luentoja. Sisällissodan aikana Torvinen pyysi Paunua siunaamaan kaatuneita punaisia, järjestämään kirkossa hartaushetkiä sekä lohduttamaan huolestuneita omaisia, kun punaiset miehet olivat lähetetty rintamalle. Paunun myönteinen näkemys Torvisesta johtunee ehkä tämän sympatiasta työväenliikkeen sivistyspyrkimyksiä kohtaan, jotka sopivat Paunun edistyskelliseen fennomaniaan. Muistelmissa kritiikin kohteena olivat Pohjan vanhoilliset ruotsinkieliset patruunat ja kartanonomistajat, jotka yhdessä paikkakunnan vanhaluterilaisen ja moraalisesti turmeltuneen ruotsinkielisen kirkkoherran kanssa pitivät työläisiä sorrettiina. Kun punaisten valta vaihtui

valkoiseen huhtikuussa 1918, päättyi myös Paunun virka Pohjan seurakunnassa, ja nuori pappi muutti perheensä kanssa Hollolaan.⁵³

Kielen merkitys vuoden 1917–1918 tapahtumissa kaksikielisessä ruukkiyhteisössä

Artikkelissani olen avannut kielen ja luokan merkitystä vuoden 1917–1918 tapahtumissa Billnäsin ruukkiyhteisössä Länsi-Uudellamaalla. Ruukkiyhteistöön muutti 1900-luvun alussa lisää työväkeä muualta. Suomenkielisten työläisten saapuminen ruukkiin muutti ruotsinkielisen ruukkiyhteisön kaksikieliseksi. Ruotsinkieliset ruukintyöläiset pitivät itseään kunnollisina ja yhteistöön sopeutuneina jäseninä ja tahtoivat puolustaa omaa etuoikeutettua asemaansa hierarkkisessa ruukkiyhteisössä. Eri-tyisesti syntyperäiset ja paikalliset ruukintyöläiset näkivät itsensä täysivaltaisina yhteisön jäseninä, joita ruukinjohton tulisi arvostaa ja suojella. Kun suomenkieliset työläiset saapuivat Billnäsiin, ruotsinkieliset ruukintyöläiset kokivat, että ruukinjohto suosi suomenkielisiä työläisiä ja että nämä rikkoivat paikallisen työväenyhteisön moraalisia normeja ja rajoja.

Ulkopuoliset ja ulkopaikkakuntalaiset edustivat ruotsinkielisen työväestön näkökulmasta uhkaa omalle ryhmälle ja ruukkiyhteisölle. Myös ruotsinkieliset porvarit pitivät suomenkielisiä työläisiä uhkana, sillä suomenkielisten katsottiin levittävän sosialismia ruotsinkielisille alueille. Kielestä muodostui identiteetti, joka määrittä ruotsinkieliset etuoikeutetuiksi ja suomenkieliset ulkopuolelta tulevaksi uhaksi. On myös tärkeää tuoda esille sukupuolen merkitys, sillä ruukin paternalistinen järjestys suosi perheellisiä ja ammattitaitoisia miehiä, joita löytyi sekä ruotsin- että suomenkielisistä työläisistä. Patruuna ja hänen seuraajansa ruukinjohtodossa tahtoivat kiinnittää tämän perheellisten ammattimiesten ryhmän ruukkiin aikana, jolloin kilpailu ammattitaitoisista työntekijöistä oli suuri työmarkkinoilla.

Kansallisella tasolla sekä ruotsinkieliset valkoiset että osa ruotsinkielisistä sosialisteista, kuten K. H. Wiik, syyttivät suomenkielisiä työläisiä huliganismista ja siitä, että he johtivat kunnollisia ruotsinkielisiä työläisiä harhaan houkuttelemalla tai painostamalla heitä punakaarteihin. Vastaava puhetapa esiintyi ruotsinkielisten punaisten ruukintyöläisten lausunnoissa valtiotrikosoikeuden käsittelyssä heti sisällissodan jälkeen. Billnäsiissä syy punaisten kapinaan pistettiin eräiden suomenkielisten poliittisesti aktiivisten työläisten niskoille. Käyttämällä stereotypioita suomenkielisistä ruotsinkieliset työläiset pyrkivät osoittamaan kuuluvansa suomenruotsalaiseen yhteisöön sisällissodan jälkeen. Samalla on kuitenkin tärkeätä alleviivata, että ruotsinkieliset entiset punaiset marginalisoitiin ruotsinkielisessä Suomessa sisällissodan jälkeen ja ruotsinkieliset punaiset kokivat myös epäoikeudenmukaista kohtelua oman kieliryhmänsä valkoisilta.

Suomenkielisiä pidettiin vieraina ja vallankumouksen kriisiaikana uhkaavina ja jopa vaarallisina tunkeilijoina. Suomenkieliset työläiset, jotka olivat vähemmistönä ruotsinkielisellä alueella, kokivat joutuneensa kaksinkertaisen sorron alle: heitä sorrettiin työläisinä ja kielivähemmistönä. Poliittisessa ja ammatillisessa toiminnassa ilmeni uhkakuvien ja stereotypioiden käyttöä, joka liittyi aikakauden kielipoliittisiin näkemyksiin ruotsalaisuudesta ja suomalaisuudesta. Muistitiedon avulla on mahdollista havaita ruotsinkielisten ruukintyöläisten puhetta ”meistä” ja ”muista”, kun haastateltavat viittaavat suomenkielisiin ja ruukkiyhteisöön muuttaneisiin työläisiin. Etnisyyden tutkimuksessa on osoitettu, että usein ”me”-ryhmä luo uhkakuvia ”muista” kokiessaan asemansa uhatuksi.

Kielen ja luokan ristiriita Billnäsin ruukkiyhteisössä saattaa olla marginaalinen ilmiö, joka joutuu suurten kansallisten tapahtumien varjoon vuoden 1917–1918 historiassa. Mutta jos katse siirretään kansallisesta viitekehyksestä kansainväliseen, Billnäsin tapahtumat ovat verrattavissa etnisiin konflikteihin, joita syntyi hajoavien monikansallisten imperiumien uusissa valtioissa tai entisten imperiumien raja-alueilla ensimmäisen maailmansodan aikana ja sen jälkimainingeissa. Syitä etnisiin konflikteihin

on usein monia, sillä ne ovat hyvin monimutkaisia ilmiöitä, jotka kietoutuvat eri maiden ja kansojen historioihin. Eräs keskeinen yhdistävä tekijä etnisten identiteettien konstruktiolle on paikallisten traditioiden ja omaksi koetun kulttuurin vahvistuminen, jolla tehdään pesäeroa muihin kilpaileviin etnisiin ryhmiin. Näin vaikutti tapahtuvan Billnäsissä vuonna 1917 ja ehkä laajemminkin ruotsinkielisessä Suomessa maan itsenäisyyden alkuvaiheessa.

Lähdeviitteet

- 1 Bondestam 1972; Bondestam & Helsing 1978; Bondestam 1990; Lindholm 2005; Westerlund 2006, 123–165; Kaihovirta 2015.
- 2 Ks. esim. Lönnroth 2009; Marttila 2014.
- 3 Bondestam & Helsing 1978, 164; Westerlund 2006, 165.
- 4 Härmäläinen 1978.
- 5 Meinander 2016, 38–58.
- 6 Sundberg 1985; Uusitalo 2015; Engman 2016, 273; Waris [1932] 2016, 179–194.
- 7 Eriksen 2000, 9–27.
- 8 Olsson 1995, 20–21, 59–63.
- 9 Horgby 1996, 44.
- 10 Levi 1991, 100–105.
- 11 Koivuniemi 2000, 25–97; Ahvenisto 2008, 271–316; Kaihovirta 2015.
- 12 Eriksen 2000, 28–33; Greiff 2004, 9–13, 19–25.
- 13 Kaihovirta 2015, 18–24, 210–215.
- 14 Parikka 1997; Teräs 2001; Suomenjoki 2010.
- 15 Kaihovirta 2015.
- 16 Tegengren 1949, 66, 179, 188, 195, 237–239, 245, 271–280, 290–291; Vilkuna 1996, 27, 30.

- 17 Kaihovirta 2015, 128–139; Engman 2016, 259–261.
- 18 Pohjan seurakunnan rippikirjat (Billnäs, Gammelby, Skogäng, Pentby) 1890–1919.
- 19 Korhonen 1995, 123.
- 20 Engman 2016, 258.
- 21 Saapuneet työhakemukset 4481, Kirjeenvaihto, Hallinto, Kirjeistö, Fiskars OY – Billnäsin tehdas, Elinkeinoelämän keskusarkisto (ELKA).
- 22 KÖ 5.
- 23 Kaihovirta 2015, 128–131.
- 24 Engman, 13–14.
- 25 Kaihovirta 2015, 108–109, 128–139.
- 26 Engman 2016, 290–291; Meinander 2016, 59–69.
- 27 Artikkelikirjoittajan käännös ruotsinkielisestä alkuperäistekstistä: ”Ju mera jag tänker på den bygd jag minns från de år, då tanken och iakttagelsen vaknar – för mig åren närmast före första världskrigets början, 1910–1914, – desto mera homogen framstår dess karaktär. Invånarnas likartade uppföstran, deras från by till by oförändrade miljö, deras överensstämmande tänkesätt och språk, deras självklara solidaritet med sina styrelseorgan och sin överhet gav samhället trygghet, stabilitet och en massiv motståndskraft. Alla avvikelser stämplades som främmande och blev utan växtgrund. [...] Sedan började det nya och främmande komma. Först det ryska [...] sedan kom industriexpansionen, så kom järnvägen och i kölvattnet efter allt detta kom det finska.” Nyberg 1978, 7–8.
- 28 *Arbetaren* 26.5.1906 Ett svenskt socialdemokratiskt parti i Finland?
- 29 KÖ 5.
- 30 Hummelin & Hummelin 1993; Mansikkaniemi 2009.
- 31 KÖ 5.
- 32 Artikkelikirjoittajan käännös ruotsinkielisestä alkuperäistekstistä: ”På den tiden var det emellertid inte många av bygdens eget folk, som fick arbete i Billnäs. Alla, som verkstadens finska chef anställde, var folk inifrån landet. Men så beslöt bruksledningen att starta en filial i Riga, och jag erbjöds resa dit [...]. En tid gick jag omkring i Helsingfors och svalt. På vintern hörde jag om en kurs för blivande officerare vid Röda gardet. Jag gick med.” Nyberg 1978, 96–97.
- 33 Teräs 2001, 110.
- 34 Pohjan seurakunnan rippikirjat 1910–1919 (Billnäs).
- 35 KÖ 13.
- 36 Pöytäkirja 23.12.1905, Pinjaisten Työväenyhdistyksen arkisto, TA; Pöytäkirja 20.1.1906; 24.2.1906, Billnäs svenska arbetarförörenings arkiv, Paikallishistoriallinen arkisto ”Aresti”.

- 37 Pöytäkirja 9.12.1906, Billnäs svenska arbetarförenings arkiv.
- 38 Brev från F.L. Hisinger till direktionen för Billnäs Bruks aktiebolag 31.3.1906, Ha:2 Olika, Ha Förvaltningen, Billnäs bruks arkiv, Fiskars AB Historiska arkivet.
- 39 Kaihovirta 2015, 215–226.
- 40 KÖ 4; Kirje isännöitsijä E. J. Collanilta Helsingin piirin ammattientarkastajalle W. Hallille 25.8.1919, 887 Yrkesinspektören i Helsingfors distrikt 1916–1922, Kirjeenvaihto, Hallinto, Kirjeistö, 460 Fiskars OY – Billnäs tehtaas, ELKA; Tegengren 1949, 237.
- 41 Tegengren 1949, 330; KÖ 5.
- 42 *Vestra Nyland* 3.4.1917; Hummelin & Hummelin (1993), 47–54.
- 43 Pöytäkirja 15.7.1917, Pöytäkirja 1916–1934, Billnäs svenska arbetarförenings arkiv, Paikallishistoriallinen arkisto ”Aresti”; Pöytäkirja 31.5.1917, C Pöytäkirjat, Fiskars svenska arbetarförenings arkiv, Työväen Arkisto (TA).
- 44 Pöytäkirja 15.7.1917, Pöytäkirjat 1916–1934, Billnäs svenska arbetarförenings arkiv; Pöytäkirja 16.12.1917, C1 Pöytäkirjat 1908–1918, C Pöytäkirjat, Billnäs Metallfackavdelning AO 21 arkisto, TA; *Arbetet* 10.11.1917.
- 45 *Vestra Nyland* 14.11.1917; 17.11.1917; 20.11.1917; 27.11.1917.
- 46 *Vestra Nyland* 27.11.1917; 29.11.1917.
- 47 Pöytäkirja 22.11.1917, Pöytäkirjat 1913–1927, Fiskars metallfackavdelnings arkiv, TA; von Julinin kirje valtiorikosoikeuden tuomarille: Thure Flemming VRYO 423, Kansallisarkisto (KA).
- 48 M.K. käännös ruotsinkielisestä alkuperäisestä tekstistä: ”Beträffande upprorstiden kan man märka, att i mycket få fall svenska arbetare begingo mordgärningar och att överhuvud den tiden förlöpte rätt lugnt i svenskbygderna, såvitt ej utsocknebor inräknade. Vilket vittnar gott om den svenska karaktären.” Kirje Arvid Mörnelle 14.8.1918, Kansio 28 Käsikirjoitukset 1838–1944, K. H. Wiikin kokoelma, KA.
- 49 Lindholm 2005, 78–79, 98, 123–124, 158, 161, 168–169, 225–227, 229–230, 234, 293–294.
- 50 VRYO 7514, KA; Lindholm 2005, 91–132.
- 51 VRYO 10, 74, 960, 981, 9371, 21347, KA; *Vestra Nyland* 23.7.1918; Lindholm 2005, 225–227, 293–294.
- 52 *Vestra Nyland* 23.7.1918.
- 53 Paunu 1987, 63–64, 82–83.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Elinkeinoelämän keskusarkisto, Mikkeli (ELKA).

Fiskars OY – Billnäsins tehdas

Kirjeistö

Hallinto

Kirjeenvaihto

887. Yrkesinspektören i Helsingfors distrikt 1916–1922

4481. Saapuneet työhakemukset

Fiskars OY – Historiallinen arkisto

Billnäs bruks arkiv

Ha Förvaltningen

Ha:2 Olika

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

K. H. Wiikin kokoelma

Kansio 28 Käsikirjoitukset 1838–1944

Valtiorikosylioikeuden arkisto

VRYO 10

VRYO 74

VRYO 423

VRYO 960

VRYO 981

VRYO 7514

VRYO 9371

VRYO 21347

Paikallisarkisto ”Aresti”, Karjaa

Billnäs svenska arbetarföreningin arkisto

C Pöytäkirjat

Pöytäkirjat 1906–1914

Pöytäkirjat 1916–1934

Pohjan seurakunnan arkisto

Rippikirjat 1890–1919 mikrokortit (Billnäs, Gammelby, Skogäng, Pentby)

Työväenarkisto, Helsinki (TA)

Billnäs metallfackavdelnings arkiv AO 21

Pöytäkirjat 1908–1918

Fiskars svenska arbetarförenings arkiv

Pöytäkirjat 1906–1966

Pinjaisten työväenyhdistyksen arkisto

Pöytäkirjat 1905–1914

Lehdet

Arbetaren 1906

Arbetet 1917

Vestra Nyland 1917–1918

Haastattelut

Österberg, Kurt (KÖ): Västnyländsk berättelsesamling från ”förritidn” (CD-levyt), Raaseporin kaupunginkirjasto.

KÖ 4. Haastattelija: Kurt Österberg. Haastateltavat: Harald Kullberg, Joel Kullberg, Åke Nässling, Levi Palmroos, Emil Peltonen, Aina Wessman, Toivo Westerlund. Aika: 15.1.1981. Paikka: Billnäsän seurojentalo.

KÖ 5. Haastattelija: Kurt Österberg. Haastateltavat: Hildur Bruun, Harald Kullberg, Joel Kullberg, Åke Nässling, Levi Palmroos, Emil Peltonen. Aika: 5.12.1981. Paikka: Billnäsän seurojentalo.

KÖ 13. Haastattelija: Kurt Österberg. Haastateltavat: Irma Heerman, Harald Kullberg, Joel Kullberg, Åke Nässling, Levi Palmroos, Emil Peltonen, Bertil Svanbäck, Knut Åsten, Eber Österberg. Aika: päivämäärä ei merkitty, 1981. Paikka: Billnäsän seurojentalo.

Kirjallisuus

Ahvenisto, Inkeri (2008): *Tehdas yhdistää ja erottaa Verlassa 1880-luvulta 1960-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Bondestam, Anna (1972): Åland vintern 1918. Schildts, Helsinki.

- Bondestam, Anna (1990): *Jakobstad vintern 1918*. Jakobstads museum, Pietarsaari.
- Bondestam, Anna & Helsing, Alf-Erik (1978): "Som en stubbe i en stubbåker": *Finlands svenska arbetarförbund 1899–1974*. Fram förlag, Vaasa.
- Engman, Max: Engmännen och konfliktgemenskapen i Fiskars. Julkaisematon esitelmä.
- Engman, Max (2016): *Språkfrågan. Finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsinki.
- Eriksen, Thomas Hylland (2000): *Etnicitet och nationalism*. Nya doxa, Göteborg.
- Greiff, Mats (2004): "Vi bodde, bad och blev utbildade som om vi vore på skilda kontinenter". *Katolska och protestantiska arbetare i Belfast 1850–1914*. Malmö högskola, Malmö.
- Horgby, Björn (1996): *Dom där. Främlingsfientligheten och arbetarkulturen i Norrköping 1890–1960*. Carlssons, Tukholma.
- Hummelin, Keijo & Hummelin, Ulla (1993): *Muistikuvia suomenkielistä Karjaalla: Suomenkielisten elämää vuosisataisesta näkökulmasta lähinnä 1860–1960 vaiheilta*. Karjaa.
- Hämäläinen, Pekka Kalevi (1978): *Luokka ja kieli vallankumouksen Suomessa*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Kaihovirta, Matias (2015): *Oroliga inför framtiden. En studie av folkligt politiskt agerande bland bruksarbetarna i Billnäs c:a 1900–1920*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.
- Klöveborn, Martin (1960): *Die Sprachliche Struktur Finnlands 1880–1950. Veränderungen im sprachlichen Charakter der finlandschwedischen Gebiete und deren bevölkerungs-, wirtschafts- und sozialgeographische Ursachen*. Finska Vetenskaps-Societeten, Helsinki.
- Koivisto, Johan (2007): *Verktogsarbetarnas hundraåriga fackliga verksamhet i Billnäs brukssamhälle. Billnäs metallarbetar fackavdelning nr 21 1907–2007*. Billnäs Metallarbetarfackavdelning nr 21, Helsinki.
- Koivuniemi, Jussi (2000): *Tehtaan pillin tahdissa. Nokian tehdasyhdyskunnan sosiaalinen järjestys 1870–1939*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Korhonen, Mikael (1995): *Befolkningsstatistik för Pojo 1860–1990*. Teoksessa Mikael Korhonen (toim.), *Vallonsmeder och krigsbarn. Historier om Pojo under tre sekel. Valloniseppiä ja sotalapsia. Kertomuksia pohjalaisista kolmelta vuosisadalta*. Pohjan paikallishistoriallinen arkisto, Pohja, 116–126.
- Levi, Giovanni (1991): *On Micro-history*. Teoksessa Peter Burke (toim.), *New Perspectives on Historical Writing*. Polity Press, Cambridge, 93–113.
- Lindholm, Sture (2005): "Röd galenskap – vit terror": *Det förträngda kriget 1918 i Västnyland*. Proclio & Söderströms, Tammisaari & Helsinki.

- Lönnroth, Harry (toim.) (2009): *Tampere kieliyhteisönä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Mansikkaniemi, Heikki (2009): *Karjaan suomenkielistä sosialidemokratiaa 100 vuotta. Karjaan suomalainen työväenyhdistys 5.5.1907–28.2.1954. Karjaan sos.dem. yhdistys 28.2.1954–*. Karjaa.
- Marttila, Juuso (2014): *Työ teollistumisen ja arjen rajapintana. Strömforsin ja Ramnäsin rautaruukkiihteisöt 1880–1950*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.
- Meinander, Henrik (2016): *Nationalstaten. Finlands svenskhet 1922–2015*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsinki.
- Nyberg, Lars (1978): *Kriser och ödesår*. Karjaa.
- Olsson, Lars (1995): *På tröskeln till folkhemmet. Baltiska flyktingar och polska koncentrationslägerfångar som reservarbetskraft i skånskt jordbruk kring slutet av andra världskriget*. Morgonrodnad, Lund.
- Parikka, Raimo (1997): ”Varo veli, topora yksin matkustaa” – Rahvas, vastarinta, politiikka. Teoksessa Raimo Parikka (toim.), *Työväestö ja kansakunta*. Väki voimakas 10. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki, 99–171.
- Paunu, Hjalmar (1987): *Muistelmia pappisvuosiltani maaseudulla 1905–1926*. Jyväskylän.
- Sundberg, Jan (1985): *Svenskhetens dilemma i Finland: finlandssvenskarnas samling och splittring under 1900-talet*. Finska Vetenskaps-Societeten, Helsinki.
- Suodenjoki, Sami (2010): *Kuriton suutari ja kiistäminen rajat. Työväenliikkeen läpimurto maalaisyhteisössä 1899–1909*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Tegengren, Helmer (1949): *Billnäs bruks historia. Minnesskrift på uppdrag av styrelsen för Billnäs Bruk A.B.* Helsinki.
- Teräs, Kari (2001): *Arjessa ja liikkeessä. Verkostonäkökulma modernisoituviin työelämän suhteisiin 1880–1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Uusitalo, Taina (2015): *Kieli vai työväenaate? – Taistelu ruotsinkielisen työväestön maailmankatsomuksesta 1900–1917*. Turun yliopisto, Turku.
- Waris, Heikki ([1932] 2016): *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin pitkän sillan pohjoispuolelle*. Into, Helsinki.
- Westerlund, Magnus (2006): *Harhaanjohdetut torpparit ja isänmaalliset opiskelijat – Ruotsinkieliset suomalaiset ja vuoden 1918 sota*. Teoksessa Petri Karonen & Kerttu Tarjamo (toim.), *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 123–165.
- Vilkuna, Kustaa H. J. (1996): *Arkielämää patriarkalisessa työmiestyhteisössä. Rautaruukkilaiset suurvalta-ajan Suomessa*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Rajat ja radikalismi – pohjoisen työväenliike tiellä vallankumoukseen

Tornion nimismies arvioi talvella 1918 käydyin Tervolan taistelun antaneen valkoisille itseluottamusta ja ottaneen ”punaisten kerskaavan röyhkeyden pois”.¹ Hän oli helpottunut valkoisten voitosta, mutta tuli samalla ilmaisseeksi niitä pelkoja, joita työväenliike oli nostattanut vallanpitäjien keskuudessa keväästä 1917 alkaen. Huoli ei ollut kohdistunut ainoastaan Lapin työväenliikkeeseen vaan laajemmin työväestön poliittiseen liikehdintään Suomessa sekä naapurimaissa Ruotsissa ja Venäjällä. Pelko työväestön aktivoitumisesta oli kasvanut Ruotsin nälkämellakoiden ja lokakuun vallankumouksen jälkeen; naapureiden esimerkkien ja verkostojen pelättiin levittävän vallankumouksen myös pohjoiseen.

Tervolan taistelu käytiin 1. helmikuuta. Kemistä Rovaniemelle matkanneen 160 punakaartilaisen tarkoituksena oli vallata neljä päivää aikaisemmin valkoisille menetetty Rovaniemi takaisin, mutta matka katkesi valkoisten väijytykseen jo Tervolassa. Lapin suojeluskuntalaiset olivat saaneet vahvistusta jääkäreistä, ja yhdessä he hajottivat punaisten joukot puolen tunnin taistelussa. Vain joka toisella kaartilaisella oli ase. Aseettomat punaiset ryntäsivät kauhun vallassa pakoon, kun taas taistelemaan jääneiden kohtalona oli joko kuolema, vankila tai pako. Tieto suojeluskuntalaisten etenemisestä laukaisi punaisten pakolaisten virran Neuvosto-Venäjälle, Ruotsiin ja Norjaan. Osa Lapin punakaartilaisista suuntasi aiemmin Ouluun taistelemaan lähteneiden tueksi, mutta sielläkin taistelut päättyivät punaisten tappioon helmikuun 3. päivänä.²

Tervolan taistelu sementoi valkoisten voiton Lapissa, samalla kun se kansalaissodan konfliktina osoitti Lapin alueen nivoutumisen kaikilta tasoiltaan suomalaiseen yhteiskuntaan ja sen kehitykseen niin pitkällä aikavälillä kuin vuosien 1917 ja 1918 osalta. Lapin työväestö oli yhteiskunnallisesti tietoinen ja tarpeeksi radikaali osallistuakseen kansalaissotaan. Tässä artikkelissa tutkin pohjoisen työväenliikkeen radikalismia vuonna 1917 ja erityisesti sen ylijärjestyksen muotoa ja sisältöä. Kansallisten tekijöiden ohella keskityn erityisesti transnationaalien vaikutteiden osuuteen ja merkitykseen Lapin työväestön yhteiskunnallis-poliittiselle toiminnalle. Lähten liikkeelle oletuksesta, että kansalaisyhteiskunnan rakentamiseen osallistuivat suomalaisten lisäksi myös naapurimaiden kansalaiset. He eivät välttämättä olleet mukana tavoitteellisesti eivätkä tietoisesti, mutta antoivat omilla ideoillaan, malleillaan ja käyttäytymisellään vaikutteita, joita sovellettiin ja mallinnettiin Suomen olosuhteisiin. Raja tutkimusalueen Lappiin, sillä siellä ylijärjestyksen kanssakäyminen on ollut arkinen osa alueen asukkaiden taloudellisia, sosiaalisia ja kulttuurisia suhteita paikallistasolla jo vuosisatoja.

Ylijärjestyksen eli transnationaalisuuden määrittelyssä nojaan Steven Vertoveciin, joka ymmärtää transnationaalisuuden eivaltioimien toimijoiden jatkuvina yhteyksinä kansallisten rajojen yli. Transnationaaliset toimijat voivat olla järjestöjä tai yksilöitä, joita yhdistää toisiinsa esimerkiksi uskonto tai aate ja jotka tältä pohjalta rakentavat ja kehittävät yhteyksiään ja suhteitaan.³ Artikkelissani yhteinen aate on tietenkin työväenaate. Tarkastelen työväestön radikalisoitumista toimeentulon, ensimmäisen maailmansodan aiheuttamien muutosten ja työväenliikkeen sisäisen kehityksen näkökulmista. Keskiössä on ylijärjestyksen vuorovaikutuksen, siis Pohjois-Kalotin työväestön liikkuvuuden, verkostoitumisen ja tiedonvälityksen rakentuminen ja sen merkitys työväenliikkeen radikalisoitumiselle pitkällä ja lyhyellä aikavälillä.

Tutkimusalue, Pohjois-Kalotti, muodostuu Suomen, Ruotsin, Norjan ja Venäjän pohjoisimmista maakunnista ja alueista eli Lapista, Norrbottenista, Finnmarkenista ja Kuolan niemimaasta. Lapin maantieteellinen sijainti kolmen valtakunnan naapurina,

käytännössä avoimine rajoineen, tarjosi kaikenlaiselle kanssakäymiselle hyvät puitteet. Naapuruus konkretisoitui liikkuvuutena rajojen yli kauppa-, työ- ja sukulaissuhteissa, ja niillä oli oma merkityksensä Lapin taloudellisten, sosiaalisten ja kulttuuristen olojen kehitykselle. Kalotin alueen asukkaiden keskinäisillä yhteyksillä oli pitkäaikainen tausta, mutta ne tiivistyivät entisestään 1800-luvulla. Ruotsin Pajalasta lähtöisin oleva lestadiolainen herätysliike on hyvä esimerkki rajat ylittävästä vuorovaikutuksesta. Liike levisi laajasti koko Kalotin alueelle ja vaikutti suureen osaan sen asukkaista jo 1800-luvun puolella.⁴

Pohjoisen olosuhteet, alueen perifeerinen taloudellinen ja hallinnollinen asema sekä teollistuminen raaka-ainehankintoiineen muodostivat pohjan alueen työväestön ja tilattomien radikaalille, yhteiskunnalliselle näkemykselle. Tämä näkemys perustui palkkatyölle, sosiaalisen ja poliittisen nousun tavoittelulle sekä itsenäisen työläisen eetokselle. Nykysuomen sanakirjassa radikalismi määritellään mielipiteiden jyrkkyydeksi, äärimmäisyyskanaksi ja olojen jyrkkään muuttamiseen pyrkiväksi suunnaksi.⁵ Mitä työväestön radikalismi oli 1900-luvun alkupuolen suomalaisessa yhteiskunnassa ja miten se ilmeni? Taloudelliset rakenteet muuttuivat globaalin teollistumisen myötä myös Suomessa. Työn tekemisen ehdot sekä työvoiman ja raaka-aineiden liikkuvuus vapautuivat, ja pääoman ja voiton tavoittelusta muodostui talouden keskeinen periaate. Sosiaaliset suhteet, asenteet ja normit sen sijaan pohjautuivat edelleen vallan kolmisäätyoppiin ja Raamatun huoneentauluun, eikä niissä tunnistettu tilattoman kansanosan aktiivista yhteiskunnallista roolia.⁶

Tätä taustaa vasten mikä tahansa tilattoman väestön ja palkkatyöläisten vaatima muutos taloudellisiin, sosiaalisiin tai yhteiskunnallisiin suhteisiin oli radikaalia sääty-yhteiskunnassa. Osa säätyläisistä ymmärsi meneillään olevan muutoksen, ja osallistumalla poliittisen ohjelman määrittelyyn työväenyhdistyksissä se pyrki pehmentämään työväestön toimintaa. Työväenliikkeestä sukeutui kuitenkin itsenäinen organisaatio omine tavoitteineen viimeistään Forssassa 1903.⁷ Poliittinen puolue, joka puhui muun muassa yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden, uskonvapauden, kah-

deksan tunnin työpäivän ja maksuttoman koulutuksen puolesta, oli jo sinällään radikaali – pyrkihän se jyrkästi muuttamaan yhteiskuntaa.

Toisaalta työväenliikkeen sisälle syntyi ryhmittymiä, jotka olivat radikaaleja suhteessa työväenliikkeen johtoon joko valtakunnallisesti tai paikallistasolla. He edellyttivät nopeampia tuloksia ja kyseenalaistivat poliittiset menetelmät. Esimerkiksi Tampereella ulkotyöväenyhdistys ilmaisi tyytymättömyyttään Tampereen työväenyhdistyksen politiikkaan ja Lapinniemen puuvillatehtaan työntekijät taas aloittivat vuonna 1906 lakon, jolle eivät saaneet työväenyhdistyksen hyväksyntää. Lapissa radikalismi ilmeni työväenyhdistysten muodossa ja niiden toiminnan sisällössä; taloudellisten ja sosiaalisten olosuhteiden pohjalta työväestö toimi omaehtoisesti heti alusta alkaen perustaen ja hallinnoiden yhdistyksiä itsenäisesti. Lapissa ei juuri wrightiläisyyttä tunnettu lukuun ottamatta 1880-luvulla perustetun Kemin Työväenseuran alkuvuosien toimintaa.⁸

Yhteinen pohja etelän ja pohjoisen Suomen työväestön radikalismille oli taloudellisesti turvaton tulevaisuus. Suhdanneherkillä aloilla, kuten sekatoissa, rakennusalalla ja sahateollisuudessa, elantonsa saaneet työntekijät kokivat työelämän, yhteiskunnan ja sosiaaliset suhteet toisin kuin vakituksessa työsuhteessa olevat ja toimivat politiikassa sen mukaan. Radikalismi oli sidoksissa toimijoiden perifeeriseen asemaan yhteiskunnassa ja omassa yhteisössään. Oulun läänin pohjoisen vaalipiirin painoarvo sosiaalidemokraattisessa puolueessa oli kevyt, mutta vastaavasti pohjoisen työväestön epäluottamus puolueeseen kärjistyi vuosien 1917 ja 1918 myötä eroamispisteeseen. Koko Pohjois-Suomen työväenliike oli perustamassa uutta, vallankumouksellista puoluetta sosiaalidemokraattisen puolueen tilalle 1920-luvulla.⁹

Vallankumouksen eetos

Venäjä ja ensimmäinen maailmansota antoivat raamit vuoden 1917 tapahtumille Lapissa. Vaikka aseellinen sota ei ulottunut

Suomeen eikä suomalaisia joukkoja osallistunut sotaan virallisesti, vaikutti sota emämaa Venäjän kautta suomalaisten arkeen ja lopulta myös maan valtiolliseen itsenäisyyteen. Venäjän suuriruhtinaskuntana Suomi oli ympärysvaltujen puolella, joten keskusvaltojen sotilaalliset pakotteet ja kauppasaarrot kohdistuivat myös Suomeen. Ensimmäisenä sota näkyi Lapissa Tornion ja Haaparannan (Karungin) nousemisena kansainvälisen politiikan keskiöön ympärysvaltujen uutena, turvallisena rajanylityspaikkana. Koska Saksa esti sotilaallisesti liikkumisen Itämerellä, hallitsijoiden, ympärysvaltujen edustajien, diplomaattien ja poliitikkojen liikkuminen järjestettiin pohjoisten reittien kautta. Torniolaiset saivat ihmetellä värikkäitä matkaseurueita alkaen leskikeisarinna Maria Fjodorovnasta, Battenbergin prinssistä ja suuriruhtinas Mikaelista päätyen sotavankeihin ja poliittisiin pakolaisiin. Sodan ensimmäisten viikkojen aikana kymmenientuhansien saksalaisten virta pois Venäjältä ja venäläisten virta Keski-Euroopasta takaisin kotimaahan kulkivat Tornion ja Haaparannan kautta. Sodan loppuun mennessä samaa reittiä myöten kuljetettiin niin kutsutuilla invalidijunilla 65 000 sotavankia.¹⁰

Pian maailmansodan sytyttyä myös jääkäriliike alkoi käyttää Haaparannan, Muonion, Kemin ja Ajoksen etappiteitä kuljettaessaan värväämiään nuoria miehiä Saksaan koulutukseen. Kaikkiaan noin 1750 nuorta miestä siirtyi Saksaan pohjoisten reittien kautta. Näin vuodesta 1915 alkaen Pohjois-Kalotissa oli ensimmäinen vallankumouksellinen organisaatio, tsaarin valtaa vastustavien kansalaisten aseellista vastarintaa tukeva verkosto. Rajavartiosto julkaisi paikallisissa lehdissä tiedonantoja, joissa varoitettiin ihmisiä osallistumasta millään tavoin laittomiin rajanylityksiin, mutta niin Suomen kuin Ruotsin puolella etappitoimintaan suhtauduttiin positiivisesti ja siihen sitoutui kymmeniä paikallisia asukkaita. Moni heistä oli työväenliikkeen aktiivi, kuten Hannes Uksila ja Yrjö Mäkelin, joka oli myös Oulussa ilmestyneen *Kansan Tahdon* päätoimittaja.¹¹

Vuonna 1917 oli meneillään ensimmäisen maailmansodan neljäs vuosi, ja sen raskaus alkoi näkyä Venäjän taloudessa ja yhteiskunnassa, mikä puolestaan heijastui Suomeen toimeentu-

lon ja poliittisen päätöksenteon kriiseinä.¹² Yrjö Mäkelin ennakoi jo syyskuussa 1914 pääkirjoituksessaan sodan mullistavan yhteiskuntaa perusteellisesti ja johtavan lopulta ”ankaraan otteluun” yhteiskuntaluokkien oikeuksista ja etuoikeuksista.¹³

Yksi otteluista tapahtui maaliskuussa 1917, kun Venäjän tsaari Nikolai II syöstiin vallasta. Väliaikainen hallitus palautti Suomelle kokonaisuudessaan autonomiset oikeudet, minkä myötä valtakysymys nousi tärkeäksi niin valtakunnallisesti kuin paikallisestikin. Lapissa niin kuin muuallakin Suomessa työväestö juhli maaliskuun vallankumousta rinta rinnan porvariston ja venäläisen sotaväen kanssa kirkossa, työväentaloilla ja kaduilla. Tsaarin syrjäyttäminen johti tsaarin järjestyksenvalvontakoneiston, santarmilaitoksen ja vanhan vallan virkamiesten syrjäyttämiseen. Useissa Lapin kunnissa tsaarinmielisten poliisien ja nimismiesten liikkumistila kapeni. Erottamisiin oli lupa sekä Suomen että Venäjän päättäviltä tahoilta. Alkuun lappilaisten keskuudessa vallitsi suuri yksimielisyys maaliskuun vallankumouksen tarpeellisuudesta, mutta pian porvaristo kyseenalaisti sen: vallanvaihdos alkoi näyttää vaaralliselta, jopa bolševismilta. Kemijärvellä poliisit ja nimismies eivät suostuneet eroamaan lainkaan, ja Rovaniemellä Kemi-yhtiön metsäpäällikkö R. H. Sandberg alkoi järjestää epävirallista, aseistettua suojeluskuntaa jo heinäkuussa.¹⁴

Tsaarinmielisen hallinnon syrjäyttämisen lisäksi myös työväen-neuvostojen ja -toimikuntien perustamisen eli paikallisen vallan haltuun ottamisen malli tuli Venäjältä. Pohjoisessa ilmestynyt puoluelehti *Kansan Tahto* julkaisi jo 19. maaliskuuta suomenkielisen käännöksen sekä Venäjän sosialistivallankumouksellisten toimintaohjeista että Pietarin työväenneuvoston perustamisesta.¹⁵ Samana päivänä Kemiin perustettiin Lapin ensimmäinen työväenneuvosto. Venäläisten ohjeistus saavutti pohjoisen nopeammin kuin Suomen sosialidemokraattisen puolueen neuvoston ohjeistus, joka julkaistiin kaksi päivää myöhemmin. Huhtikuun puoliväliin mennessä Lapissa oli jo 18 työväenneuvostoa. Helsingissä ja Viipurissa työväenneuvostoissa oli työläisenemmistö, mutta pohjoisessa, esimerkiksi Oulussa, ne olivat puhtaasti työväestön muodostamia.¹⁶

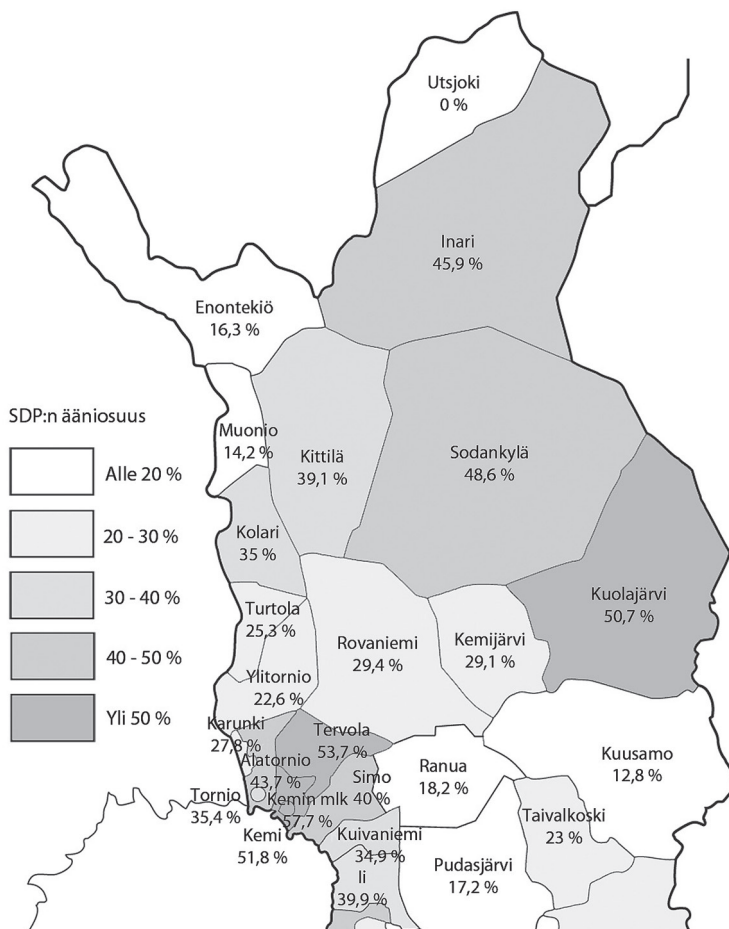
Vallankumousvappu Rovaniemellä vuonna 1917. Kulkue on lähdössä Renkaan talolta. Kuva: Lapin maakuntamuseo.

Yksi vallankumouksellista mielialaa lisäävä tekijä oli varmasti Haaparannan ja Tornion kautta takaisin Venäjälle matkanneet tunnetut vallankumoukselliset. Venäläisten poliittisten pakolaisten virta Euroopasta takaisin kotimaahansa alkoi Tornion raja-asemalla maaliskuun loppupuolella. Pakolaismäärät olivat vielä huhti- ja toukokuussa varsin maltillisia. Suurin ryhmä oli 15.4. saapunut 33 henkilön seurue, jota johti V. I. Lenin. Kesäkuussa vallankumouksellisten paluumuutto kiihtyi ja parhaimmillaan rajan ylittivät päivittäin kymmenet, jopa sadat venäläiset. Osa junista jatkoi suoraan Pietariin, osa pysähtyi tarkastusta varten Ouluun tai Riihimäelle. Kesäkuun 11. päivänä Tornioista lähti Oulun kautta Venäjälle juna, jossa istui yli 40 vuotta kestäneeltä pakomatkalta kotiin palaava vallankumousveteraani Pjotr Kropotkin. Oulun työväenneuvosto oli valmistautunut kunniavieraan vastaanottoon ja järjesti hänelle rautatieasemalla pieni-

muotoisen juhlan. Musiikista vastasi Oulun työväenyhdistyksen torvisoittokunta ja tervehdyssanoista Oulun työväenneuvoston puolesta Hannes Uksila.¹⁷ Puheen jälkeen asemalle kerääntynyt yleisö kohotti eläköön-huudon ”kerta toisensa jälkeen vapaan Venäjän jalolle pojalle”. Kiitospuheessaan Kropotkin vakuutti, että ”vapaa Venäjä tulee aina suojelemaan Suomen vapautta”.¹⁸

Kesällä puhkesivat lakot. Kemijoen uittotyöläisten, Karihaaran sahan sekä Kemian satamatyöläisten lakot päättyivät lakkolaisten eduksi, mikä vahvisti työväestön yhteenkuuluvuutta. Toisaalta Karihaaran lakko heitti epäilyksen varjon sahateollisuustyöväen liiton ylle, sillä se ei antanut lupaa aloittaa lakkoa. Porvarilehdissä lakkoa haukuttiin ”korpilakoksi”. Valtalain kumoaminen ja eduskunnan hajottaminen eivät lannistaneet lappilaisten uskoa parlamentaariseen vaikuttamiseen, vaan he osallistuivat aktiivisesti vaaleihin vastustaakseen porvareita ja äänestivät sosiaalidemokraattisen puolueen Lapin suurimmaksi puolueeksi. Syksyn myötä työttömyys ja paheneva elintarvikepula terävöittivät työväenneuvostojen kannanottoja. Ne olivat välittömästi valmiita suurlakkoon ja järjestyksenvallontaan, kun Suomen Ammattijärjestön ohjeistus ja käskyt saavuttivat pohjoisen marraskuussa 1917.¹⁹

Lapissa maaliskuun vallankumous urautui pian työväestön ja omistavan luokan väliseksi välienselvittelyksi. Tässä ei ollut mitään yllätyksellistä, sillä sama oli toistunut jo 1900-luvun alun Simon Kallion sahan lakossa (1903), yleislakossa (1905) ja Perä-Pohjolan tukkityöläisten lakossa (1906). Lakot olivat repiviä, ja esimerkiksi vuoden 1906 lakon Kemiyhtiö hajotti väkivalloin santarmien avulla ja haastoi lakkolaisia oikeuteen. Vuosisadan vaihteessa perustettujen poliittisten ja ammatillisten yhdistysten jäsenenä toimi metsäteollisuudesta elantonsa saaneita työläisiä ja tilattomia, jotka määrittelivät itsenäisesti tavoitteensa ja toimintansa. Sosiaalidemokraattinen puolueorganisaatio, työväenlehdistö ja suomalainen kansalaisyhteiskunta olivat Lapin työväenliikkeen perusta, mutta sen puhtaasti työläishenkinen eetos oli alueellinen erityispiirre.²⁰ Eetos oli paljolti seurausta Lapin taloudellisesta ja sosiaalisesta kehityksestä sekä niistä yllirajaisista

Sosiaalidemokraattien kannatus syksyn 1917 eduskuntavaaleissa Pohjois-Suomen alueella. Lähde: Suomen Virallinen Tilasto XXIX:8. Eduskuntavaalit vuonna 1917, taulu II b.

arvoista ja asenteista, jotka vaikuttivat yleensä Pohjois-Kalotin asukkaiden yhteiskunnalliseen toimintaan ja työväenliikkeen radikalisoitumiseen. Seuraavaksi tutkinkin työväenliikkeen radikalismia taloudellisten ja sosiaalisten rakenteiden kautta.

Talous, työ ja työvoima

Vaikka ensimmäinen maailmansota heikensi suomalaisten arkea, lisäsi se kuitenkin alkuun taloudellista toimeliaisuutta niin Suomessa kuin Lapissakin. Siinä missä eteläisen Suomen tehtaat olivat työllistettyjä Venäjän armeijan sotatarviketilauksista, pohjoisessa toimineet yritykset hyödynsivät sijaintiaan. Strategisesti tärkeänä kauttakulkupaikkana Lappi tarjosi jatkuvuutta ympärysvaltojen taloudelliselle, sotilaalliselle ja poliittiselle toiminnalle. Kansainväliset verkostot olivat nyt aivan käden ulottuvilla myös tavallisille lappilaisille.

Talvella 1915–1916 Venäjän armeijan asekuljetukset organisoitiin Jäämereltä Pietariin neljää reittiä pitkin, joista kolme oli Lapissa: yksi Kantalahdesta Kuolajärvelle ja siitä edelleen Rovaniemelle, toinen Skibottenista Karunkiin, kolmas Kirkkoniemestä Rovaniemelle. Kuolajärven kautta kuljetettiin aseita kaikkiaan 4 000 tonnia. Ihmisten virta oli valtaisa, ja pelkästään Kuolajärveltä tässä niin kutsutussa ”kassien ajossa” oli mukana satoja hevosia kuskeineen. Kuolajärven ja Kantalahden kautta kuljetettiin myös sotilaita, muun muassa kirgiisejä perheineen. Kirkkoniemestä kuljetettiin talven 1916 aikana 5 000 paalia pumpulia etelän tekstiilitehtaille. Käsivarren reitti Skibottenista Karunkiin tehtiin puolestaan asekuljetuksia varten, mutta kapasiteetiltaan se oli itäistä reittiä pienempi. Kaikki reitit olivat taloudellisesti merkittäviä paikallisille, mutta moni hevosmies jäi taloudellisesti tyhjän päälle, kun reitit ja niiden tarjoamista töistä ja palveluista koostuneet rahavirrat tyrehtyivät viimeistään talvella 1917.²¹

Talvella 1917 Lapin leivän isäksikin kutsuttu Kemiyhtiö keräsi sievoiset voitot sahatavaran vientikaupasta. Kemiyhtiö oli ostanut Sandvikin sahan Ruotsin Seittenkarin (ruotsiksi Seskarö) saarelta jo vuonna 1909, mikä osoittautui ensimmäisen maailmansodan aikana kannattavaksi liikkeeksi. Yhtiö nosti osinkoa ensimmäisen sotavuoden aikana 10 prosentista 25 prosenttiin ja vuonna 1917 nousu jatkui ollen jo 30 prosenttia. Ruotsalaisen tytäryhtiönsä turvin Kemiyhtiö pystyi jatkamaan ulkomaankauppaa ja

kiertämään Saksan Venäjälle asettamaa Itämeren saartoa Ruotsin ja Norjan satamien kautta.²²

Ensimmäisen maailmansodan aikainen ylijääminen kanssakäyminen Tornionjokilaaksossa ja muualla pohjoisessa ei ollut poikkeuksellista vaan sillä oli ikiaikaiset perinteet, joiden pohjalta muotoutui Pohjois-Kalotin talousalue 1800-luvun alkupuoliskolla. Se ulottui Norrbottenista Arkangeliin ja Narvikista Rovaniemelle. Asukkaiden elanto perustui perinteisesti kauppaan, porotalouteen, karjankasvatukseen ja kalastukseen. Kauppaa käytiin porotuotteista, suolasta, voista, kalasta ja viljasta. Taloussuhteet loivat laajan ja tiiviin vuorovaikutusverkoston, jota kuvaa hyvin muun muassa Kuolajärven itäisempien kylien suuntautuminen kauppayhteyksissä ensisijaisesti itään, Kantalahteen, ja vasta toissijaisesti länteen, Kemijärvelle. Myös poronhoitoalueet olivat ylijäämisiä.²³

Teollistumisen myötä kiinnostus pohjoiseen kasvoi, ja kilpailu arktisista luonnonvaroista käynnistyi 1800-luvun puolivälissä. Koskemattomat metsäalueet, vesistöt kuljetusreitteinä ja energialähteinä sekä halpa työvoima sitoivat alueen tiukasti kapitalistiseen talouteen, maailmanlaajuiseen kauppaan ja työnjakoon; pohjoisen rooli oli tuottaa raaka-ainetta teollisuuden tarpeisiin ja Euroopan markkinoille. Suomen Lapissa tämä merkitsi elinkeinorakenteen modernisoitumista Kemijoen varren savottojen ja Perämeren pohjukan sahojen ja tehtaiden myötä 1880-luvulta alkaen. Syvemmillä käynnistettiin massiiviset raaka-ainehankinnat savottojen ja uittojen muodossa. Pohjois-Ruotsissa sahateollisuus oli rantautunut Sundsvallin seudulle jo pari vuosikymmentä aikaisemmin. Kaupallinen kaivostoiminta käynnistyi Norrbottenissa 1890-luvulla, jolloin valtion malmiyhtiö LKAB perustettiin ja suunnitelmat rautatieyhteyksistä malmikentiltä eteläiseen Ruotsiin saivat vauhtia. Norjassa oli puolestaan tarjolla kaivostöitä 1860-luvulta lähtien, ja Muurmännin alue houkutteli kaupalla ja vuosina 1915–1916 Kirovin (Muurmännin) radan rakennustöillä.²⁴

Toinen kapitalisoituvan talouden tunnusmerkki oli työvoiman liikkuvuus. Lapissa se näkyi aina 1900-luvun alkuun kasvavana

siirtolaisuutena. Koko siirtolaisuus suhteutettuna alueen väkilukuun oli 1870-luvulla 4,8 promillea ja seuraavalla vuosikymmenellä yli 7 promillea. Siirtolaisuudesta suuntautui runsas promille muualle kuin Amerikkaan 1890-luvulle asti. Liikkuvuus kiihtyi jo 1860-luvulla, jolloin suurin osa muuttaneista lappilaisista asettui lähialueille.²⁵ Köyhyys ja nälänhätä ajoivat heitä alkuun Finnmarkenin rannikon kaivoksille töihin ja sieltä edelleen amerikkalaisten asiamiesten houkuttelemina Michiganiin ja Minnesotaan 1870-luvulla. Seuraavan viidenkymmenen vuoden aikana yli 16 000 lappilaista suuntasi Pohjois-Amerikkaan. Tuhannet suomalaiset jäivät Norjaan pysyvästi muodostaen kveeni-yhteisön. Myös Kuolan niemimaa luontaiselinkeinoinen oli yksi vaihtoehto ja on arvioitu, että noin tuhat suomalaista jäi asumaan sinne.²⁶

Samoihin aikoihin lappilaiset tilattomat ja tilalliset, erityisesti Tornionjokilaaksosta, kiinnostuivat palkkatyöstä sahoilla, savotoilla ja kaivoksilla Västernorrlandissa ja Norrbottenissa. Pohjois-Ruotsissa ei ollut riittävästi työntekijöitä omasta takaa, jolloin ulkopaikkakuntalaisten houkutteleva työvoimaksi oli ratkaisu ongelmaan. Sekä Ruotsin että myöhemmin Suomen pohjoisosiin muutti tuhansia uusia asukkaita teollistumisen alkuaikoina. Sahateollisuuden keskittymää, Sundsvallia, kutsuttiinkin Pohjolan Klondikeksi sinne palkkatyön perässä virranneen työväestön vuoksi; 1870-luvulla kaupungin väkimäärä kasvoi yli kymmenellä tuhannella. Muuttajien joukossa oli myös suomalaisia tilattomia Pohjanmaalta ja Perä-Pohjolasta.²⁷

Sundsvallin ohella suomalaisia suuntasi Malmbergin, Jälliväärin ja Kiirunan kaivoksille Pohjois-Ruotsin kaivosteollisuuden käynnistyttyä 1890-luvulla. Ennen 1910-lukua Ruotsiin muutti pysyvästi noin 1 400 lappilaista, mutta kausityöntekijöinä heitä oli joka vuosi satoja varsinkin Norrbottenissa. Esimerkiksi Sandvikin sahalla työskenteli vuonna 1917 noin 200 suomalaista. Yhdessä toisen, raahelaisomisteisen Granvikin sahan 400 työläisen kanssa he muodostivat perheineen tiiviin sahayhteisön. Kaikkiaan Seittenkarissa oli 2 900 asukasta. Kanssakäyminen oli mutkatonta, olihan valtaosa Norrbottenin asukkaista suomensu-

kuisia ja ymmärsi suomea. Suomalaisten lukumäärä kasvoi myös Kuolan niemimaalla, jossa oli noin viisi tuhatta siirtotyöläistä Muurmannin radan rakennustöiden aikana. Useat heistä olivat Pohjois-Suomesta.²⁸

Lapista lähdettiin muualle töihin, mutta sinne myös tultiin töihin – liikkuvuus oli siis kaksisuuntaista. Työvoimaa alkoi virrata Lappiin metsäteollisuuden laajentaessaan toimintaansa alueella 1890-luvulla. Lapin väkiluku oli 1870-luvulla noin 33 000, mutta 1880-luvulta lähtien se alkoi nousta nopeasti ja oli kaksinkertainen jo vuosituhannen vaihteessa. Lisäksi alueella oli vuosittain tuhansia ulkopaikkakuntalaisia kausityöläisiä muualta Suomesta. Työvoimaa Lappiin houkuteltiin lukemalla puutavarayhtiöiden ilmoituksia kirkonmenojen yhteydessä. Kutsuun vastasivat erityisesti Kainuun, Pohjois-Karjalan ja Savon sekä Keski-Suomen nuoret miehet.²⁹

Sosiaalinen murros pohjoisen yhteisöissä

Teollistuminen näkyi koko Pohjois-Kalotin alueella uusina työn, sosiaalisen järjestäytymisen ja yhteiskunnallisen toiminnan muotoina. Eri puolille Pohjois-Kalottia syntyi suuria ja pieniä työläisyhteisöjä, ensimmäiset Norjaan ja Ruotsiin ja seuraavat metsäteollisuuden raaka-ainealueen laajenemisen myötä yhä syvemmälle Suomen Lappiin. Työvoiman ylijääminen liikkuvuus toi oman lisänsä yhteisöjen elämään. Kun vuorovaikutus oli aikaisemmin perustunut ensisijaisesti sukusiteisiin muun muassa Tornionjokilaaksossa, kiinnittyi se nyt myös työhön ja sosiaaliin asemaan. Näin liikkuvuus avasi lappilaisille uusia näkymiä talouteen ja yhteiskunnalliseen toimintaan ja toi uusia arvoja ja asenteita puntaroitavaksi.

Perinteisten agraari- ja luontaistalousyhteisöjen taloudellinen ja sosiaalinen rakenne alkoi muuttua 1890-luvulta lähtien. Palkkatyöväestön osuus kasvoi. Metsä- ja kaivosyhtiöiden palveluksessa työskenteli paikallisia tilattomia ja tilallisia, mutta myös ulkopaikkakuntalaisia siirtotyöläisiä. Palkkatyö antoi tilattomille

ja työväestölle uuden statuksen – heistä tuli taloudellisesti itsenäisiä. Nuori sukupolvi hyötyi liberalisoitumisen myötä säädetyistä laeista, jotka mahdollistivat vapaan liikkuvuuden ja ammatinvalinnan. Työväki irrottautui talonpoikaisyhteisön isäntävaltaan perustuvista suhteista. Muutos näkyi myös mentaalisella puolella, sillä nuoret olivat avoimia uusille arvoille ja asenteille, valmiita elämään uudenlaisen yhteiskunnan ehdoilla. He erottautuivat pian myös sosiaalisesti ja kulttuurisesti omaksi ryhmäkseen. He olivat ehkä tutustuneet raittiusliikkeeseen ja muuhun järjestötoimintaan omalla kotipaikkakunnallaan ja olivat näin potentiaalisia jäseniä työväenyhdistyksiin. Valtaosa muuttajista oli ei-lestadiolaisia, eivätkä he omaksuneet talonpoikaisyhteisön lestadiolaisia arvoja ja elämäntapaa.³⁰

Edellinen suuri sosiaalinen murros, joka lähti liikkeelle Norrbottenin Pajalasta 1840-luvulla ja jonka liikkeelle panevana voimana oli ollut lestadiolainen herätysliike, näkyi sosiaalisen normiston ja arvomaailman yhdenmukaistumisena Norrbottenin ja Lapin agraari- ja saamelaisyhteisöissä. Erityisesti Suomen Lapissa lestadiolainen liike näyttäytyi talonpoikaiston keinona asettaa itsensä tasavertaiseksi kirkon ja kruunun virkamiesten rinnalle. Lestadiolainen liike ja sen saarnamiehet edustivat siis paikallista talonpoikaisvaltaa, ja elämää säätelivät *Raamattu* ja *Vähä katekismus*. Niinpä työväestön erilainen elämä näyttäytyi talonpoikaistolle tuhlailuna, epämoraalisena käytöksenä ja ennen kaikkea kirkon, uskonnon ja esivallan aseman kyseenalaistamisena. Teollistuminen ja kapitalistiset tuotantosuhteet tulivat periferiaan-kin muokaten vääjäämättä vanhaa maailmaa, mutta paikallinen agraariyhteisö syytti yhteisön elämän ja arvojen muuttumisesta muutoksen mukanaan tuomia ihmisiä, siirtotyöläisiä.³¹

Sosialismin juuret ja vallankumoukselliset siivet

Siirtotyöläiset, olivat he sitten Lapista tai muualta tulleita, toivat mukanaan uutta tietoa ja kokemuksia työolosuhteista, palkkauksesta sekä ammatillisesta ja poliittisesta työväenliikkeestä. Tie-

toa kulkeutui lehdistön, puolueen agitaattoreiden ja paikallisten verkostojen kautta. Kaikki tämä innosti ja motivoi työväestöä ja tilattomia perustamaan paikallisia työväenyhdistyksiä myös kotiseudulleen Lappiin.³² Lapin työväenliikkeen voi sanoa olleen radikaali jo ennen vuotta 1917, sillä se oli työväestön itsenäinen ja omaehtoinen projekti. Mutta mikä oli ylijärjestyksen tekijöiden vaikutus Lapin työväestön radikalismiin ennen vuotta 1917 ja sen aikana?

Työväenliike järjestäytyi Pohjoismaissa 1800-luvun lopulla Saksan työväenpuolueen mallin mukaisesti. Ruotsin Socialdemokratiska Arbetarpartiet (1889) ja Suomen Sosialidemokraattinen Puolue (1903) omaksuivat liki sellaisenaan Karl Kautskyn kirjoittaman *Erfurtin ohjelman* (1891) tavoitteet ja menettelytavat. Ruotsin työväestö oli toiminut työväenyhdistyksissä ja ammattiliitoissa jo 1860-luvulta alkaen. Erityisesti ammattiyhdistystoiminta suurine lakkotaisteluineen 1870- ja 1880-luvuilla avasi näkymän työelämään ja etupoliitiikkaan. Jännitteet Ruotsin poliittisessa ja ammatillisessa työväenliikkeessä olivat nähtävillä 1800-luvun lopulta lähtien. Ne konkretisoituivat sekä poliittisen että ammatillisen liikkeen hajoamisena: vasemmistososialistit, marxilaiset ja nuorisoliittolaiset erotettiin puolueesta vuonna 1908, ja anarkosyndikalistit perustivat oman ammattiliiton kaksi vuotta myöhemmin. Ruotsin työväestö oli siis jakaantunut mallittaiseen ja radikaaliin jo ennen ensimmäistä maailmansotaa.³³

Ammatillinen järjestäytyminen alkoi Norrbottenissa 1890-luvulla, mutta Sundsvallissa jo 1870-luvulla. Ensimmäinen laaja lakko, Sundsvallstrejken, käytiin vuonna 1879. Sieltä lapilaiset saivat myös ensimmäiset tiedot ja kokemukset lakosta. Sahalla työskenteli tuhansittain tilapäistyövoimaa koko pohjolan alueelta. Lakon jälkimaininkeina Ruotsissa rajoitettiin lakkotoimintaa. Toinen merkittävä lakko, Nordbergsstrejken, käytiin vuosina 1891 ja 1892 Västmanlandissa. Siellä sosialidemokraattinen puolue ja lakkolaiset joutuivat lopulta vastakkaisille puolille, ja työväenliikkeen eripuraisuus oli kylvetty. Monet irtisanotut lakkolaiset suuntasivat uuden työn toivossa kohti Norrbottenin savottoja, sahoja ja kaivoksia. He toivat poliittisen kokemuk-

sensa ja tietonsa 1890- ja 1900-luvuilla pohjoiseen perustettuihin ammattiosastoihin ja työväenyhdistyksiin.³⁴

Tärkeimmiksi sosialismin airueiksi nousevat kuitenkin rautatietyöläiset, jotka rakensivat radan rannikolta pohjoisen kaivosalueelle ja jotka Bengt Matin sanoin ”förde med sig nya tankegångarna från landets centralare delar”.³⁵ Malmbergin työväenyhdistys perustettiin vuonna 1895, ja sitä seurasivat muutaman vuoden päästä kaivos- ja metsätyömiesten ammattiosastot sekä työväenyhdistykset eri puolilla Norrbottenia. Elinkeinorakenteen kehityksen vuoksi voisi luulla, että työväenliike organisoitui Pohjois-Ruotsissa aikaisemmin kuin Lapissa. Asia ei kuitenkaan ollut näin, vaan kuten aikaisemmin on todettu, Kemin Työväenseura perustettiin ensin,³⁶ mutta Norrbottenin toiminta oli ehkä järjestetyneempää ja määrätietoisempaa ennen vuotta 1917.

Lapin ja Norrbottenin työväenliikkeellä oli useita yhdistäviä piirteitä. Molempien jäsenistö oli palkkatyöväestöä ja määritteli itsenäisesti poliittiset tavoitteensa. Toiminnan liikkeelle panevana voimana oli työn ja pääoman välinen ristiriita, joka juontui metsä- ja kaivosteollisuuden raaka-ainehankinnoista alueella. Etelässä työväenliikkeen jäsenistöstä suuri osa oli maatilojen palkollisia, pientilallisia ja torppareita. Sen sijaan pohjoisessa maanomistukseen ja isäntävaltaan perustuvat sosiaaliset suhteet eivät olleet merkittäviä. Sekä Norrbotten että Lappi sijaittivat kaukana vallan keskuksista, sekä valtion että työväenpuolueiden keskushallinnosta.³⁷ Palkkatyö, maailmanmarkkinoiden vaihteluista riippuvainen toimeentulo ja huonot mahdollisuudet vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon muokkasivat niin Ruotsin kuin Suomenkin pohjoisen työväenliikkeen omaehtoiseksi ja kokonaisuudessaan radikaaliksi.

Suurin osa Norrbottenin työväestöstä ja erityisesti alueen suomenkielisestä väestöstä tunsu suurempaa vetoa radikaaliin kuin sosiaalidemokraattiseen työväenliikkeeseen.³⁸ Tämä saattoi edistää radikaalin työväenliikkeen sanomaa myös Pohjois-Suomessa, varsinkin kun Ruotsin työväenliikkeen hajaannus tapahtui aikaisemmin kuin Suomessa ja oli tavallaan ennakkotapaus. Sekä Ruotsin ammatillinen että poliittinen

työväenliike olivat käymistilassa 1900-luvun alkuvuosina. Sosiaalidemokraattisessa työväenpuolueessa (SAP) oli kiisteltä suhtautumisesta armeijaan ja asevelvollisuuteen 1880-luvulta lähtien. Reformistit puolsivat kansallista armeijaa ja yleistä asevelvollisuutta. Vasemmistolaiset ja sosialistinen nuorisoliitto puolestaan katsoivat, ettei työväestöllä ollut kotimaata eikä sen tarvinnut puolustaa kapitalistin etuja ase kädessä. Ensimmäinen maailmansota kärjisti vastakkainasettelua varsinkin, kun puolueen johto teki valtiopäivillä yhteistyötä liberaalien kanssa muun muassa maanpuolustuskysymyksessä. Norrbottenin sosiaalidemokraattinen piiri asettui pasifismin puolelle. Osapuolet eivät kyenneet kompromissiin, ja helmikuussa 1917 puolue hajosi, kun radikaalia suuntausta kannattaneet erotettiin puolueesta. Pohjoisessa valtaosa jäsenistöstä ja työväenyhdistyksistä sekä piireistä liittyi uuteen, toukokuussa 1917 perustettuun vasemmistolaiseen puolueeseen nimeltä Sveriges Socialdemokratiska Vänsterparti (SSV). Talvella 1918 uudessa puolueessa oli 21 238 jäsentä, joista runsaat 1 796 oli Norrbottenista. Vastaavasti sosiaalidemokraattien jäsenmäärä hupeni saman verran ollen enää noin 350. Norrbottenin työväestö oli valinnut selkeästi radikaalin, kommunistisen vaihtoehdon.³⁹

Ehkä puolustuskysymystä enemmän Norrbottenin työväestöä kaiheri reformistien ja puolueen laimea sitoutuminen työntekijöihin ja 1900-luvun alussa käytyihin työtaisteluihin. Työsulut, lakot ja mustat listat koskettivat erityisesti pohjoisen kaivos- ja sahateollisuusalojen työntekijöitä. Työnantajapuolen asettamat suuret työsulut vuosina 1908 ja 1909 johtivat lopulta yleislakkoon, jota valtakunnallinen ammattiliitto LO ryhtyi organisoimaan 2. elokuuta. Norrbottenissa yleislakko oli näytön paikka. Lakkoon osallistui 8 000 työntekijää, joista neljännes oli Kiirunasta. Paikallinen ammattiosasto oli erittäin aktiivinen lakkotoimikuntineen, järjestysmiehineen ja mielenosoituksineen. Lakko kiristi tunnelmaa, ja viranomaiset sijoittivat paikkakunnalle sata sotilasta valvomaan järjestystä. Valtakunnallisesti lakko oli ohi jo syyskuussa, mutta kiirunalaiset palasivat kaivokselle vasta lokakuun puolivälissä. Katkera tappio konkretisoitui työnantajapuolen sanelulla

palkkajoustoista ja työsovimusehdoista. Ammattiyhdistysliike ja sosiaalidemokraattinen puolue saivat osakseen kritiikkiä, ja se johti myös uuden, syndikalistisen ammattiliiton, Sveriges Arbets Centralorganisationin (SAC), perustamiseen. Norrbottenissa työläiset pettyivät sosiaalidemokraattiseen liikkeeseen, ja jo vuonna 1910 sosiaalidemokraattisen puolueen jäsenmäärä oli pudonnut alueella kolmanneksen. Kiirunassa kaivostyöläisten ammattiosasto Gruv12 menetti 800 jäsentä ja sen rinnalle perustettiin kilpaileva, syndikalistinen osasto. Suuri osa lakkolaisista ei saanut enää töitä Norrbottenista jouduttuaan mustalle listalle. Moni lähti siirtolaiseksi Pohjois- tai Etelä-Amerikkaan: Kiirunasta lähtijöitä oli eniten, noin tuhat henkilöä.⁴⁰ *Kansan Tahto* seurasi Ruotsin suurlakkoa tiiviisti elo-syyskuussa. Se ei kuitenkaan kirjoittanut tarkemmin Kiirunan tilanteesta vaan keskittyi yleensä lakon luonteeseen ja tavoitteisiin.⁴¹

Lapin työväenliike sai vaikutteita myös muista maista kuin län-sinaapurista. Venäläiset vallankumoukselliset olivat käyttäneet Lappia pakoreittinä matkalla länteen jo aikaisemmin. Paikallisen työläisaktiivin Mikko Pikkuvirran mukaan vuoden 1906 tukki-työläisten lakon aikana venäläiset kapinalliset, Pultavan tehtaan työntekijät, yöpyivät lakkolaisten kämpillä Kuolajärvellä matkallaan Norjaan. Savotalla he olivat kertoneet Pietarin vallankumouksellisista tapahtumista tuoreeltaan pohjoisen tukkijätkille.⁴²

Kaukaisimmat vaikutteet Lappiin tulivat Pohjois-Amerikasta. Useimmat lappilaisista siirtolaisista asettuivat Michiganiin ja Minnesotaan, ja kouluttamattomina he ansaitsivat elantonsa kaivoksilla ja metsätöissä. He muodostivat suomalaisyhteisön, joka jakaantui poliittisesti konservatiiveihin ja radikaaleihin. Jälkimmäiset olivat aktiivisia työväenliikkeessä ja ennen kaikkea ammattiyhdistysliikkeessä. Suomalaiset tulivatkin tunnetuksi rettelöitsijöinä, koska he olivat aktiivisesti järjestämässä, tukemassa ja johtamassa Keskilännen suuria kaivoslakkoja Rocklandissa (1906), Mesabissa (1907) ja Calumetissa (1913–14). Calumetin lakko tunnetaan myös tuhoisasta onnettomuudesta, joka tapahtui lakkolaisten perheenjäsenille, lähinnä naisille ja lapsille, järjestetyssä joulujuhlassa. Aikalaiset epäilivät onnettomuutta, jossa

tallaantui kuoliaaksi 73 henkilöä, tahalliseksi. Tapahtumat tulivat lähelle lappilaisia, sillä merkittävä osa lakkolaisista ja uhreista oli lähtöjään Lapista. Länsirajalla Vojakkalassa puolestaan takaisin Suomeen palanneet, sosialismin Amerikassa omaksuneet siirtolaiset muodostivat paikallisen työväenyhdistyksen aktiivijoukon 1910-luvulla ennen kansalaissotaa.⁴³

Lappilainen työväenliike sai vaikutteita sekä lähialueilta että kauempaakin. Vaikutteet olivat hajanaisia, niillä oli maantieteellinen painotuksensa, mutta työtovereiden, sukulaisten ja lehdistön välityksellä kokemukset ja vaikutteet kulkeutuivat laajalle. Puolueorganisaation ja työväenlehdistön perustaminen olivat kansallisia ja paikallisia ponnistuksia, joihin osallistuivat sekä lappilaiset että muualta Suomesta tulleet työntekijät. Pitkän aikavälin radikalisoiva tekijä oli suhdanneherkällä alalla työskennelleiden työntekijöiden näkemys työn ja pääoman välisestä ristiriidasta. Näkemys oli yhteinen ja ylitajainen niillä Pohjois-Kalotin alueille, joilla oli palkkatyösuhteita. Lyhyellä aikavälillä työväestön radikalisoitumiseen vaikutti ennen kaikkea yhteiskunnallinen ja poliittinen muutos, jota ryydittivät ensimmäisen maailmansodan tapahtumat ja työväestön yhä rohkeammat vaatimukset.

Elintarvikeasia

Ehkä eniten Lapin ja Norrbottenin työväestöä vuonna 1917 huolesti elintarviketilanne. Lapissa työväestön juhلاميeli sai keväällä säröjä, kun koko sodan ajan kärjistynyt elintarvikepuolan ratkaiseminen paikallistasolla ei edistynyt työväestön odottamaan suuntaan. Elintarvikehuollon ja -jakelun heikkeneminen koetteli pahasti koko pohjoisen metsä- ja kaivosteollisuusalueita ensimmäisen maailmansodan aikana, ja tilanne kärjistyi heti toisesta sotavuodesta alkaen. Lokakuussa 1915 Kemin sosialidemokraattinen kunnallistoimikunta kiirehti valtuustoa hankkimaan jauhoja ja Kuusamo suunnitteli viljanhakumatkaa Arkangeliin. Osissa maakuntaa sekä tilattomat että tilalliset joutuivat turvautumaan petteleipään. Elintarviketilanne oli pahin rautatieverkos-

ton ulkopuolisissa työläisyhteisöissä, kuten Kittilässä, Sodankylässä, Inarissa ja Kuolajärvellä. Työläisten näkökulmasta kunnan ruokajakelun suurin poliittinen ongelma oli heidän edustajiensa puuttuminen elintarvikelautekunnista. Sodankylän kansalaiskokous ottikin asiaan suoraan kantaa: ”Kokouksen mielipide on, että elintarvikelautekunta ei ollut tunnollisesti yrittänytään hankkia elintarpeita, jota velttoutta ei sovi muutoin ihmetelläkään, kun ottaa huomioon, että se on kokoonpantu, yhtä jäsentä lukuun ottamatta paikkakunnan mustimmista porvareista.”⁴⁴

Venäjältä tuodun viljan määrä tyrehtyi maaliskuun vallankumouksen myötä. *Pohjolan Sanomien* mukaan sen joutui toteamaan sosiaalidemokraattinen senaattori Sulo Wuolijokikin, joka vastaanotti toukokuussa 1917 Kemijärven ja Kuolajärven kuntien edustajat Helsingissä. Hän torppasi viimeisetkin toiveet viljavasta pohjoiseen vedoten Venäjän hallinnon asettamiin rajoituksiin. Samaan aikaan tuottajat myivät tuotteensa mieluummin mustan pörssin korkeilla hinnoilla kuin valtion määrittämällä rajahinnoilla. Mustan pörssin kauppa kukoisti Lapissa Tornion ja Haaparannan rajalla. Rajaseudulla käytiin kauppaa kaikilla artikkeleilla, mutta erityisesti elintarvikkeilla keinottelu ruokapulan aikana kuumensi asukkaiden tunteita molemmiin puolin rajaa. Tornion kansalaiskokouksen julkilausumassa syksyllä 1916 ilmaistiin huoli voilla keinottelusta ja toivottiin kaupungin huolehtivan peruselintarvikkeiden saatavuudesta. Kaupunginvaltuusto ja varta vasten perustettu elintarvikelautekunta tekivät töitä mustan pörssin hillitsemiseksi, mutta turhaan. Mitä kauemmin sotatila vallitsi, sitä useampi paikallinen ryhtyi salakuljettaamaan tuotteita Ruotsiin.⁴⁵

Vastaperustetut työväenneuvostot vaativat työväestön ja tilatomien edustus-oikeutta kunnallisiin elintarvikelautekuntiin, tuottajien varastojen säännöllistä tarkistamista ja elintarvikkeiden oikeudenmukaista jakamista, mutta nämä vaatimukset eivät toteutuneet edes kesäkuussa säädetyin elintarvikelain voimaantulon jälkeen. Lain toteutuminen tai sen hengen noudattaminen pysähtyi monella paikkakunnalla porvarienemmistöisten valtuustojen nihkeyteen – ne eivät halunneet antaa äänioikeudet-

malle työväestölle vaikutusvaltaa kunta-asioissa. Luottamus työväestön ja porvariston välillä heikkeni entisestään.⁴⁶

Seittenkarin mellakat

Nälkä ja tyytymättömyys kasvoivat Lapissa, eikä tilanne ollut parempi Ruotsinkaan puolella, missä elintarvikepula ja säännöstely johtivat nälkämellakoihin kevään 1917 aikana. Mielenosoitukset alkoivat huhtikuussa ja osallistujia oli yhteensä noin 250 000. Vasemmisto organisoi samaan aikaan myös sodanvastaisia mielenosoituksia, ja porvariston puolella järjestäytyttiin paikka paikoin suojeluskuntiin. Tilanne Ruotsissa oli jännittynyt jo siihen mennessä, kun mellakoiden vakavin yhteenotto tapahtui Suomen rajan läheisyydessä Haaparannassa Seittenkarin saarella touko-kesäkuussa 1917.⁴⁷

”Seiskarin mellakat” tai ”Seittenkarin nälkälevottomuudet”, niin kuin Pohjois-Suomen lehdistö nimesi tapahtuman,⁴⁸ saivat alkunsa, kun työväestö sai selville paikallisen leipomon sekaantuneen mustan pörssin kauppaan ja näin pimittäneen saarelaisille kuuluvaa leipää. Suuttumus oli suuri, sillä elintarvikkeita säännösteltiin tiukasti ja väki oli nälkäistä. Saarelle oli tuotu vaunullinen perunoita ja kaalinpäitä, joista kolmannes oli syömäkelvottomia, ja läänistä oli lähetetty saarelle jaettavaksi vain 100 leipäkorttia 600 työmiehelle perheineen. Kun tieto elintarvikeviranomaisilta piilotetusta leivästä tuli ilmi, työväestö kiersi leipomoita ja takavarikoi löytämänsä leivät. Poliisi pidatti 16 henkilöä, ja heitä syytettiin omavaltaisesta toiminnasta ja murroista. Osa vangituista pääsi pakoon toisten työläisten avustuksella, mutta loput jäivät odottamaan kuulusteluja. Yön aikana Seittenkariin tuotiin 50 sotilasta valvomaan järjestystä. Saaren työväestö oli kokoonnutunut edellisiltana ja päättänyt aloittaa lakon sahoilla. Samassa kokouksessa oli väläytelty myös punakaartin perustamista vastaavaksi porvariston perustamille suojeluskunnille. Seuraavana päivänä lakkolaiset kokoontuivat leipomon eteen osoittamaan tukeaan vangeille ja vaatimaan heidän vapauttamistaan. Nimis-

mies käski joukon hajaantua, mutta väkijoukko käski puolestaan nimismiehen sotilaineen poistua saaresta. Tilanteesta kehkeytyi valtataistelua.⁴⁹

Pohjolan Sanomat uutisoi nimismiehen lukeneen väkijoukolle lakikirjasta, mitä seuraa, jos kapinoivat eivät tottelisi viranomaisia. Kun tämäkään ei tehonnut, sotaväkeä johtanut kapteeni sai käskyn ajaa työläiset pois aseineen. Lehti jatkoi:

Sotilaat ampuivat ilmaan varoituslaukaukset ja sitten heidät komennettiin pistimin eteenpäin kansanjoukkoon. Silloin ryntäsi kansanjoukko sotilaitten päälle ja kukin käsin ja otti aseet pois niiltä ja loput, jotka olivat kartanon puolella, pötkivät metsään. Kapteeni ja upseeri ampuivat kyllä, kun näkivät miten kävi, pistooleillaan jalkaan kahta miestä, mutta kun kuulat olivat kaikki, lähtivät nekin pötkimään metsään.⁵⁰

Sotilaat eivät asettuneet työväestöä vastaan, mutta voitto jäi lyhytaikaiseksi, sillä viranomaiset ja armeija lähettivät saarelle 500 sotilasta varmistamaan kapinan kukistumisen. Perjantaina alkanut mellakka päättyi sunnuntaina. Oikeudessa tuomion sai kahdeksan työläistä ja lisäksi noin 50 saarelaista sai syytteen kotirauhan rikkomisesta ja omavaltaisesta toiminnasta. Tuomion saaneiden joukossa oli kolme suomalaista, sahatyöläiset Nestor Heiskanen, Herman Lokkinen ja Yrjö Matikainen. Rettelöitsijän leima kulki työmiesten mukana. Kun Heiskanen lokakuussa vapautui, ei hänellä ollut enää asiaa vanhalle työpaikalleen Sandvikin sahalle. Heiskanen sai Luulajan satamasta töitä, mutta joutui jättämään senkin työpaikan, kun paikalliset viranomaiset saivat tietää hänen olevan kaupungissa. Poliisikonstaapeli kehotti miestä lähtemään kaupungista ja koko maasta vapaaehtoisesti tai hänet lähetettäisiin pois Ruotsista. Heiskanen sai osakseen ankaraa kohtelua, ja syy siihen saattoi olla hänen – porvariston katsannossa – röyhkeydessään. Aiemmin keväällä 1917 Sandvikin sahan isännöitsijä Suopankki oli syyttänyt Heiskasta kapinasta verottajaa vastaan. Heiskanen ei ollut jäänyt sanattomaksi vaan oli uhonnut tulevan vielä toisenlainen järjestys, kunhan työväki ottaa vallan.⁵¹

Kansan Tahto uutisoi Seittenkarin tapahtumista laajasti. Lehden mukaan Pohjois-Ruotsin viranomaiset olisivat syyttäneet suomalaisia työntekijöitä mellakan lietsomisesta ja pyytäneet maan hallitukselta lupaa karkottaa kaikki Seittenkarin suomalaiset saarelta. ”Tämän viranomaisten häikäilemättömyyden aiheellisuudesta on Pohjanlahden vastakkaisella rannalla ilmestyvä toverilehtemme ottanut selvää ja voi nyt varmasti vakuuttaa, että kaikki puhe suomalaisten työläisten väkivaltaisuuksista on perätöntä”, kirjoitti *Kansan Tahto* viitaten Norrbottenissa ilmestyneeseen työväenlehteen *Norrskensflammaniin*.⁵² Muutama päivä myöhemmin *Kansan Tahto* kirjoitti siviiliministerin ilmoittaneen, ettei joukkokarkotuksia tapahtuisi. Samassa uutisessa lehti kiitteli avoimesti Seittenkariin mellakan jälkeen tullutta maaherra Murrayta ”järkevistä ja sympaattisesta menettelystä”. Lehden mukaan maaherra kohteli asukkaita huomaavaisesti, toi mukanaan ruokaa, antoi työväestön valita kokouksessaan viisi jäsentä (kaksi suomalaista) elintarvikelautakuntaan ja perusti saarelle keskuskeittiön.⁵³

Seittenkarin leipämellakka oli tärkeä oppitunti Lapin työväestölle, sillä he saivat ennakkotietoa yhteiskunnallisen tilanteen nopeasta kriisiytymisestä ja viranomaistoiminnasta konfliktitilanteissa. Epäilemättä tällä kaikella oli vaikutuksensa Lapin työväestön intoon turvata kesäkuussa 1917 säädetyn elintarvikelain toteutuminen paikallistasolla ensin vaatimalla oikeutta saada edustus kunnallisiin elintarvikelautakuntiin ja sitten yrittämällä ratkaista elintarvikeongelmaa järjestyskaartien avulla marraskuun suurlakon aikana. Tuolloin työväestö alkoi toteuttaa elintarvikelain henkeä tehden tarkastuksia maataloustuottajien, kauppojen, meijereiden ja leipomoiden tiloihin. Kaartilaisten tavoitteena oli takavarikoida elintarvikkeita elintarvikelautakuntien jaettavaksi. Samalla he ottivat järjestyksenvalvonnan nimissä löytämänsä aseet itselleen. Lakonaikaiset tarkastukset jäivät kaivertamaan porvariston mieliä, ja monet niihin osallistuneista joutuivat teloitetuksi tai vangituksi talvella 1918.⁵⁴

Jo elokuussa oli ollut havaittavissa aggressioita osapuolten välillä. Esimerkiksi työväestön edustusta elintarvikelautakun-

tiin aktiivisesti ajaneessa Kittilässä työväenyhdistyksen toimintaa pyrittiin hidastamaan nimettömin, väkivaltaisain uhkauksin. Kaartinmuodostus kiihtyi molemmilla puolilla syksyn myötä. Työväestön usko lailliseen vaikuttamiseen alkoi horjua. Tammi-kuuhun 1918 mennessä Lappiin perustettiin 18 työväen järjestyskaartia ja kuusi suojeluskuntaa. Työväestö oli vahvoilla muun muassa Rovaniemellä ja Kuolajärvellä, jossa elettiin järjestyskaartien komennossa aina kansalaissodan puhkeamiseen asti. Usealla paikkakunnalla oli epävirallista suojeluskuntatoimintaa, mutta siitä ei uskallettu tehdä julkista ennen valkoisten joukkojen saapumista.⁵⁵

Loppulause

Pohjoisen työväenliikkeen radikalismi vuonna 1917 näytti alkuun hyvin samanlaiselta kuin Suomessa yleensä. Se sai vaikutteita Venäjältä järjestyksenvalvonnan ja työväestön vallankumouksellisen organisoitumisen muodossa. Tsaarin hallinnon purkaminen ja työväenneuvostojen perustaminen käynnistyivät välittömästi, kun tieto Venäjän vallankumouksesta maaliskuussa saapui. Neuvostojen myötä työväestö saavutti merkittävän aseman monella paikkakunnalla, mikä oli varsin radikaalia aikaisempaan verrattuna. Vuoden 1917 lakkoliike oli Lapissa sen sijaan palkkatyöväestön ja teollisen työnantajan välinen taistelu, kun taas muualla Suomessa lakot levisivät myös maatalouteen. Pohjoisen lakkoliikkeen taustalla olivat pitkän aikavälin taloudelliset ja sosiaaliset tekijät, joissa ylijäämisellä, erityisesti lännen suunnasta tulleilla vaikutteilla oli oma osuutensa. Aivan kuin Norrbottenissa myös Lapissa työväenliikkeen luontainen toimintatapa oli omaehtoisuus, ja liike keskittyi määrätietoisesti työn ja pääoman väliseen ristiriitaan niin ammatillisessa kuin poliittisessa toiminnassa. Osallistuminen jääkäriliikkeen toimintaan ja sen maanalaisen verkoston ylläpitoon olivat myös osoitus lappilaisen työväestön itsenäisestä tavasta toteuttaa puolueen asettamia tavoitteita.

Lisäksi lappilaisten kontaktit Venäjän vallankumouksellisiin ja työskentely Kuolan niemimaalla vahvistivat tsaarinvastaisuutta.

Käynnissä oleva maailmansota yhteiskunnallis-poliittisine vaikutuksineen Venäjällä ja Ruotsissa väritti kevättä ja toi muutoksen myös suomalaisten arkeen. Venäjän vallanvaihdos näytti aukaisevan Suomen työväestölle tien valtaan. Lapin työväestö uskoi parlamentarismiin keväällä 1917 ja tavoitteli edustuksellista valtaa niin valtakunnallisesti kuin paikallisestikin. Työväestö piti tärkeänä mahdollisuutta vaikuttaa kuntatasolla itseään koskevaan päätöksentekoon. Ensimmäisen maailmansodan aikana heikentynyt elintarviketilanne oli kimmoke vaatia lisää valtaa työläisille. Ruotsin leipämielenosoitukset ja erityisesti Seittenkarin tapahtumat saivat lappilaiset entistä tiukemmin vaatimaan sosialistisen eduskunnan säätämän elintarvikelain noudattamista kesällä 1917.

Vallankumouksellisuus ja radikalismi tarkoittivat Lapin työväestölle alkuun mahdollisuutta päästä vaikuttamaan itseään koskevaan päätöksentekoon lain suomin keinoin. Kun lakiin ja yhdistystoimintaan perustuva tie nousi pystyyn kerta toisensa jälkeen, syksyllä vallankumous nähtiin jo uudessa valossa, koko yhteiskuntajärjestyksen muuttamisena. Työläisten tapaan ymmärtää vallankumous vaikutti ennen kaikkea heidän oma kokemuksensa asioiden hoitamisesta, mutta myös Ruotsin ja Venäjän työväestön yhteenotot valtaapitävien kanssa. Ne antoivat ennakkotietoa siitä, miten vastustaja reagoi konfliktitilanteessa ja kuinka työväestön tulisi toimia, kun taistelu vallasta todenteolla alkaisi. Venäjän bolševikkien esimerkki rohkaisi aseelliseen vallankumoukseen, kun taas Norrbottenin vasemmistolaiset näyttivät jo vuonna 1917 mallia vallankumouksellisen puolueen perustamisesta.

Ei ollut sattumaa, että sekä Norrbottenissa että Lapissa työväestö oli radikaalia. Siihen vaikuttivat niin Suomessa kuin Ruotsissakin samat tekijät: pohjoinen oli raaka-ainearasto, elinkeinorakenne oli yksipuolinen ja herkkä taloudellisille suhdanteille, työväestöllä ja tilattomilla ei ollut vaihtoehtoja toimeentulolle, ja työväestö oli syrjäytetty paikallisista poliittisista ja sosiaalisista

rakenteista eikä sillä ollut mahdollisuutta sosiaaliseen nousuun kouluttautumalla.

Taloudellisten, sosiaalisten ja yhteiskunnallisten tekijöiden ohella suhde puolueeseen jäi etäiseksi ja muodostui sotavuosien aikana kriittiseksi, mikä erkaannutti pohjoisen työväestöä sosiaalidemokratiasta. Pohjoisen ääni ei kuulunut eikä sitä huomioitu valtakunnallisessa työväenliikkeessä. Ruotsissa puolue ja ammattiyhdistysliikkeen johto eivät tukeneet saha- ja kaivostyöläisiä heidän lakoissaan loppuun asti. Suomen Lapissa työväestö toimi itsenäisesti, sillä puolue ja vallankumouksellinen neuvosto suuntasivat vähii resurssejaan etelän suuriin kasvukeskuksiin. Esimerkiksi talvella 1918, sodan alkupäivinä, vallankumouksellinen neuvosto päätti, ettei pohjoiseen lähetetä aseita, sillä vallankumous taisteltaisiin ja voitettaisiin Etelä-Suomessa. Lapin punakaartilaiset eivät saaneet aseita, ja valkoiset valtasivat Lapin nopeasti. Työläiset kokivat jääneensä yksin ja ilman tukea. He joutuivat antautumaan lyhyiden taistelujen jälkeen tai pakenemaan Neuvosto-Venäjälle, Ruotsiin tai Norjaan. Perifeerinen asema syvensi radikalismia siis myös suhteessa omaan puolueeseen. Lapin työväestö organisaatioineen irtaantui keväällä 1920 yhtä dramaattisesti ja lopullisesti sosiaalidemokraattisesta puolueesta kuin norrbottenilaiset olivat tehneet kolme vuotta aikaisemmin.

Toisin kuin Tornion nimismies oli ennakoinut, radikalismia ei lyöty talvella 1918, vaan se laajeni ja syveni. Vuoteen 1917 asti työväenliikkeen yllirajainen toiminta oli ollut pääasiassa satunnaista ja perustunut henkilökohtaisiin kontakteihin, taloudellisiin ja sosiaalisiin verkostoihin sekä yksityisluonteiseen ja julkiseen tiedonvälitykseen, mutta siitä tuli pohja Pohjois-Kalotin työväenliikkeen radikalismin jatkuvuudelle seuraavien vuosikymmenien aikana. Vuosina 1917 ja 1918 yllirajaiset verkostot tulivat näkyviksi, niistä muodostui vallankumouksellisia ja niitä rakennettiin tietoisesti koko Pohjois-Kalotin alueelle. Verkostot toimivat pakoreitteinä kansalaissodan aikana suomalaisille punakaartilaisille ja 1940-luvulla norjalaisille vastarintaliikkeen jäsenille. Niiden kautta kulkivat niin illegaalin puolueen jäsenistö,

Espanjan sisällissodan vapaaehtoiset kuin vallankumouksellinen aineistokin. Heti kansalaissodan jälkeen suunniteltiin uutta vallankumousta aloitettavaksi Lapissa Norrbottenista ja Finnmarkenista käsin.⁵⁶ Vuosien 1917 ja 1918 tapahtumat herättivät Pohjois-Kalotin alueen vasemmistolaiset näkemään ylitraajaisen poliittisen yhteistyön mahdollisuudet samalla, kun ne kirkastivat heidän poliittisen linjansa.

Lähdeviitteet

- 1 Tornio, Nimismiesten kertomukset C III 12, Vapaussodan Historiakomitea, Kansallisarkisto (KA).
- 2 Aatsinki 2008, 182–186.
- 3 Vertovec 2009, 3.
- 4 Lähtenmäki 2004, 478–480.
- 5 Kielitoimiston sanakirja 2016.
- 6 Heikkinen & Hoffman 1982, 61–63; Rasila 1982, 160–163; Karonen 2008, 164–165.
- 7 Soikkanen 1975, 19–27; Alapuro & Stenius 1987, 18–19.
- 8 Rasila 1984, 270–274; Aatsinki 2008, 44–47.
- 9 Aatsinki 2008, 390–392.
- 10 Leinonen 1981, 286–288; Teerijoki 2007, 507–509.
- 11 Lackman 2000, 155–159; Teerijoki 2007, 534–540; *Perä-Pohjolainen* 14.2.1917 Rajavartioston tiedonanto.
- 12 Polvinen 1967, 1–9.
- 13 *Kansan Tahto* 2.9.1914.
- 14 Manninen 1992, 272–273, 276–277; Aatsinki 2008, 76–79, 141.
- 15 *Kansan Tahto* 19.3.1917.
- 16 Aatsinki 2005, 15–16; Upton 1980, 62.

- 17 Tornion rautatie- ja vesialueen komendantin poliittisten siirtolaisten kuljettusta koskevat asiakirjat 1917 (2874), Suomenmaalainen santarmilaitos 6:1, Digitoidut jaksot 6-270 (erityisesti 68), KA. <http://digi.narc.fi/digi/slistaus.ka?ay=213408>; *Pohjolan Sanomat* 15.6.1917.
- 18 *Kansan Tahto* 12.6.1917 Petr Kropotkin matkalla kotimaahansa.
- 19 Aatsinki 2008, 111–120, 123, 152–153.
- 20 Kemin työväenseura oli perustettu jo vuonna 1887, ja se oli alkuun aikakaudelleen tyypillinen wrightiläinen yhdistys, mutta reivasi linjaansa radikaalimpaan suuntaan Forssan kokouksen jälkeen. Ennen vuoden 1905 suurlakkoa Lapissa oli kuusi työväenyhdistystä, ja heti lakkoa seuranneina parina vuotena perustettiin 20 uutta yhdistystä. Ammattiosastoista kaksi merkittävintä oli Lastaus- ja Lossiyhdistys länsirajalla ja Perä-Pohjolan Tukkipöytäisten Rengas Itä-Lapissa. Aatsinki 2008, 40–59.
- 21 Leinonen 1981, 290–291, 329–331; Eho 1986, 112–115; Heinänen 1992, 185–188.
- 22 Kemi-yhtiön virallinen nimi oli Trävaruaktiebolaget Kemi ja vuodesta 1918 alkaen Ab Kemi Oy, Virtanen 1993, 111–112, 128–130.
- 23 Heinänen 1993, 164–165; Lähtenmäki 2004, 478–479.
- 24 Massa 1994; Massa & Bolotova 2012; Virtanen 1993; Matti 1967; Juntunen 1997, 36–39, 54, 58.
- 25 Tilastojen mukaan Lapista muutettiin Amerikkaan huomattavasti enemmän kuin koko maasta: 1860-luvulla valtamerentakainen siirtolaisuus oli koko maassa promilleina 0,004 ja Lapissa 0,73. Samaan aikaan Lapin koko siirtolaisuus oli 3,55 promillea eli muuttoliike lähialueille oli voimakasta. Kymmenen vuotta myöhemmin Lapista muutti Amerikkaan 3,01 promillea väestöstä (koko siirtolaisuus oli 4,82), kun taas koko maan vastaava luku oli 0,09 ja Vaasan läänissä 5 promillea. Siirtolaisuus kasvoi Lapissa vielä 1880-luvulla peräti 7,12 promilleen, mutta kasvu taittui seuraavalla vuosikymmenellä. Lapin ja koko maan tilastot Savolainen & Kokkonen 1964, 600; Vaasan tilastot Hentilä 1980, 13.
- 26 Savolainen & Kokkonen 1964, 606; Korkiasaari 1989, 11–12.
- 27 Virtanen 1993, 85; Korkiasaari 1989, 17; Reuna 1984, 154, 159; Hentilä 1980, 11–14.
- 28 Matti 1967, 27; Savolainen & Kokkonen 1964, 606; Esimerkiksi yksistään Tornioista muutti 67 kaupunkilaista Ruotsiin 1800-luvun loppupuolella. Teerijoki 2007, 137; Klockare 1967, 107; Juntunen 1997, 51–52, 56.
- 29 Enbuske 2003, 56–57, 61; Kumpulainen 2000, 20–21, 38–39, 83; Heikkola 1982, 88; Lento 1951, 201.
- 30 Aatsinki 2008, 365–366; Satokangas 2004, 412–425; Johansson 1994, 20–22, 56–57, 68, 130, 165, 186–187; Pöysä 1997, 306.
- 31 Talonen 1988, 51–57, 350–351, 357; Aatsinki 2008, 378–381.

- 32 Ks. viite 20.
- 33 Hedenborg & Kvarnström 2007, 204–207.
- 34 Reuna 1984, 154–159; Hentilä 1980, 21–26; Matti 1967, 27–28.
- 35 Matti 1967, 28.
- 36 Matti 1967, 28; Hedman 1976, 799–800.
- 37 Aatsinki 2008, 388–390; Matti 1967, 168–171.
- 38 Matti 1967, 162.
- 39 Vahlström 2006, 9, 10–11; Matti 1967, 29–30, 34–36, 38.
- 40 Vahlström 2006, 9–10, 12, 14; Matti 1967, 30–31.
- 41 *Kansan Tahto* 6.8.–30.8., 4.–9.9, 23.9. ja 1.10.1917.
- 42 Mikko Pikkuvirran elämäkerta f l o 13 m 101, ArhivKNTsRAN, Petroskoi.
- 43 Rantatupa 1988, 447; Kostiainen 2014, 134–135, 138–139; Onnettomuudessa kuolleita lappilaistaustaisia olivat muun muassa Vuolukka, Kallunki, Rytillahti ja Lantto. Ks. <https://www.geni.com/projects/La-trag%25C3%25A9die-du-Italian-Hall-%25C3%25A0-Calumet-Michigan-1913/24463>.
- 44 Aatsinki 2008, 81–84; *Pohjolan Sanomat* 26.10.1915 Elintarpeet ja työväki; *Pohjolan Sanomat* 1.11.1915 Kuusamon kunta yrittänyt hankkia viljaa Arkangelista; *Kansan Tahto* 3.4.1917.
- 45 *Pohjolan Sanomat* 23.5.1917; Teerijoki 2007, 530–532.
- 46 Aatsinki 2008, 86–94, 105–107.
- 47 Kilander 1981, 126; Klockare 1967, 40.
- 48 *Pohjolan Sanomat* 8.6.1917 Seiskarin mellakat; *Kansan Tahto* 9.6.1917 Seittenkarin nälkävottomuudet.
- 49 Hedenborg & Kvarnström 2007, 231; Klockare 1967, 86–99.
- 50 *Pohjolan Sanomat* 8.6.1917 Seiskarin mellakat.
- 51 Klockare 1967, 108, 112–113, 132–133, 142.
- 52 *Kansan Tahto* 4.6.1917 Ruotsin nälkävottomuudet; *Kansan Tahto* 7.6.1917 Seittenkarin nälkävottomuudet.
- 53 *Kansan Tahto* 9.6.1917 Seittenkarin nälkävottomuudet.
- 54 Aatsinki 2008, 147–149.
- 55 Aatsinki 2008, 102–105, 126–138, 148.
- 56 Ks. Aatsinki 2008, 241–303; Lackman 1991, 109–111.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Nimismiesten kertomukset C III 12, Vapaussodan Historiakomitea

Suomenmaalainen santarmilaitos 6:1, Digitoidut jaksot 6–270, <http://digi.narc.fi/digi/slistaus.ka?ay=213408>, katsottu 19.3.2017.

Arhiv Karelskovo Nautsnovo Zentra Rossijskaja Akademija Nauk (ArhivKNT-sRAN), Petroskoi

Kaaderikertomukset

Painetut lähteet

Suomen Virallinen Tilasto XXIX:8. Eduskuntavaalit vuonna 1917. Tilastollinen päätoimisto, Helsinki 1919.

Sanomalehdet

Kansan Tahto

Perä-Pohjolainen

Pohjolan Sanomat

Digitaaliset aineistot

The Italian Hall Disaster, Calumet, Michigan 1913, <https://www.geni.com/projects>, katsottu 19.3.2017.

Kielitoimiston sanakirja 2016. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus, <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/>, katsottu 20.8.2016.

Kirjallisuus

Aatsinki, Ulla (2005): Ääni vallankumoukselle. Lapin työväenliikkeen radikalisoitumien vuoden 1918 jälkeen. Suomen historian lisensiaatintyö. Tampereen yliopisto.

Aatsinki, Ulla (2008): *Tukkiliikkeestä kommunismiin. Lapin työväenliikkeen radikalisoituminen ennen ja jälkeen 1918*. Tampere University Press, Tampere.

- Alapuro, Risto & Stenius, Henrik (1987): Kansanliikkeet loivat kansakunnan. Teoksessa Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds & Henrik Stenius (toim.), *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä, Helsinki, 8–49.
- Eho, Eero (1986): Rajantakaiset rahdinajot sotatalvena 1916. *Kansa Taisteli* nro 4.
- Enbuske, Matti (2003): Lapin asuttamisen historia. Teoksessa Ilmo Massa & Hanna Snellman (toim.), *Lappi. Maa, kansat, kulttuurit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 39–63.
- Hedenborg, Susanna & Kvarnström, Lars (2007): *Det svenska samhället 1720–2000. Böndernas och arbetarnas tid. Andra upplagan*. Narayana Press, Denmark.
- Hedman, Ossi (1976): *Kemin kaupungin historia 2. osa*. Kemi.
- Heikkinen, Sakari & Hoffman, Kai (1982): Teollisuus ja käsityö. Teoksessa Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala & Viljo Rasila (toim.), *Suomen taloushistoria 2*. Tammi, Helsinki, 52–88.
- Heikkola, Leena (1982): *Lapin historiaa: maakuntahistoriallinen oheislukemisto*. Lapin lääninhallitus & Lapin maakuntaliitto, Rovaniemi.
- Heinänen, Hannu (1992): *Sallan historia*. Sallan kunta ja seurakunta. Gummerus, Jyväskylä.
- Hentilä, Seppo (1980): *Veljeyttä yli Pohjanlahden. Suomen ja Ruotsin työväenliikkeen kosketuskohtia suuresta Sundsvallin lakosta Suomen kansalaissotaan*. Gaudeamus, Helsinki.
- Johansson, Ella (1994): *Skogarnas fria söner: maskulinitet, och modernitet i norrländskt skogsarbete*. Nordiska museet handlingar 118. Nordiska museet, Stockholm.
- Juntunen, Alpo (1997): *Valta ja rautatiet. Luoteis-Venäjän rautateiden rakentamista keskeisesti ohjanneet tekijät 1890-luvulta 2. maailmansotaan*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Karonen, Petri (2008): *Pohjoinen suurvalta Ruotsi-Suomi 1521–1809*. 3. uudistettu painos. WSOY, Helsinki.
- Klockare, Sigurd (1967): *Svenska revolutionen 1917–1918*. Prisma, Stockholm.
- Korkiasaari, Jouni (1989): *Suomalaiset maailmalla. Suomen siirtolaisuus ja ulko-suomalaiset entisajoista tähän päivään*. Siirtolaisuusinstituutti, Turku.
- Kostiainen, Auvo (2014): Politics of the Left and the Right. Teoksessa Auvo Kostiainen (toim.), *Finns in the United States. A History of Settlement, Dissent, and Integration*. Michigan State University Press, East Lansing, 131–156.
- Kumpulainen, Riitta (2000): *Timber and Herring. Modernisation and Mobility in Finnish Lapland and in the Western Island of Scotland 1770–1970*. Research reports / Department of Sociology, University of Helsinki n:o 237. Helsinki.

- Lackman, Matti (2000): *Suomen vai Saksan puolesta? Jääkäreiden tuntematon historia*. Otava, Helsinki.
- Lackman, Matti (1991): *Kommunistien salainen toiminta Tornionjokilaaksossa 1918–1939*. Scripta Historica XVI. Acta Societatis Historicae Ouluensis. Kaleva, Oulu.
- Leinonen, Kullervo (1981): Käsivarren reitti Venäjän huollossa ensimmäisen maailmansodan aikana. *Faravid* 5, 247–331.
- Lento, Reino (1951): *Maassamuutto ja siihen vaikuttaneet tekijät Suomessa vuosina 1877–1939*. Väestöpoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja sarja A:5. Helsinki.
- Lähteenmäki, Maria (2004): *Kalotin kansaa: Rajankäynnit ja vuorovaikutus Pohjoiskalotilla 1808–1889*. Historiallisia Tutkimuksia 220. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Manninen, Ohto (1992): Järjestysvalta järkkyy. Teoksessa Manninen Ohto (toim.), *Itsenäistymisen vuodet 1917–1920. Osa 2*. Painatuskeskus, Helsinki, 244–343.
- Massa, Ilmo (1994): *Pohjoinen luonnonvalloitus. Suunnistus ympäristöhistoriaan Lapissa ja Suomessa*. Gaudeamus, Helsinki.
- Massa, Ilmo & Bolotova, Alla (2012): The Opening of the Circumpolar World. The World War II as a turning-point on the economic and environmental history of the northern Canada, the Soviet Union and Northern Finland. *Ympäristöhistoria. Finnish Journal of Environmental History* 3, 49–78.
- Matti, Bengt (1967): *Kommunismen i Norrbotten: en politisk studie*. Stockholm.
- Polvinen, Tuomo (1967): *Venäjän vallankumous ja Suomi I. Helmikuu 1917 – toukokuu 1918*. WSOY, Porvoo.
- Pöysä, Jyrki (1997): Jätjän synty. Tutkimus sosiaalisen kategorian muotoutumisesta suomalaisessa kulttuurissa ja itäsuomalaisessa metsätyöperinteessä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Rantatupa, Heikki (1988): *Alatornion historia*. Tornion kaupunki, Tornio.
- Rasila, Viljo (1982): Kehitys ja tulokset. Teoksessa Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala & Viljo Rasila (toim.), *Suomen taloushistoria 2*. Tammi, Helsinki, 154–167.
- Rasila, Viljo (1984): *Tampereen historia 2: 1840-luvulta vuoteen 1905*. Tampereen kaupunki, Tampere.
- Reuna, Risto (1984): *Puutyöläisten historia 1. Puutyöläisten keskitetty järjestötoiminta teollistumisen sosiaalista taustaa vasten 1900-luvulta vuoteen 1930*. Puutyöväen liitto, Helsinki.
- Satokangas, Reija (2004): *Talonoika ja teollisuus vastakkain ja rinnakkain – Kemijokisuun agraariyhdistyksen murros 1860–1938*. Studia Historica Septentrionalia 44. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys, Rovaniemi.

- Savolainen, Pekka & Kokkonen, Erkki (1964): Siirtolaisuus Lapin alueelta vv. 1808–1930 seurakuntien kirkonkirjojen mukaan. *Historiallinen Arkisto* 59. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki, 596–621.
- Soikkanen, Hannu (1975): *Kohti kansanvaltaa 1: Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta. Osa 1, 1899–1937*. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue, Helsinki.
- Talonen, Jouko (1988): *Pohjois-Suomen lestadiolaisuuden poliittis-yhteiskunnallinen profiili 1905–1929*. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, Helsinki.
- Teerijoki, Ilkka (2007): *Tornion historia 2. 1809–1918*. Gummerus, Jyväskylä.
- Upton, Anthony (1980): *Vallankumous Suomessa 1917–1918. Osa I*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Vahlström, John (2008): *Arbetarrörelsens splittring i Kiruna: radikalisering i nöd tid?* Luleå tekniska universitet, <http://ltu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1021803/FULLTEXT01.pdf>.
- Vertovec, Steven (2009): *Transnationalism*. Routledge, London.
- Virtanen, Sakari (1993): *Lapin leivän isä 100 vuotta. Kemi-yhtiön historia*. Gummerus, Jyväskylä.

Kirkkomellakat Helsingissä 1917

Toukokuussa 1917 kirjailija Arvid Järnefelt ilmoitti *Työmiehessä* pitävänsä Nikolainkirkossa puheen, jota kutsui ihmiset kuulemaan. Puhe ei jäänyt ainoaksi, vaan viikon välein sunnuntain jumalanpalveluksen jälkeen Järnefelt puhui kolmessa helsinkiläisessä kirkossa ilman kirkkoherran lupaa. Viimeinen Kallion kirkossa pidetty puhetilaisuus johti yleisön mellakointiin. Muutama viikko myöhemmin vallankumouksellinen Jean Boldt kannattajineen valtasi Nikolainkirkon ja miliisi sai hädettyä valtaajat vasta aamuyön tunteina. Vaikka Järnefeltin ja Boldtin kirkonvaltauksset olivat erillisiä tapahtumia, molempien liikkeellepaneva voima oli maaliskuun vallankumous Venäjällä. Sekä Järnefelt että Boldt olivat vuonna 1917 tunnettuja, yhteiskunnallisesti aktiivisia henkilöitä, mutta he olivat kaksoisvallan aikana siinä mielessä väliinputoajia, että he eivät sopineet olemassa oleviin leireihin, järjestäytyneeseen työväenliikkeeseen tai toisaalta porvarilliseen yhteiskuntaan.

Järnefeltin ja Boldtin kirkonvaltauksia voidaan tarkastella toisiinsa monella tapaa liittyvinä ja vaikuttaneina tapahtumasarjoina, vaikka kummankin toiminta oli lähtöisin heidän omista motiiveistaan eikä valtauksia suunniteltu tai toteutettu yhdessä. Järnefelt ja Boldt tunsivat toisensa hyvin jo pitkän ajan takaa. Heillä oli myös samankaltainen yläluokkainen tausta, ja kummankin isät olivat olleet keisarin armeijan upseereita. Järnefeltin ja Boldtin toiminnassa on havaittavissa osittain samankaltaisia tavoitteita, vaikka lähtökohtaisesti kirkonvaltauksen tarkoitukset erosivat toisistaan merkittävästi. Järnefeltin sai liikkeelle henkilökohtainen uskonkokemus ja esikuvansa Leo Tolstoin malli yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Boldtin voidaan sanoa toimineen osittain Järnefeltin mallin mukaan, mutta hänelle kirkon-

valtaus palveli poliittisen tavoitteen, maailmankommunismiin, saavuttamista, mihin vuosi 1917 tarjosi uusia mahdollisuuksia.

Artikkeli taustoittaa Arvid Järnefeltin kirkkopuheita ja Jean Boldtin kirkonvaltausta asettamalla ne vallankumouskevään kontekstiin. Artikkelissa tarkastellaan tapahtumia prosessina, jossa itse kirkkopuheet ja Nikolainkirkon valtaus kytkeytyvät Järnefeltin ja Boldtin muuhun toimintaan. Molempien kirkonvaltaukset olivat näennäisen spontaaneja, mutta niitä edelsi tapahtumia, jotka voidaan tulkita tilanteen tunnustelemiseksi, yleisön mielialojen aistimiseksi ja ”esitykseen” valmistautumiseksi. Arvid Järnefeltin mediaperformanssissa ja Jean Boldtin ”kesäteatterissa” oli molemmissa kyse joukkojen kokoamisesta ja kannatuksen tunnustelusta. Artikkelissa selvitetään Järnefeltin performanssin yleisösuhdetta ja Boldtin kannattajajoukon koostumusta. Lopuksi tarkastellaan sitä, minkälaista jälkipuintia kirkkomellakoista käytiin.

Arvid Järnefeltin toinen herääminen

Arvid Järnefelt (1861–1932) oli kumouskeväänä 55-vuotias arvostettu kirjailija ja kulttuuripersoon. Hän kuului *Päivälehd*en perustajiin, ja hänen edustamaansa tolstoilaisuuteenkin suhtauduttiin enimmäkseen suopeasti sekä sivistyneistön että työväenliikkeen parissa. Maailmansodan syttyminen oli ollut rauha-naatteen miehelle ja idealistille suuri järkytys. Sotaa seurannut kuuhunta ja vallankumoukselliset pyrkimykset eivät kiinnostaneet Järnefeltiä, vaan hänen näkemyksensä mukaan ainoastaan sovinto eri yhteiskuntaluokkien ja eri maiden proletaarien välillä oli kestävä vaihtoehto.¹

Järnefeltin kirkkopuheina tunnettu tapahtumasarja liittyi hänen vuosina 1917–1920 kokemaansa ”toiseen heräämiseen”². Tuolloin Järnefelt osin maaliskuun vallankumouksen innoittamana ja Leo Tolstoin esimerkkiä seuraten näki tärkeäksi alkaa saarnata henkistä ja sosiaalista parannusta kirkoissa ja lähteä kotoaan Lohjalta harjoittamaan laupeutta tavallisten ihmis-

Kirjailija Arvid Järnefelt. Kuva: Helsingin Kuvalehti 19.5.1917, 13.

ten keskuuteen.³ Kirkkopuheisiin johtaneet tapahtumat saivat alkunsa pääsiäisenä 1917, jolloin Järnefelt kävi läpi henkilökohtaisen ja hengellisen kriisin, joka kirkasti hänen ajatuksiaan suhteessa kirkkoon ja myös omiin toimintatapoihinsa: Järnefelt koki tehtäväkseen profetoimisen kirkkorahvaalle.

Miksi Järnefelt halusi puhua kirkossa? Järnefeltin mukaan jo suurlakon 1905 aikana ”jotkut uskalikot” suunnittelivat kirkon ottamista köyhälistön käsiin. Vallankumouksen olosuhteissa keväällä 1917 se oli hänen mukaansa erityisen helppoa, kun asevoimaa oli saatavissa tällaista hanketta kannattamaan. Järnefelt vankkumattomana väkivallattomuuden kannattajana ei itse voinut hyväksyä sellaista valtausta, mutta suositteli kirkkoherralle hänen päästämistään puhumaan kirkkoon sillä perusteella, että todennäköisesti joku niin tulisi kuitenkin tekemään. Järnefeltillä oli sanottavaa Jumalalta ihmisille, ja se tulisi tuoda julki nimen-

omaan kirkossa, sillä viesti koski kirkkoa. Järnefeltin tavoitteena oli sovinto yhteiskuntaluokkien välillä sekä köyhyyden poistaminen tunnustamalla maa ja muut luonnonrikkauudet Jumalalta saaduksi yhteisomaisuudeksi.⁴ Järnefeltin päiväkirjamerkinnöistä käy ilmi, että hän suunnitteli puheensa pääpiirteissään jo huhtikuussa kotonaan Lohjan Virkkalassa. Sen jälkeen kaikki oli hänen mielessään johdatusta ja sopivan tilaisuuden odottelua.⁵

Järnefelt matkusti huhtikuussa Helsinkiin ja asettui äitinsä Elisabeth Järnefeltin luokse Siltasaareen. Hän alkoi ”harjoittaa laupeudentöitä” Tolstoin innoittamana perustamalla pankkeihin ”köyhimmän köyhälistön apukassoja”, joihin rikkaat voisivat tallettaa rahaa.⁶ Järnefelt kutsui Helsingin työväentalon juhlasaliin kokouksen, jossa hän vaati toimia hädänalaisten hyväksi ja esitteli helsinkiläisten pankinjohtajien avustuksella eri pankkeihin avaamiensa avustustilejä. Kun avustustilejä hoitamaan ehdotettiin perustettavaksi komitea, joka voisi estää niiden väärinkäyttöä, Järnefelt loukkaantui, kun hädässä olevien ihmisten moraalia epäiltiin. Hän oli vakuuttunut, että vain todellisessa hädässä olevat hakisivat avustuksia. Komiteaa ei perustettu, eikä Järnefeltin kaavailema avustustoiminta edennyt sen pitemmälle, mutta hänen teosofiystävänsä jakoivat avustustileille kertyneet varat hädänalaisille.⁷

Laupeudentöiden lisäksi Järnefelt aloitti huhtikuun lopussa julkisuuskampanjan, jonka tarkoituksena oli valmistella ja tunnustella tilannetta kirkkopuheita varten. Järnefelt kirjoitti 25.4.1917 *Helsingin Sanomiin* nimimerkillä ”Parantumaton” kirjoituksen, jossa toivoi sovintoa ylä- ja alaluokan välillä. Järnefelt teki selväksi, että hän halusi puhua suoraan kirkkorahvaalle: koska hänellä oli sanottavaa Jumalalta, hänen oli päästävä kirkkoon puhumaan. Huhtikuun lopussa Järnefelt meni kirkkoherranvirastoon kysymään, saisiko hän maallikkona puhua kirkossa. Kirkkoherra B. H. Päivänsalo kieltäytyi myöntämästä lupaa sääntöihin vedoten.⁸ Järnefelt jatkoi kirjoitteluaan tihenevässä tahdissa *Helsingin Sanomissa* ja omaksui itselleen jonkinlaisen profeetan roolin.⁹ Järnefeltin vanhat tuttavat lehden toimituksessa alkoivat suhtautua varauksella Järnefeltin suunnitelmiin ja ilmaisutyylisiin,

mikä näkyi siten, että hänen kirjoituksensa muutettiin uutisformaattista ilmoituksen muotoon.¹⁰

Kirkkopuheet

Toukokuun 6. päivänä Järnefelt meni Nikolainkirkkoon ja kirkkoherra Erkki Kailan jyrkästä kiellosta huolimatta piti puheen alttarin korokkeelta. Järnefeltin ensimmäinen puhe oli varsin lyhyt ja sävyltään tunnusteleva. Puheessaan Järnefelt totesi, että vapauden tulisi toteutua myös kirkon sisällä, koska vapaus oli koittanut kirkon ulkopuolella. Vapaus toteutuisi kirkossa siten, että siellä saisivat puhua kaikki, jotka tunsivat puhuvansa Jumalan nimessä. Tätä vapautta kehotti Järnefelt ihmisiä myös käyttämään ja kysymään kirkkoherroilta lupaa puhua kirkkoissa. Hän myös lupasi jatkaa kirkkopuheitaan seuraavana sunnuntaina.¹¹ Järnefelt kirjoitti päiväkirjaansa: ”Yleisö paukutti käsiään ja huusi eläköötä, joka teki minuun raskaan vaikutuksen”.¹²

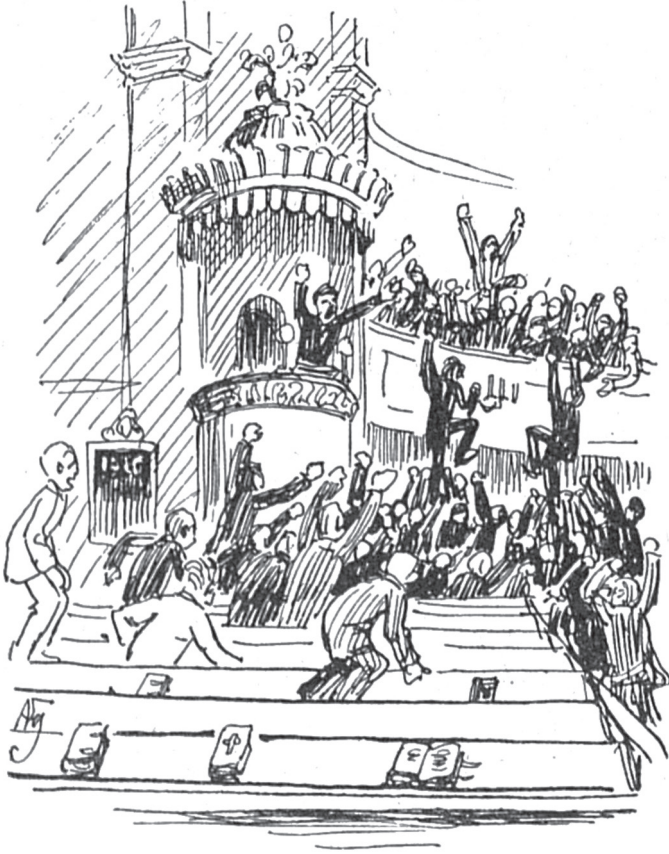
Ensimmäisen kirkkopuheen jälkeen *Helsingin Sanomat* otti yksiselitteisen kielteisen kannan Järnefeltin toimintaan ja epäili Järnefeltin henkisen tasapainon horjuvan.¹³ Välikirje vanhoihin nuorsuomalaisiin ilmeni siten, että *Helsingin Sanomat* ei enää julkaissut Järnefeltin ilmoituksia. Enemmän ymmärrystä Järnefeltille löytyi työväenliikkeen piiristä, ja hän siirtyi ilmoittamaan kirkkopuheista *Työmieheen* ja teosofiaa tuolloin kannattaneen Eino Leinon toimittamaan *Sunnuntaihin*.¹⁴

Toisen puheensa Järnefelt piti Johanneksen kirkossa 13. toukokuuta. Nyt Järnefeltin esiintymistä osattiin jo odottaa, ja kaksi pappia, joista toinen sattui olemaan rovasti K. E. Hildén, Järnefeltin rippikoulunopettaja, yrittivät suostutella Järnefeltiä luopumaan aikeistaan. Kirkko oli tällä kertaa tungokseen asti täynnä, ja yleisö oli malttamaton. Joku työmies tai ylioppilas ehti jo saarnastuoliin puhumaan kovalla äänellä pappien harjoittamasta sortovalasta ja lyömään kädellään saarnastuolia Järnefeltin ja pappien keskustellessa. Hänet saatiin kuitenkin lopettamaan puheensa, mutta yleisöstä kuului huutoja: ”Papit hirteen!” ja toisaalta: ”Alas

antikristus Järnefelt!” Tunnelma kirkossa oli siinä määrin kiihtynyt, että Järnefeltin annettiin puhua saarnastuolista.¹⁵ Puheessaan hän kävi läpi Isä meidän -rukouksen kohta kohdalta esittäen siitä oman tulkintansa. Järnefeltin mukaan jokainen yksilö on vapaa ja saa toteuttaa elämässään Jumalan valtakuntaa maan päällä ilman, että mikään ulkopuolinen valta on oikeutettu rajoittamaan häntä. Hänen julistuksensa Johanneksen kirkossa vaikuttaa ajaneen individualistisen vapauden ja ehdottoman anarkian asiaa.¹⁶ Tämäkin aihe oli Järnefeltin päiväkirjamerkintöjen perusteella selvinnyt hänelle jo huhtikuussa eli puhe oli huolellisesti valmisteltu.¹⁷

Kolmannesta puheesta *Työmiehen* toimitus ei enää suostunut tekemään juttua lehteen, joten Järnefelt osti lehden etusivulta ilmoituksen, jossa hän ilmoitti puhuvansa Kallion kirkossa jumalanpalveluksen jälkeen.¹⁸ Kirkkoon saapui arvion mukaan 5 000–6 000 kuulijaa, jotka olivat pääosin työväkeä. Jumalanpalveluksen loppuvirren jälkeen taululle merkittiin lisää virsiä, ja levottomaksi käyneestä yleisöstä alkoi kuulua vaatimuksia: ”Soitto on lopetettava!” Koska urkuparven ovi oli lukossa, väkijoukosta muodostettiin ihmispyramidi, jota myöten neljä miestä kiipesi parvelle ja urkuri Ilmari Krohn tönäistiin parven rappusia alas. Parvelle kiivenneet olivat Järnefeltille tuntemattomia miehiä, räätäli Anders Seppälä, kirvesmies Johan Hintikka, levyseppä Kalle Koivuniemi ja viilaaja Kaarlo Sirén.¹⁹ Paikalle saapui myös muutamia miliisejä, mutta he eivät suostuneet ”vastustamaan kansan tahtoa”. Jälkeenpäin Järnefeltiä kritisoiitiin siitä, että hän oli väkivallattomuuteen sitoutuneena sallinut väkivallan käytön.²⁰

Kolmannessa puheessaan Järnefelt pohti ensin kysymystä, mitä on Jumala, mutta päätyi lopulta esittämään kovaa kritiikkiä yläluokalle, johon kuuluvaksi luki myös itsensä. Järnefelt asettui puheessaan ”yläluokan omaksitunnoksi” ja totesi sen edustaman kulttuurin ajaneen karille. Järnefelt varoitti myös työväkeä tulevaisuudessa sortumasta yläluokan synteihin, ”kun nyt luovumme johtavasta asemastamme”.²¹ Järnefeltin kolmannen puheen teesinä oli, että kirkkojen tuli olla avoimia kokoontumispaikkoja, jonne kaikki halukkaat sananjulistajat voisivat tulla saarnaamaan

Järnefeltin kirkkopuhe. Kuva: Fyren, no 19–22, 1917, 29.

ja laulamaan laulujaan, ja puhe päättyi runolliseen veljeyden ajan ennusteeseen.²²

Sivistyneistö ja porvarilliset lehdet suhtautuivat Järnefeltin kirkkoesiintymisiin tuomitsevasti, mutta sävyeroja niiden suhtautumisessa oli. *Hufvudstadsbladet* piti tapahtumia skandaalina,²³ kun taas esimerkiksi *Dagens Press* kuvaili tapahtumia selvästi neutraalimmin.²⁴ Ymmärtäjiä Järnefeltin ajatuksille ja toimintatavoille löytyi ennen kaikkea vapaa-ajattelijoiden ja teosofien keskuudesta. Työväenliikkeen piirissä Järnefeltin toiminta ei aiheuttanut juurikaan paheksuntaa. *Työmies* sanoutui irti Järnefeltin aatteista, vaikka periaatteessa suhtautuikin myönteisesti tämän ajatukseen kirkkosalien ottamisesta yleishyödylliseen käyttöön.²⁵ Ajatus sai vastakaikua myös 27.5. pidetyltä työväen kansalaiskokoukselta, joka päättyi lähestymään Helsingin pohjoisen suomalaisen seurakunnan kirkkoneuvostoa toiveenaan saada Nikolainkirkko kokouspaikaksi.²⁶

Oman näkemyksensä ja motiivinsa kirkkopuheisiin Järnefelt sai kuuluviin pian. Vihtori Kosonen julkaisi Järnefeltin *Kirkkopuheet* painatteena, johon oli koottu paitsi puheet, myös Järnefeltin Helsingin poliisilaitoksen etsivälle osastolle jättämä kirjallinen selostus, jossa Järnefelt muun muassa selvitti puheita edeltäviä tapahtumia ja motiivejaan. *Kirkkopuheita* mainostettiin näkyvästi muun muassa *Työmiehessä*, ja sitä myytiinkin paljon.²⁷

Kuka oli Jean Boldt?

Kirkkojen valtaamisesta rahvaalle innostui myös Järnefeltin vanha tuttu Jean Boldt. Johan (Jean) Carl Emil Boldt (1865–1920) oli kotoisin Kuopiosta. Hänen isänsä oli Venäjän armeijassa palvelleet kenraalimajuri Johan Boldt ja äidin, Anna Frosteruksen, isä Kuopion piispa Robert Frosterus. Päästyään ylioppilaaksi Boldt opiskeli oikeustiedettä ja toimi asianajajana Helsingissä. Boldtin kansalaisaktivismi alkoi 1890-luvulla eläinkokeiden vastustamisesta. Vivisektio eli elävien eläinten leikkely tutkimusmielessä oli hänen mukaansa pahinta raakalaismaisuutta, johon ihminen

Pilakuva Jean Boldtista svoboda-lippuineen ja liehittuineen Nikolainkirkon valtausta edeltävältä viikolta. Kuva: Helsingin Kuvalehti 9.6.1917, 12.

kykeni. Boldt oli myös kasvisyöjä, sillä hän ei voinut hyväksyä eläinten tappamista ruoaksi. Boldtin aktivismi sai kuitenkin pian muitakin ulottuvuuksia. Hän oli tolstoilainen ja siten rauhanmies. Boldt perusti rauhanaatteelle omistetun lehden *Humanitaksen* vuonna 1896, mutta se ilmestyi vain pari vuotta. *Työmiehen* päätoimittajan Matti Kurikan kanssa Boldt perusti Suomen ensimmäisen rauhanyhdistyksen vuonna 1898. Perustavassa kokouksessa oli läsnä lähinnä työväkeä. Yhdistys ei kuitenkaan ilmeisesti toiminut juuri lainkaan.²⁸ Toinen lehtihanke Boldtilla oli teosofi Pekka Ervastin kanssa, vuonna 1900 perustettu *Uusi Aika*. Senkin ilmestyminen loppui jo puolen vuoden kuluttua. Tämän jälkeen Boldtin tolstoilais-teosofiset näkemykset alkoivat muuttua. Järnefeltin mukaan kaikki hänen kokemansa pettymykset ja voimattomuuden tunne johtivat vähitellen hänen radikaloitumiseensa.²⁹ Boldt oli naimisissa upsalalaisen ravintoloitsijan Karin Söderbergin kanssa, ja heillä oli kolme lasta. Vaimo ja lapset oleskelivat kuitenkin pääosin Ruotsissa, kun taas Boldt asusti Lohjalle lähelle Järnefeltin taloa rakennuttamassaan erakkomajassa.³⁰ Erakkovuosina Boldtin ajattelu alkoi saada entistä enemmän vaikutuksia anarkismista, ja rauhanmies alkoi kannattaa väkivaltaisia keinoja maailman parantamiseen.

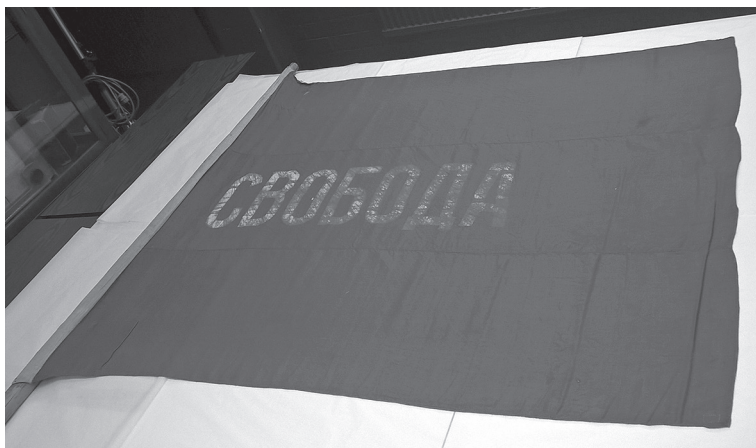
Suurlakon poliittisista häviäjistä tehtiin pilkkaa lehtien pilapiirroksissa. Johan Kock ja Matti Kurikka olivat tällaisia hahmoja, mutta Jean Boldt luettiin samaan joukkoon.³¹ Viaporin kapinan aikaan Boldt liikkui kapteeni Johan Kockin seurassa ja toimi tämän eräänlaisena adjutanttina. Jean Boldt asui Töölönlahden pohjukassa pienessä punaisessa huvilassa, jossa myös kapteeni Kock majaili. Huvilasta muodostui punakaartin ”esikunta”, jossa käytiin neuvotteluja kapinan varsinaisten johtajien kesken.³² Viaporin kapinan jälkiseuraamukset osuivat myös Boldtiin. Kun Boldt oli lähdössä SDP:n Oulun puoluekokouksesta postijunalla takaisin Helsinkiin, hänet pidätettiin osallisuudesta Viaporin kapinaan ja yhteyksistä Johan Kockiin. Ilmiannon perusteella Kock ja Boldt olisivat ottaneet vastaan aseita ja ammuksia.³³ Boldtin strategiana oli vaieta oikeudessa täysin, mikä ihmettytti aikalaisia ja oli osaltaan luomassa hullun leimaa jo vuonna

1906. Vaikeneminen voitaneen lukea passiiviseksi vastarinnaksi ja anarkismiin kuuluvaksi valinnaksi olla olematta yhteistyössä oikeuslaitoksen kanssa. Boldt oli vankilassa noin kaksi vuotta ja vapautui syksyllä 1909.³⁴

Vapauduttuaan Boldt perusti teosofi Veikko Palomaan kanssa Ristinarmeijan, joka piti kokouksiaan muun muassa Helsingin työväentalon juhlasalissa ja Uusmaalaisen Osakunnan tiloissa. Ristinarmeija vastusti kirkon ja valtion ”farisealaisuutta”. Sen oppi perustui uskoon ehdottoman rakkauden Jumalaan ja kielsi helvetin olemassaolon. Ristinarmeijalla oli eri alaosastoja, muun muassa maailmankommunismien osasto. Ristinarmeijan mukaan Jumalan valtakunta voisi alkaa Suomesta ja levitä muualle maailmaan, kunhan sosialistinen vallankumous toteutuisi. Ristinarmeijalla oli pienimuotoista ja satunnaista toimintaa, kokouksia ja mielenosoituksia, ainakin vuoteen 1913.³⁵

Boldtin ”kesäteatteri”

Boldt oli elänyt hiljaiseloa Lohjalla ja ollut heikossa kunnossa maailmansodan ajan. Maaliskuun vallankumouksen alkaessa Boldt sai voimansa takaisin ja lähti täynnä tarmoa Helsinkiin tehtäväänään suomalaisen työväestön kiihottaminen yhdessä venäläisten vallankumouksellisten kanssa. Boldt ilmestyi Helsingin kaduille ilmeisesti maaliskuun lopussa.³⁶ Hän alkoi puhua Nikolainkirkon portailla päivittäin. Venäläisiltä sotilailta hän sai punaisen lipun, johon oli kirjoitettu valkoisella *svoboda*.³⁷ Väinö Tanner, Tokoin senaatin senaattori, kuvaili Boldtin seuruetta muistelmissaan ”omaksi vakituiseksi teatteriksemme”, joka esiintyi Senaatintorilla. Portailla istuivat Boldt, Fiina Huttunen ja monet muut ”erityyppiset hurmahenget” pitämässä puheitaan kaikista mahdollisista asioista. Pääviestinä oli vastarinta kaikkia valtaapitäviä kohtaan, ja keinot saivat olla väkivaltaisiaakin. Boldtia oli kuuntelemassa yleensä hänen uskollinen kuulijakuntansa, mutta myös monet ohikulkijat pysähtyivät seuraamaan ”huvitta-

Jean Boldtin Senaatintorilla keväällä 1917 käyttämä lippu. Senaatin kirjastonhoitaja W. Sippola toimitti lipun kesällä 1918 Kansallismuseoon, jossa sitä on säilytetty siitä lähtien (Dagens Press 5.7.1918). Kuva: Anna Rajavuori.

vaa näytelmää”, joka yleisön huviksi kehittyi toisinaan vuoropuheluksi Boldtin ja kuulijoiden välillä.³⁸

Naurunalaiseksi tekeminen on vallankäyttöä, jota etenkin Boldtin kohdalla oli harjoitettu jo 1800-luvun lopulta lähtien. Järnefelt ja Boldt haluttiin nähdä porvarillisessa lehdistössä vaarattomina hulluina, ja etenkin Boldtin kustannuksella pilailtiin. Hänen hahmonsäily oli vakituinen pilapiirrosten ja kaskujen aihe. Boldt oli pienikokoinen mies, ja reuman takia huono jaloistaan. Nikolainkirkon portailla hän puhui istualtaan. Arvid Järnefelt kuvasi nähneensä Boldtin ”istua kyyhöttävän Nikolainkirkon portailla veripunaisen lipun alla, jossa luki Svoboda, matruusien ja katuyleisön ympäröimänä” ja ”rämeän kirkuvalla, särkyvällä äänellä sinkoilevan ilmaan väkivaltaan yllyttäviä iskulauseita, joiden perusteemana oli maailmankommunismi”.³⁹ Boldtin saarnaamaa sanomaa kuvailtiin yleisesti ”kommunistis-anarkistiseksi”. Tällä tarkoitettiin ainakin sitä, että Boldt kehotti kuuli-joitaan käyttämään oman käden oikeutta. Nälästä ja puutteesta

kärsiviä hän neuvoi ottamaan sieltä mistä saivat, mikä tulkittiin varkauksiin yllyttämiseksi.⁴⁰ Mikko Ampuja muisteli, että Boldt saarnasi kokouksissaan, ettei ”Suomi tarvitse Karl Marxia eikä Edvard Valpasta vaan se tarvitsee Jeesuksen Kristuksen, esitellen myös pankkien sosialisointia”. Kokouksissa myös muut ”hämäräperäiset ainekset” kertoilivat tarinoita työväenliikkeen johtajien petollisuudesta, mikä Ampujan mukaan oli omiaan vähentämään luottamusta työväen järjestöihin ja vaikutti kuulijoihin demoralisoivasti.⁴¹ *Länsi-Suomeen*, tosin jälkiviisaasti, oman näkemyksensä Boldtista kirjoittaneen Ilmo Kallion mielestä kyseessä ei ollut huvittava hullu, vaan aktiivisesti väkivaltaan kannattajiin kiihottanut kommunisti, jonka puheet raastuivat jatkuvasti touko-kesäkuussa. Erityisesti Boldt yritti usuttaa sotilaita käymään ylioppilaiden kimppuun. Mitään yhteenottoa ei kuitenkaan syntynyt.⁴²

Boldtin toiminta ei rajoittanut ainoastaan agitointiin. Toukuun 16:ntena hän meni Helsingin kaupunginvaltuuston kokoukseen ja vaati puolta valtuusmiespaikoista vallankumouksellisille. Hänet kuitenkin vaiennettiin hakkaamalla pulpettien kansia ja poistettiin kokouksesta.⁴³ Vaatimus ei siinä mielessä ollut poikkeuksellinen, että valtuustojen kokoonpanoon kohdistettiin paineita työväenliikkeen taholta tuolloin muutenkin.⁴⁴ Boldtin toiminta alkoi kuitenkin saada yhä kyseenalaisempia sävyjä. Hänet haettiin väkisin poliisikuulusteluihin 30.5., koska oli yllyttänyt kuulijoitaan laittomuuksiin.⁴⁵ Kesäkuun alussa Boldt yritti perustaa oman ”punakaartin”. Sen oli tarkoitus ”väkivallalla ja aseina toteuttaa kommunismi”. Kaivopuistossa pidetyssä kokouksessa punakaartiin ilmoittautui noin 50 miestä, mutta sen vahvuus hupeni marssilla Senaatintorille 34 mieheen.⁴⁶

Nikolainkirkon valtaus

Nikolainkirkon valtauksen johtaneet tapahtumat käynnistyivät, kun Boldt alkoi levittää sanaa, että 17. kesäkuuta ennen jumalanpalvelusta pidettäisiin suuri kokous. Tähän kokoukseen saapui

noin 400 Boldtin kannattajaa. Osanottajat ilmaisivat epäilyksiä kirkonvaltauksen onnistumisesta, mutta ohikulkevan sotilasosaston rohkaisemana Boldt joukkoineen uskaltautui kirkkoon. Kun kirkonmenot olivat ohi ja pastori Erander saarnannut, joukko jäi istumaan paikoilleen. Boldt meni saarnastuoliin ja alkoi pitää ”tavalliseen palopuhetyyliinsä” puheita kolmella kielellä, ruotsiksi, suomeksi ja venäjäksi. Kirkko oli pian täynnä uteliaita. Puheita pidettiin kolmeen asti iltapäivällä, jolloin johtohenkilöt lähtivät kirkosta neuvottelemaan jatkosta. Kirkon kupoliin yritettiin saada punalippu liehumaan, mutta koska ei tiedetty, miten sinne päästäisiin, jäi suunnitelma toteuttamatta.⁴⁷ Kuitenkaan iltapäiväjumalanpalvelusta ei voitu pitää, sillä puheet ja laulut olivat kirkossa täydessä vauhdissa. Niinpä jumalanpalvelukseen tulleet ihmiset lauloivat ulkopuolella muutaman virren. Boldt antoi luvan soittaa kirkonkelloja ennen jumalanpalvelusta.

Saarnastuolista julistettiin vallankumous alkaneeksi ja kirkko vallatuksi. Puhujia oli useita, miehiä ja naisia, ja olipa joku puhuja tullut varta vasten Tampereelta. Saarnastuolista kukin vuorollaan kertoi ajatuksiaan ”papeista, kirkosta, sosialismista, kommunismista ja anarkismista”, kuten *Helsingin Sanomat* puheiden aiheita kuvaili. Fiina Huttunen julisti kirkon Suomen vallankumouksen keskuksesi.⁴⁸ Yleisö vastasi kättentaputuksin ja hurraa-huudoin. Puheiden välillä laulettiin Marseljeesia, Kansainvälistä, työväenmarsseja ja ”anarkistilauluja”. Hämärän tullessa kynttilät sytytettiin, ja kirkko oli täydessä valaistuksessa koko yön. Boldtin ja kannattajien puheissa virisi tavoite muuttaa kirkko ”köyhälistön kokoushuoneeksi”. Kirkonvaltaus olisi kuitenkin vasta ensimmäinen askel vallankumouksen tiellä: kirkon jälkeen oli tarkoitus vallata myös muita instituutioita. Boldtin kerrotaan myhälleen: ”nyt saimme tämän kirkon. Seuraavaksi valtaamme miliisin ja sen jälkeen pankit.”⁴⁹ Pääomat oli tarkoitus sosialisoida ja jakaa köyhille.⁵⁰

Miliisi oli voimaton koko päivän, ja vasta illalla saatiin tarpeeksi poliisijoukkoja paikalle. Yleisössä oli suurehko joukko venäläisiä meri- ja jalkaväensotilaita, minkä vuoksi miliisi pelkäsi väkivaltaista yhteenottoa. Ensimmäisen kerran miliisi yritti

Jean Boldt kannattajineen Nikolainkirkon portailla. Boldt valkoisine lieri-hattuineen seisoo seinän vieressä katse kameraa kohti. Kuva: Suomen Kuvalehti 30.6.1917, 11.

tyhjentää kirkon puoli kahdelta yöllä, kun oli saatu tarpeeksi suuri miliisijoukko koolle. Saarnastuoliin nousi tuolloin Boldtin rinnalle merisotamies, joka uhkasi, että jos ihmiset hädetään kirkosta, tulee sotaväki valtaamaan koko järjestyslaitoksen.⁵¹ Uhkaus otettiin siinä määrin vakavasti, että uusi kirkon tyhjenysyritys tehtiin vasta puoli kuudelta aamulla. Silloin kirkossa oli enää parisataa valtaajaa ja miliisejä oli saatu paikalle viitisenkymmentä. Muutamat valtaajat miliisi joutui poistamaan kirkosta väkisin. Poliiseja oli kuitenkin ehdottomasti kielletty käyttämästä ampuma-aseita. Boldt sen sijaan kehotti kuulijoitaan väkivaltaiseen vastarintaan miliisiä vastaan. Kirkko oli valtaajien jäljiltä siivoton. Eräänlaista symboliikkaa on luettavissa myös *Helsingin Sanomien* kuvauksesta, kun kaupungissa samaan aikaan kärsittiin elintarvikepulasta. Lehden mukaan saarnastuolista löydettiin ruoantähteitä ja elintarvikkeita: ”voita, leipää silavaa, maitoa, lihaa ja piimää, joita Boldtin ystävät olivat tuoneet mestarilleen”⁵². Todennäköisesti vahvasti liioiteltu kuvaus ilmentää moralisoivaa

Päivänpolttama kuva.

—Hyvästi nyt, sanoi Jean Boldt, kun sakkinsa jätti.

Jean Boldtin katoaminen kirkonvaltauksen päätyttyä sai huomiota myös pilalehdissä. Kuva: Tuulispää 29.6.1917, 5.

suhtautumista Boldtiin, ja se pyrkii todentamaan pyhäinhäpäisyä, joksi kirkonvaltaus porvarillisissa lehdissä tulkittiin.

Boldt pidätettiin vaivihkaa eikä hänen olinpaikkaansa tiedetty pitkään aikaan. Boldt toimitettiin ilmeisesti Sipooseen Nikkilän mielisairaalaan.⁵³ Kun poliisi vei Boldtin, kuului huutoja: ”laivoi-

hin, laivoihin!”, ja osa hänen kannattajistaan lähti juoksemaan satamaa kohti tarkoituksenaan hakea matruuseja apuun.⁵⁴ Pari-kymmentä Boldtin kannattajaa, ”venäläisiä matruuseja ja rikollisia”, kahakoi poliisilaitoksen edustalla, jossa kahta miliisiä lyötiin päähän. Maanantaina Senaatintorilla oli vielä paljon väkeä, parituhatta henkilöä, ja Huttunen piti kannattajiensa keskuudessa ”tavallista kiivaampia” puheita. Hajallaan olevissa pienemmissä ryhmissä keskusteltiin yöksi suunnitellusta rynnäköstä poliisikamariin. Sadat sotamiehet käyttäytyivät kuitenkin aivan rauhallisesti.⁵⁵ Poliisimestari Carl Voss-Schraderin mukaan sotilaat eivät aikoneet ryhtyä minkäänlaisiin toimiin Boldtin vapauttamiseksi. Sekä sotilaitten ja työväen toimeenpanevasta komiteasta että kansanvapaudenkomiteasta ilmoitettiin, että ne suhtautuvat asiaan ”passiivisesti”. Miliisin vaikeus puuttua valtaukseen johtui kuitenkin siitä, että kun Boldt oli viety väkisin kuulusteltavaksi kolmen viikkoa aiemmin, toimeenpaneva komitea oli ilmoittanut poliisimestarille vangitsevansa tämän ja valtaavansa poliisilaitoksen, jos Boldtia vastaan ryhdytään muihin toimenpiteisiin.⁵⁶

Boldtin seuraajat

Boldtin lisäksi puheita Nikolainkirkossa pitivät pastori Juho Uoti, ”sisar” Josefiina Huttunen, puuseppä Johan Fredrik Kivikoski⁵⁷, peltiseppä Viktor V. Viljanen ja asiamies Olli H. Alku, jotka kaikki kertoivat poliisikuulusteluissa olleensa aiemminkin kuulemassa Boldtin puheita.⁵⁸ Tapauksesta kuulusteltiin myös kelloseppä Niilo Saarenheimoa, kauppapalvelija Konrad Kvistiä, seppä Aarne J. Kanervaa ja ”joutomies ja vallankumouksellinen” Lauri V. Lindbergiä. Lisäksi syytteen sai räätäli Samppa August Malinen, joka mellakoi myös Järnefeltin esiintymisen yhteydessä Kallion kirkossa.⁵⁹

Jo aiemmin keväällä Juho Uoti ja Fiina Huttunen oli usein nähty Boldtin seurueessa Senaatintorilla. Pastori, luonnonlääkinnällisten hoitojen kehittäjä Juho Uoti (1862–1920) oli talollisen poika Ulvilasta. Hän oli opiskellut fyysis-matemaattisessa tie-

dekunnassa Helsingin yliopistossa ja toiminut maalitehtailijana ja kirjankustantajana Satakunnassa. Uoti alkoi opiskella teologiaa 1800-luvun lopussa, ja hänet vihittiin papiksi vuonna 1905. Luonnonmukaisesta terveydenhoidosta Uoti kiinnostui sairastuttuaan malariaan 1900-luvun alussa.⁶⁰ Hän antoi papin työnsä ohessa terveydenhoitoon ja sairauksien parantamiseen liittyviä neuvoja seurakuntalaisille, mikä ei miellyttänyt tuomiokapitulia. Uoti oli vuonna 1910 pappina Askaisissa, kun hänet määrättiin Velkuan saaristopitäjään, vaikka olisi itse halunnut Porvooseen. Koska Uoti ei suostunut lähtemään Askaisten pappilasta, Turun tuomiokapituli joutui nostamaan häntä vastaan virkasyytteen ja myönsi hänelle virkavapauden ”toistaiseksi”.⁶¹ Uoti löysi pian uuden tehtävän: hänet palkattiin Turun läänin läntisen vaalipiirin sosiaalidemokraattisen piirijärjestön agitaattoriksi. Pappi sosialistiagitaattorina oli valtakunnan tason uutinen,⁶² ja Uoti olikin mitä todennäköisimmin ensimmäinen evankelisluterilaisen kirkon pastori agitaattorin toimessa. Agitaattorin ura jäi lyhyeksi, sillä vuodesta 1911 Uoti toimi luontaisparantajana. Hän matkusti Keski-Eurooppaan opiskelemaan mannermaisia luontaisia parannusmenetelmiä, kuten vesihoitoja. Uoti asui ja työskenteli Helsingissä, jossa järjesti luontaishoitokursseja. Uoti vietti Lapinlahden mielisairaalassa puoli vuotta vuosina 1915–1916.⁶³ Ilmeisesti sairaalassa ollessaan hän kirjoitti vuonna 1916 ilmestyneen *Herran Kansan Tasavallan Perusteet* -nimisen kirjan, jossa hän kaavaili Suomesta kristillistä teokratiaa.⁶⁴

Josefiina ”sisar” Huttunen (1865–1957) oli kotoisin Liperistä. Hän toimi liikkeenharjoittajana Viipurissa ja Savonlinnassa mutta tehtyään konkurssin Savonlinnassa vuonna 1903 hän muutti Helsinkiin. Huttunen perusti Fredrikinkadulle muotiliike *Marcellan*.⁶⁵ Huttunen oli järjestänyt uskonnollisia kokouksia jo Savonlinnassa, ja Helsinkiin tultuaan hän saarnasi erilaisissa vapaakirkollisissa kokouksissa. Jean Boldtiin Huttunen tutustui ilmeisesti pian Helsinkiin muutettuaan. Ainakin jo helmikuussa 1904 he pitivät yhdessä hartaushetkiä Annankadulla, Huttunen suomeksi ja Boldt ruotsiksi.⁶⁶ Ilmeisesti Boldtin kautta Huttunen oli tutustunut vuonna 1905 myös Johan Kockiin, minkä on myö-

Pappi ja luontaishoitojen kehittäjä Juho Uoti Senaatintorilla 17.6.1917. Kuva: Museovirasto.

hemmin sanottu tuoneen hänelle arvovaltaa vallankumouksellisten keskuudessa.⁶⁷ Boldtin ja Kockin lisäksi Huttusella näytti olevan yhteyksiä A. F. Tanneriin⁶⁸, jota hän puolusti kiivaasti *Työmiehessä*.⁶⁹

Boldtin kannattajien suhde työväenliikkeeseen oli epämääräinen: yhteyksiä järjestäytyneeseen työväenliikkeeseen oli ollut, mutta ”boldtilaiset” toimivat pikemminkin liikkeen liepeillä kuin työväen järjestöissä. Toisaalta sekä Uoti että Kivikoski olivat vielä 1910-luvulla puolueen jäseniä, Kivikoski jopa SDP:n kansanedustaja. Vaikka Järnefeltin toiminnalle löytyi ymmärrystä työväestön piirissä, Boldtiin suhtauduttiin järjestäytyneessä työväenliik-

keessä hyvin kielteisesti. Boldtin toiminnasta haluttiin sanoutua irti, sillä hänen pelättiin tahraavan työväenliikkeen maineen ja vaikuttavan kielteisesti yleiseen mielipiteeseen ja liikkeen tavoitteisiin. Huhuja liikkui, että Boldtin kannattajat olisivat toimeenpanneet kirkonvaltausta seuraavina päivinä vastaavia mellakoita, ja ainakin Helsingin sosialidemokraattinen kunnallistoimikunta varoitti työläisiä niistä ja kehotti pysymään niistä erossa. *Työmiehessä* julkaistiin heti maanantaina 18. kesäkuuta kunnallistoimikunnan ilmoitus: ”Varokaa mustia voimia”.⁷⁰ Aivan yksiselitteistä kielteinen suhtautuminen ei kuitenkaan ollut. Esimerkiksi oululainen *Kansan Tahto* suhtautui Boldtiin jokseenkin myönteisesti.⁷¹

Porvarillisista lehdistä esimerkiksi *Hufvustadsbladet* leimasi Boldtin kannattajat irtolaisiksi, rikollisiksi ja roskaväeksi eli eivakavasti otettaviksi poliittisiksi voimiksi.⁷² Mielikuvaa mellaakoivasta roskaväestä levitettiin myös kirkon taholta. Vaikka kirkon johdon ja seurakuntien pääasiallisena strategiana oli vaieta kirkkomellakoista täysin, Helsingin pohjoinen ruotsinkielinen seurakunta teki poikkeuksen. Se painatti lehtisen seurakuntalaisille, jossa käsiteltiin tapahtumia vuonna 1917. Siinä valtauksesta puhuttiin roskaväen kamalana kirkonhäpäisynä.⁷³

Vastaanotto ja jälkipuinti

Vuorovaikutus esityksen ja sen vastaanoton välillä luo politiikkaa.⁷⁴ Järnefeltin tavoitteena oli ollut löytää yhteinen sävel yhteiskuntaluokkien välillä, mutta siltojen rakentamisen sijaan suhtautuminen hänen toimintatapoihinsa päinvastoin vahvisti yhteiskunnallisia ristiriitoja.⁷⁵ Kirkonvaltauksia pidettiin esimerkkinä anarkian, vallattomuuden ja väkivallan saarnaamisen väistämättömistä seurauksista. Tapaukset olivat omiaan kiristämään ilmapiiriä ja luomaan painetta erityisesti järjestysvaltaa kohtaan. Miliisin otteet olivat kirkkomellakoissa hyvin varovaisia, mikä kuohutti mieliä. Porvarillisten mielestä mellastus ja kirkon häpäisy olisi pitänyt pystyä lopettamaan jo paljon aikaisemmin.

Puhevapauden rajoittamista kuitenkin vastustettiin työväenliikkeen taholla, ja myös eduskunnan puhemies Kullervo Manner oli jyrkästi sitä vastaan.⁷⁶ Kirkonvaltaus ylitti kuitenkin rajan, jonka jälkeen miliisin oli puututtava tilanteeseen. Miliisin toiminta kertoo silti paljon järjestysvallan tilanteesta. Kirkonvaltaukset, ja järjestysvallan haluttomuus ja kykenemättömyys estää niitä, antoivat porvarillisille syyn aseistautua. Mellakoiden jälkeen oli vaikea enää vedota siihen, että sanat ovat vain sanoja, eivät tekoja. Jälkiviisaasti arvioitiin, että oli ollut virhe pitää Boldtia vaarattomana hulluna.⁷⁷

Järnefeltin esimerkin katsottiin vaikuttaneen Boldtin kirkonvaltaukseen ja tapahtumat yhdistyivät ihmisten mielissä ja muistoissa nopeasti. Boldtin tekemisistä syytettiin Järnefeltiä ja näiden uskottiin toimineen yhdessä. Esimerkiksi presidentti K. J. Ståhlberg muisteli Järnefeltin menneen Boldtin kanssa Nikolainkirkkoon.⁷⁸ Boldt ihaili Järnefeltiä, ja tämän esiintymiset kirkoissa tekivät vaikutuksen Boldtiin ja hänen kannattajiinsa. Vasta painosta tulleita Järnefeltin *Kirkkopuheita* myytiin ilmeisesti myös Boldtin kirkonvaltauksen yhteydessä.⁷⁹ Boldt näki pahimpana vastustajana kirkon, sillä se oli häpeällisessä liitossa valtion kanssa ja samalla se hylkäsi Jumalan tahdon. Boldtilla oli lisäksi huonoja kokemuksia vuoden 1899 rauhanmielenosoituksesta, jota häirittiin soittamalla Nikolainkirkon kelloja. On mahdollista, että tapauksella oli vaikutuksia Boldtin toimintaan vuonna 1917. Hän halusi vaientaa kirkonkellot ja uhkaili valtaavansa kellotapulin, jotta voisi itse kontrolloida niiden soittoa.⁸⁰ On kuitenkin selvää, että niin Järnefeltin, Boldtin kuin useiden Boldtin seuraajienkin ajattelussa ja toiminnassa oli vahva uskonnollinen motiivi, oli se sitten vapaakirkollisesti, teosofisesti tai tolstoilaisesti viritynyt. Tekijöitä yhdisti vahva kristillinen vakaumus, joka yhdistyi radikaaliin yhteiskuntakritiikkiin. Ei ollut sattumaa, että juuri kirkot tulivat vallatuiksi, vaikka ne suhteellisen helposti vallattavissa olevia institutionaalisia tiloja olivatkin.

Boldt ei ollut ainoa Järnefeltin esimerkistä inspiroitunut. *Turun Sanomat* raportoi kesäkuun alussa urjalalaisesta nuorukaisesta, joka oli jumalanpalveluksen jälkeen tahtonut kirkkoherran este-

lyistä huolimatta päästä sanomaan sanansa saarnastuolista. Lehden mukaan puhe oli hölynpölyä ja puhujan epäiltiin luulevan itseään ”suuruudeksi”.⁸¹ Muillakin tahoilla Järnefeltin ja Boldtin tekoihin suhtauduttiin varteenotettavana ja sovellettavissa olevana toimintatapana. Vapaa-ajattelijoiden lehdessä kirkkomella-koita pidettiin vasta alkusoittona: ”Kirkkorettelöt olivat etuvar-tiokahakka ja pian seuraa itse päätaistelu perässä.” Lehti ennusti syksyllä 1917, että jo seuraavana talvena kirkoissa ”pidetään vapaa-ajattelijoiden tilaisuuksia yhtä usein kuin lutherilaisiakin”. Kirjoittaja kaavaili kirkkojen käyttöön otosta ratkaisua myös työväenyhdistysten tilaongelmaan.⁸²

Niin Järnefelt, Boldt, Uoti kuin Huttunenkin edustivat 1860-luvun alussa syntyneiden sukupolvea; heidän ajattelussaan oli jäljellä kristillis-sosialistista utopismia, joka muutoin oli lähes kadonnut marxilaiseen luokkataisteluun sitoutuneesta työväenliikkeestä. Vallankumouskeväänä 1917 nämä ”vanhat utopistit” saivat viimeisen tilaisuutensa ohjata yhteiskunnallista kehitystä. Samaan joukkoon kuuluneet Matti Kurikka ja Johan Kock eivät olleet enää paikalla: molemmat olivat kuolleet vuonna 1915 Yhdysvalloissa. Kirkonvaltaajat jatkoivat heidän perintöään, mutta aika oli ajanut auttamatta heidän ajattelunsa ohi. Kirkkomellakat olivat kuitenkin osoitus kevään 1917 poliittisesta mielikuvituksesta ja erilaisista tulevaisuusvisioista, jotka saivat tilaa vallankumouskeväänä.

Keväällä ja kesällä 1917 Helsingissä järjestettiin lukuisia ulkoil-makokouksia, kulkueita ja juhlia. Katutila toimi mediana, joka saavutti kaupunkilaiset paremmin kuin sanomalehdet. Järnefeltin ja Boldtin kirkonvaltaukset jäivät tässä kontekstissa lopulta marginaaliin.⁸³ Sekä Boldt että Järnefelt olivat kaksoisvallan aikana toisaalta marginaalin valinneita ja toisaalta sinne ajettuja henkilöitä. Huomiota herättävää heidän toiminnassaan oli erityisesti heidän esiintymisensä kirkossa eli yrityksensä ottaa haltuun instituutio, jonka valta-asemaa ei ollut juurikaan horjutettu. Toi-saalta heidän kirkonvaltauksensa toi näkyväksi järjestysvallan ongelmallisen tilanteen. Pidemmän tähtäimen vaikutuksia hei-

dän toimillaan ei ollut, ja tapahtumat hukkuivat ”hullun vuoden” levottomuuksiin ja suuren kertomuksen marginaaliin.

Kirkkomellakat ovat kiehtoneet ihmisten mieliä, ja tapahtumia on tulkittu useissa kulttuuriesityksissä. Heti tapahtumien jälkeen kirkkomellakat antoivat aiheita arkiveisujen kirjoittajille. J. Alfred Tannerin humoristisessa laulussa *Helsinki kesäkuulla 1917* kommentoidaan kesän kiihkeää tunnelmaa pääkaupungissa. Lauri Leivo kirjoitti tapahtumista vakavampaan sävyyn toiveikkaan laulun *Antikristuksen ilmestys*. Myöhemmin tapahtumista on kirjoitettu näytelmiä. Pekka Lounelan kirjoittama *Ken talonsa jättää* sai ensiesityksensä vuonna 1977. Näytelmä kertoo Järnefeltin toiminnasta vuosina 1917–1918 ja kuvaa myös Boldtin kirkkonvaltausta. Juha Siltasen *Vallankumous eli Sisar Huttusen ihmeellinen elämä* vuonna 2014 KOM-teatterissa nosti tapahtumat ihmisten mieliin pitkän tauon jälkeen. Kirkkomellakoiden kiehtovuutta lisännee se, että ne edustavat marginaaliin työnnettyä: ne ovat sivujuoni, joka ei aivan sovi kertomukseen punaisesta ja valkoisesta vuodesta 1917.

Kansan Sivistysrahasto on tukenut tämän artikkelin kirjoittamista.

Lähdeviitteet

- 1 Häkli 1955, 467, 469–470.
- 2 Ensimmäinen herääminen liittyi Järnefeltin henkiseen uudelleenorientoitumiseen, jota kuvaava teos *Heräämiseni* (1894) on suomalaisen tunnustuskirjallisuuden klassikko.
- 3 Niemi 2010, 9; Niemi 2005, 204–205.
- 4 Järnefelt 1917, 3–5.
- 5 Niemi 2005, 207.

- 6 HS 25.4.1917 Kohti kuolemaa.
- 7 Ampuja 1947, 127–128; Häkli 1955, 471.
- 8 Järnefelt 1917, 14; HS 29.4.1917 Oman pelastukseni haussa.
- 9 HS 29.4.1917; 4.5.1917; 5.5.1917.
- 10 Niemi 2005, 210.
- 11 Järnefelt 1917, 12–14.
- 12 Niemi 2010, 115.
- 13 HS 7.5.1917 Outo välikohtaus kirkossa.
- 14 *Työmies* 12. ja 19.5.1917; Häkli 1955, 475.
- 15 HS 14.5.1917; Häkli 1955, 475.
- 16 Karkama 2010, 503–504.
- 17 Niemi 2005, 207.
- 18 Järnefelt 1917, 8.
- 19 Fagerudd 2017, 30–31.
- 20 Niemi 2005, 212.
- 21 Järnefelt 1917, 42.
- 22 Niemi 2005, 214; Häkli 1955, 481.
- 23 HBL 14.5.1917 Skandal i Johanneskyrkan.
- 24 *Dagens Press* 14.5.1917 Ett Uppträde i Johanneskyrkan.
- 25 *Työmies* 21.5.1917 Kahakka Kallion kirkossa; Häkli 1955, 482
- 26 Fagerudd 2017, 42.
- 27 Häkli 1955, 483–484.
- 28 Nokkala 1958, 206.
- 29 Järnefelt 1930, 198–199.
- 30 Järnefelt 1930, 199–200.
- 31 Rantanen & Kauranen 2008, 283–284.
- 32 Kolu 2005, 131; Salomaa 1965, 109.
- 33 *Hämeen Voima* 25.8.1906.
- 34 *Kansan Ääni* 7.10.1909.
- 35 *Kotimaa* 3.11.1911, HS 4.10.1913; *Työmies* 7.10.1911; Fagerudd 2017, 20.
- 36 HBL 1.4.1917.
- 37 Järnefelt 1930, 204–205.
- 38 Tanner 1957, 47.
- 39 Häkli 1955, 485.
- 40 HBL 26.5.1917.

- 41 Ampuja 1947, 126.
- 42 *Länsi-Suomi* 26.6.1917.
- 43 *HS* 16.5.1917; *Työmies* 16.5.1917.
- 44 Ks. Juha Matikaisen artikkeli tässä teoksessa.
- 45 *HS* 1.6.1917; *HBL* 1.6.1917.
- 46 *HS* 8.6.1917; *HBL* 8.6.1917.
- 47 *HS* 18.6.1917; *Dagens Press* 18.6.1917.
- 48 *Uusi Suometar* 18. ja 19.6.1917.
- 49 SKS KRA, Tuomiokirkon tarinoita, Adolf Liehunen.
- 50 *Uusi Suometar* 18.6.1917.
- 51 *Dagens Press* 18.6.1917.
- 52 *HS* 19.6.1917.
- 53 *Svenska Tidningen* 11.8.1917.
- 54 *Dagens Press* 18.6.1917.
- 55 *HS* 19.6.1917.
- 56 *HS* 19.6.1917.
- 57 J. F. Kivikoski (1856–1932) oli puuseppä, SDP:n piirisihteeri, agitaattori ja kansanedustaja (1910–1914). Kivikoski tunsi mahdollisesti Juho Uotin jo aiemmin, sillä nämä toimivat Turun seudulla agitaattoreina samoihin aikoihin.
- 58 *HS* 19.6.1917; Fagerudd 2017, 65–66.
- 59 *Työmies* 27.9.1917; *HBL* 27.9.1917.
- 60 Fagerudd 2017, 54.
- 61 *Vakka-Suomi* 22.9.1910; *Lahden Sanomat* 13.12.1910.
- 62 *Sosialisti* 16.11.1910
- 63 Fagerudd 2017, 55.
- 64 Silvennoinen, Tikka & Roselius 2016, 265.
- 65 Fagerudd 2017, 57.
- 66 *Uusi Suometar* 7.2.1904 Päivälista, 8; *Suomen Kansa* 13.2.1904.
- 67 *Uola* 1998, 81.
- 68 Antero Ferdinand Tanner (1868–1920) oli Yhdysvalloissa opiskellut lääkäri ja amerikansuomalaisen työväenliikkeen merkkihenkilö. Hän palasi Suomeen vuonna 1907, mutta hänen vapaamieliset käsityksensä rakkauselämästä ja avioliittoinstituution vastustaminen olivat liikaa työväenliikkeelle. Pollari 2010, 12.
- 69 *Työmies* 23.3.1908; 24.3.1908; 27.3.1908.
- 70 *Työmies* 18.6.1917; *Sosialisti* 19.6.1917.

- 71 Isopahkala 2009, 33.
72 HBL 18.6.2017.
73 Fagerudd 2017, 70–71.
74 Reinelt & Shirin 2015, 14.
75 Niemi 2005, 212.
76 Tanner 1957, 48.
77 *Länsi-Suomi* 26.6.1917.
78 Häkli 1955, 485; Fagerudd 2017, 34.
79 Fagerudd 2017, 65.
80 *Suomalainen* 22.6.1917.
81 *Turun Sanomat* 6.6.1917.
82 *Vapaa ajatus* 30.10.1917 Kirkkojen käyttö tästä lähtien, 168.
83 Nyström 2013, 137–139.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkisto (SKS KRA), Helsinki
Tuomiokirkon tarinoita -keräys
Adolf Liehunen

Painetut lähteet

Järnefelt, Arvid (1917): *Kirkkopuheet*. Vihtori Kosonen ja k:n:i, Helsinki.
Järnefelt, Arvid (1930): *Vanhempieni romaani III*. WSOY, Porvoo.
Leivo, Lauri (1917): *Uskonnonvapausrunoja ja lauluja I*: Antikristuksen ilmes-
tys. Laulu vuonna 2,000. Työväen kirjapaino, Helsinki.
Niemi, Juhani (2010): *Toinen herääminen. Arvid Järnefeltin päiväkirjamerkin-
töjä vuosilta 1916–1919*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
Tanner, J. Alfr. (1920): *Humoristisia lauluja*. Aug. Kanerva, Lahti.

Lehdistö

Dagens Press 1917–1918

Helsingin Sanomat (HS) 1913, 1917

Hufvudstadsbladet (HBL) 1917

Hämeen Voima 1906

Kansan Ääni 1909

Kotimaa 1911

Länsi-Suomi 1917

Sosialisti 1910, 1917

Suomalainen 1917

Suomen Kansa 1904

Svenska Tidningen 1917

Turun Sanomat 1917

Työmies 1908, 1911, 1917

Uusi Suometar 1904, 1917

Vakka-Suomi 1910

Vapaa ajatus 1917

Kirjallisuus

Ampuja, Mikko (1947): *Pajasta parlamentiin. Neljäkymmentä vuotta Suomen työväenliikkeessä*. Tammi, Helsinki.

Fagerudd, Hanna (2017): *Helsingin kirkkomellakat 1917 kolmen eri julkisuusku-
van kautta tarkasteltuna*. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu
-tutkielma, Helsingin yliopisto.

Häkli, Pekka (1955): *Arvid Järnefelt ja hänen lähimaailmansa*. WSOY, Helsinki.

Isopahkala, Harri (2009): *Keppihevonen vai tukikeppi? Kirkko, papisto ja uskonto
kriisivuosina 1917–1919*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, Joensuu.

Järnefelt, Arvid (1894): *Heräämiseni*. Otava, Helsinki.

Karkama, Pertti (2010): *Vallan orjat ja ihmisarvo. Arvid Järnefeltin ajatusmaa-
ilma*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Kolu, Ere (2005): *Aktivisti. Salaista sotaa Venäjän varjossa*. Tammi, Helsinki.

Lounela, Pekka (1977): *Ken talonsa jättää. Arvid Järnefelt*. Tammi, Helsinki.

Niemi, Juhani (2005): *Arvid Järnefelt. Kirjailija ajassa ja ikuisuudessa*. Suomalai-
sen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Nokkala, Armo (1958): *Tolstolaisuus Suomessa. Aatehistoriallinen tutkimus*.
Tammi, Helsinki.

Nyström, Samu (2013): *Poikkeusajan kaupunkielämäkerta. Helsinki ja helsinki-
läiset maailmansodassa 1914–1918*. Helsingin yliopisto, Helsinki.

- Pollari, Mikko (2010): Lemmen salaisuuksien äärellä. Matti Kurikka, Veikko Palomaa ja A. F. Tanner 1900-luvun alun taistelussa sukupuolimoraalista. *Työväentutkimus. Vuosikirja 2010*, 9–14.
- Reinelt, Janelle & Rai, Shirin M. (2015): *The Grammar of Politics and Performance*. Routledge, London.
- Rantanen, Pekka & Kauranen, Ralf (2008): Naurettava lakko. Teoksessa Pertti Haapala, Olli Löytty, Kukku Melkas & Marko Tikka (toim.), *Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905*. Teos, Helsinki, 269–293.
- Salomaa, Erkki (1965): *Viaporin kapina. 60 tuntia vallankumousta*. Kansankulttuuri, Helsinki.
- Silvennoinen, Oula & Tikka, Marko & Roselius, Aapo (2016): *Suomalaiset fasisit. Mustan sarastuksen airuet*. WSOY, Helsinki.
- Tanner, Väinö (1957): *Kuinka se oikein tapahtui. Vuosi 1918 esivaiheineen ja jälkiselvittelyineen*. Tammi, Helsinki.
- Uola, Mikko (1998): ”Seinää vasten vain!”. *Poliittisen väkivallan motiivit Suomessa 1917–1918*. Otava, Helsinki.

Mistä saamme lisää?

Tampereen työväki ja elintarvikekriisin alkuvaiheet 1914–1917

Ensimmäisen maailmansodan seurauksena monissa maissa jouduttiin miettimään elintarvikehuollon järjestäminen uudella tavalla, kun vakiintuneet kauppareitit katkesivat. Ongelmissa olivat erityisesti sotaa käyvät maat, mutta niiltä eivät välttyneet puolueettominakaan pysytelleet valtiot. Myös Suomi osana Venäjän sotaa käyvää imperiumia kohtasi vaikeuksia. Edellinen iso nälänhätä oli tappanut ihmisiä nälkään ja tauteihin puoli vuosisataa aikaisemmin, mutta nyt maan tilanne oli erilainen. Omavaraisuuden kannalta tilanne oli jopa huonompi, mutta kehittyneiden liikenneolosuhteiden vuoksi nälkäkatastrofilta oli mahdollista välttyä. Väestön keskimääräinen energiansaanti oli noussut kulutustutkimusten mukaan 1860-luvun normaalivuosien noin 1 900 kilokalorista noin 3 400 kilokaloriin henkeä kohden maailmansodan alkuun mennessä. Elintaso oli noussut. Viljan kotimainen tuotanto ei ollut kuitenkaan lisääntynyt, vaikka väkiluku oli kasvanut ja erityisesti kaupungit ja muut asutuskeskittymät olivat käyneet suuremmiksi. Suomi ei siis ollut viljan suhteen omavarainen. Elintason nousu perustui halpaan tuontiviljaan. Tärkein viljantuontimaa ennen maailmansotaa oli Saksa, josta tuonti katkesi sodan alettua varoittamatta. Toisaalta Venäjä oli yksi suurimmista viljan viejistä, joten arveltiin sieltä helposti saatavan puuttuva määrä Suomeen. Siksi ensimmäisinä sotavuosina senaatti ei tehnyt elettäkään esimerkiksi viljelyalan lisäämiseksi.¹

Pula kohdistui voimakkaimmin tuontiviljan varassa eläneiden syrjäseutujen lisäksi kulutuskeskuksiin. Tässä artikkelissa keski-

tytään Tampereen tilanteeseen ja pohditaan niitä keinoja, joita Tampereen työväestö käytti vaikuttaakseen elintarpeiden tasapuoliseen jakeluun kaupungissa. Tampere oli leimallisesti työläiskaupunki, joka oli riippuvainen lähiympäristöstään elintarvikkeiden, varsinkin maitotaloustuotteiden saannissa. Toisaalta Tampere oli myös rautatieliikenteen solmukohta, jonka kautta elintarpeita kuljetettiin maan eri osista toisaalle.

Vaikka heikentyvä elintarviketilanne oli yksi keskeisimpiä yhteiskuntaan vaikuttaneita tekijöitä ensimmäisen maailmansodan vuosina Suomessa, se on noussut tutkimusaiheeksi vain harvoin. Tärkein ja kattavin tutkimus aiheesta on Heikki Rantatuvan *Elintarvikehuolto ja -säännöstely Suomessa 1914–1921*. Elintarvikekysymystä sivuaa moni muukin tutkimus, esimerkiksi Pertti Haapalan teos *Kun yhteiskunta hajosi*. Sekä Rantatupa että Haapala analysoivat kriisiä koko Suomen tasolta. Kuluttajien näkökulmasta katsottuna kriisi oli kuitenkin paikallinen eikä kohdistunut kaikkiin kuluttajaryhmiin samalla tavalla. Päävastuun ”nälän järjestämisestä” kantoivat kunnalliset viranomaiset. Paikallisia kaupunkilaisyhteisöjä ensimmäisen maailmansodan aikana ovat käsitelleet viime vuosina ilmestyneissä tutkimuksissaan Samu Nyström Helsingin ja Rauno Lahtinen Turun osalta. Tämän artikkelin pääasiallisimpina lähteinä on käytetty hyvin säilynyttä Tampereen elintarvikeasioista vastanneen elintarve-toimikunnan arkistoa sekä tamperelaisten työväenjärjestöjen arkistoja. Hieman erilaisen näkökulman tarjoavat työväenliikettä lähellä olleiden paikallisten kulutusosuustoiminnallisten yritysten arkistot. Arkistomateriaalin lisäksi lähteenä on käytetty verratun runsaasti paikallisia sanomalehtiä.

Hinnat lähtivät kohoamaan sodan ensi päivistä lähtien. Viranomaiset määräisivät lähes kaikille elintarpeille korkeimmat mahdolliset myyntihinnat eli rajahinnat, joita jatkuvasti jouduttiin korjaamaan ylöspäin. Varsin pian huomattiin, että jos tuotteen reaalin hinta oli suurempi kuin rajahinta, tuote katosi kaupasta ilmestyäkseen taas, kun rajahintaa nostettiin. Jos tuotteen hinta oli puolestaan alempi kuin rajahinta, hinta nousi hyvin helposti rajahinnan tasalle. Hintojen nousua pyrittiin hillitsemään kieltä-

mällä elintarpeiden kuljetus läänien rajojen yli. Kieltoa rikottiin yleisesti. Rajahintoja pyrittiin myös yhtenäistämään eri lääneissä, mutta tämäkään ei onnistunut täysin. Elintarvikkeita kuljetettiin jatkuvasti Pietariin varsinkin Viipurin läänin alueelta. Jos tavaraa sai jossain paremman hinnan, se pyrittiin sinne viemään huolimatta rajoituksista. Vasta vuonna 1917 kuljetuksia ryhdyttiin tosissaan valvomaan.²

Pula alkoi energiakriisinä: polttopuiden hintojen äkillisestä kohoamisesta kärsivät erityisesti vähävaraiset. Lämmitys ja ruuanvalmistus olivat täysin polttopuiden varassa. Pian myös voi katosi kaupoista. Molempia tuotettiin maassa normaalioloissa vientiin riittäviä määriä. Tilanne oli poikkeuksellinen. Puuta kului nyt teollisuuden ja liikenteen tarpeisiin, kun kivihiilivarastot loppuivat. Voille taas löytyi runsaasti varakkaita ostajia Pietarista, joten se kannatti myydä siellä mieluummin kuin Suomessa. Kriisi syveni huolestuttavaksi, kun keisarikunta alkoi luhistua ja logistiikkainfrastruktuuri pettää.³ Pula elintarvikkeista kiristyi nopeasti asteittain. Juuri kun arveltiin, ettei tilanne voi käydä enää huonommaksi, se kävi pahemmaksi. Hintojen kohoaminen palkkoja nopeammin ja elintarpeiden saannin jatkuva vaikeutuminen aiheuttivat kaupungin työläisille ongelmia, joiden ratkaisemiseksi piti löytää erilaisia keinoja. Keinot on jaettu tässä artikkelissa kolmeen erilaiseen kaupungin työläisväestön käyttämään strategiaan, jotka olivat käytännössä kaikki yhtä aikaa käytössä. Ensimmäinen keino oli turvautua työläisten hallitsemiin työläiskuluttajaosuuskuntiin, joista sodan kestäessä tuli merkittävä taloudellinen tekijä. Toinen keino oli päästä elintarvikeasioista päättäviin kunnallisiin elimiin ja kasvattaa niissä vaikutusvaltaa. Kolmas keino oli työväenliikkeen joukkovoimaan perustuva painostus, jonka kohteena oli etupäässä kunnallinen ja valtiollinen valta varsinkin silloin, kun se ei ollut työväenliikkeen hallussa. Neljäskin keino eli salakauppa oli olemassa, mutta elinkustannusten kokonaisvaltainen kasvu, inflaatio ja työttömyys vähensivät merkittävästi työläisten mahdollisuuksia osallistua elintarvikekeinotteluun.⁴

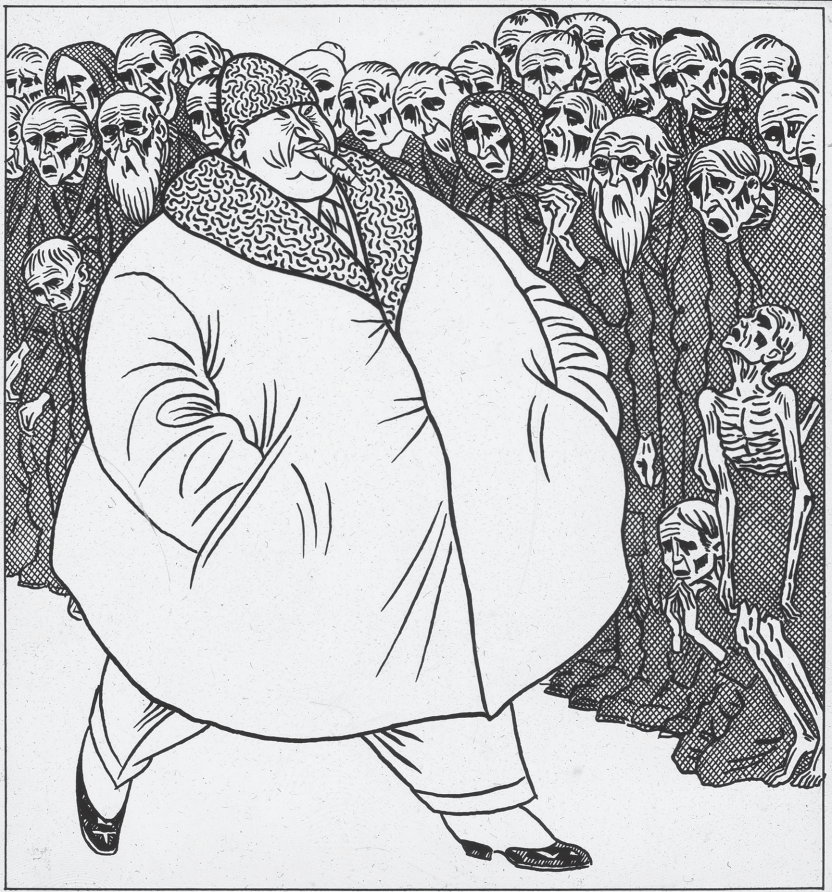
Mielenkiintoinen piirre asiassa on se, että monet samat henkilöt toimivat paikallisen kulutusosuustoiminnan johtotehtävissä, elintarvikeasioista vastaavassa kunnallisessa elintarvetoimikunnassa ja merkittävässä asemassa myös SDP:n paikallisissa järjestöissä. Asioiden hoito oli lopulta melko pienen työläisaktiivien piirin hallinnassa.

Turvautuminen osuustoimintaan

Osuustoiminta oli syntynyt protestiksi yksityiskauppiaiden harjoittamaa velkakauppaa vastaan. Ylihinnoittelu, kaupanpäälliset, tuotteiden väärentäminen sekä tinkiminen kuuluivat myös sellaisiin kauppatapoihin, joista osuuskaupat halusivat eroon. Yksityiskauppiaiden lisäksi kuluttajaa ahdistivat kaupan erilaiset välikädet: tuottajat, tukkukauppiaat, erilaiset agentit sekä erityisesti uusi sota-ajan ilmiö, elintarpeita hamstraavat mustan pörssin keinottelijat eli gulassit. Keinottelijat olivat vihattuja, koska he surutta lihottivat kukkaroitaa muiden ihmisten hädällä.⁵

Osuuskaupat tarjosivat vaihtoehdon. Liittyminen osuuskuntaan ja sen palvelujen uskollinen käyttö kasvattivat liikkeen ja samalla sen omistajien taloudellista valtaa. Taloudellinen valta lupasi myös poliittista valtaa, joten osuustoiminta näytti tarjoavan rauhanomaisen reitin uuteen yhteiskuntaan. Vakavaraiset osuuskunnat saattoivat luoda omaa tuotantoa ja tällä tavalla ottaa tuotantovälineet vähitellen kansanvaltaiseen omistukseen. Luokkataisteluun uskovat työläisaktiivit tosin aiheellisesti kysyivät, mitä tapahtuu työläisten vallankumouksellisuudelle, jos heillä on muutakin menetettävää kuin kahleensa.⁶

Tampereen työläisillä oli varaa valita osuuskaupoista, koska niitä toimi kaupungin alueella useita. Vanhin niistä oli Finlayson & Kumpp. Työväen Osuuskauppa. Se oli rakentanut uuden kauppalatsin vuonna 1913 ensimmäisen osuuskauppansa naapuriiin Puuvillatehtaan kadulle Finlaysonin tehtaan ja Amurin asuinalueen väliin.⁷

Sotakeinottelijat eli gulassit ostivat ruokatarvikkeita varastoon ja myivät ne sitten myöhemmin hyvällä voitolla. Köyhien hädänalaisesta asemasta hyötymistä paheksuttiin laajasti. Edistysmielisen osuustoimintaliikkeen käytössä ollut poliittinen pilapiirros elintarvikekriisin ajalta. Kuva: Työväenmuseo Werstas.

Pellavatehtaan Työväen Osuuskaupan pääkauppa sijaitsi Pellavatehtaan lähellä. Liikkeellä oli lisäksi aivan Tampellan teollisuusalueen vieressä tehtaan juhlatalossa pieni elintarvikemyymälä ja työpaikkaruokala.⁸ Ruokaloiden merkitys kasvoi pula-aikana. Moni yksineläjä luovutti elintarvikekorttinsa ruokaloille, jotka saattoivat korttien avulla hankkia elintarpeita ruokailijoita varten. Se oli työläiselle helpompi ratkaisu kuin yrittää saada raaka-aineet itse jonottamalla erilaisissa elintarvikeliikkeissä. Ruokaloiden kannattavuus ja käyttö yleisesti ottaen kasvoivat. Esimerkiksi työväentalon ravintolassa ruokailijoiden määrä nousi voimakkaasti. Siellä oli elokuussa 1916 asiakkaita keskimäärin 5 000 viikossa. Vuotta myöhemmin asiakkaita oli keskimäärin viikossa noin 8 000.⁹

Kolmas kaupungin työläisosuuskaupoista oli Tampereen Työväen Osuuskauppa, jonka päämyymälä sijaitsi Kytälän kaupunginosassa Tuomiokirkonkadulla. Samalla tontilla sijaitsi osuuskunnan omistama mylly ja osuuskauppojen yhdessä omistama kahvinpaahtimo. Liike fuusioitui finlaysonilaisten osuuskaupan kanssa loka-marraskuun vaihteessa 1916.¹⁰

Osuuskaupoilla oli omaa leipomotoimintaa ja useita sivumyymälöitä sekä kaupungin alueella että maaseudulla muun muassa Lempäälässä, Tottijärvellä, Pirkkalassa, Ylöjärvellä ja Siurrossa. Mainittujen osuuskauppojen lisäksi kaupungissa toimi lähinnä leipomotoimintaa ja leivän myyntiä harjoittanut Osuusliike Tuotanto ja puolueeton (porvarillinen) Tampereen Osuuskauppa, joka aloitti toimintansa vuonna 1916.¹¹

Innostuneen alun jälkeen tamperelaiset työläisosuuskaukat olivat kasvaneet vuoteen 1914 asti hyvin hitaasti. Sota-aika merkitsi kulutusosuustoiminnalle sekä suurta kasvun aikaa että suurta myllerrystä. Yhteiskunnallinen keskustelu oli sotavuosina lamassa, kun eduskuntaa ei kutsuttu koolle. Sota-aika kärjisti kuitenkin tuottajien ja kuluttajien suhteita, mikä näkyi kulutusosuustoiminnan sisällä. Kaupunkilaisosuuskauppojen suhtautuminen vain noin 10 vuotta aikaisemmin perustettuun omaan tukkukauppaansa muuttui. Syy oli poliittinen – SOK:ssa oli käytössä äänestystapa, jossa jokaisella osuuskunnalla oli yksi ääni riippu-

Pellavatehtaan Työväen Osuuskaupan ruokatavaramyymälä Pellavatehtaan juhlatalon alakerrassa. Kuva lienee otettu loppuvuonna 1917. Kuva: Työväenmuseumo Werstas.

matta siitä, minkä kokoinen osuuskunta oli kyseessä. Osuusliike Elannolla ja Alajärven osuuskaupalla oli yhtä suuri vaikutusvalta SOK:n äänestyksissä, vaikka edellä mainittu hyödynsi monta kertaa enemmän SOK:n palveluja. Pieniä tuottajavaltaisia maa-seutuosuuskauppoja oli perustettu lukuisasti niin, että pian näitä oli enemmän kuin kaupunkilaisosuuskauppoja, ja samalla suomalaisen puolueen vaikutusvalta oli liikkeessä kasvanut. Lopulta SOK:n hallinnon määräysvalta oli suomalaisen puolueen tai – kuten he itse asian määrittivät – puolueettoman osuuskauppaväen käsissä. Kaupunkilaisosauuskunnat halusivat, että osuuskuntien jäsenmäärä vaikuttaisi niiden käyttämään äänimäärään SOK:n kokouksissa, mutta suomalainen puolue oli haluton luovuttamaan SOK:n johtoasemaa SDP:lle. Näin asia ainakin haluttiin nähdä SOK:ssa, vaikka SDP oli tunnustanut osuustoiminnan itsenäiseksi taloudelliseksi toimijaksi.¹² Välikirkossa syntyi ensin edistysmielisen osuuskauppaväen aatteellinen järjestö Kulutusosuuskuntien Keskusliitto vuonna 1916 ja sitten seuraavana

vuonna tavaravälitystä hoitava Suomen Osuustukkukauppa OTK. Tamperelaisten osuuskauppojen aktiiviset jäsenet olivat synnyttämässä molempia järjestöjä. Samaan aikaan osuustoimintaliikkeen hajoamisprosessin kanssa tamperelaiset työläis-osuuskaupat toteuttivat yhdistymisprojektin. Työläisosuuskauppojen yhteisesti perustama Osuusliike Voima aloitti kaupallisen toiminnan vuoden 1918 alusta. ”Puskan takaa” yllättäen siihen liittyi myös Teiskon ja Viitapohjan alueella toiminut maaseutu-osuuskauppa. Vaikka Osuusliike Tuotanto kuului vielä tuolloin edistysmieliseen leiriin, se ei osallistunut fuusioon.¹³ Työläiskuluttajat vierastivat niitä SOK:lle uskollisia osuuskauppoja, joita kaupungeissa toimi osuuskauppaliikkeen hajaannuksen jälkeen, joten niiden myynti- ja jäsenmäärien kasvu olivat yleisesti ottaen hitaampaa kuin edistysmielisten.

Vaikka ongelmat SOK:n kanssa olivat pääosin periaatteellisella tasolla, SOK:n ja kaupungin osuuskauppojen välillä oli muutenkin kitkaa. Tamperelaiset osuuskauppapäättäjät epäilivät SOK:n sortavan kaupunkilaisosuusliikkeitä tavarantoimituksissa, ja välejä alkoivat hiertää eräät muutkin käytännön asiat. Sota-ajan poikkeuksellinen kannattavuus antoi edistysmielisille mahdollisuuden toteuttaa ero, ja toisaalta SOK jyrkillä toimenpiteillään teki eron selväksi. OTK ei ehtinyt käynnistää toimintaansa täyteen vauhtiin ennen sisällissotaa, eikä se esimerkiksi ottanut elintarvikkeita lainkaan välitettäväkseen.¹⁴

Normaaliaikoina osuuskaupat joutuivat kamppailemaan kannattavuuden kanssa ja haalimaan jäseniä. Sota-aika oli poikkeuksellisen hyvää aikaa osuusliikkeille. Koska osuuskauppojen asiakasomistajat olivat hieman paremmassa asemassa kuin tavalliset kuluttajat, osuuskauppojen jäsenyydestä tuli tavoiteltava asia. Kannattavuudestakaan ei tarvinnut kantaa huolta. Riitti, kun sai hankittua tavaraa varastoon. Nopeasti kohoavat hinnat takasivat sen, että tavarasta sai runsaan myyntivoiton. Isoin ongelma oli tavarantoimituksessa. Vaikka osuuskauppojen hinnat eivät olleet sen halvemmat kuin muidenkaan liikkeiden, tehtyjen ostojen perusteella liikkeestä sai ostopalautusta, jolla oli iso merkitys vähävaraisille kuluttajille. Palautusta sai myös korttien avulla

säännöstellyistä tuotteista, vaikka niissä osuusliikkeen liikevoitto oli verrattain pieni.¹⁵

Korttijärjestelmään siirtymisen yhteydessä paikallinen elintarvikeviranomaisen siirsi useita keskeisiä elintarpeita omiin myymälöihinsä. Osuustoimintaliikkeen suhteellinen merkitys elintarpeiden jakelijana väheni. Osa säännöstellyistä tuotteista kuitenkin jaettiin edelleen osuuskaupoista ja muista vähittäismyyntipisteistä. Maaseudulla paikallisilla elintarvikelautakunnilla ei useinkaan ollut mahdollisuutta perustaa omia myymälöitä. Esimerkiksi Tampereen ympäristössä Osuusliike Voiman myymälät toimivat paikallisten elintarvelautakuntien laskuun elintarpeiden jakelijoina.¹⁶

Osallistuminen elintarvetoimikunnan työhön

Suomessa oli yleinen ja yhtäläinen äänioikeus – mutta vain eduskuntavaaleissa. Kunnallinen äänioikeus ja äänimäärä riippuivat varallisuudesta. Tampereen kaupunginvaltuusto koostui lähes yksinomaan Kauppaseuran ja Suomalaisen klubin jäsenistä. Työväenyhdistyksen suhtautuminen Tampereen kunnallispolitiikkaan oli laimeaa, vaikka se ajoittain kunnallisvaaleihin osallistui omalla listalla. Mahdollisuus tulla valituksi valtuustoon oli vain sellaisilla henkilöillä, jotka syystä tai toisesta merkittiin myös muiden puolueiden listoille.¹⁷

Keväällä 1915 eri tahot olivat heränneet ihmettelemään torikaupan uusia omituisia piirteitä. Tuotteita katosi myynnistä ja palasi taas takaisin saataville hintojen noustessa. Ilmiön johdosta valtuusto valitsi keskuudestaan viisihenkisen työryhmän pohtimaan toimenpiteitä ”elintarpeiden hintojen huojistamiseksi”¹⁸. Ryhmään oli nimetty muun muassa SOK:n piirikonttorin johtaja J. O. Vuori ja isännöitsijä Emil Viljanen. Viljanen oli Tampereen työväenyhdistyksen puheenjohtaja ja ainoa työväen edustaja valtuustossa. Ensimmäinen kokoontuminen oli kesäkuun alussa 1915. Ensimmäisen kokouksen jälkeen toimikunta vakiinnutti nimekseen Tampereen elintarvetoimikunta. Pormes-

tari Ano Caselius johti puhetta alkuajat ja hänen jälkeensä J. O. Vuori. Jotta toimikunnan uskottavuus paranisi työväestön piirissä, työväen edustajien lukumäärää kasvatettiin kahteen loka-kuussa 1916. Tämän jälkeen Tampereen työväkeä edusti Viljasen lisäksi K. M. Evä, joka oli monenlaisten toimiensä ohella Työväen keskinäisen vakuutusyhtiö Turvan toimitusjohtaja ja Tampereen Työväen Osuuskaupan johtokunnan puheenjohtaja. Hän oli myös tunnettu osuuskauppapoliitikko. Evästä tuli toimikunnan vt. puheenjohtaja loppuvuonna 1917.¹⁹ Toimikunnan tehtävä oli huolehtia kaupungin elintarvikevarastoista ja järjestää elintarpeiden jako kaupunkilaisille parhaaksi katsomallaan tavalla. Toimikunnan jäsenistä päätti kaupunginvaltuusto ja rahavarat toimikunta sai rahatoimikamarilta. Toimikunta pysyi siis valtuuston kontrollissa, vaikka toimi kohtalaisen itsenäisesti.

Hintojen sääntelystä alettiin siirtyä elintarpeiden säännösteilyyn marraskuussa 1916. Senaatti määräsi, että sokeri oli jaettava tasapuolisesti koko maassa korttijärjestelmän avulla.²⁰ Koska myös voin saanti kaupunkiin oli vähentynyt merkittävästi, Tampere siirtyi myös voinjaossa korttijärjestelmään. Elintarvetoimikunta avasi sokerimyymlän kaupungintalolla ja voimyymlän kauppahallissa parin päivän välein.²¹ Kaupungin vähittäistavaraliikkeiden sokerivarastot takavarikoitiin. Molemmat korttijakoon otetut tuotteet olivat helposti annosteltavia ja ainakin periaatteessa tasalaatuisia tuotteita. Sokerin suhteen Suomessa oltiin täysin riippuvaisia ulkomailta tuotavasta raakasokerista. Elintarvikelautakunnat joutuivat arvioimaan ja tilaamaan etukäteen tarvitsemansa sokerin sokeritehtaiden muodostamalta Sokerikeskuskomitealta, ottaen huomioon ei vain kotitaloudet ja ravintolat vaan myös alueensa sairaanhoidon ja apteekkien tarpeet. Tavaransaantivaikeuksien vuoksi sokerinjakelu oli säännöllisesti myöhässä. Sokeria ei voitu kotikonstein valmistaa, mutta kotitekoinen maataisvoi oli yleistä, joten sitä saattoi saada ohi virallisen myyntijakelun. Monien kaupunkilaisten läheiset sukulaisuussuhteet maaseudun tuottajaväestöön auttoivat jonkin verran. Elintarvikkeiden kuljetuskieltoja ei vielä vuoden 1917 alkupuolella juuri valvottu, joten maaseudulta saattoi saada mer-

Tampereen Elintarvelautakunnan
 antama
Maitokortti N° _____
 Lasten 0–2 vuotiaille

Nimi: _____

Asunto: _____ kaup. osa N:o _____

Huhtikuu								30	29	28	27	26	25
24	23	22	21	20	19	18	17	16	15	14	13		
12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1		
Maaliskuu								31	30	29	28	27	26
24	23	22	21	20	19	18	17	16	15	14	13		
12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1		
Helmikuu										28	27	26	25
24	23	22	21	20	19	18	17	16	15	14	13		
12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1		
Tammikuu								31	30	29	28	27	26
24	23	22	21	20	19	18	17	16	15	14	13		
12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1		

Kaupunkilaiskuluttajille tulivat tutuksi leipäkortin lisäksi monet muutkin säännöstelykortit. Maidon jakaminen tasapuolisesti osoittautui ylivoimaiseksi, kun sen saanti kaupunkiin vaikeutui. Imeväisikäisten maidonsaannista yritettiin pitää viimeiseen asti erityistä huolta. Kuva: Tampereen kaupunginarkisto.

kittävästi lisääpua. Kesän 1917 elintarvikelain jälkeen valvontaa muun muassa rautateillä tehostettiin ja rikkomuksista annettuja rangaistuksia kovennettiin. Lisääntynyt valvonta johti siihen, että myös mustan pörssin hinnat kohosivat ja muutenkin heikoissa asemassa olleiden kaupunkilaiskuluttajien ostomahdollisuudet vähenivät entisestään. Kesän voimellakoiden jälkeen Osuuskunta Valio vetäytyi voikaupan järjestämisestä kokonaan. Kun syyskesällä 1917 voim saanti kulutuskeskuksiin pysähtyi täysin, oli kuluttajille pakko antaa lupa kuljettaa pienehköjä voipaketteja laillisesti. Vasta vuoden 1917 lopulla Valio otti uudelleen hoitaakseen voikaupan järjestelyt.²²

Marraskuussa 1916 ensimmäisten kunnallisten elintarvikemyymälöiden avaamisen yhteydessä Tampereen Työväen Osuuskaupan kaupanhoitajuudesta vapautunut, poliittiselta kannaltaan sosiaalidemokraatti K. F. Mattsson valittiin Tampereen elintarvetoimikunnan toimitusjohtajaksi. Muita halukkaita ei joko ollut tai heitä ei ennätetty etsiä, kun toiminta piti saada nopeasti käyntiin.²³ Myös toimikunnan työläisedustusta vahvennettiin niin, että kesästä 1917 lähtien elintarvetoimikunnassa oli työläisenemmistö, mihin myös kesäkuussa voimaan tullut elintarvikelaki käytännössä velvoitti.²⁴ Tavoitteena oli selvästi muodostaa elintarvetoimikunnasta kuluttajien luottamusta nauttiva elin. Samalla kun työläisedustajien painoarvo ja määrä toimikunnassa kasvoivat, muuttui toimikunnan rooli vähävaraisten toimeentulosta huolehtivasta sosiaaliapulaitoksesta koko paikallisyhteisön elintarvikahuollosta vastaavaksi virastoksi.

Lisää keskeisiä elintarvikkeita joutui säännöstelyn piiriin nopeaan tahtiin. Jo vuoden 1917 alusta lähtien sekä liha- että maitokauppa päätyivät säännösteltäviksi.²⁵ Lihakauppa keskitettiin kauppahallin lihakauppiaiden haltuun. Maitokauppaa saivat harjoittaa aluksi kaikki entiset maitokauppiat. Lihakaupan keskittämistä protestoivat erityisesti muut liha-alan yrittäjät. Maitokauppaan olivat puolestaan asiakkaat tyytymättömiä, koska maitojonon häntäpäässä ei ollut takeita, että maitoa riitti ostettavaksi juuri tästä kaupasta. Maitokaupan järkipäätämiseksi tehtiin monenlaisia yrityksiä, mutta tarpeeseen nähden maitoa tuotiin kaupunkiin aina vain vähemmän. Lopulta maitoa sai vain lapsille tarkoitetuilla maitokorteilla.²⁶

Samoihin aikoihin maaliskuussa, kun keisarivalta oli luhistumassa, päätettiin Tampereella ottaa käyttöön kunnalliset leipäkortit. Ne oli tarkoitettu sellaisille köyhille kuntalaisille, joilla ei ollut muuten varaa pysyä leivänsyryssä kiinni. Ajatus oli syntynyt yleisen kuluttajakokouksen innoittamana.²⁷ Kunnalliset kortit korvattiin kesäkuussa valtakunnallisilla leipäkorteilla, kun elintarvikelain perusteella kaikki suomalaiset kotitaloudet jaettiin kuluttajiin ja tuottajiin. Tuottajat saivat pidättää sadostaan omaan käyttöönsä tietyn osan ja muille annettiin leipä- tai jauho-

kortit, joiden perusteella heidän leipäviljan ostojaan säännöstelltiin. Oli tietenkin selvää, että maaseudun tuottajien viljansaanti oli huomattavasti turvatumpaa kuin kaupunkilaiskuluttajien.²⁸ Kaupunki oli edellisen vuoden puolella vuokrannut siirtolapuutarhayhdistykselle neljän hehtaarin suuruisen maa-alan Hatanpäältä. Kannustaakseen asukkaita kotipuutarhavihjelyyn kaupunki perusti lisäksi keväällä 1917 erillisen taloustoimikunnan, jonka tarkoitus oli valjastaa hyötykäyttöön kaupungin omistamat joutomaat muun muassa Esplanadin eteläpuolella (nyk. Eteläpuisto) ja Viinikanojan varrella. Kaikkiaan vajaat 500 kaupunkilaisviljelijää sai tätä kautta tilaisuuden kasvattaa itse tarvitsemiaan perunoita ja muita elintarpeita. Emil Viljanen oli ainoa henkilö, joka oli jäsenenä sekä elintarvetoimikunnassa että taloustoimikunnassa.²⁹ Vastaavaa toimintaa harjoitettiin muissakin kaupungeissa.³⁰

Maaliskuussa vallankumouksen jälkeen eduskuntatyö pääsi käyntiin ja SDP pääsi vaikuttamaan myös senaatista käsin. Elintarvikepolitiikkaa pääsivät suunnittelemaan edistysmielisessä osuustoiminnassa mukana olleet Väinö Tanner ja Väinö Wuolijoki. Tanner pyysi vielä avukseen SOK:ssa vastapuolella (vaikkakin välittävällä kannalla) olleen W. A. Lavoniuksen.³¹ Kesäkuun elintarvikelaki syntyi yhteistyössä. Vasta silloin sopeutettiin Suomen elintarvikejakelu sota-ajan vaatimuksiin. Sopeuttamistoimet osoittautuivat turhan vaatimattomiksi Venäjältä saatavaan viljaan nähden, sillä maataloustuottajille oli jätetty omaan kulutukseen enemmän kuin oli kohtuullista verrattuna korttitalouksiin. Työläiskuluttajien epäoikeudenmukaisuuden tunne vahvistui. Syksyllä ratsumestari Harald Åkerman otti vastuun valtakunnallisesta elintarvikepolitiikasta. Åkerman oli itsenäisyysaktivisti ja siviiliammatiltaan alun perin Hankkijaa vastaavan, ruotsinkielisille seuduille toimintansa keskittäneen keskusosuusliike Laborin toimitusjohtaja, mutta hän oli toiminut muutaman vuoden ajan Helsingin muonituskomitean toimitusjohtajana. Hänen aloitteestaan uusi sato pyrittiin keräämään talteen vapaan kilpailun periaatteilla, jolloin elintarpeiden hinnat kohosivat ennennäkemättömällä tavalla.³² Palkat eivät mitenkään pysyneet kohoavien

elinkustannusten perässä. Helpottaakseen kriisiä senaatti oli jo kesällä tehnyt kaupat sekä Venäjän että USA:n kanssa elintarvikkeiden saamisesta Suomeen, mutta viljan konkreettinen maahan saaminen törmäsi jatkuvasti ongelmiin. Tyytymättömyys elintarviketilanteeseen kasvoi syksyn 1917 kuluessa ja alkoi aiheuttaa Tampereella jo uhkauksia omankädenoikeuksien käyttämisestä. Marraskuun lakko alkoi tilanteessa, jossa kaupungissa oli viljaa vain yhden päivän tarve.³³ Nälkämellakoita pelkäsivät sekä kunnanvaltuusto että sosiaalidemokraattinen kunnallisjärjestö.³⁴ Poikkeustoimin katastrofilta onnistuttiin välttymään vain niukasti. Kaupungissa valtaa pitänyt Tampereen Työväen Vallankumouksellinen Neuvosto yhdessä elintarvetoimikunnan kanssa järjesti varattomille ja suurimpaan pulaan joutuneille henkilöille ruokalippuja, joilla nämä pystyivät saamaan elintarvetoimikunnan keittiöstä ilmaiseksi aterian. Tällaisia keittiöitä oli Tampereelle ryhdytty perustamaan syyskuusta alkaen niin, että tammi-kuussa 1918 aukesi jo kolmas kunnankeittiö. Keittiöistä sai halvalla keittoruoka-annoksen kotiin vietäväksi.³⁵

Ruokakaupan edessä jonottaminen oli pula-ajan vitsaus, josta ei päästy millään eroon. Monenlaisia yrityksiä jonotuksen vähentämiseksi yritettiin keksiä. Kuluttajat yrittivät ehdottaa useampien kauppapaikkojen avaamista, mutta käytännössä se ei olisi ratkaissut ongelmaa vaan synnyttänyt uusia. Ostettavaa oli liian vähän. Pientä helpotusta jonottamiseen tarjosi se, että monet elintarvikemyymälät sijaitsivat kauppahallissa, joten syksyn sade ja talven kylmyys eivät jonossa seisonutta kuluttajaa vallan jäädyttäneet.

Elintarvikemyymälöiden edessä seisovat jonot tarkoittivat varsinkin yksin asuville työläisille ongelmia, koska ei voinut samaan aikaan olla sekä työssä että jonossa. Osittainen ratkaisu tähän oli se, että työläinen ryhtyi jonkin ravitsemusliikkeen asiakkaaksi luovuttamalla tälle omat elintarvikekorttinsa. Toisen ratkaisun tarjosivat tehtaiden perustamat tehdaselintarvikekomiteat, jotka pystyivät helpommin hankkimaan elintarpeita kuin julkisen valvonnan piirissä ollut kunnallinen elintarvikeviranomainen, jonka ainakin periaatteessa piti noudattaa rajahintoja. Tehdase-

lintarvikekomiteoista tuli niin tärkeitä, ettei niistä haluttu luopua sisällissodankaan aikana, vaikka elintarvetoimikunta sitä kuluttajien yhdenvertaisuuteen vetoamalla yritti.³⁶

Sisällissodan puhkeaminen ei juuri mitenkään vaikuttanut elintarvetoimikunnan työhön. Toimikunnan työläisedustajien määrä toki kasvoi merkittävästi. Mielenkiintoiseksi ja aikaansa nähden hyvin poikkeukselliseksi toimikunnan kokoukset sodan aikana tekee se, että kokouksiin osallistuivat paikkakunnan tunnetut porvariston edustajat, paikallisen suurosuusliikkeen johto, punaisen siviilihallinnon edustajat ja punakaartin elintarvikeasioista vastanneet henkilöt.³⁷ Tampereella valkoiset säilyttivät paikansa elintarvetoimikunnassa valtaukseen saakka. Punaiselle puolelle jääneissä kaupungeissa näin kävi Tampereen lisäksi vain Hämeenlinnassa ja Porissa.³⁸

On jokseenkin selvää, että koko ajan pahemmaksi kriisiksi kehittyvässä tilanteessa elintarvetoimikunnan toimintaa kritisoi- tiin väliin ankarasti. Kritiikin kärki oli kuitenkin yleensä aina joko jokin yksittäinen toimihenkilö tai toiminnan määrärahoista vastannut kunnanvaltuusto. Koskaan ei esitetty, että toimikunta olisi suosinut jotain kuluttajaryhmää toisten kustannuksella. Eniten kritiikkiä esittivät syksyllä 1917 pahiten pulasta kärsineet ulkotyöntekijät, muun muassa kivityöläiset ja kirvesmiehet. Ulkotyöläisten puhemiehenä toiminut Herman Honkaniemi valittiinkin jo korvaamaan K. M. Evä toimikunnan kokoonpanossa, mutta valtuusto ei ehtinyt toimeenpanna muutosta ennen sotaa.³⁹

Joukkovoiman uhka

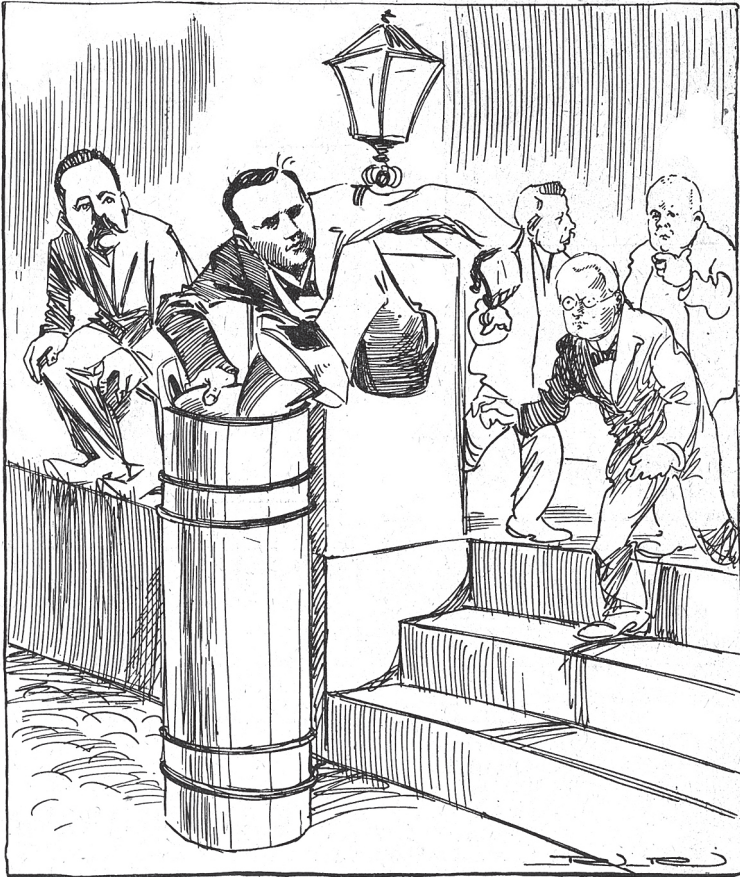
Sotatilalakien ollessa voimassa joukkokokousten ja mielenosoitusten järjestäminen ei ollut ihan yksinkertaista. Niitä pystyttiin kuitenkin organisoimaan. Tampereen sosialidemokraattinen kunnallisjärjestö järjesti ensimmäiset kansalaiskokoukset elintarviketilanteen johdosta jo lokakuussa 1915. Kokousten julkilausumat toimitettiin tiedoksi Hämeen läänin kuvernöörille, kaupunginvaltuustolle ja sanomalehtiin.⁴⁰ Joukkokokouksien jär-

jestelyvastuu näyttää siirtyneen syyskuussa 1916 perustetulle työväenjärjestöjen yhteiselle elintarvekomitealle. Tämä komitea ajoi työväestön etuja muutenkin kuin pelkästään elintarvikeasioissa. Sen ensimmäinen kohde oli nimittäin Isäntäyhdistyksen ajaman vuokrien korotushankkeen estäminen. Monet kunnallisen elintarvetoimikunnan toiminnasta tehdyt valitukset käsiteltiin tässä komiteassa, joka sitten kertoi joukkokokouksissa asiasta oman käsityksensä. Se oli siis tavallaan kuluttajien omaehtoisesti luoma kuluttajavalituslautakunta, joka valvoi viranomaistoimintaa.⁴¹

Maaliskuun vallankumous siirsi toiminnan ja tavoitteiden fokuksen hetkeksi pois elintarvikeasioista. Isoja pelkästään elintarvikeasioita käsitteleviä kokouksia ei juuri järjestetty maaliskuun ja elokuun välisenä aikana. Kaupungin työväki tai ainakin sen johto luotti siihen, että SDP eduskunnassa ja omat miehet hallituksessa hoitavat homman.

Suomessa oli harvinaisen vähäsateinen kesä vuonna 1917. Ruoho kulottui, lehmät kärsivät nälkää ja nautoja laitettiin runsain määrin teuraaksi. Lihaa oli siis hetkellisesti saatavissa paljon, mutta samalla huolestuttiin maidon, voin ja juuston tuotannon jatkumisesta. Elokuun alussa järjestettiin useita joukkokokouksia, joiden aiheena olivat maidon ja voin riittämättömyys, liha-alan uudelleenjärjestelyt ja eduskunnan hajotus.⁴²

Varsinaisia voimellakoita ei Tampereella ollut siitä yksinkertaisesta syystä, ettei kaupungissa ollut voivarastoja. Väkijoukkojen muualla Suomessa, esimerkiksi Turussa ja Helsingissä, tekemät omavaltaiset varastojen paljastukset kuitenkin herättivät vaatimuksia samansuuntaisesta toiminnasta myös Tampereella. Lopulta kansalaisyhteiskunta päätti kuitenkin antaa kaupungin elintarvetoimikunnan suorittaa tarkastukset itse. SDP:lle voimellakat tulivat epämiellyttävänä yllätyksenä ja merkinä siitä, että tyytymättömyys saattoi purkautua hallitsemattomina mellakoina. Toisaalta kuvaukset mellakoista antavat ymmärtää, että ”vallatut” voivarastot myytiin pääosin korttien mukaan korttiannoksina (tosin alihintaan), joten kyse ei ollut hallitsemattomasta ryöstelystä. Mellakoiden yhtäaikaisuus ja ulottuminen monelle paik-

Ne huusi eukot torilla:
nyt meille voita, vaikka — —!
Ja Tokoi tuumi: „Kiperä
tää taitaa olla paikka,

mutt' mistäs voita otetaan,
kuu sit' ei ole tehty,
kun porvarien nutipääät
ja sarvipäätkin ehty’.”

Mutt' eukkojoukko torilla
vain kiihtyy uuteen hirmuun.
Ja vihdoin Tokoi tvölästy
ja — hyppäs' itse kirnuun.

Loppukesällä 1917 puhjenneiden voimellakoiden aikaan kansalaisten luottamus Tokoin senaatin kykyyn hallita elintarviketilannetta mureni entisestään. Kuva: Velikulta 30.8.1917, 1.

lakunnalle sai jo aikalaiset pohtimaan provokaation mahdollisuutta.⁴³

Tampereen työväki heräsi oikeastaan vasta syyskuussa vaatimaan parannusta elintarviketilanteeseen joukkovoimaan turvautumalla. Liikehtiminen alkoi ulkotyöväen mielenosoituksiksi kasvaneesta palkankorotusvaatimuksesta, joka ainakin vastapuolen mielestä oli väkivaltainen. Kaupunki päätti tarjota mielenosoittajille ilmaisen aterian kansanruokaloista, koska elintarve-toimikunnan oma keittiö ei ollut vielä valmis avattavaksi. Levottomuus tarttui kaupungin metallityöläisiin, jotka kritisoivat tuottajille jätetyn omavaraisviljan määrää. He asettivat määrääjäksi 4.10.1917, johon mennessä kaupunkiin piti saada tarpeellinen määrä ruokatavaroita. Muussa tapauksessa metallimiehet lopettaisivat työnsä ja ryhtyisivät omavaltaisesti hankkimaan ruokaa keinoista välittämättä. Uhkaus oli niin suorasukainen, että se herätti pelkoa myös pääkaupungissa, missä SAJ:n ja SDP:n johto otti asian esiin elintarvikeasioista vastanneen ratsumestari Åkermanin kanssa. Tampereelle luvattiin parin viikon viljatarvetta vastaava erä.⁴⁴

Metallimiesten asettama määräaika saattoi olla merkityksellinen jopa eduskuntavaalien kannalta, sillä äänestyspäivät olivat 1. ja 2. lokakuuta. Työväestön uhkailu väkivallalla saattoi kannustaa epävarmoja äänestäjiä äänestämään Tampereen porvarillisia ehdokkaita. Määräpäivänä metallimiehet päättivät olla ryhtymättä sanoista tekoihin, mutta jättivät uhkauksensa vielä voimaan. Eduskuntavaalien vaalipropaganda sekä porvarillisella että sosiaalidemokraattisella puolella syyllistyi ylilyönteihin ja vastustajan mustamaalaamiseen. Vastakkainasettelu kiihtyi. Pohjois-Hämeen sosialidemokraattinen piiritoimikunta keskusteli 4.10. kaartien perustamisesta. Kokouksessa tuli esiin, että porvarilliset agitaattorit kiertelevät maaseutua suojeluskuntia perustamassa. Kaarteja ei kuitenkaan perustettaisi pelkästään venäläisiä vastaan. Piiritoimikunnan jäsenet olivat kuulleet, että suojeluskuntien perustamisen yhteydessä oli suoraan sanottu niiden olevan hyvä olla olemassa, jos kaupunkilaiset nälän ahdistamina tunkeutuvat maaseudulle. Kokous sai puhelimitse tiedon, että SDP:n puolue-

neuvosto oli hyväksynyt SAJ:n valtuuskunnan ehdotuksen, jonka mukaan kaarteja voitiin ryhtyä perustamaan. Metallimiehet ottivat asian omakseen.⁴⁵

Eduskuntavaalien tulos alkoi olla selvä pari viikkoa vaalien jälkeen. Åkermanin ja porvarillisen senaatin elintarvikepolitiikan ja hävittyjen eduskuntavaalien tunnelmissa Tampereen sosialidemokraattinen kunnallistoimikunta päätyi esittämään elintarvikeasiasta levottomuutta herättävän loppuponnen. Siinä nimittäin todettiin, että olisi hyödytöntä ja toivotonta tehdä mitään ehdotuksia tai lausua mitään toivomuksia elintarvikeasiassa. Jos leivänpuute alkaisi käydä tuntuvammaksi, päättäisi järjestökokous silloin enemmittä rukouksitta ja anomuksitta ryhtyä vallitsevan tilanteen vaatimiin toimenpiteisiin estääkseen kaupungin työväestön nälkään näännyttämisen.⁴⁶

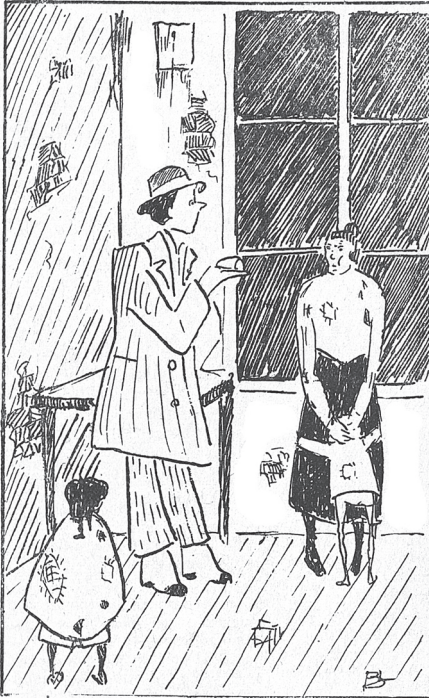
Myös SAJ asetti takarajan elintarvikeasioiden järjestämiselle. Takaraja umpeutui marraskuun 1. päivänä. Elintarvikekriisi politisoitui entisestään. Samana päivänä julkaistu sosiaalidemokraattisen puolueen ”Me vaadimme” -julistus yhtyi Ammattijärjestön vaatimuksiin, että valtion oli takavarikoitava kaikki vilja ja otettava muidenkin välttämättömien kulutustavaroiden valmistus ja kauppa tarkan valvonnan alaiseksi. Elintarpeet ja välttämättömät kulutustavarat oli jaettava niin tasapuolisesti ja kohtuullisilla hinnoilla, että jos niistä tulisi puute, se tulisi yhtä aikaa sekä työväestölle että porvarillisille piireille. Hallituksen vastaus uhkavaatimukseen ilmestyi seuraavan päivän lehdissä, mutta se ei tyydyttänyt Ammattijärjestön edustajistoa. Tästä seurasi marraskuun suurlakko, jonka yhteydessä muualla maassa, varsinkin pääkaupunkiseudulla, tapahtui runsaasti veritekoja. Tampereella lakko sujui rauhallisesti.⁴⁷

Lakon jälkilöylyt olivat kuitenkin vielä edessä. Tampereen ulkotyöväki pidatti joulukuun alussa kaupunginvaltuuston, ja vaati marraskuun lakon aikaisia palkkojaan sekä palkankorotusta. Työläisjoukko oli toiminut sekä ammattiosastonsa että liittonsä tietämättä. Valtuusto päästettiin muutaman tunnin päästä vapaaksi. Valtuuston kokoontuessa uudestaan käsittelemään ulkotyöväen palkka-asiaa joitain päiviä myöhemmin se hylkäsi

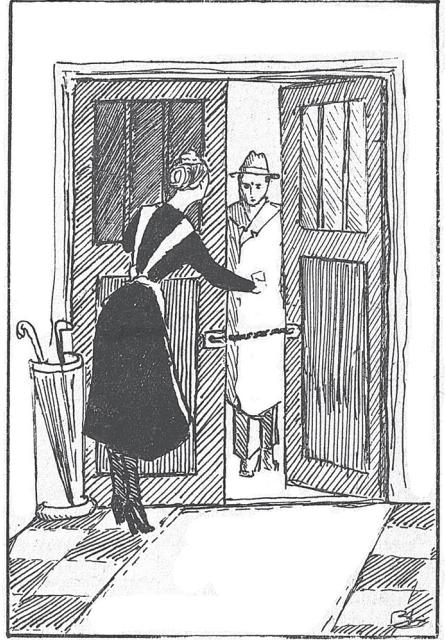
työntekijöiden vaatimukset ja syntyneessä hälinässä valtuusto vangittiin uudelleen.⁴⁸ Kaupungin ulkotyöläisten liikehdintä oli tullut yllätyksenä järjestäytyneelle työväelle. Kun sosiaalidemokraattinen kunnallisjärjestö kokoontui 10.12.1917 tarkoitukseensa tuomita omavaltaisuudet, kokous riistäytyi melkoiseksi sirkukseksi. Lopulta kokous hyväksyi ulkotyöläisten menettelytavan. Kokouksessa intouduttiin lisäksi vaatimaan useiden elintarpeiden hintojen alentamista ja päätettiin uskoa järjestyskaarti viemään tämä viesti elintarvetoimikunnalle. Elintarpeiden hintojen alentamisvaatimuksen vuoksi elintarvetoimikunnan työläisjäsenet ilmoittivat eroavansa toimikunnasta. Kunnallisjärjestö ehti valita joulukuussa heidän tilalleen uudet jäsenet, mutta valtuusto ei ehtinyt vahvistaa muutosta ennen sotaa.⁴⁹ Merkittävää on, että tässä tilanteessa sosiaalidemokraattinen kunnallisjärjestö marssi elintarvetoimikunnan yli, vaikka toimikunnan puheenjohtaja ja jäsenten enemmistö olivat puolueen omia jäseniä. Kyse oli eräässä mielessä massojen kapinasta johtajiaan vastaan tai ainakin ulkoparlamentaaristen voimien pyrkimyksestä vaikuttaa maltillisempiin työläispoliittikkoihin.

Viimeinen mahdollisuus vähentää vastakkainasettelua ja epäluuloisuutta oli valtakunnallinen elintarpeiden inventoiminen, joka järjestettiin tammikuun alussa 1918. Viime hetkellä senaatti teki inventointisuunnitelmaan pieniä muutoksia, jotka kuitenkin vesittivät sen ääneen lausumattoman tarkoituksen tyyntyttää mielialoja. Inventoinnin uskottavuutta vähensi erityisesti se, että elintarvikevaraston ilmoittajalla oli mahdollisuus suorittaa tarkastus valitsemillaan henkilöillä, joista toisen piti olla kunnan tai valtion virkamies. Kun tarkastus oli jo suoritettu, ei kunnan nimittämällä tarkastusmiehillä ollut oikeutta tarkastaa varastoja uudelleen. Inventoinnin vesittäminen ei ollut sosiaalidemokraattisen puoluetöimikunnan eikä Ammattijärjestön mieleen, ja ne ilmaisivat asiasta vastalauseensa. Helsingin työväenjärjestöjen eduskunta sekä monien muidenkin paikkakuntien kuten Viipurin, Turun ja Jyväskylän työväenjärjestöt päättivät olla ottamatta millään tavoin osaa inventoimiseen. Tampereella kunnallisjärjestö ei käsitellyt koko asiaa, joten tarkastus toteutettiin suunni-

Se „yleinen“ elintarvetarkastus.

Tarkastusmies: Mitä tämä! Kappale ryssänlimppua. Hankittu ilmeisesti ilman korttia. Tästä seura teille kaksi vuotta vankeutta.

Palvelija: Rouva käski sanoa, että asessori lhranen tarkasti meidän varaston eilen, kun oli täällä päivällisellä. Tässä on siitä todistus.

Tarkastusmies: Jassoo, jassoo, hyvä on. Hyvin paljon kiitoksia ja pyydän tuhannesti anteeksi...

Vuoden 1918 alussa järjestetty elintarvikevarastojen inventointi herätti tyytymättömyyttä työväenlehdissä. Kuva: Kurikka 15.1.1918, 5.

tellulla tavalla. Sinänsä inventoiminen jäi kuitenkin puolitiehen, sillä laskelmat eivät ehtineet valmistua ennen sotatoimien alkua.⁵⁰

Sodan syttyessä punaisen Tampereen johto saattoi vain todeta, ettei elintarviketilanteeseen ollut olemassa ratkaisua. Mitään merkittäviä elintarvikevarastoja ei ollut. Oli pakko kituuttaa sillä, mitä irti jostain saatiin. Säännöstelyä kiristettiin entisestään. Tässäkin tilanteessa sekä työläiskuluttajaliike että elintarvetoimikunta jatkoivat toimintaansa resurssien mukaisesti niin, ettei merkittävää nälänhätää eikä nälkämellakoita päässyt syntymään. Tampereella elettiin kädestä suuhun, ja elintarvetoimikunta sähkötti nyt Kansanvaltuuskunnan elintarvikevaltuutetulle Oskari Tokoilta lähes samoilla sanoilla kuin aikaisemmin elintarvehallitukselle: ”Leipävilja loppunut saammeko Kangasalalta viljaa.”⁵¹

Oliko Tampere erilainen

Kulutusosuustoiminnan merkitys elintarvikekriisin ratkaisuihin on jäänyt tutkimuksessa hieman katveeseen, joten sen kokonaisvaikutusta on vaikea arvioida. Jos katsoo pelkästään kulutusosuuskuntien jäsenmäärien kasvua, voidaan todeta, että vuosien 1913 ja 1917 välillä Tampereella näiden jäsenmäärä kasvoi yli kaksinkertaiseksi. Vastaavana aikana Turun Työväen Osuuskaupan jäsenistö kasvoi kolminkertaiseksi ja helsinkiläisen Osuusliike Elannon jäsenmäärä yli nelinkertaiseksi. Tämän perusteella voi olettaa, että kulutusosuuskunnista muodostui muissakin kaupungeissa ruokahuollon kannalta merkittäviä tekijöitä.⁵²

Kulutusosuustoimintaliikkeen vaikutus oli myös välillistä, koska sen tavoite oli saada omia miehiä vaikutusvaltaisiin asemiin paikallisiin elintarvelautakuntiin. Tampereella tässä onnistuttiinkin varsin hyvin. Helsingin paikallinen muonitustoimikunta perustettiin keväällä 1915. Siihen ei kuulunut yhtään työväestön edustajaa. Seuraavana vuonna toimikuntaa täydennettiin, jolloin sen jäseneksi tuli muun muassa W. A. Lavonius. Säännöstelykauden alkaessa jokaista säännöstelytuotetta kohden perustettiin oma alatoimikunta ja konttori. Näihin toimikuntiin

valittiin usein edustajia valtuuston ja rahatoimikamarin lisäksi myös keskeisistä virastoista, hyväntekeväisyysjärjestöistä, työväenjärjestöistä ja alan paikallisista liikeyrityksistä. Kesäkuussa 1917 erilaisia toimikuntia ja konttoreita oli jo 12. Elintarvikelain säätämisen jälkeen muonitustoimikunta lakkautettiin ja sen työtä ryhtyi jatkamaan elintarvelautakunta Henrik Ramsayn johdolla. Lain mukaan lautakunnan jäsenyyden piti heijastaa paikallisten yhteiskuntaryhmien määräsuhteita. Helsingissä uuteen kokoonpanoon kuului kolme porvarillista jäsentä ja saman verran sosialisteja. Sosialisteja edustivat kaupungin tilastokonttorin aktuaari Edvard Gylling, *Työmies*-lehden vastaava toimittaja J. K. Lehtinen sekä Suomen Kauppa- ja Liiketyöntekijäin liiton puheenjohtaja J. E. Jokisalo. Lisäksi toimikuntaan oli nimetty myös varajäseniä. Vasemmistoa näistä edustivat J. Vatanen ja O. H. Puro. Puro oli *Työmies*-lehden toimitussihteeri, mutta hän oli toiminut myös edistysmielisen osuuskauppaväen sihteerinä. Puro oli siis ainoa, jolla oli kulutusosuustoiminnasta saatua kokemusta, ja sekään ei ollut tullut varsinaisesta osuuskauppatyöstä. Helsingin lautakunnan voimasuhteet säilyivät sisällissodan alkuun asti.⁵³

Turun elintarvelautakunta asetettiin vasta lokakuussa 1916. Sen johdossa toimi nuorsuomalainen Antti Mikkola. Kuudesta jäsenestä yksi oli SDP:n kansanedustaja Evert Eloranta, joka kuitenkin poistui Helsinkiin vuoden 1917 alussa. Paikallinen sosiaalidemokraattinen kunnallisjärjestö vaati huhtikuussa 1917, että elintarvelautakunnan jäsenistöstä piti puolet olla sosialisteja. Nähtävästi näin tapahtuikin, sillä elintarvikelain tullessa voimaan lautakunnan puheenjohtajan pesti siirtyi lautakunnasta eroavalta Mikkolalta kauppias Blombergille, mutta muihin jäseniä koskeviin muutoksiin ei ollut tarvetta. Myös Tampereella työväen lisääntynyt vaikutusvalta karkotti merkittäviä porvarillisia poliitikkoja pois elintarvelautakunnan työstä. Lautakunnan ja paikallisen työläisosuuskaupan läheisiä suhteita kuvaa se, että lain tullessa voimaan määrättiin lautakunnan varsinaisiksi leipämyymälöiksi Turun Työväen Osuuskaupan myymälät. Tällaista erikoiskohtelua eivät Tampereen työläisosuuskaupat koskaan saaneet.⁵⁴

Joukkovoiman käyttö tai sillä uhkaaminen on yhteydessä radikalisoitumiseen. Jos verrataan Tampereen ja Turun työläisiä vuonna 1917, voidaan todeta, että Turussa radikalisoituminen tapahtui nopeammin ja laajemmin turkulaisten itsensäkin hämmästykseksi.⁵⁵ Tampereella oikeastaan vasta loppusyksyllä voidaan nähdä irtautumista puolueen vakiintuneista toimintatavoista. Koska molemmissa kaupungeissa elintarviketilanne oli käytännöllisesti katsoen samanlainen, voidaan eroja löytää ehkä paikallisten johtohenkilöiden luonteenlaaduissa, keskeisten äänenkannattajalehtien toimituksista tai järjestörakenteen eroista. Joka tapauksessa elintarvikekriisi antoi radikalisoitumiselle polttoainetta.

Lähdeviitteet

- 1 Rautavirta 2010, 29–31; Jalas 2007, 19–20.
- 2 Rantatupa 1979, 25–29, 32. Mitenkään täydellistä rahaintojen yhtenäistämisen ei näytä olleen. Vielä maaliskuussa 1917 Tampereen valtuustomiehet valittivat, että viljaa ei saatu kaupunkiin, koska läänin rahahinnat olivat selvästi alemmat kuin naapurilääneissä. Mietintö Tampereella vallitsevasta elantotarvepulasta 9.3.1917. Tampereen kaupunginvaltuuston pöytäkirja 20.3.1917, 141 §, liite ”leipähuolet”. Tampereen kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1917, mf 9. Tampereen kaupunginarkisto (TKA).
- 3 Gatrell 2014, 90–91.
- 4 Mattila 2001, 64–69; Haapala 1995, 170; Nyström 2013, 90.
- 5 Rasila 1982, 93; Inkinen 2000, 71–74; Hentilä 1999, 101–102; Jutikkala 1979, 106–107; Kaarninen 2012, 62–64.
- 6 Suonoja 1968, 75.
- 7 Kanerva & Heinivaara 1950, 53.
- 8 Kanerva & Heinivaara 1950, 69–72.

- 9 Tampereen työväenyhdistyksen talousvaliokunnan kokouspöytäkirja 27.8.1917, 3 § (74). Ca:7 Tampereen työväenyhdistyksen taloustoimikunnan pöytäkirjat 1916–1917. Tampereen työväenyhdistyksen arkisto. TKA.
- 10 Kertomus Finlayson & Kumpp. Työväen Osuuskaupan toiminnasta 1917, 5.
- 11 Kaukovalta 1942, 17–20, 24, 30–36.
- 12 Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen seitsemännen edustajakokouksen pöytäkirja, 105, 198 ja pöytäkirjan liitteet, 16–25.
- 13 Alusta alkaen Osuusliike Tuotannon jäsenistä merkittävä osa kuului puolueettomaan osuuskauppaväkeen. Tuotanto oli kuitenkin mukana fuusiokaavavaiheissa aina joulukuuhun 1917 asti, mutta sitten ylimääräinen osuuskuntakokous 10.12.1917 päätti hylätä osuuskunnan myynnin Osuusliike Voimalle äänin 40–34. *Aamulehti* 11.12.1917; Kanerva & Heinivaara 1950, 146–148.
- 14 OTK:n kiertokirje jäsenosuuksilikeille. Päiväty 31.12.1917. OTK:n johtokunnan pöytäkirja 28.12.1917, 3 §, liite I. OTK:n arkisto. Työväen Arkisto (TA); *Kuluttajain Lehti* 31.12.1917, 1; OTK:n hallintoneuvoston kokouspöytäkirja 18.1.1918, 5 §. OTK:n arkisto. TA.
- 15 *Kuluttajain Lehti* 1.3.1917, 2; Osuusliike Voiman johtokunnan kokouspöytäkirja 6, 25.1.1918, 53 §. Osuusliike Voiman hallinnon pöytäkirjat 1918. TA.
- 16 Pellavatehtaan Työväen Osuuskaupan hallinnon pöytäkirja 4.7.1917, 217 §, Pellavatehtaan Työväen Osuuskaupan arkisto. TA.
- 17 Jutikkala 1979, 156–160, 494.
- 18 Elintarvetoimikunnan pöytäkirja 1.6.1915. C:1 Elintarvelautakunnan pöytäkirjat. Tampereen elintarvelautakunnan arkisto. TKA.
- 19 Se, että Evä oli samaan aikaan sekä elintarvetoimikunnan vt. puheenjohtaja että järjestyskaartin rykmentinkomentaja, ei näytä herättäneen keskustelua sanomalehdissä tai valtuustossa. Tampereen kaupunginvaltuuston pöytäkirja, 18.5.1915, 198 §, liite ”paljo”. Tampereen kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1915, mf 8. TKA; Elintarvetoimikunnan pöytäkirja 16.6.1915. C:1 Elintarvelautakunnan pöytäkirjat. Tampereen elintarvelautakunnan arkisto. TKA; Tampereen elintarvelautakunnan toimintakertomus 1915–19, 3–4; Elintarvetoimikunnan pöytäkirja 94, 10.11.1917, 2 §. C:1 Elintarvelautakunnan pöytäkirjat. Tampereen elintarvelautakunnan arkisto. TKA.
- 20 Rantatupa 1979, 54–55, 58.
- 21 Elintarvetoimikunnan pöytäkirja 33, 25.10.1916, 1 §. C:1 Elintarvelautakunnan pöytäkirjat. Tampereen elintarvelautakunnan arkisto. TKA; *Kansan Lehti* 15.11.1916 Voin jakelu kunnallisten elintarvelautakuntien tehtäväksi.
- 22 Simonen 1955, 113; *Kansan Lehti* 7.9.1917, 2; *Kuluttajain Lehti* 1.9.1917, 2; *Kuluttajain Lehti* 17.9.1917, 4.
- 23 Elintarvetoimikunnan pöytäkirja 27.11.1916. C:1 Elintarvelautakunnan pöytäkirjat. Tampereen elintarvelautakunnan arkisto. TKA; *Tampereen*

- Osuuskauppaliiike 25 vuotta*, 1925, 32; Kertomus Tampereen kaupungin elintarvelautakunnan toiminnasta vuosilta 1915–1919, 4.
- 24 Elintarvetoimikunnan pöytäkirja 64, 9.5.1917, 3 § ja pöytäkirja 66, 31.5.1917, 2 §. C:1 Elintarvelautakunnan pöytäkirjat. Tampereen elintarvikelautakunnan arkisto. TKA; Asian kiireellisyys vuoksi sos.dem. kunnallisjärjestön toimikunta valitsi työväen ehdokkaat elintarvetoimikuntaan kuulematta kunnallisjärjestön kokouksen mielipidettä. Toimenpide kuitenkin hyväksyttiin jälkikäteen. Tampereen sos.dem. kunnallisjärjestön pöytäkirjat 26.5.1917, 3 § ja 10.6.1917, 4 §. Cb:1 Kunnallisjärjestön pöytäkirjat. Tampereen sos.dem. kunnallistoimikunnan arkisto. TKA; Rantatupa 1979, 73; Piilonen 1982, 173.
 - 25 Hämeen läänin kuvernöörin kirje Tampereen elintarvetoimikunnalle 16.1.1917, Ea:1 Saapuneet kirjeet. Tampereen elintarvelautakunnan arkisto. TKA.
 - 26 Elintarvetoimikunnan pöytäkirja 45, 2.1.1917, 3 §, pöytäkirja 46, 18.1.1917, 6 § ja pöytäkirja 47, 18.1.1917, 8 §. C:1 Elintarvelautakunnan pöytäkirjat. Tampereen elintarvelautakunnan arkisto. TKA; Hämeen läänin kuvernöörin kirje Tampereen elintarvetoimikunnalle 22.1.1917, Ea:1 Saapuneet kirjeet. Tampereen elintarvelautakunnan arkisto. TKA; Elintarvetoimikunnan ilmoitus. *Kansan Lehti* 11.8.1917, 2; Tampereen terveydenhoitolautakunnan kirje Tampereen Elintarvetoimikunnalle 13.8.1917. Ea:1 Saapuneet kirjeet. Tampereen elintarvelautakunnan arkisto. TKA.
 - 27 *Kansan Lehti* 1.3.1917, 4. Kokouksen päätösten mukainen kirje toimitettiin valtuustolle ja julkaistiin *Kansan Lehdessä* 7.3.1917, 3; Tampereen työväen elintarvetoimikunnan kirje Tampereen valtuustolle 3.3.1917. Ea:1 Saapuneet kirjeet. Tampereen elintarvelautakunnan arkisto. TKA; Elintarvetoimikunnan pöytäkirja 54, 9.3.1917, 3 §, 5 § ja pöytäkirja 55, 9.3.1917, 1 §. C:1 Elintarvelautakunnan pöytäkirjat. Tampereen elintarvelautakunnan arkisto. TKA; Tampereen valtuuston pöytäkirja 20.3.1917, 141 §, liitteenä raha-asiaain valiokunnan, rahatoimikamarin ja elintarvetoimikunnan yhteisen kokouksen pöytäkirja 9.3.1917. Tampereen kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1917, mf 8. TKA; *Kansan Lehti* 10.3.1917, 4.
 - 28 *Kansan Lehti* 18.5.1917, 3; *Kansan Lehti* 6.6.1917, 3; Senaatin Kamaritoimituskunnan kiertokirje 6.6.1917. Ea:1 Saapuneet kirjeet. Tampereen elintarvikelautakunnan arkisto. TKA; Rantatupa 1979, 73.
 - 29 Tampereen kaupungin vuosikertomus 1917, 200; Tampereen rahatoimikamarin asettaman taloustoimikunnan vuosikertomus vuodelta 1917. Teoksessa Kertomus Tampereen kaupungin kunnallishallinnosta 1918, Kertomus rahatoimikamarin toiminnasta v 1918, 100–102; *Kansan Lehti* 24.7.1917.
 - 30 Nyström 2013, 159–160; Lahtinen 2016, 90.
 - 31 Sen lisäksi että Tanner oli oppinut tuntemaan SOK:n kiistoissa Lavoniuksen ”tarpeeksi häikäilemättömäksi”, Lavoniuksella oli myös muita avuja: hän oli

kuntainvälisen elintarvelautakunnan puheenjohtaja ja kuului jäsenenä Helsingin muonitustoimikuntaan. Tanner 1949, 78; Rantatupa 1979, 63–64.

32 *Kansan Lehti* 22.9.1917, 2.

33 Tampereen elintarvetoimikunnan sähkö Senaatin kamaritoimituskunnan elintarveosastolle 13.11.1917. D:1 Lähetetyt kirjeet. Tampereen elintarvelautakunnan arkisto. TKA; Suomen elintarpeiden tuontikunnan kirje Tampereen elintarvetoimikunnalle 16.11.1917. Ea:1 Saapuneet kirjeet. Tampereen elintarvelautakunnan arkisto. TKA.

34 Tampereen elintarvetoimikunnan kirje valtuuston valmisteluvaliokunnalle 16.11.1917. D:1 Lähetetyt kirjeet. Tampereen elintarvelautakunnan arkisto. TKA.

35 Elintarvetoimikunnan pöytäkirja 99, 21.12.1917, 14 §. C:2 Elintarvelautakunnan pöytäkirjat. Tampereen elintarvikelautakunnan arkisto. TKA; *Kansan Lehti* 3.1.1918, 5; Elintarvetoimikunnan keittiöjaoston pöytäkirja 9, 16.11.1917, 1 §. H:1 Keittiöjaoston pöytäkirjat. Tampereen elintarvikelautakunnan arkisto. TKA; Tampereen rahatoimikamarin kirje Tampereen elintarvetoimikunnalle 15.12.1917. Ea:1 Saapuneet kirjeet. Tampereen elintarvelautakunnan arkisto. TKA.

36 Elintarvetoimikunnan pöytäkirja 95, 15.11.1917, 4 §. C:1 Elintarvelautakunnan pöytäkirjat. Tampereen elintarvelautakunnan arkisto. TKA; Vetoomuksia tehdaselintarvikekomiteoiden säilyttämisen puolesta esim. Tampereen Pellavatehtaan työväen yhteisen kokouksen pöytäkirja 11.3.1918 ja Frenckellin paperitehtaan työväen kirje elintarvetoimikunnalle 11.3.1918. Ea:2 Saapuneet kirjeet. Tampereen elintarvelautakunnan arkisto. TKA.

37 Tampereen elintarvetoimikunnan ja -lautakunnan kokoukset 1.5.1915–31.12.1918 kokouksiin osallistuneiden poliittisen kannan mukaan eroteltuna. (Liite 1). Kestinen 2015.

38 Piilonen 1982, 173–190.

39 Tampereen sos.dem. kunnallisjärjestön pöytäkirja 9.11.1917, 4. Cb:1 Kunnallisjärjestön pöytäkirjat. Tampereen sos.dem. kunnallistoimikunnan arkisto. TKA; *Kansan Lehti* 29.11.1917, 3.

40 Tampereen sos.dem. kunnallisjärjestön vuosikertomus 1915. Tampereen sosiaalidemokraattisen kunnallistoimikunnan arkisto. Da:1. TKA; Pöytäkirja Tampereen työväentalolla pidetystä Tampereen kuntalaisten yleisestä kokouksesta 17.10.1915, jossa saapuvilla noin 700 henkeä. Ea:1 Saapuneet kirjeet. Tampereen elintarvelautakunnan arkisto. TKA.

41 Tampereen sos.dem. kunnallisjärjestön pöytäkirja 9.10.1916, 4 §. Cb:1 Kunnallisjärjestön pöytäkirjat. Tampereen sos.dem. kunnallistoimikunnan arkisto. TKA; Emmanuel Lammi, Tampereen seutu ja sen työväenliike sanoin ja kuvin, 1952 (käsikirjoitus), 354. D265. Työväenmuseum Werstas.

42 *Kansan Lehti* 4.8.1917, 3, 7; *Kansan Lehti* 5.8.1917, 1; Senaatin kamaritoimituskunnan elintarveosaston kiertokirje 8.8.1917. Ea:1 Saapuneet kirjeet.

- Tampereen elintarvelautakunnan arkisto. TKA; *Kansan Lehti* 6.8.1917, 6; Tampereen Kristillisen Työväenyhdistyksen pöytäkirjanote 20.7.1917. Ea:1 Saapuneet kirjeet. Tampereen elintarvelautakunnan arkisto. TKA; Rantatupa 1979, 87–88.
- 43 Siltala 2009, 40; *Kansan Lehti* 14.8.1917, 3, 5; *Kansan Lehti* 20.8.1917, 2; *Kansan Lehti* 21.8.1917, 2; *Aamulehti* 19.8.1917, 3.
- 44 *Kansan Lehti* 2.10.1917, 3; Salkola 1985, 27.
- 45 Hämeen läänin pohj. vaalip. sos.dem. piiritoimikunnan kokouspöytäkirja 4.10.1917, 3 §. Ca:1 Piiritoimikunnan pöytäkirjat 1906–1918. Pirkanmaan sosialidemokraattisen piirin arkisto. TA.
- 46 *Kansan Lehti* 15.10.1917, 2; Tampereen sos.dem. kunnallisjärjestön pöytäkirja 14.10.1917, 3–4 §. Cb:1 Kunnallisjärjestön pöytäkirjat. Tampereen sos. dem. kunnallistoimikunnan arkisto. TKA.
- 47 *Kansan Lehti* 14.11.1917, 2; Rantatupa 1979, 109; Tanner 1949, 180; Tuominen 1957, 75–77.
- 48 Jutikkala 1979, 330; Klemettilä 1976, 71; Tampereella toimivien ammattiosastojen johtokuntien yhteiskokouksen pöytäkirja 7.12.1917, 1–2 §. Cd:1 Muut pöytäkirjat. Tampereen sos.dem. kunnallistoimikunnan arkisto. TKA; *Kansan Lehti* 10.12.1917, 2–3.
- 49 Tampereen sos.dem. kunnallisjärjestön kokouspöytäkirja 10.12.1917, 2–4 §. Cb:1 Kunnallisjärjestön pöytäkirjat. Tampereen sos.dem. kunnallistoimikunnan arkisto. TKA; *Kansan Lehti* 11.12.1917, 6; Klemettilä 1976, 71; Kanerva 1986, 253–254.
- 50 *Aamulehti* 1.1.1918, 5; *Kansan Lehti* 7.1.1918, 2; *Kuluttajain Lehti* 31.12.1917, 2; Rantatupa 1979, 113; Nyström 2013, 206.
- 51 Tampereen elintarvetoimikunnan sähkö Kansanvaltuuskunnan elintarveosastolle 25.2.1918. D2 Lähetetyt kirjeet. Tampereen elintarvetoimikunnan arkisto. TKA.
- 52 *Tampereen Osuuskauppaliike 25 vuotta*, 81; *Tarmola 1902–1952*, 155; Siipi 1963, 340–341.
- 53 Nyström 2013, 113, 158–160; Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1918, 133–134; Hentilä 2007, 29.
- 54 *Turun Sanomat* 13.6.1917, 4; Lahtinen 2016, 17, 57, 68.
- 55 Lahtinen 2016, 252–253.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Tampereen kaupunginarkisto (TKA)

Tampereen elintarvelautakunnan arkisto

C:1 Elintarvelautakunnan pöytäkirjat 1915–1917

C:2 Elintarvelautakunnan pöytäkirjat 1918–1919

D:1 Lähetetyt asiakirjat 1917–1918

D:2 Lähetetyt asiakirjat 1918

Ea:1 Saapuneet kirjeet 1917

Ea:2 Saapuneet kirjeet 1917–1918

H:1 Keittiöjaoston pöytäkirjat 10.8.1917–19.12.1917

Tampereen kaupunginvaltuuston arkisto

Tampereen kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1916–1918 (mikrofilmi)

Tampereen sosialidemokraattisen kunnallistoimikunnan arkisto

Cb:1 Kunnallisjärjestön pöytäkirjat 1914–1918

Cd:1 Muut pöytäkirjat

Da:1 Lähetettyjen asiakirjojen toisteet

Tampereen työväenyhdistyksen arkisto

Ca:7 Taloustoimikunnan pöytäkirjat 1916–1917

Työväen Arkisto (TA)

Keskusosuusliike OTK:n arkisto

Hallintoneuvoston pöytäkirjat 1917–1922

Osuusliike Voiman arkisto

Osuusliike Voiman hallinnon pöytäkirjat 1918

Pellavatehtaan Työväen Osuuskaupan arkisto

Hallinnon pöytäkirjat 1916–1917

Pirkanmaan sosialidemokraattisen piirin arkisto

Ca:1 Pöytäkirjat toimintavuosilta 1914–1918

Työväenmuseumo Werstas

D 265

Emmanuel Lammi. *Tampereen seutu ja sen työväenliike sanoin ja kuvin.*
Tampere 1952 (käsikirjoitus).

Painetut lähteet

- Kertomus Finlayson & Kump. Työväen osuuskaupan toiminnasta 1917. Tampere 1918.
- Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1918. Helsinki 1921.
- Kertomus Tampereen kaupungin elintarvelautakunnan toiminnasta vuosilta 1915–1919. Tampere 1921.
- Kertomus Tampereen kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1917. Tampere 1919.
- Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen seitsemännen edustajakokouksen pöytäkirja. Helsinki 1911.

Lehdet

- Aamulehti* 1917–1918
- Kansan Lehti* 1915–1918
- Kuluttajain Lehti* 1917–1918
- Kurikka* 1918
- Turun Sanomat* 1917
- Velikulta* 1917

Kirjallisuus

- Gatrell, Peter (2014): *Russia's First World War. A Social and Economic History*. Routledge, New York.
- Haapala, Pertti (1995): *Kun yhteiskunta hajosi 1914–1920*. Painatuskeskus, Helsinki.
- Hentilä, Marjaliisa (1999): *Keikkavaaka ja kousikka. Kaupan työ ja tekijät 1800-luvulta itsepalveluaikaan*. Liikealan ammattiliitto, Helsinki.
- Hentilä, Marjaliisa (2007): *Ykkösen henki. PAM – Helsingin Kauppatyöntekijät ry sata vuotta 1907–2007*. PAM – Helsingin kauppatyöntekijät, Helsinki.
- Inkinen, Kari (2000): *Diffuusio ja fuusio. Osuuskauppainnovaation levinneisyys ja sen dynamiikka 1901–1998: alueellisesti tulostuva näkökulma suomalaisen osuuskauppatoiminnan kehitykseen ja sisällön muutokseen*. Helsinki School of Economics and Business Administration, Helsinki.
- Jalas, Aaro (2007): *Kansallinen vilja – Viljakonttorista Viljavaan 1918–2007*. Suomen Viljava, Vantaa.
- Jutikkala, Eino (1979): *Tampereen historia III – vuodesta 1905 vuoteen 1945*. Tampereen kaupunki, Tampere.

- Kaarninen, Pekka (2012): *Aatteesta kaupaksi – Osuustoimintaa Pirkanmaalla 1901–1983*. Pirkanmaan osuuskauppa, Tampere.
- Kanerva, Unto (1986): *Työväenliikkeen taivalta 100 vuotta. Tampereen työväenyhdistys 1886–1986*. Tampereen työväenyhdistys, Tampere.
- Kanerva, Unto & Heinivaara, Eero (1950): *Osuusliike Voima i.l. ja sen edeltäjät. 1900–1950*. Osuusliike Voima, Tampere.
- Kaukovalta, K. V. (1942): *Osuusliike Tuotanto r.l. 1916–1941*. Tuotanto, Tampere.
- Kestinen, Kimmo (2015): *Voima, valta ja nälkä. Tampereen elintarvetoimikunnan ja työläiskuluttajien suhde vuodesta 1915 sisällissodan puhkeamiseen*. Historian pro gradu. Tampereen yliopisto.
- Klemetilä, Aimo (1976): *Tampereen punakaarti ja sen jäsenistö*. Acta Universitatis Tampereensis ser. A vol. 72. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Lahtinen, Rauno (2016): *Punainen Turku 1917–1918*. Sammakko, Turku.
- Mattila, Timo (2001): Halkoskandaalista öljykriisiin, vuosisata energiahistoriaa. Teoksessa Simo Laakkonen, Sari Laurila, Pekka Kansanen & Harry Schulman (toim.), *Näkökulmia Helsingin ympäristöhistoriaan. Kaupunki ja sen ympäristö 1800- ja 1900-luvulla*. Edita, Helsinki, 64–69.
- Nyström, Samu (2013): *Poikkeusajan kaupunkielämäkerta – Helsinki ja helsinkiläiset maailmansodassa 1914–1918*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Piilonen, Juhani (1982): *Vallankumous kunnallishallinnossa*. Opetusministeriö, Helsinki.
- Rantatupa, Heikki (1979): *Elintarvikehuolto ja -säännöstely Suomessa vuosina 1914–1921*. Studia Historica Jyväskylän 17. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Rasila, Viljo (1982): Kauppa ja rahaliike. Teoksessa Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala & Viljo Rasila (toim.), *Suomen taloushistoria 2*. Tammi, Helsinki, 89–113.
- Rautavirta, Kaija (2010): *Petusta pitsaan. Ruokahuollon järjestelyt kriisiaikojen Suomessa*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Salkola, Marja-Leena (1985): *Työväenkaartien synty ja kehitys punakaartiksi 1917–18 ennen kansalaissotaa 2*. Opetusministeriö, Helsinki.
- Siipi, Jouko (1963): *Puoli vuosisataa Elantoa*. Elanto, Helsinki.
- Siltala, Juha (2009): *Sisällissodan psykohistoria*. Otava, Keuruu.
- Simonen, Seppo (1955): *Valio – meijerien keskusosuusliike 1905–1955*. Valio, Helsinki.
- Suonoja, Kyösti (1968): *Suomen osuuskauppaliikkeen jakautuminen*. Helsingin yliopiston osuustoimintaopin laitos, tutkimuksia n:o 3. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Tampereen Osuuskauppaliike 25 vuotta (1925)*. Osuusliike Voima, Tampere.

Tanner, Väinö (1949): *Kuinka se oikein tapahtui. Vuosi 1918 esivaiheeseen ja jälkiselvittelyineen*. Tammi, Helsinki.

Tarmola 1902–1952 (1952). Osuusliike Tarmola, Turku.

Tuominen, Arvo (1957): *Sirpin ja vasaran tie*. Tammi, Helsinki.

Sosiaalidemokraattien ohjelma Suomen itsenäisyyden toteuttamiseksi keväällä ja kesällä 1917

Tarkastelen tässä artikkelissa sosiaalidemokraattien suhdetta itsenäisyyteen kumousvuonna 1917. Artikkelini perustuu vuonna 1984 julkaistuun esitelmääni ja väitöskirjaani vuodelta 1987.¹ Edellinen jäi melko tuntemattomaksi, ja jälkimmäisestä nousi lehdistökohu, joka keskittyi YYA-kauden poliittisesta liturgiasta poikkeaviin tutkimustuloksiin Leninin kansallisuuspolitiikasta ja sen tavoitteista Suomessa 1917. Polemiikki alkoi keväällä 1987 Neuvostoliiton suurlähettilään todettua puheessaan Lohjalla, että Leninin nimeä oli loukattu.

Tutustuttuani nyt juhluvuonna omiin kirjoituksiini yli kolmen vuosikymmenen takaa olen päätyvässä siihen, että sosiaalidemokraattien itsenäisyyspolitiikan hahmottumisvaiheessa yhteydenpito porvarillisten aktivistien kanssa on ollut merkittävämpää, kuin tuolloin osasin hahmottaa. Aihetta on tutkijoiden keskuudessa käsitelty säästeliäästi kuluneiden kolmen vuosikymmenen aikana. Sekin on monelle uutta, että eduskunnan niukkaa enemmistöä hallinneet sosiaalidemokraatit yleensä pyrkivät Suomen itsenäisyyteen.

Tässä siis tiivistettynä satavuotispäivitys sosiaalidemokraattien itsenäisyystavoitteiden asettamisvaiheista 1917.

Vallankumoukset ja sota tarjoavat mahdollisuuksia valtajärjestelmien sortuessa

Sosiaalidemokraattinen puolue teki joukkokannatuksellaan vuoden 1905 suurlakosta myös äänioikeuslakon, joka johtikin vuoden 1906 eduskuntauudistukseen. Viaporin kapina siirsi Suomeen myös Venäjän vallankumouksen elementin. Eduskuntauudistus herätti suuria odotuksia, mutta perustuslaillisuus ja reformipolitiikka Pietarin vieressä olivat liikaa Nikolai II:lle ja sääty-yhteiskuntaan kasvaneelle kotimaiselle oikeistolle. Vuorossa oli toinen sortokausi, ja ensimmäisen maailmansodan sytyttyä tuli julki Suomen venäläistämissuunnitelma, joka sai aluksi joukon opiskelijoita ja yliopistomiehiä innostumaan perusteilla olleesta jääkäriiliikkeestä. Lopulta noin 2 000 suomalaista nuorta miestä eri väestöryhmistä lähti Saksaan valmistautuakseen aseelliseen taisteluun Venäjän valtaa vastaan.

Tässä olivatkin jo aluillaan myös vuosien 1917 ja 1918 elementit: sota, Venäjän armeijan ahdinko, keisarin vallan mureneminen, sekä Venäjän että Suomen suuriruhtinaskunnan perustuslailliset ongelmat, reformipolitiikan vaikeus, aktivistinen jääkäriiliikkeen nojaava vastustuspolitiikka sekä kapinaksi kärjistyvä vallankumouksellinen kehitys Venäjällä ja hitaammin myös Suomessa. Elokuusta 1914 jatkunut maailmansota sai Venäjän nöyryyttävät tappiot Japanin sodassa 1904–1905 näyttämään ohimeneviltä kertaeriltä, jos niitä katsotaan vuoden 1917 näkökulmasta.

Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen sisällä ei voinut muodostua yhtenäistä linjaa Suomen valtiollisesta asemasta sodan aikana. Sensuuri oli voimassa, eikä tällaisesta aiheesta sensuurin vuoksi voitu käydä julkista keskustelua. Työväestöstäkin lähti nuoria miehiä Saksaan jääkärivärväyksen yhteydessä, kuten Taina Uusitalo tuo esiin tässä teoksessa. Venäjän helmikuun vallankumouksen jälkeen myös jääkäreiden keskuuteen syntyi sotamiesneuvostoja.

Suomen suuriruhtinaskunnan valtiollisten oikeuksien palauttamis- ja laajentamispyrkimykset olivat ensimmäisestä sortokaudesta alkaen myöntövyvyssuuntauksen, perustuslaillisen politiin

kan ja aktivismin rinnakkaisuutta. Sosiaalidemokratian vaikutus oli voimakas yhteiskunnassa 1905–1906, ja se sai vahvan aseman myös uudessa eduskunnassa. Vastaavalla tavalla rinnakkaisina keskenään kamppailen nousivat esille puolueiden yhteiskunnalliset tavoitteet, jotka määrittelivät myös puolueiden suhdetta Venäjään. Taktisia ja ohjelmallisia vaihtoehtoja oli monta, ja niistä aina jokin oli käytettävissä olosuhteiden vaihdellessa.

Venäjän vuoden 1905 vallankumouksen opetus suomalaiselle työväenliikkeelle oli, että Suomen itsemääräämisoikeuden laajentaminen voisi olla mahdollista Venäjän vallankumouksen avulla. Kumouksen merkkejä etsittiin vuodesta toiseen. Sosiaalidemokraattien voitettua vuoden 1916 eduskuntavaaleissa nuorukkaan enemmistön, 103 kansanedustajaa kahdesta sadasta, toiveet kohdistuivat entistä enemmän siihen, että eduskunta saataisiin koolle.

Venäjän vallankumoukseen kohdistuvat kasvavat odotukset

Kun Nikolai II luopui vallasta maaliskuussa 1917 ja Venäjälle nimitettiin ruhtinas G. E. Lvovin johtama väliaikainen hallitus, suomalaiset poliitikot neuvottelivat sen kanssa manifestista, jolla Suomen valtiolliset oikeudet ja kansalaisvapaudet palautettaisiin. Sosiaalidemokraatit halusivat manifestiin määräykset vahvasta parlamentaarisesta järjestelmästä, jossa eduskunnalla olisi esitys- ja päätösvalta valtion talousarviosta. Hallituksen jäsenet tuli saattaa vastuullisiksi eduskunnalle. Eduskunnan jo hyväksymien lakien vahvistaminen oli turvattava. Neuvotteluja käyvään valtuuskuntaan kuuluneet sosiaalidemokraatit halusivat manifestiin myös mainintoja poliittisesta ohjelmasta: elintarvikepulan lieventämisestä, torpparivapautuksen toteuttamisesta ja kunnallisen äänioikeuden uudistamisesta.

Väliaikainen hallitus antoi 20.3.1917 manifestin Suomen porvarillisten puolueiden esittämässä muodossa. Suomen perustuslailliset oikeudet palautettiin, mutta niitä ei laajennettu. Manifes-

tineuvotteluilla suomalaiset tulivat tunnustaneeksi väliaikaisen hallituksen de facto korkeimman vallan haltijaksi jo ennen kuin eduskunta oli ehtinyt edes kokoontua. ”Puolueen paavina” tunnettu *Työmies*-lehden päätoimittaja Edvard Valpas oli jättäytynyt pois valtuuskunnasta ja arvosteli katkerasti sitä, että se oli sallinut väliaikaisen hallituksen ”siepata” enemmän valtaa, kuin millään aikaisemmalla Venäjän ministeristöllä oli ollut. Valpas antoi heti 18. maaliskuuta neuvotteluista luokkakantaisen tulkinnan:

Mitä valtiollisia muotoja nyt luotaneekin, sisällön niihin valaa juuri luokkataistelu. Vallattuja valtioelimiä ja asemia koettavat riistetyt luokat käyttää riiston vähentämiseen. Ja riistävät luokat tekevät kaikkensa riistovapautensa säilyttääkseen mahdollisimman rajottamattomana.²

Manifestin vajauksia pyrittiin tasaamaan Oskari Tokoin johdaman kokoomussenaatin ohjelmalla, joka pyrki eduskunnan esitysoikeuden ja taloudellisen päätäntävallan laajentamiseen sekä Venäjän hallituksen veto-oikeuden poistamiseen eduskunnan säätämien lakien voimaan saattamisessa. Tokoin senaatti oli ainutlaatuinen, ja sen sosiaalinen ohjelma kattoi lähes kaikki vasemmiston toiveet. Hallituksen toimintakyky alkoi kuitenkin nopeasti heikentyä, kun vasemmistoenemmistöinen eduskunta alkoi pitää tärkeämpänä oman valtansa vahvistamista kuin uudistuslakien saattamista voimaan väliaikaisen hallituksen vahvistuksella.

Itsenäisyystavoite saa virikkeitä aktivisteilta ja bolševikeilta

Oulussa ilmestyneen *Kansan Tahdon* päätoimittajan Yrjö Mäkelinin poika oli jääkärikoulutuksessa Saksassa. Mäkelin piti yhteyttä Haaparannassa toimivaan aktivistien yhdysmieheen. Hän kirjoitti pojalleen 26.3.1917:

Mutta älkää siellä luulko, että asema olisi selvä ja turvattu. Saattaa-han tapahtua mitä tahansa. En ainakaan minä uskalla riemuita. Ja eihän ole olemassa mitään takeita oikeuksiemme loukkaamatto-

muudesta. Pysykää siis siellä edelleen. Suomalaisella pataljoonalla on ainakin moraalista vaikutusta maamme asioihin. Ja saattaahan tulla hetki sellainenkin, että voitte tehdä maallemme aktiivisiakin palveluksia. Kuka tietää...³

Maaliskuun lopulla Mäkelin kertoi Ruotsissa oleskelevalle aktivistille Konni Zilliacukselle Venäjältä saatujen tietojen viit- taavan siihen, että Suomen saavuttamat edut ovat paljolti olleet jääkäripataljoonan ansiota.

Korkeimman vallan kysymys alkoi hallita poliittista elämää, ja siihen liittyi myös kansallisen itsenäisyyden vaatimuksia. Otto Ville Kuusinen laati K. H. Wiikin ja Edvard Gyllingin avus- tamana muistion Suomen lähes täydellisen sisäisen itsenäisyy- den toteuttamiseksi lakien vahvistamista myöten. Ulkopoliitiikka ja sotilasasiat oli jätetty Venäjälle, mutta Suomen laajennetulle autonomialle haluttiin kansainväliset takuut. Muistio esiteltiin oikeusministeri Aleksandr Kerenskille 29.3.1917 yksityisesti. Kerenski vastasi paroni S. A. Korffin välityksellä 9.4.1917 torjuen garantiat ja kuittaamalla hyväksyvänsä muut vaatimukset ”peri- aatteessa”.⁴

Sosiaalidemokraatit olivat viimeistään muistion luovutus- päivänä 29.3. saaneet tietää valtio-oikeuden ja kansainvälisen oikeuden professorin Rafael Erichin laatimasta aktivistien ”mak- simiohjelmasta”, jolla pyrittiin Suomen mahdollisimman laajan riippumattomuuden saavuttamiseen vallitsevissa oloissa. Edvard Gylling totesi ohjelman tulleen ”sopivasti meidän vaatimus- temme tueksi”.⁵ Kuusinen totesi samassa yhteydessä sosiaalide- mokraattien muistiosta: ”Jos me saamme tämän läpi, niin se lyö jalat alta aktivismilta, sillä tämä on kaikki, mitä voidaan toivoa ja parempi kuin itsenäisyys.”⁶

Kuusinen oli jo syksyllä 1916 alkanut valmistella puoluetoi- minnan toimeksiannosta kansainväliseen jakeluun tarkoitettua kirjasta, jossa vaadittiin Suomen itsehallinnon laajentamista ja kansainvälisiä takeita sen turvaksi. Itsenäisyysajatus oli hänelle aktivisteja etäisempi, mutta varovaisuus saattoi olla myös sen hetken realismia. Myös Tukholman aktivistien keskuudessa arvi- oitiin, että väliaikainen hallitus ei voinut myöntää itsenäisyyttä

Suomelle. Venäjän väliaikaisen hallituksen kannalta asia kuului ymmärrettävästi tulevalle perustuslakia säätävälle kokoukselle ja sotilaallisesti oli syytä pitää Suomen alue Venäjän hallituksen kontrollissa.

Ennen eduskunnan kokoontumista Yrjö Mäkelin kutsui koolle työläisaktivistit keskustelemaan siitä, mitä mahdollisuuksia olisi Suomen erottamiseksi Venäjästä. Hän vaati myös oman armeijan perustamista Suomeen.⁷ Mäkelinin mielestä eduskunnan tuli asettua Suomen itsenäisyystaistelun johtoon ja hakea sille kansainvälistä tukea. Sopivan tilaisuuden koittaessa eduskunnan oli esitettävä Venäjän hallitukselle Suomen täydellisen itsenäisyyden vaatimus. Tällä *Kansan Tahdossa* 4.4.1917 esitetyllä vaatimuksella oli poliittista merkitystä Tukholman aktivisteille. He saattoivat osoittaa Saksan ulkoministeriölle, että Suomen vapauttamisen ulkomaanvaltuuskunnan ajamalla politiikalla oli kannatusta Suomessa myös Venäjällä tapahtuneen vallankumouksen jälkeen.⁸

Venäjän bolševikkipuolueen edustaja Aleksandra Kollontai piti 9.4. Kansallisteatterissa sytyttävän vallankumoushenkisen puheen. Hän tapasi myös Tokoin ja kehotti painostamaan väliaikaista hallitusta. *Työmies*-lehden mukaan Kollontai oli kertonut, että todellinen valta Venäjällä oli Työ- ja sotamiesneuvostolla, joka hetkenä millä tahansa saattaisi kaataa porvariston hallituksen. Tuossa vaiheessa tämä oli aika paljon sanottu, sillä bolševikit olivat neuvostoissa pieni, mutta selvästi erottuva radiikaali vähemmistö.

Aktivistien maksimiohjelman lisäksi sosiaalidemokraattiselle puolueelle alkoi selvitä myös Venäjän kaksoisvallan olemassaolo. Väliaikaisen hallituksen asema oli heikkenemässä ja neuvostojen liike kasvatti valtaansa Venäjällä.

Eduskunnan puhemies Kullervo Manner puhui professori Rafael Erichin näkemysten pohjalta ja aktivistien maksimiohjelman kanssa yhdensuuntaisesti valtiopäivien avajaisissa. Kenraalikuvernööri M. A. Stahovitšin avattua valtiopäivät keskiviikkona 11.4.1917 Manner ei vastauspuheessaan maininnut lainkaan väli-

aikaista hallitusta, vaan nosti esille Suomen hallitusmuodon ja valtiollisen aseman uudistamistarpeen:

Samalla kuin Venäjä, on myöskin Suomi nyt tosiasiaassa lakannut olemasta monarkinen maa. Tämä tosiasia tekee tarpeelliseksi, paitsi uuden kansanvaltaisemman hallitusmuodon säätämistä Suomessa niinkuin Venäjälläkin, myöskin sen, että maamme valtiollinen asema Venäjään nähden nyt lasketaan uudelle pohjalle. Kovasta kokemuksesta, sorrosta ja vainosta, osaksi venäläisen lainsäädännönkin vaikutuksesta, on kansaamme juurtunut se vakaumus, ettei Suomen valtiollinen asema ole turvattu. Maamme asema ei myöskään vastaa Suomen kansan kehityskantaa eikä tyydytä sen omintakeisen, Venäjän oloista suuresti erovan kulttuurin ja edistyksen tarvetta. Suomenkin kansa tarvitsee, vapaana vapaan Venäjän rinnalla, oman paikkansa kansojen tulevassa pysyvässä veljesliitossa.⁹

Eduskunnan niukkaa enemmistöä hallitseva puolue nojautui aktivistien taktisiin näkemyksiin itsenäisyyden saavuttamiseksi ja alkoi ratsastaa Venäjän vallankumouksella, mutta senaatti oli sitoutunut poliittisten ryhmiensä väliseen yhteistyöhön ja maaliskuun manifestin rajoihin.

Tokoin itsenäisyyskanta ristiriidassa senaatin linjan kanssa

Suomen poliittisen eliitin keskuudessa maalis-huhtikuussa oli useammassa yhteydessä pohdittu maan itsenäistymisen mahdollisuuksia. Senaatin varapuheenjohtaja Oskari Tokoi lausui puheessaan eduskunnassa 20.4.1917:

Suomen kansan itsemääräämisoikeus, Suomen kansan itsenäisyyden alku on nyt varmalla pohjalla ja meidän velvollisuutemme on sitä kehittää järkähtämättä ja johdonmukaisesti, ja sillä tavalla, että Suomen kansan itsenäisyys jo läheisessä tulevaisuudessa tulee taatuksi.¹⁰

Senaatissa Tokoin puheesta ei ollut keskusteltu, ja hän itse arvioi, että sanaa itsenäisyys ei olisi lausuttu, jos senaatti olisi saanut tarkastaa hänen puheensa.¹¹ Senaatin näkökulmasta katsoen Tokoi veti tietoisesti välistä. Hän halusi pysyä mukana ajan riennossa. Puhe aiheutti laajan Suomen vastaisen lehdistökirjoittelun Venäjällä ja huolestumista Suomen suunnasta USA:ssa asti.

Ongelmana sosiaalidemokraattien itsenäisyyslinjassa ja nojautumisessa Venäjän vasemmisto-oppositioon oli se, että konkreettiset uudistukset olivat mahdottomia toteuttaa laillisesti ilman yhteistyötä väliaikaisen hallituksen kanssa. Metallityöläisten lakko 8-tuntisen työpäivän puolesta 18. huhtikuuta ja toukokuun maatalouslakot olivat levottomia ja kasvattivat uudistuspaineita. Tokoi taipui senaatissa sovitteluratkaisuun korkeimman vallan kysymyksen ratkaisemisessa. Näin syntyi Lex Tulenheimon, senaatin esitys korkeimmasta vallasta, joka ei lähimainkaan vastannut sosiaalidemokraattien vaatimuksia. Itsenäisyydestä oli tulossa työväen asia.

Sosiaalidemokraatit aktiivisina Helsingissä huhtikuussa

Raportoidessaan Tukholmasta Saksan ulkoasiainhallinnolle Suomen itsenäisyyspyrkimyksistä Herman Gummerus viittasi Helsingissä huhtikuun puolivälissä pidettyyn kokoukseen, johon osallistui sosiaalidemokraattisia kansanedustajia ja työväenjärjestöjen edustajia. Gummerus kertoi, että suomalaiset sosiaalidemokraatit katsoivat saksalaisen sosiaalidemokratian olevan maailman työväenjärjestöjen esikuvana. Suomalaiset sosialistit varoivat liian läheisiä suhteita venäläisiin vallankumouksellisiin, koska ne saattaisivat johtaa kaaokseen myös Suomessa. Gummerukselle kokouksesta oli kertonut Zilliacus ja varoittaja oli ollut nimenomaan Mäkelin, joka oli tuonut esille myös ajatuksen Saksan avusta. Mäkelin oli saanut kokoukselta innokkaat suosionosoitukset. Mäkelin oli ilmoittanut saaneensa sosiaalidemokraateilta tehtäväksi kehottaa aktivistien organisaatiota pyytämään Saksalta sotilaallista apua. Zilliacus oli vastannut, että ei hän voinut puhua

sosialistien puolesta, jolloin hänelle oli annettu käyntikortille kirjoitettu valtakirja.¹²

Yrjö Mäkelin alusti sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän kokouksessa 28.4.1917 ja esitti tavoitteeksi Suomen täyden itsenäisyyden ja eron ”Venäjän valtioruumiista”. Tälle periaatteelliselle pyrkimykselle antoivat kannatuksensa Matti Airola ja Evert Eloranta. Otto Ville Kuusinen piti nyt parhaana, jos rauhanteossa saataisiin täysi itsenäisyys. Puheenvuoroja käyttäneet edustajat Vilho Lehokas, Onni Tuomi, K. H. Wiik, Hanna Karhinen, Evert Huttunen sekä Taavetti Lapveteläinen hyväksyivät itsenäisyysjatkuksen ja pohtivat lähinnä, mitä toteutumismahdollisuuksia itsenäisyyspyrkimyksellä olisi ja miten olisi meneteltävä. Mäkelin, Airola ja Eloranta kannattivat nopeaa toimintaa, kun taas Kuusinen, Tuomi, Wiik ja Huttunen olivat varovaisempia ja painottivat vaikuttamista Pietarissa. Ryhmäpäätöstä asiassa ei tehty, mutta korkeimman vallan kysymys oli vauhdilla muuttumassa kysymykseksi itsenäisyydestä ja ryhmä pääsi itsenäisyystavoitteesta periaatteelliseen yksimielisyyteen.¹³

Eduskunta oli valinnut Yrjö Mäkelinin perustuslakivaliokunnan puheenjohtajaksi. Mäkelin oli vastustellut valintaansa ja epäillyt omaa pätevyytään. Ryhmäkokouspäivänä Mäkelin kirjoitti Rafael Erichille Tukholmaan ja pyysi häntä perustuslakivaliokunnan ensimmäiseksi sihteeriksi.¹⁴ Samoihin aikoihin Kuusinen oli kehottanut sosiaalidemokraattien ”lähettiläänä” Tukholmassa toimivaa Yrjö Sirolaa ottamaan yhteyttä Erichiin.

Nojautuminen Venäjän nousevaan vasemmistoon alkaa

On todennäköistä, että uudistuslainsäädäntö, kuten yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden toteuttaminen kunnallishallinnossa sekä sairaus-, eläke- ja työttömyysvakuutusjärjestelmien säätäminen, olisi saatu eduskunnan käsittelyyn ja vahvistetuksi, jos sosialistienemmistöinen eduskunta olisi tunnustanut väliaikaisen hallituksen. Jälkikäteen voidaan arvioida, että tämä vaihtoehto olisi kenties taltuttanut suuresti myös loppuvuoden kapinalliketta ja

kenties ehkäissyt sisällissotaan ajautumisen. Huhtikuussa 1917 sosiaalidemokraatit hakivat kuitenkin tukea Venäjän vallankumouksen seuraavasta aallosta, jonka arveltiin nousevan Venäjän neuvostojen kautta.

Venäjän vasemmiston eri ryhmien kannat Suomen asemaan selkiytyivät suomalaisille toukokuun aikana. Pietariin palannut V. I. Lenin sai bolševikkien konferenssissa 7.5.1917 vahvistetuksi kansallisuuspoliittiselle linjalleen enemmistön kannatuksen. Hänen puolueensa oli kuitenkin vielä tässä vaiheessa marginaalissa. Lenin vaati 15. (2.) toukokuuta *Pravdassa* Suomelle eroamisoikeutta Venäjästä.

Pietarin tilannetta aktiivisesti seurannut ja sujuvasti venäjää puhuva viipurilaisen *Työ*-lehden päätoimittaja Evert Huttunen oli hyvin selvillä tilanteesta. Tokoi ja Mäkelin esiintyivät suorapuheisina Venäjän pääministerin ruhtinas Lvovin kanssa käydyissä keskusteluissa 23.5.1917 ja saivat aikaan sen, että Suomen eduskunnan käsitykset yhdistettiin Venäjän hallituspiireissä bolševikkien agitaatioon ja Saksan pyrkimyksiin Venäjän heikentämiseksi. Näinhän asia todellisuudessa olikin, tosin syvemmän oman vapaudenhalun ja valtiollisen riippumattomuuden konkreettisen tarpeen rinnalla. Tokoin, Mäkelinin ja Kuusisenkin jyrkät vaatimukset poikkesivat selvästi siitä, mitä Evert Huttusen varovaiset tilannearviot olisivat edellyttäneet.¹⁵

Taktiikkaneuvottelu aktivistien kanssa Tukholmassa

Yrjö Sirolan, K. H. Wiikin ja Walfrid Perttilän aloitteesta Herman Gummeruksen luona Tukholmassa pidettiin 4.6.1917 neuvottelukokous, johon aktivisteista osallistuivat Sven Donner, Rafael Erich, Almar Fabritius, Gummerus, Pehr Norrmén, Heikki Renvall ja Osvald Sívén. Osapuolet kartoittivat toistensa näkemyksiä tilanteesta laajasti. Rafael Erich vaati eduskuntaa asettumaan selvästi sille kannalle, että Suomen asema oli avoin kysymys. Itsenäisyyttä ei saataisi yhteisymmärryksessä Venäjän kanssa. Aktivistit katsoivat, että vallankumouksen voimistuminen Venäjällä

merkitsi Venäjän heikentymistä ja mahdollisuutta repäistä Suomi irti ”lahosta valtoruumiista”. Sosiaalidemokraattien mielessä Venäjän sosialistit edustivat tulevia vallanpitäjiä, joiden mahdollisuuksiin ei tosin varauksetta luotettu, mutta joiden kanssa uskottiin päästävän yhteisymmärrykseen Suomen itsenäisyyden toteuttamisesta. Tämä näkemysero sosiaalidemokraattien ja aktivistien välillä näkyi vielä eduskunnan äänestäessä senaatin antamasta itsenäisyysjulistuksesta 6.12.1917.¹⁶

Heikki Renvall ehdotti, että eduskunta voisi julistautua Venäjästä riippumattomaksi Suomen sisäisissä asioissa ilman, että se tässä yhteydessä esiintyisi vihamielisesti Venäjää kohtaan. Samalla eduskunta voisi julistaa asian Euroopan tietoon. Renvallin ajatus sai kannatusta Norrménilta ja Erichiltä. Perttilä totesi sosiaalidemokraattien jo olevan menossa Renvallin esittämään suuntaan.¹⁷

Gummeruksen päiväkirjamerkintöjen mukaan kokouksessa hyväksyttiin yleisesti näkökanta, jonka mukaan väliaikaisen hallituksen kieltäytyessä hyväksymästä senaatin ehdotusta eduskunnan pitää julistautua hallituksesta riippumattomaksi ja ottaa maan asiat hallintaansa. Tämä merkitsi sitä, että sosiaalidemokraattinen puolue oli saanut Suomen vapausliikkeen ulkomaanvaltuuskunnan siunauksen valtalaille, joka myöhemmin kesällä syntyi SDP:n itsenäisyystavoitteiden tultua karsituiksi ensimmäisessä yleisvenäläisessä neuvostojen kongressissa.¹⁸

Puoluekokous asettaa itsenäisyyden tavoitteeksi

SDP:n puoluekokous 15.–18.6.1917 hyväksyi yksimielisesti Suomen valtiollisesta asemasta päätöslauselman:

Suomen sosialidemokratia siis asettaa Venäjän porvariston holhousvaltaa vastaan Suomen kansan valtiollisen itsenäisyyden vaatimuksen. Sillä muuten kuin vapaan Suomen valtion puitteissa ei Suomen työväenluokka voi käydä häiritsemättä luokkataisteluaan, turvautusti säilyttää saavutuksiaan ja menestyksellä täyttää kohdaltaan työväen kansainvälisen vapausliikkeen tehtäviä.

Suomen köyhälistö ei Venäjän veljeskansaa viero. Se vihaa kansallisuusvihana lietsojia. Itsenäisenä tasavaltana, vapaana vapaan Venäjän rinnalla on Suomella oleva oikea asemansa...¹⁹

Päätöslauselmaan oli liitetty myös vaatimus kansainvälisistä takuista Suomen itsenäisyydelle, sosiaalidemokratian periaatteisiin viittaavalla kuorurutuksella. Garantiat olivat Kuusisen lempiajatus, ja hän toimi myös päätöslauselman laatineen menettelytapavaliokunnan puheenjohtajana. Muina jäseninä olivat Edvard Valpas, Eetu Salin, Väinö Vankkoja, Onni Tuomi, J. I. Nurminen, Erkki Härmä ja Otto Elfving.

Kokouksen vaikuttavin vierailija Aleksandra Kollontai toteutti Leniniltä saamansa tehtävän ja onnistui taivuttamaan Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen Zimmerwaldin vasemmistointernationaalin jäseneksi. Puoluekokous joutui useammankin bolševikkiagentin vaikuttamiskohteeksi. Jälkikommentissaan Kollontai vaati ei vain muodollista vaan myös reaalista tukea Zimmerwaldille ja ennusti SDP:n jakautumista läheisessä tulevaisuudessa.²⁰

Suomen itsenäistämishjelma esitellään Venäjän neuvostojen kongressille

Puolueen valtuuskunta, K. H. Wiik, Evert Huttunen ja *Työ-lehden* toimittaja Ali Aaltonen, lähti 20.6.1917 selostamaan yleisvenäläisen neuvostojen kongressin toimeenpanevalle komitealle Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen julkilausumaa Suomen itsenäisyydestä. Delegaatio esitteli asiaansa Pietarissa monin tavoin. Wiik oli jo lähtenyt, kun Huttunen ja Aaltonen pääsivät esittämään ehdotuksensa neuvostojen kongressin päätöslauselmaksi Suomen kysymyksestä kansallisuusvaliokunnan jaostolle 3.7.1917. Asiakirjan oli kääntänyt venäjäksi Suomen ministerivaltiosihteerin viraston nuorempi kielenkääntäjä R. Hakkarainen. Taustalla oli ilmeisesti myös viraston neuvottelevan virkamiehen K. G. Idmanin ja Huttusen välinen luottamuksellinen yhteistyö.

Ehdotuksen mukaan neuvostojen kongressin toivottiin asettuvan

sille kannalle, että Suomella valtiona oman taloudellisen elämänsä, historiansa, valtio-oikeudellisen asemansa, erikoisen kansallisuutensa, kielensä ja kulttuurinsa, maantieteellisen asemansa y. m. seikkojen vuoksi on oikeus täydelliseen itsenäisyyteen ja valtiolliseen riippumattomuuteen.

2. Tämä riippumattomuus on vahvistettava kansainvälisillä, sosialidemokratian puolelta rauhanneuvotteluissa hyväksyttävillä ta-keilla.

Tästä johtuen kokous vaatii,

että väliaikaisen hallituksen on viipymättä tunnustettava yksistään Suomen eduskunnalle täysi oikeus kaikkien Suomea koskevien lakien säätämiseen ja lopulliseen hyväksymiseen, tähän kuuluu myös valtiotalouden hoito, verotus ja tullipolitiikka;

että eduskunnan kokoontumisesta ja hajaantumisesta tulee saada eduskunnan itsensä päättää;

että hallinnollisesta vallasta, ylimmästä alimpaan on oikeus päättää yksinomaan Suomen kansalla.

Edelleen on heti ryhdyttävä niihin alustaviin toimenpiteisiin, mitkä edellä mainittujen seikkojen lisäksi johtuvat Suomen valtiollisen riippumattomuuden toteuttamisesta.

Venäjä pitää, jos katsoo tarpeelliseksi, Suomessa sotaväkeään siksi, kunnes rauha on solmittu. Mitä ulkopolitiikkaan tulee, niin jää sekin Suomen omaksi asiaksi sitten kun Venäjän perustuslakeja säätävä kansalliskokous Venäjän virallisena edustuslaitoksena ja kansan tahdon ilmauksena on muodollisesti vahvistanut tämän edustajakokouksen päätöksen Suomen riippumattomuudesta.²¹

Kysymyksessä oli siis kiistatta selkeä suunnitelma Suomen täydellisen itsenäisyyden toteuttamiseksi. Siinä myönnettiin ”muodollinen” vahvistusoikeus perustuslakia säätävälle kokoukselle, mutta ei valtuuksia päätöksen muuttamiseen.

Suunnitelma oli maailmansodan keskellä laadittuna, epäviralliselle organisaatiolle osoitettuna vetoomuksena lähtökohdiltaan idealistinen ja täynnä toiveajattelua. Se kuitenkin osoitti, että

sosiaalidemokraattinen puolue oikeasti pyrki Suomen täyteen suvereniteettiin ja eduskuntavaltaiseen hallitusmuotoon keskikesällä 1917.

Raskas tie Suomen itsenäisyyteen

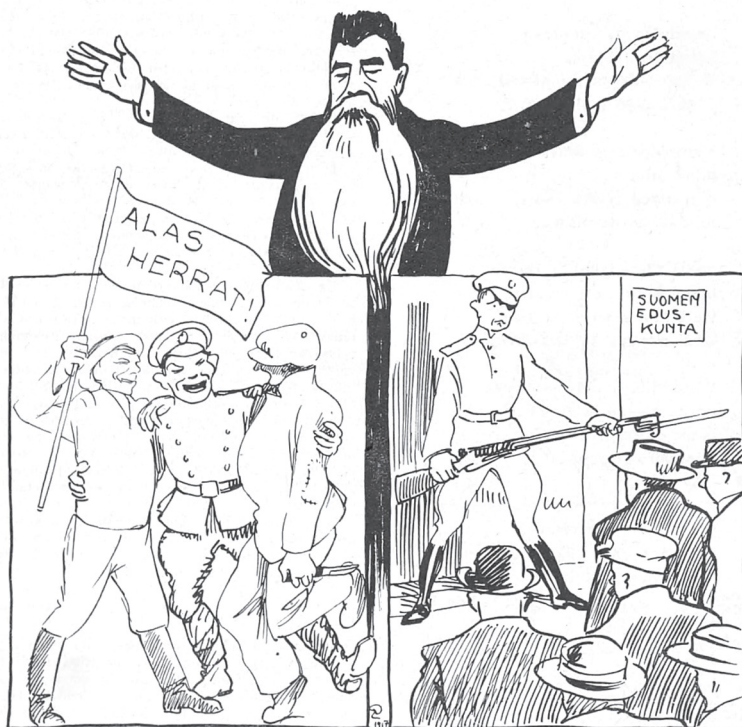
Venäjän heinäkuun levottomuuksien yhteydessä Suomen eduskunta päätyi säätämään valtalain neuvostojen kongressin päätöslauselman mukaisesti. Päätöslauselmassa oli myönnytty ainoastaan sisäiseen itsehallintoon. Siitä oli karsittu pois ulkopoliittikkaa ja sotilasasioita koskevat asiat.

Itsenäisyystavoitteista riisutusta valtalaista tuli vasemmistoenemmistöisen eduskunnan itsenäisyyspolitiikan pääteipiste. Valtalaki johti Suomen sisäpoliittiseen kriisiin. Venäjän väliaikaisen hallituksen selvittyä Pietarin levottomuuksista se hajotti eduskunnan. Pietarin kumousliikkeeseen nojautunut itsenäisyyspolitiikka päättyi Mannerin eduskunnan protestiin. Kevään kansallisen yhteistyön synnyttämän Tokoin senaatin sosiaalidemokraattiset senaattorit erosivat. Lokakuun eduskuntavaaleissa sosiaalidemokraattinen puolue menetti niukan eduskuntaenemmistönsä.

Torjutusta kansanvallasta tuli uudenlaisen kumouksellisen kehityksen lähtökohta elintarvikepulan ja Venäjän vallankumouksen paineessa. Silti valtalaki toimi edelleen mallina, kun eduskunta ryhtyi käyttämään korkeinta valtaa marraskuussa 1917. Näin aikaansaatu uudistuslainsäädäntö oli ”liian vähän liian myöhään” -ratkaisu, joka ei pysäyttänyt eskaloituvan kumousliikkeen etenemistä.

Venäjällä bolševikkien vallankaappaus marraskuussa teki tyhjäksi keväällä 1917 Suomessa asetetun perustuslakikomitean esitykset Suomen ja Venäjän suhteiden järjestämiseksi ja aktivoi eduskunnan konservatiiviset ryhmät pyrkimään kokonaan eroon kumouksellisesta Venäjästä. Sosiaalidemokraattinen puolue tuki Svinhufvudin johtaman itsenäisyssenaatin pyrkimystä saada tunnustus Suomen itsenäisyydelle Leninin johtamalta kansanko-

Suomen kohtalo.

Suomen tilanne alkusyksyllä 1917 porvarillisen pilalehden kuvaamana. Yllä eduskunnan hajottamisen hyväksynyt kenraalikuvernööri M. A. Stahovitš, alla vasemmalla suomalaiset sosialistit veljeilemässä venäläisten matruusien kanssa. Alhaalla oikealla venäläinen sotaväki estää puhemies Mannerin koolle kutsumien kansanedustajien kokoontumisen Heimolan talossa. Kuva: Ampiainen 8.9.1917, 1.

missaarien neuvostolta ja halusi itsenäisyyden edelleen toteutettavaksi yhteistoiminnassa Venäjän hallituksen kanssa. Kansankomissaarien neuvoston tunnustus tuli Leninin kansallisuuspolitiikan mukaisena ratkaisuna, jonka keskeisimpänä päämääränä oli Suomen johdattaminen vallankumoukseen Venäjän rinnalla. Tämä onnistuikin, mutta suomalaiset kumoukselliset olivat valmistautumattomia sisällissotaan ja tuomitut häviämään sen Neuvosto-Venäjän aseellisen tuen riittämättömyyden vuoksi jo ennen sodan puhkeamista.

Laillisesti valitun Svinhufvudin hallituksen organisoima valkoinen armeija pystyi järjestäytymään nopeasti jääkäriliikkeen ja ammattiupseerien avulla. Punaisten kapina kukistettiin Saksan tuella. Vapaussodan jälkeisen ”vankileirien Suomen” itsenäisyys oli aluksi vapautta sekä Venäjän että Suomen vallankumouksesta. Saksan valtapyrkimysten romahdettua ensimmäisen maailmansodan seurauksena Suomi vapautui myös Saksan imperialismista ja monarkiahankkeista. Pieni valtakunta onnistui aloittamaan itsenäisen taipaleensa kansallisen eheyden tuhonneiden traumaattisten vaiheiden haavoittamana, kun läheiset suurvallat pyrkimyksineen olivat poikkeuksellisen heikkouden tilassa.

Lähdeviitteet

- 1 Ketola 1984, 90–105; Ketola 1987.
- 2 *Työmies* 18.3.1917, 4; Ketola 1987, 35.
- 3 *Lakeus* 10.7.1936 Eräs kirje.
- 4 Ketola 1987, 51.
- 5 K. H. Wiik d. a. 29.3.1917, K.H. Wiikin kokoelma, Kansallisarkisto (KA).
- 6 Sama.

- 7 Luhtakanta 1938, 39–40; Kirby 1977, 158.
- 8 *Kansan Tahto* 4.4.1917; Die Stellung der finnländischen Sozialdemokraten zur russischen Revolution, kansio 53, Herman Gummeruksen kokoelma, KA.
- 9 Valtiopäivät 1917, ptk. I, 11.4.1917, 16.
- 10 Valtiopäivät 1917, ptk. I, 20.4.1917, 7.
- 11 K. H. Wiik d. a. 26.4.1917, K. H. Wiikin kokoelma, KA.
- 12 Dagboksanteckningar 3.5.1917, kansio 53, Herman Gummeruksen kokoelma, KA.
- 13 Sos.dem. eduskuntaryhmän ptk. 28.4.1917, Työväen Arkisto (TA); Ketola 1987, 98–102.
- 14 Yrjö Mäkelin Rafael Erichille Tukholmaan, 5:4, Rafael Erichin kokoelma, KA; Ketola 1984, 97.
- 15 Ketola 1987, 116–120.
- 16 Dagboksanteckningar 4.6.1917, kansio 40, Herman Gummeruksen kokoelma, KA.
- 17 Kansio 53, Herman Gummeruksen kokoelma, KA.
- 18 Dagboksanteckningar 4.6.1917, kansio 40, Herman Gummeruksen kokoelma, KA.
- 19 Suomen sosialidemokratisen puolueen yhdeksännen puoluekokouksen ptk. 1917, 100–101.
- 20 Ketola 1987, 135–142.
- 21 *Työ* 5.7.1917; Venäjänkielinen versio: Valtiosihteerinviraston arkisto 36/1917, 111, KA.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA)

Rafael Erichin kokoelma

Herman Gummeruksen kokoelma

Valtiosihteerinviraston arkisto

K. H. Wiikin kokoelma

Työväen Arkisto (TA)

Sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän arkisto

Pöytäkirjat 1917

Painetut lähteet

Suomen sosialidemokratisen puolueen yhdeksännen puoluekokouksen pöytäkirja. Kokous pidetty Helsingissä kesäkuun 15.–18. p:nä 1917. Turku 1918.

Valtiopäivät 1917. Pöytäkirjat I.

Lehdet

Ampiainen

Kansan Tahto

Lakeus

Työ

Työmies

Kirjallisuus

Ketola, Eino (1984): Sosialidemokraattien ja aktivistien politiikan yhtymäkohtia keväällä 1917. Teoksessa Antero Auranen (toim.), *Jääkäriliike*. Etelä-Pohjanmaan kesäyliopiston julkaisusarja 9/1984. Seinäjoki, 90–105.

Ketola, Eino (1987): *Kansalliseen kansanvaltaan. Suomen itsenäisyys, sosialidemokraatit ja Venäjän vallankumous 1917*. Tammi, Helsinki.

Kirby, David (1977): *The Finnish Social Democratic Party 1903–1918*. Julkaisematon väitöskirja, University of London.

Luhtakanta, Arvid (1938): *Suomen punakaarti*. E. A. Täckman, Kulju.

Millainen oli Suomen vallankumous 1918?

Kysymyksellä siitä, millainen Suomen vallankumous 1918 oli luonteeltaan, tarkoitan tapahtuman dynamiikkaa, syitä ja toimijoita.¹ Näiden seikkojen erittely on luontevaa, kun sisällissotaa arvioidaan nimenomaan vallankumouksena. Historiallis-sosiloginen vallankumoustutkimus käsittelee paljon juuri edellytyksiä, vaikutussuhteita, pääasiallisia toimijoita ja niin edelleen.² Tärkeätä on, että kumousnäkökulma tarjoaa lähtökohtia tällaisten prosessien *vertailuun*. Yritän valaista Suomen sisällissodan luonnetta kumouksena tarkastelemalla sodasta viime vuosikymmeninä käytyä keskustelua ja etenkin viittaamalla kirjani *State and Revolution in Finland* (1988) kommentointiin.

Kirjassa kysyin, miksi Suomessa käytiin sisällissota, ja yritin vastata sijoittamalla tapahtuman pitkään historialliseen perspektiiviin. Siksi kuvasin sodan lisäksi myös edeltäneitä vuosikymmeniä ja Lapuan liikkeenä ilmennyttä jälkinäytöstä. Vallankumouksen käsite oli keskeinen apuväline, jonka avulla Suomen konflikti asettui vertailtavaksi muiden ensimmäisen maailmansodan loppuvaiheen kapina- ja kumousliikkeiden kanssa. Asetelman tarkoituksena oli päästä kiinni sekä sodan syiden että itse yhteenoton suomalaisiin erityispiirteisiin.

Tässä katsauksessa keskityn siihen osaan sisällissotatutkimusta, joka viime vuosikymmeninä on ottanut kantaa nimenomaan näihin kysymyksiin.

1.

On merkille pantavaa, että viime aikoina kysymykset sodan dynamiikasta – sen syistä, edellytyksistä tai toimijuudesta – eivät ole olleet erityisesti esillä. Päällimmäisenä näyttää olevan Martti Häikiötä lainaten ”vaikeneminen sodan syttymisestä ja sen syistä”.³ Tie sotaan näyttäytyy yleensä asteittaisena, eritasoisia ilmiöitä sisältävänä ajautumisena, jonka kuvauksen ajatellaan sinänsä sisältävän näkemyksen sodan syistä tai edellytyksistä tai siihen johtaneista tekijöistä. Hyvä esimerkki on Jukka Kekkosen tuore vertaileva tutkimus Suomen ja Espanjan sisällissodista. Sen narratiivissa nivoutuvat toisiinsa pitkän aikavälin rakennetekijät, sosiaaliset ongelmat ja olosuhteet (jotka ”loivat sen maaperän, josta sota syttyi”) sekä pitkän ja lyhyen aikavälin poliittiset prosessit.⁴ Toinen esimerkki on Juha Siltalan psykohistoriallinen tutkimus.⁵ Hän kuvaa tien kohti sotaa kahtiajakautumisena. Sosiaalipsykologiset prosessit ja ryhmädynamiikka tuottivat itseään vahvistavan kierteen, jossa vastapuoli diabolisoitiin, ja lopulta jouduttiin sotaan, jota kukaan ei halunnut. Psykkiset prosessit muovasivat työväenliikkeen johtajien ja joukkojen reaktioita ja vaikuttivat siihen, että vaikeutuvista sosiaalisista olosuhteista ja vuoden 1917 levottomuuksista päädyttiin vallankumouksen puhkeamiseen tammikuussa 1918.⁶

Jos sodan dynamiikka on saanut osakseen niukasti huomiota, on itse sotatapahtumaa ja sen jälkivaikutuksia kuvattu runsaasti ja monipuolisesti. ”Käytännöllisesti katsoen kaikkia merkittäviä sodan näyttämöitä on analysoitu yksityiskohtaisesti niin konfliktin sotilaallisten, sosiaalisten kuin kulttuuristen puolten osalta”, kuvataan tutkimustilannetta tuoreessa englanninkielisessä kokoomateoksessa.⁷ Sen näkökulmat ovat moninaiset: kirjassa käsitellään sotatoimien lisäksi uhria ja uhrautumisen kulttuuria, sotaa naisten ja lasten kannalta ja sodan muiston juhlintaa.⁸ Viime vuosikymmeninä sisällissotaa on usein lähestytty näytteilyissä, elokuvissa ja romaaneissa. Paikallistutkimusten kirjo on runsas.⁹ On käsitelty kirkkoa, sodan filmidokumentointia, sotakokemusta omaelämäkerroissa, kansakoulunopettajien roolia ja

monia muita asioita.¹⁰ On myös tarkasteltu eritasoisia sodan jättämiä jälkiä kuten sotaorpojen kohtaloa, ideologisia reaktioita ja muistamista.¹¹ On laadittu myös laaja kokoomateos, joka kattaa suuren osan näistä eri teemoista.¹² Kaiken kaikkiaan yksilöiden kokemus ja niin sanottu arjen historia ovat nousseet esiin yhä jatkuvassa kiinnostuksessa Suomen sisällissotaan.

Siihen, että sodan syitä ja toimijuutta käsitellään vähänlaisesti, on voinut vaikuttaa kiinnostuksen hiipuminen kysymykseen siitä, kuka oli syypää. Aikaisemmin *syyn* etsintä oli myös *syyllisten* etsintää. Kun tarve syyllisten, ja nimenomaan syyllisten toimijoiden, löytämiseen on väistynyt, sivutuotteena myös syiden pohdinta on laantunut. Väkivaltaa on kyllä tutkittu ja tutkitaan, jopa enemmän kuin ennen, mutta useimmiten ilman suoraa kytkentää syillisyyteen tai siihen, kuka oli oikeassa, kuka väärässä.¹³ Väkivalta on usein läsnä hyvin konkreettisesti, mutta paha ei enää ole yhtä lailla luokkapohjaista pahaa kuin ennen.

Kiinnostuksen painopistettä on saattanut muuttaa myös tutkimuksellisten lähestymistapojen muutos. Syihin ja vaikutuksiin suuntautunut tutkimusote on saanut rinnalleen ja osaksi korvautunut lähestymistavoilla, jotka eivät aseta miksi-kysymyksiä vaan tarkastelevat toimijoiden kokemuksia ja niiden kulttuurista määrittymistä. Jos on niin, että ”vallankumousteoriat ovat (...) vallankumousten kausaalisia selityksiä”,¹⁴ niin kulttuurisesti herkkä vertaileva vallankumoustutkimus saattaa keskittyä niihin ”käsi-kirjoituksiin” (*scripts*), joita kumouksen toimijoilla on omasta toiminnastaan ja joita he varioivat ottamalla valikoivaa oppia muista kumouksista.¹⁵ Tällainen lähestymistapa sopii hyvin ”kielellisen käänteen” jälkeiseen ilmapiiriin sekä kiinnostukseen transnationaalia historiaa ja käsitehistoriaa kohtaan.

2.

Sodan dynamiikkaa koskevien pohdintojen löytämiseksi on mentävä hieman taaksepäin. Parhaat tietämäni arvioinnit on tehnyt Ilkka Liikanen kahdessa katsauksessa vuosina 1993 ja 1998;

toinen samoilla linjoilla oleva tutkija on Pertti Haapala.¹⁶ Sittemmin teemaa ei ole suurilla lisillä täydennetty.

Liikasen mukaan tutkijat alkoivat ottaa sodan ja sen dynamiikan sosiaalisen ulottuvuuden vakavasti suunnilleen 1960-luvun alusta.¹⁷ Tuolloin sotaa edeltäneet sosiaaliset olosuhteet nousivat vahvasti esiin osana kulttuuris-poliittista murrosta, ja aikaisempien vuosikymmenten vapaussota-painotus väistyi. Kun korostettiin, että pääasiallinen jakolinja perustui yhteiskuntaluokkiin, niin samalla korostui työväestön keskeinen rooli ja edelleen sosiaalisten ongelmien ja puutteen merkitys kapinaan nousussa. Syitä löydettiin pitkän aikavälin yhteiskunnallisista vastakkaisuuksista ja rakenteellisista ongelmista – poliittisesta ja taloudellisesta eriarvoisuudesta, torpparikysymyksestä ja autonomian loukkauksista – mutta etenkin vaikeuksista vuonna 1917 ja maailmansodan aikaisempina vuosina – työttömyydestä, elintarvikepulasta, hintojen noususta ja yleisestä epäjärjestyksestä. Kuvaava on Viljo Rasilan johtopäätös: ”[S]uomalaisessa yhteiskunnassa oli selvästi havaittavaa sisäistä jännitystä, jonka kuitenkin vasta Venäjän kahteen perättäiseen vallankumoukseen liittyvät tapahtumat ja nimenomaan teollistuneimmille seuduille keskittynyt työttömyys ja nälkä kasvattivat niin suureksi, että se purkautui kansalaisyhtenä.”¹⁸

Mutta kuten Liikanen huomauttaa, vaikka sodan juuret tai maaperä alettiin nähdä yhteiskunnallisissa vastakkaisuuksissa, tulkinnoista puuttui *politiikan* taso, varsinainen poliittinen dynamiikka: ”[1960-luvun tutkijat] eivät tarkastelleet työväenliikkeen radikalisoitumista järjestäytymisen tai paikallisten voimasuhteiden ja poliittisten vastakkaisuuksien valossa.”¹⁹ Sama koski Liikasen mukaan 1970-luvun marxilaisvaikuttelisia näkemyksiä: ”Nuoremman sukupolven tutkijat pyrkivät rakentamaan niin materialistisia luokkataistelutulkintoja kuin mahdollista ja painottamaan sosiaalisia vastakohtaisuuksia ennemmin kuin tulkitsemaan vallankumousta poliittisena prosessina.”²⁰

1960-luvulta juontuneessa ilmapiirissä käynnistettiin laajamittainen valtiollinen hanke, jossa tutkittiin punaisen Suomen keskushallintoa, armeijaa ja paikallista organisaatiota. Tulokset

valmistuivat 1980-luvulla ja osoittivat, että bolševikkien vaikutus oli vähäisempi, kuin aikaisemmin oli usein haluttu esittää: vaatimuksia esitettiin, työväenkaarteja perustettiin, joukkoja rekrytoitiin ja paikallista hallintoa järjestettiin paljolti kotoperäisessä kehityksessä eli oman sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen pohjalta.²¹ Selkeästi militantteja, työväenliikettä jakavia ryhmiä syntyi tammikuun loppuun 1918 mennessä lähinnä vain suurimmissa keskuksissa, etenkin Helsingissä, ja liikkeen hierarkian ylätasolla. Toisin sanoen vaikeiden sosiaalisten olojen korostamiseen niveltä havainto, jonka mukaan ”pääasiassa (...) työväenliikkeen vakiintuneet ammatilliset ja poliittiset järjestöt (...) organisoivat vallankumouksen Suomessa”, vieläpä ”ainutlaatuisen laajasti ja yksimielisesti osallistuen”.²²

Nämä tulokset eivät kuitenkaan Liikasen mukaan horjuttaneet sosiaaliin syihin tai sosiaaliseen taustaan pohjautuvaa tulkintaa tiestä sotaan. Ne eivät johtaneet poliittisen tason argumentointiin vaan keskittyessään sosiaaliseen ulottuvuuteen – etenkin vuoden 1917 vaikeiden olojen ja epäjärjestyksen synnyttämiin jännitteisiin – ne jättivät tulkintaan ”mustan aukon”.²³ Näin tapahtui, vaikka havainto järjestäytyneen työväenliikkeen keskeisestä roolista vallankumousyrityksessä oli tullut täydentämään ajatusta sosiaalisesta ahdingosta sen alkuunpanijana. Mustan aukon täyttämiseksi olisi ollut tarpeen vähintäänkin sosiaalisen ja poliittisen ulottuvuuden suhteuttaminen toisiinsa.

3.

Tähän yhteyteen Liikanen asetti tulkinnan, jonka olin esittänyt kirjassani *State and Revolution in Finland*. Hän totesi hyväksyvästi, että teos oli ottanut sotaan joutumisen vakavasti poliittisena prosessina käsitellessään sitä vallankumouksena. Mutta hän lisäsi, että samalla, paradoksaalisesti, ”Alapuron tulkinta antaa kuvan vallankumouksesta vailla johtajia ja joukkoja”.²⁴ Tämän näkemyksen mukaan olin lanseerannut omituisella tavalla passiivisen vallankumouksen, vallan *ottamisen* ilman *toimijoita*.

Tässä kritiikissään Liikanen ei ollut yksin. Toimijoiden puuttuminen tai yleensä toimijuus oli kaikkein keskeisin teema niissä kriittisissä kommenteissa, joita teos kirvoitti. Toimijuus onkin aivan keskeinen asia, kun yritetään selvittää yhteenoton dynamiikkaa, myös mahdollisuuksien mukaan riisuttuna syyllisyyssvähitteistä poliittisista sivuäänistä. Niistä irtautumiseen antaa hyvän mahdollisuuden sodan näkeminen juuri vallankumouksena.

Kritiikki toimijoiden puuttumisesta tai vallankumouksen passiivisuudesta sai erilaisia muotoja. George Ginsburgsin mukaan ”täynnä elämää oleva inhimillinen kamppailu (...) on kavennettu omituiseksi spektaakkeliksi näyttämöllä, joka on yksityiskohtia myöten kalustettu mutta jolla ei ole näyttelijöitä”.²⁵ Jorunn Björgum pahoitteli, että teoksen ”politologinen viitekehys, joka keskittyy valtioon, [on omiaan] häivyttämään näkyvistä perustason toimivat ihmiset”.²⁶ Myös David Kirby piti teoksen rakennäkökulmaa metodologisesti kestäättömänä:

Eräs kysymys, joka jatkuvasti odottaa vastausta, on kuitenkin, mihin päämäärään (...) kollektiivinen toiminta tähtäsi. Tässä kohden Alapuron tutkimusmenetelmässä on mielestäni heikkous. Se kohdistuu ennen kaikkea rakenteisiin eikä ota kylliksi huomioon käsityksiä ja asenteita. Syntyivätkö lakot, julkisten rakennusten valtaukset, voimellakat ja lopulta työväenkaartit aivan yksinkertaisesti vain siksi, että ei ollut pakkoa eikä kontrollia? (...) Toisin sanoen uskon, että on tärkeätä ottaa huomioon myös se ajattelu, joka vaikutti toiminnan saamaan muotoon. (...) Kirja tarjoaa erinomaisen rakenteellisen analyysin epäonnistuneesta vallankumouksesta, [mutta] siitä puuttuu viittaus vallankumouksen luonteeseen, eikä nähdäkseni riittä, että vallankumoukset määritellään pelkästään kamppailuksi valtiovallasta.²⁷

Sama kysymys eri kannoilta oli keskeinen myös kolmessa suomalaisessa kritiikissä. Raimo Parikka esitti, että työläisten piirissä oli vallankumouksellista voimaa jo kevästä 1917.²⁸ Hän viittasi heidän aktiiviseen rooliinsa ”venäläistety” poliisin erottamisissa, heidän osuuteensa paikallisissa vallanotoissa marraskuun suurlakon aikana ja puoluejohdon haastaneen radikaalin ydinjoukon

syntyy syksyllä 1917. Parikkaa inspiroi hänen tutkimuksensa Malmin työläisen aktiivisuudesta vallankumouksen alusvuonna. Sen pohjana oli rahvaalle ominainen ”kiistämisen kulttuuri”, syvälle juurtunut vallassaolijoiden vastainen mentaliteetti.

Jari Ehrnrooth kuvasi kirjassaan Suomen niin sanotun vanhan työväenliikkeen ideologiaa ja sen vaikutusta poliittiseen toimintaan sekoitukseksi kasvatuksellisia pyrkimyksiä ja ”arkaa-ista vihaa”, joka oli leivottu sisään liikkeen aatteeseen. Hänen mukaansa vain tähän yhdistelmään kuulunut koteloitunut viha saattoi selittää, miksi työväki tilaisuuden tullen ryhtyi vallankumoukseen; siinä purkautui kansanomaiseen mentaliteettiin sisältyvä tuhovoima. Kuva työväestä oli kovin erilainen kuin Parikan näkemys, ja erilainen oli myös kritiikki. Ehrnrooth kuvasi omaa näkemystäni – sitä että sota ”ei perustunutkaan syviin ristiriitoihin eikä Suomen työväenvallankumouksen taustalla ollut syvää ruohonjuuritason tyytymättömyyttä” – ”rauhottavaksi ja sympaattiseksi työväenvallankumouksen ajopuu-teoriaksi” kansallisen konsensuksen hengessä.²⁹ Hän liitti käsitykseni yhtäältä 1960-luvulla ja 1970-luvulla yleistyneeseen sosiaalisia syitä korostaneeseen tulkintaan ja toisaalta saman ajankohdan sovittelevaan ilmapiiriin. Jälkimmäisessä suhteessa kysymys oli konsensus-kulttuurin vahvistumisesta alkaen keskustan ja vasemmiston yhteistyöstä 1960-luvulla ja kommunistien kannatuksen vähittäisestä hiipumisesta. Ehrnroothin mukaan oma näkemykseni vähätteli vallankumouksellista paloa ja maalasi ruusuisin värein sen sisältämää väkivaltaa ja kostonhimoa ja näin vei kansallista konsensusprojektia eteenpäin. Se vahvisti ”kansallisen yhtenäisyyden innoittamaa tulkintalinjaa”.³⁰

Jukka Kekkonen on äskettäin toistanut jo vuonna 1995 kehitelmänsä kritiikin vallankumouksen esittämisestä passiivisena tapahtumana.³¹ Hänen mukaansa käsitykseni on Neuvostoliiton romahduksen jälkeistä ilmapiiriä myötäillen ”uusoikeistolainen”: se sysää sodan syttymisen Venäjän keisarikunnan romahtamisen niskoille ja vähättelee sosiaalisten epäkohtien ja kurjuuden merkitystä sodan syinä. Kaikkiaan se luo kuvan ”sattumavallankumouksesta”, joka puhkesi onnettomien sattumien summana.³²

Yhteistä kaikille kolmelle kritiikille on, että ne nojautuvat Liikasen havaitsemaan ”sosiaalisen taustan” argumenttiin, joka vierittää pääsyyn sodan puhkeamiseen työväestön ahdingon ja tyytymättömyyden kontolle. Ne ovat näissä näkemyksissä paljon enemmän kuin vain välttämätön edellytys, ja poliittinen prosessi tulee parhaimmillaankin esiin vain toissijaisesti, kansanomaisena kiistämisenä tai työväenliikkeen vanhakantaisena vihakerrostumana. Perustelujen luonne on kuitenkin erilainen eri tapauksissa: luova ja vastarintaan nouseva kansa (Parikka), kansa jonka modernin luokkatietoisuuden sisällä piilee arkaainen kauna (Ehrnrooth) ja huonoja olojaan vastaan kapinoiva kansa (Kekkonen).

4.

Rakenteiden ylikorostukseen viittaava arvostelu on ymmärrettävää ainakin sikäli, että kirjan näkökulma todellakin on rakenteellinen; se korostaa rakenteita ja instituutioita aikansa rakenteellisen historiallisen makrososiologian hengessä. Rakennepainotus on seurausta siitä, että valtakunnallisen tason konfliktia pyritään kuvaamaan vertailevalta kannalta. Toimijuus, ennen kaikkea ajatus ihmisten kyvystä mobilisoida voimavaroja kollektiiviseen toimintaan, näyttäytyy rakenteiden määrittelemästä perspektiivistä.

Mutta nähdäkseni valittu rakenteellinen perusnäkökulma valankumoukseen antaa vertailevuudessaan eväitä sen tavoittamiseen, millaista toimijuus oli juuri Suomen tapauksessa. Se auttaa vastaamaan kysymykseen, millainen oli se poliittinen prosessi, joka synnytti toimijat, ja millaisia nämä toimijat olivat. Palaan Ilkka Liikaseen ja hänen luonnehdintaansa poliittisen prosessin erityislaadusta vuonna 1917:

Vertailevalta kannalta voi (...) todeta, että luonteenomaista valankumoukselle Suomessa oli ensinnäkin, että vallanoton organisoivat työväenliikkeen vakiintuneet järjestöt, joihin osallistuminen oli ainutlaatuisen laajamittaista ja yksimielistä, ja toiseksi,

että vallankumouksen tukialueella onnistuttiin poikkeuksellisen laajasti mobilisoimaan väestö sen armeijaan ja hallintoon.³³

Samaan tapaan poliittisen prosessin ensisijaisuutta ja luonnetta on kuvannut Pertti Haapala useissa yhteyksissä 1990-luvulla ja sen jälkeen aina viime vuosiin asti, alkaen kirjastaan *Kun yhteiskunta hajosi*.³⁴ Vuoden 1917 lopulla maa ajautui ”omitaiseen interregnumiin”, jossa valtiotyhjiötä alkoivat täyttää molemmilla puolilla vapaaehtoiset kaartit.³⁵ Syntyi kaksi valtakeskusta, joista molemmat nojautuivat vakiintuneisiin järjestöihin ja järjestäytymismuotoihin. Vuonna 1917 sosiaalidemokraattinen puolue oli ”parhaiten organisoitu poliittinen voima Suomessa”, ja vuonna 1918 ”punakaartit ja punaiset siviilijärjestöt (...) perustuivat edellisten vuosien järjestörakenteeseen ja -toimintaan”.³⁶ Kummallakaan osapuolella ”ei ollut tarkkoja suunnitelmia tai käsitystä tulevaisuudesta”.³⁷

5.

Valtakunnallisen ja alueellisen toiminnan ohella myös paikallinen toiminta perustui vakiintuneisiin muotoihin, mikä on järjestöjä painottavan argumentin kannalta keskeistä. Liikasta edelleen lainatakseni: ”Suomessa vallanoton organisoinnista ja vallankumoushallinnon pystyttämisestä vastasivat pääasiassa vakiintuneet työväenliikkeen ammatilliset ja poliittiset järjestöt, jotka olivat mitä suurimmassa määrin kasvaneet osana muodostuvaa kansalaisyhteiskuntaa ja kansakuntaa.”³⁸

Näin tapahtui esimerkiksi Huittisissa, mutta muita esimerkkejä ei ole vaikea löytää.³⁹ Kuten monin paikoin eteläisessä Suomessa myös Huittisissa paikallinen poliisivoima hajosi keväällä ja alkukesällä 1917, maataloudessa oli lakkoja ja perustettiin yhdistys suojaamaan ”kunniallisia kansalaisia”. Elokuussa paikallista vastakkaisuutta kärjisti valtakunnallisten voimasuhteiden muuttuminen, sosiaalidemokraattien lähtö hallituksesta valtalain kaatumisen jälkeen. Työväen vaikutuspyrkimykset kiteytyivät entistä selvemmin vaatimuksiin kunnallisesta demokratiasta, ja

toimintaa voimistivat työttömyys, hintojen nousu ja pelko elintarvikepulasta. Työväenliikkeen keskeisiin tavoitteisiin kuulunut kunnallishallinnon uudistus oli jäänyt vahvistamatta, kun eduskunta kesällä hajotettiin. Joukkokokousten ja vetoomusten paineessa Huittisten kunnallinen eliitti myöntyi hyväksymään työväenyhdistysten edustajien osallistumisen valtuuston ja muiden kunnan elinten toimintaan, mutta voimainkoetus jatkui vuoden 1917 viimeisinä kuukausina. Ei-sosialistit erotettiin niistä kansalaisyhteiskunnan järjestöistä – osuuskaupasta ja VPK:sta – jotka siihen asti olivat liittäneet yhteen eri organisoituneita ryhmiä tai toimineet välittäjinä niiden kesken. Lopulta paikalliset työväenliikkeen johtajat muodostivat työväenkaartin suojaamaan työväkeä, kun Suomen Ammattijärjestö oli lokakuussa antanut perustamiskehotuksen. Kun maassa julistettiin vallankumous tammikuun lopulla 1918, Huittisten sosiaalidemokraatit ottivat hoitaakseen kunnalliset asiat.

Työväen organisoituminen vastakohtien jyrkentyessä tapahtui kunnan vakiintuneen järjestörakenteen kehityksessä ja pysyi siinä. Sen jälkeen kun vallanotto oli tapahtunut Helsingissä, pitäjä tuli perässä, ja Huittisten sosiaalidemokraatit ottivat vastuun hallinnosta. Paikallinen vallanotto oli hallinnollista laatua, ja vallankäyttöön osallistuivat käytännöllisesti katsoen kaikki paikalliset työväenjohtajat.

6.

Kaiken kaikkiaan enemmän kuin tietoisesta vallankumoukseen pyrkimisestä kysymys oli todellakin siitä, että kahtiajako kehittyi ja kärjistyi ilman ”tarkkoja suunnitelmia tai käsitystä tulevaisuudesta”, ja se kärjistyi sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen vahvassa yhdistystoiminnallisessa huomassa. Nimenomaan siihen kanavoitui vuoden 1917 huolten ja epäjärjestyksen liikuttamien ihmisten kollektiivinen toiminta.

Nämä piirteet valaisevat eräitä erityispiirteitä Suomen vallankumouksessa. Ensinnäkin Venäjällä tapahtunut romahdus ajoi

sekasortoon sellaisen valtion ja yhteiskunnan, jonka keskeinen koossapitävä voima, rakenne, oli laajamittainen rahvaan järjestäytymisen perinne. Valtiovallan vähitellen rapautuessa konflikti kiteytyi yhä selvemmin niiden toimijoiden ympärille, jotka pysyivät toimintakykyisinä. Järjestys- ja suojeluskuntien perusta oli kansalaisyhteiskunnan organisoitumisessa, mutta sama koskee myös vallankumouksen tekijöiden organisoitumista. Päätyminen vallankumoukseen asti ei ollut sattumanvarainen tapahtuma mutta ei myöskään ennalta määrätty. Se oli *kontingentti* tapahtuma, jonka osapuolten kehkeytymiselle kehysten tarjosi vakiintunut järjestötoiminta. Toiminnan sisältä kehkeytyi aktiivista vallankumouksellisuutta vain rajoitetusti ja suurimmissa keskuksissa. Kumoukseen ei kuljettu ilman toimijoita, vaikka sodan syttymistä edelsivät useat kontingenssia kuvaavat ”entä jos”-tilanteet.⁴⁰

Lyhyesti: kun valtio menetti toimintakykään pääasiassa ulkoisista syistä, esiin nousivat ne rakenteet, jotka olivat toimintakykyisiä kansalaisyhteiskunnassa. Vallankumouksen toimijat nousivat vakiintuneesta organisoitumisperinteestä. Näin voi lukea Haapalan toteamuksen: ”Levottomuutta ja sen seurausta, sisällissotaa, ei siis voi selittää niin yksinkertaisesti, että sosiaaliset ongelmat olisivat saavuttaneet lakipisteensä vuonna 1917 ja johdaneet räjähdykseen, kun vanhan pakkovallan pidikkeet eivät kestäneet. Tästä selityksestä puuttuvat toimijat.”⁴¹ Ja toimijat nojautuivat vahvaan yhdistykselliseen traditioon. Toimijuus ei nousut suoraan puutteesta ja sen aiheuttamasta katkeruudesta vaan valtion hajoamiseen liittyvästä poliittisesta prosessista. Valtaa ei ottanut aktiivinen vallankumouksellinen puolue, jolla olisi ollut vallankumouksellinen oppirakennelma, pitkän tähtäimen tavoitteet ja selkeä poliittinen strategia (kuten pääasiallisilla toimijoilla monissa muissa vallankumouksissa on ollut ainakin yhteenoton huipentumisvaiheessa), vaan siihen todellakin ajaututtiin olennaisilta osin vakiintuneessa kehyksessä. Vertailevalta kannalta kuvaavalta vaikuttaa liikkeen kyky pidätellä ja lykätä vallantoon ryhtymistä, ei sosiaalidemokraattisen johdon antautuminen radikaaleille punakaarteille.

Tämä näkemys toimijoista ei sulje pois sosiaalista ahdinkoa mutta asettaa sen yhteiskunnallisen organisoitumisen luonteesta johtuvan polarisoitumisen yhteyteen ja alaiseksi. Haapalan käsitys on passiivinen vain näennäisesti. Silti kuvaan sopii, että sosiaalispohjaista toimijuutta korostava Jukka Kekkonen lukee hänet – itseni ohella – ”sattumavallankumouksen” kannattajien leiriin.⁴²

Toinen ominaispiirre – joka on työväen järjestöjen ja järjestäytymisen keskeisen roolin kääntöpuoli – on eliittien tai yläluokkaan kuuluvien silmiinpistävän vähäinen osuus Suomen vallankumouksessa. Vertailevalta kannalta tämä seikka on poikkeuksellinen. Sosiaaliselta koostumukseltaan kumous oli harvinaisen proletaarinen: kansainvälisesti katsoen sen luokkapohja oli hyvin selvä. Asian tekee ymmärrettäväksi se, että Suomessa vaihtoehtoinen valtakeskus saattoi kehittyä ilman liittolaisia työväenliikkeen ulkopuolelta.

Useat vallankumoustutkijat ovat korostaneet kumouksen edellytyksenä yhteiskunnan ja valtion yleistä kriisiä, joka koskettaa useita ryhmiä, ei vain rahvasta. Tämä havainto sisältyy esimerkiksi Barrington Mooren ja Charles Tillyn klassisiin esityksiin aiheesta.⁴³ Tunnettu on myös Leninin toteamus: ”Vallankumous voi voittaa vasta silloin, kun *’pohjakerrokset’ eivät halua vanhaa* ja kun *’huippukerrokset’ eivät voi elää vanhaan tapaan*.”⁴⁴ Nykytutkijoista ehkä yksityiskohtaisimmin aihetta on eritellyt Jack A. Goldstone.⁴⁵ Hän korostaa sellaista valtion kriisiä, joka koskettaa sekä rahvasta että eliittiryhmiä ja hajottaa jälkimmäisiä jotta lopulta liittoutumaan, jossa osa eliiteistä etsii tukea rahvaan ryhmistä. Tämä luonnehdinta sopii esimerkiksi niin sanottuihin suuriin vallankumouksiin – Ranskan, Venäjän ja Kiinan – sekä lukuisiin siirtomaavallan vastaisiin mullistuksiin. Niissä tyytymättömyyttä oli sekä yhteiskunnan ylä- että alatasolla; osa eliiteistä kääntyi rahvaan puoleen ja nojautui siihen.

Suomen vallankumouksessa ei tällaista liittoa muodostunut. Eliitit eivät jakautuneet eikä mikään niistä liittoutunut työväen järjestäytyneiden ryhmien kanssa. Seikka kuvastaa hyvin Suomen vallankumouksen luonnetta.

Suomen vallankumous oli tärkeässä suhteessa luonteeltaan puolustuksellinen. Se oli reaktiota sellaisen aseman menettämiseen, jonka työväenliike oli saavuttanut poliittisen järjestelmän puitteissa vuoden 1917 aikana, ei niinkään aktiivinen vallanotto. Se oli reaktiota siihen, että sen jälkeen kun vallankumouksellinen tilanne oli alkanut, ahdinkoon joutunut hallitus turvautui yhteen niistä luokkapohjaisista organisaatioista, jotka loppukesällä ja syksyllä 1917 olivat muodostuneet kansalaisyhteiskunnassa – ainakin periaatteessa valtion ulkopuolella. Puolustuksellisuutta kuvaa se, että työväenliikkeen hajaannus jäi vähäiseksi: kukaan johtajista ei asettunut vastustamaan kumousta, vaikka erät jättätkin syrjään. Muutamat katsoivat, että työväenliikettä ei voinut jättää tyhmyyden teon hetkelläkään.

7.

Erityistä on, että kehyksen kumoukselle tarjosi poikkeuksellisen laajamittainen yhteiskunnallinen järjestäytyminen. Pääasialliset toimijat kantoivat sen leimaa. Suomen konflikti oli passiivinen vallankumous siinä mielessä, että perinne jarrutti radikaalien vallalle pääsyä ja lykkäsi kumouksen puhkeamista. Nähdäkseni Ilkka Liikasen ja Pertti Haapalan erittelyt Suomen vallankumouksesta niihin sisältyvine käsityksineen toimijuudesta selventävät *State and Revolution in Finland* -teoksessa esitettyä tulkintaa mutta eivät – Liikasen kritiikistä huolimatta – vaadi muutettavaksi sen perusluonnetta.

Lähdeviitteet

- 1 Laajempi versio tästä tekstistä on ilmestynyt kirjani *Valtio ja vallankumous Suomessa* (Alapuro 2017) jälkikirjoituksena.
- 2 Esim. Goldstone 2014.
- 3 Häikiö 2008, 47.
- 4 Kekkonen 2016, 43–65, 332–337 (sitaatti sivulta 44).
- 5 Siltala 2009; 2014.
- 6 Ks. myös Häikiö 2008.
- 7 Tepora & Roselius 2014, 14.
- 8 Tepora & Roselius (toim.) 2014. Ks. myös esim. Hoppu 2008 ja siinä mainitut lähteet.
- 9 Muutampia erilaisia esimerkkejä ovat Heimo 2010; Lindholm 2005; Myllyniemi 2007; Rislakki 2007.
- 10 Esim. Rantala 2002; Sedergren 2008; McKeough 2017; Huhta 2008 ja siinä mainitut lähteet.
- 11 Esim. Kaarninen 2008; Tepora 2011; Peltonen 2003.
- 12 Haapala & Hoppu (toim.) 2009.
- 13 Ks. Alapuro 2008. Ks. myös esim. Tikka 2004; Roselius 2006; Turunen 2005.
- 14 Aya 2015, 627.
- 15 Ks. Baker & Edelstein 2015.
- 16 Haapala 1986, 308–318; 1995; 2009; 2014.
- 17 Liikanen 1993, 568–569. Usein ensimmäiseksi vakavaksi tutkimukseksi mainitaan Paasivirta 1957.
- 18 Rasila 1968, 153; 1982, 165.
- 19 Liikanen 1993, 573.
- 20 Sama.
- 21 Lappalainen ym. 1989; ks. Liikanen 1993, 574–575.
- 22 Liikanen 1993, 576–577.
- 23 Liikanen 1993, 576.
- 24 Liikanen 1993, 577; vrt. 1998, 26–27.
- 25 Ginsburgs 1990, 158–159.
- 26 Björgum 1991, 894.
- 27 Kirby 1989, 315, 318.
- 28 Parikka 1990.

- 29 Ehrnrooth 1992, 22–23.
30 Ehrnrooth 1992, 23.
31 Kekkonen 1995a; 1995b; 2016, 315. Kahdessa ensin mainitussa tekstissä arvostelun varsinaisena kohteena on kirjani *Suomen synty paikallisena ilmiönä* (Alapuro 1994).
32 Kekkonen 2016, 314–315, 435.
33 Liikanen 1993, 577; ks. myös 1998, 27–28.
34 Haapala 1995.
35 Haapala 2014, 44.
36 Haapala 2014, 32.
37 Haapala 2014, 46.
38 Liikanen 1998, 27.
39 Alapuro 1994. Muita esimerkkejä: Rentola 1992, 625–675; Hoppu 2009; Lindholm 2005, 20–89; Heimo 2010, 102–115.
40 Haapala 1995, 154.
41 Haapala 1995, 224, kursivointi lisätty; vrt. 2009, 88.
42 Kekkonen 2016, 435.
43 Moore 1972, 170–175; Tilly 1978, 190–193.
44 Lenin 1969 [1920], 67; kursivoinnit alkuperäisiä.
45 Goldstone 2003; 2014.

Kirjallisuus

- Alapuro, Risto (1988): *State and Revolution in Finland*. University of California Press, Berkeley and Los Angeles.
Alapuro, Risto (1994): *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933*. Hanki ja jää, Helsinki.
Alapuro, Risto (2008): Sisällissodan väkivallan kuva. Teoksessa Jukka Kukkonen & Elina Heikka (toim.), *Punamustavalkea. 1918 kuvat*. Suomen valokuvataiteen museo, Helsinki, 11–20.
Alapuro, Risto (2017): *Valtio ja vallankumous Suomessa*. Vastapaino, Tampere.
Aya, Rod (2015): Theories of Revolution. Teoksessa *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Second Edition. Elsevier, Oxford, 627–632.

- Baker, Keith Michael & Edelstein, Dan (2015): Introduction. Teoksessa Keith Michael Baker & Dan Edelstein (toim.), *Scripting Revolution: A Historical Approach to the Comparative Study of Revolutions*. Stanford University Press, Stanford (CA), 1–21.
- Björgum, Jorunn (1991): Risto Alapuro, *State and Revolution in Finland* (kirja-arvostelu). *Journal of Social History* 24, 892–894.
- Ehrnrooth, Jari (1992): *Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Ginsburgs, George (1990): Risto Alapuro, *State and Revolution in Finland* (kirja-arvostelu). *Journal of Baltic Studies* 21, 157–159.
- Goldstone, Jack A. (2003): Comparative Historical Analysis and Knowledge Accumulation in the Study of Revolutions. Teoksessa James Mahoney & Dietrich Rueschemeyer (toim.), *Comparative Historical Analysis in the Social Sciences*. University of Cambridge Press, Cambridge, 41–90.
- Goldstone, Jack A. (2014): *Revolutions: A Very Short Introduction*. Oxford University Press, Oxford.
- Haapala, Pertti (1986): *Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Haapala, Pertti (1995): *Kun yhteiskunta hajosi: Suomi 1914–1920*. Painatuskeskus, Helsinki.
- Haapala, Pertti (2009): Vuoden 1917 kriisi. Teoksessa Pertti Haapala & Tuomas Hoppu (toim.), *Sisällissodan pikkujättiläinen*. WSOY, Helsinki, 58–89.
- Haapala, Pertti (2014): The Expected and Non-Expected Roots of Chaos: Preconditions of the Finnish Civil War. Teoksessa Tuomas Tepora & Aapo Roselius (toim.), *The Finnish Civil War 1918. History, Memory, Legacy*. Brill, Leiden & Boston, 21–50.
- Haapala Pertti & Hoppu, Tuomas (toim.) (2009): *Sisällissodan pikkujättiläinen*. WSOY, Helsinki.
- Heimo, Anne (2010): *Kapina Sammatissa. Vuoden 1918 paikalliset tulkinnot osana historian yhteiskunnallisen rakentamisen prosessia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Hoppu, Tuomas (2008): Sisällissodan naiskaartit. *Työväentutkimus. Vuosikirja 2008*, 12–14.
- Hoppu, Tuomas (2009): Maalaiskylän sota. Teoksessa Pertti Haapala & Tuomas Hoppu (toim.), *Sisällissodan pikkujättiläinen*. WSOY, Helsinki, 270–279.
- Huhta, Ilkka (2008): Evankelis-luterilaisen kirkon rooli sisällissodassa. *Työväentutkimus. Vuosikirja 2008*, 7–11.
- Häikiö, Martti (2008): Miksi Suomessa käytiin sisällissota vuonna 1918? *Työväentutkimus. Vuosikirja 2008*, 47–52.

- Kaarninen, Mervi (2008): *Punaorvot 1918*. Minerva, Jyväskylä.
- Kekkonen, Jukka (1995a): Suomen synty. *Hiidenkivi* 2 (1), 38–39.
- Kekkonen, Jukka (1995b): Uustulkintoja sisällissodasta. *Helsingin Sanomat* 27.5.
- Kekkonen, Jukka (2016): *Kun aseet puhuvat. Poliittinen väkivalta Espanjan ja Suomen sisällissodissa*. Art House, Helsinki.
- Kirby, David (1989): Risto Alapuro, *State and Revolution in Finland* (kirja-arvostelu). *Historisk Tidskrift för Finland* 74, 314–319.
- Lappalainen, Jussi T. & Piilonen, Juhani & Rinta-Tassi, Osmo & Salkola, Marja-Leena (1989): *Yhden kortin varassa. Suomalainen vallankumous 1918*. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Lenin, V. I. (1969 [1920]): ”Vasemmistolaisuus” lastentautina kommunismissa. Edistys, Moskova.
- Liikanen, Ilkka (1993): Skuldens långa skugga. Frihetskrigslitteraturens upprorsbild och dess senare skeden. *Historisk Tidskrift för Finland* 78, 562–579.
- Liikanen, Ilkka (1998): Vuoden 1918 perintö ja perunkirjoittajat. Teoksessa Hannu Itkonen (toim.), *Varkaus, Suomi ja vuosi 1918. Kansallinen ja paikallinen vallankumous*. Varkauden museon julkaisuja 7. Varkaus, 19–30.
- Lindholm, Sture (2005): ”Röd galenskap – vit terror”. *Det förträngda kriget 1918 i Västnyland*. Söderströms, Helsingfors.
- McKeough, Andreas (2017): *Kirjoittaan kerrottu sota. Tutkimus vuoden 1918 sodan kerronnallisesta käsittelystä omaelämäkerrallisissa teksteissä*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.
- Moore, Barrington, Jr. (1972): *Reflections on the Causes of Human Misery and upon Certain Proposals to Eliminate Them*. Allen Lane, London.
- Myllyniemi, Seppo (2007): *Sodan monet kasvot. Sisällissota Hämeessä 1918*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Paasivirta, Juhani (1957): *Suomi vuonna 1918*. WSOY, Helsinki.
- Parikka, Raimo (1990): Malmin menetetty maine. Työläisyhteisö ja vallankumous 1917. Teoksessa Matti Peltonen (toim.), *Arki ja murros. Tutkielmia keisariajan lopun Suomesta*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki, 297–324.
- Peltonen, Ulla-Maija (2003): *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Rantala, Jukka (2002): *Kansakoulunopettajat ja kapina. Vuoden 1918 punaisuus-syytökset ja opettajan asema paikallisyhteisössä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Rasila, Viljo (1968): *Kansalaissodan sosiaalinen tausta*. Tammi, Helsinki.
- Rasila, Viljo (1982): Kehitys ja sen tulokset. Teoksessa Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala & Viljo Rasila (toim.), *Suomen taloushistoria* 2. Tammi, Helsinki, 154–167.

- Rentola, Kimmo (1992): Toinen kirja. Teoksessa Seppo Aalto & Kimmo Rentola, *Karkkilan eli Högforsin ja Pyhäjärven entisen Pahajärven ihmisten historia*. Karkkilan kaupunki, Karkkila, 247–877.
- Rislakki, Jukka (2007): *Kauhun aika. Neljä väkivallan kuukautta Jämsässä 1918* (uudistettu ja laajennettu laitos). Ajatus, Helsinki.
- Roselius, Aapo (2006): *Teloittajien jäljillä. Valkoisten väkivalta Suomen sisällissodassa*. Tammi, Helsinki.
- Sedergren, Jari (2008): Sisällissodan kuvat. *Työväentutkimus. Vuosikirja 2008*, 33–36.
- Siltala, Juha (2009): *Sisällissodan psykohistoria*. Otava, Helsinki.
- Siltala, Juha (2014): Being Absorbed into an Unintended War. Teoksessa Tuomas Tepora & Aapo Roselius (toim.), *The Finnish Civil War 1918. History, Memory, Legacy*. Brill, Leiden & Boston, 51–89.
- Tepora, Tuomas (2011): *Sinun puolesta elää ja kuolla. Suomen liput, nationalismi ja veriuhri 1917–1945*. WSOY, Helsinki.
- Tepora, Tuomas & Roselius, Aapo (2014): Introduction: The Finnish Civil War, Revolution, and Scholarship. Teoksessa Tuomas Tepora & Aapo Roselius (toim.), *The Finnish Civil War 1918. History, Memory, Legacy*. Brill, Leiden & Boston, 1–18.
- Tepora, Tuomas & Roselius, Aapo (toim.) (2014): *The Finnish Civil War 1918: History, Memory, Legacy*. Brill, Leiden & Boston.
- Tikka, Marko (2004): *Kenttäoikeudet. Välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Tilly, Charles (1978): *From Mobilization to Revolution*. Addison-Wesley, Reading (Mass.).
- Turunen, Mirja (2005): *Veripellot. Sisällissodan surmatyöt Pohjois-Kymenlaaksoissa 1918*. Atena, Jyväskylä.

Kirjoittajat

FT Ulla Aatsinki on historiantutkija Tampereen yliopistossa.

Risto Alapuro on sosiologian professori emeritus Helsingin yliopistossa.

FT Matias Kaihovirta toimii Pohjoismaiden historian tutkijana ja vt. yliopisto-opettajana Åbo Akademiassa.

FM Kimmo Kestinen on erikoissuunnittelija Työväenmuseo Werstaalla.

VTT Eino Ketola on vapaa historiantutkija ja poliittisen historian dosentti Helsingin yliopistossa.

FK Juha Matikainen valmistelee Jyväskylän yliopistossa väitöskirjaa Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen lehdistöstä vuosina 1917–1918.

VTT Anna Rajavuori on poliittisen historian tutkija Helsingin yliopistossa.

FT Sami Suodenjoki on tutkijatohtori Pirstaloituneet visiot -akatemiahankkeessa Helsingin yliopistossa.

FM Risto Turunen tekee historian väitöskirjaa suomalaisen sosialismin kielestä ennen vuotta 1918 Tampereen yliopistossa.

VTT Taina Uusitalo on poliittisen historian tutkija Turun yliopistossa.

Väki Voimakas -sarjassa aiemmin ilmestyneet

Väki Voimakas 29: *Työväki ja sivistys*. Toim. Sakari Saaritsa ja Sinikka Selin. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2016, 440 s.

Väki Voimakas 28: *Työläisperhe arjessa ja kriiseissä*. Toim. Kirsi-Maria Hytönen ja Tuomas Laine-Frigren. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2015, 275 s.

Väki Voimakas 27: *Työväestö ja hyvinvointi*. Toim. Matti Hannikainen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2014, 272 s.

Väki Voimakas 26: *Työväki ja liikunta*. Toim. Erkki Vasara. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2013, 205 s.

Väki Voimakas 25: *Työväki maahanmuuttajana*. Toim. Sakari Saaritsa ja Kirsi Hänninen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2012. 252 s.

Väki Voimakas 24: *Työtä tekee mies, nainen*. Toim. Eerika Koskinen-Koivisto ja Kirsi-Maria Hytönen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2011. 229 s.

Väki Voimakas 23: *Lukeva ja kirjoittava työläinen*. Toim. Kirsti Salmi-Niklander, Sami Suodenjoki ja Taina Uusitalo. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2010. 298 s.

Väki Voimakas 22: *Työväki ja kokemus*. Toim. Kati Launis ja Marko Tikka. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2009. 198 s.

Väki Voimakas 21: *Työväki lähtee – mihin suuntaa tutkimus?* Toim. Matti Hannikainen ja Pia Lohikoski. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2008. 228 s.

Väki Voimakas 20: *Pärjäämisen ajat – horjuvat työt*. Toim. Anu-Hanna Anttila ja Anu Suoranta. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2007. 245 s.

Väki Voimakas 19: *Kansalaisvaikuttaminen ajassa*. Toim. Inkeri Ahvenisto ja Kirsi Mäki. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2006. 300 s.

Väki Voimakas 18: *Työväestön rajat*. Toim. Matti Hannikainen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2005. 216 s.

Väki Voimakas 17: *Ruumiita ja mustelmia – Näkökulmia väkivallan historiaan*. Toim. Ulla Aatsinki ja Johanna Valenius. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2004. 218 s.

Väki Voimakas 16: *Työväen verkostot*. Toim. Sakari Saaritsa ja Kari Teräs. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2003. 266 s.

Väki Voimakas 15: *Työväki ja tunteet*. Toim. Elina Katainen ja Pirkko Kotila. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2002. 295 s.

Väki Voimakas 14: *Ammattia oppimassa*. Toim. Anu-Hanna Anttila ja Anu Suoranta. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2001. 289 s.

Väki Voimakas 13: *Naurava työläinen, naurettava työläinen. Näkökulmia työväen huumoriin*. Toim. Joni Krekola, Kirsti Salmi-Niklander ja Johanna Valenius. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2000. 219 s.

Väki Voimakas 12: *Koti kaupungin laidalla – työväestön asumisen pitkä linja*. Toim. Elina Katainen, Anu Suoranta, Kari Teräs ja Johanna Valenius. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1999. 204 s.

Väki Voimakas 11: *Aave vai haave?* Toim. Tauno Saarela, Joni Krekola, Raimo Parikka ja Anu Suoranta. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1998. 364 s.

Väki Voimakas 10: *Työväestö ja kansakunta*. Toim. Raimo Parikka. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1997. 281 s.

Väki Voimakas 9: *Talonpoikainen sosialisti – Santeri Mäkelä poliittisena toimijana ja kirjailijana*. Toim. Tauno Saarela. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1997. 139 s.

Väki Voimakas 8: *Äänekäs kansa*. Toim. Pauli Kettunen, Raimo Parikka ja Anu Suoranta. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1996. 152 s.

Väki Voimakas 7: *Työ ja työttömyys*. Toim. Raimo Parikka. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1994. 368 s.

Väki Voimakas 6: *Hyvinvointivaltio ja historian oikut*. Toim. Pertti Haapala. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1993. 154 s.

Väki Voimakas 5: *Myytit ja symbolit*. Toim. Ulla-Maija Peltonen ja Kirsti Stenvall. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1991. 144 s.

Väki Voimakas 4: *Suomi 1917–1918*. Toim. Juha Hannikainen, Markku Hyrkkänen ja Olli Vehviläinen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1990. 388 s.

Väki Voimakas 3: *Näkökulmia työväen ammatilliseen ja paikalliseen historiaan*. Toim. Markku Hyrkkänen, Olli Vehviläinen ja Juha Hannikainen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1987. 213 s.

Väki Voimakas 2: *Tutkimus ja työväenkulttuuri*. Toim. Kirsti Stenvall ja Timo Holmalahti. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1986. 141 s.

Väki Voimakas 1: *Työväen historiaa ja perinnettä*. Toim. Jouko Jaakkola ja Olli Vehviläinen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1985. 159 s.

*Työväen historian ja perinteen
tutkimuksen seura ry*

Suomalaiset työläiset ja venäläiset sotilaat juhlivat yhdessä keisarivallan kaatumista keväällä 1917. Venäjän maaliskuun vallankumous synnytti Suomessa kuitenkin valtatyhjiön, jonka täyttämisestä käyty kamppailu sävytti koko loppuvuotta. Vallasta ja vapaudesta kamppailtiin kabineteissa, lehtien palstoilla, kaduilla, työpaikoilla – jopa kirkoissa. Samaan aikaan kypsyi ajatus itsenäistymisestä, jonka toteuttamista työväenliike ajoi olosuhteisiin nähden liiankin innokkaasti. Tämän teoksen kirjoittajat tutkivat, miltä kumousvuoden vapaushaaveet, aineellinen puute ja poliittiset jännitteet näyttivät työväestön silmin ja miten ne ajoivat itsenäistyvän valtion asukkaat lopulta sisällissotaan.

EAN TÄHÄN
PAINOSSA!!

ISBN 978-952-5976-59-5
www.thpts.fi